



ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ALİ NACİ KARACAN'IN İNKILAP GAZETESİ'NDE
SERBEST CUMHURİYET FİRKASI SUNUMUNUN
İNCELENMESİ (1930-1931)**

Merve Safa AKINTÜRK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Aytül Tamer TORUN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

AĞUSTOS 2022



**ALİ NACİ KARACAN'IN İNKILAP GAZETESİ'NDE SERBEST
CUMHURİYET FIRKASI SUNUMUNUN İNCELENMESİ (1930-1931)**

Merve Safa AKINTÜRK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Merve Safa AKINTÜRK

15.08.2022

ALİ NACİ KARACAN'IN İNKILAP GAZETESİ'NDE SERBEST CUMHURİYET
FIRKASI SUNUMUNUN İNCELENMESİ (1930-1931)
(Yüksek Lisans Tezi)

Merve Safa AKINTÜRK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Ağustos 2022

ÖZET

Türk siyasal yaşamında özgün ve farklı bir yeri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1930 yılında Atatürk'ün kararı ve Cumhuriyet Halk Fırkası ileri gelenlerinin katılımıyla kurulan çok partili hayata geçiş sürecinin önemli aşamalarından biridir. Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra ilk deneme olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ardından çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu ile basın sessizliğe gömülmüş ve bu sessizlik SCF ile birlikte yerini yeniden çok sesliliğe bırakmıştı. SCF'nin böyle bir dönemde çıkması da ilgi görmesinde etkili olmuştu. 1925'ten 1930'a kadar olan sessizlik dönemi sona ermişti. Dönem içinde basın, iktidar yanlısı ve muhalefet yanlısı olarak ikiye ayrılmış, dönemin gazetelerinin izledikleri yayın politikaları SCF sürecinde önemli rol oynamış ve partinin kapanmasında birincil etken olmuştur. Fethi Bey'in partiyi feshetmesinin ardından ise 1946'ya kadar sürecek olan 'Tek Parti' dönemi başlamıştır. Bu çalışma dönemin önemli gazetelerinden birisi olan *İnkılap* gazetesini ve kurucusu Ali Naci Karacan'ın gazeteciliğini ele almaktadır. Bu çerçevede iktidar yanlısı bir politika seyreden *İnkılap* gazetesinde yazan Yusuf Ziya, Falih Rıfkı, Yakup Kadri gibi önemli isimlerin köşe yazılarının içerik analizi yapılmaktadır. *İnkılap*, taraftarı olduğu parti adına propaganda çalışması yürütmüş, SCF adına yapılan 'inkılap karşıtı fırka' söylemini kanıtlamak adına yoğun mesai harcamıştır. Gazete SCF kurulduktan 18 gün sonra çıkmaya başlamış ve SCF kapandıktan 2 ay sonra da yayın hayatına son vermiştir. Bu, *İnkılap*'ın görevini tamamlayıp basın hayatından ayrıldığı yönünde bir izlenim oluşturmaktadır. Ali Naci Karacan gençliğinin ilk yıllarından itibaren birçok gazetede çalışmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1946'ya kadar olan dönemde sıkı bir CHF taraftarı olmuş, İstanbul basını tarafından 'Atatürk'ün Prensi' unvanını almış ancak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulması ile safını tamamen değiştirmiştir. Onun bu tutumuna ışık tutması açısından da *İnkılap*'taki köşe yazıları önemli bir yere sahiptir.

Bilim Kodu	: 116501
Anahtar Kelimeler	: Serbest Cumhuriyet Fırkası, İktidar, muhalefet, İnkılap
Sayfa Adedi	: 207
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Aytül TAMER TORUN

ANALYSIS ON THE PRESENTATION OF THE FREE REPUBLICAN PARTY IN THE
INKILAP
(M.Sc. Thesis)

Merve Safa AKINTÜRK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
August 2022

ABSTRACT

The Free Republican Party, which has a unique and different place in Turkish political life, is one of the important stages of the transition to multi-party life, which was established in 1930 with the decision of Atatürk and the participation of the notables of the the Republican People's Party. Shortly after the proclamation of the Republic, the press was buried in silence with the Law of Takrir-i Sükûn, which was enacted after the Progressive Republican Party, which was the first trial, and this silence left its place to polyphony again with the FRP. The fact that FRP emerged in such a period was also effective in attracting attention. The period of silence from 1925 to 1930 was over. During the period, the press was divided into two as pro-government and pro-opposition, and the editorial policies of the newspapers of the period played an important role in the FRP process and became the primary factor in the closure of the party. After Fethi Bey dissolved the party, the 'One Party' period, which would last until 1946, began. This study deals with the newspaper *İnkılap*, one of the important newspapers of the period, and the journalism of its founder, Ali Naci Karacan. In this context, the content analysis of the columns of important names such as Yusuf Ziya, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, who wrote in the newspaper *İnkılap*, which followed a pro-government policy, is made. *İnkılap* carried out propaganda work on behalf of the party it was a supporter of, and worked hard to prove the 'anti-revolution sect' discourse on behalf of the FRP. The newspaper started to be published 18 days after the FRP was founded and ceased publication 2 months after the FRP was closed. This creates the impression that *İnkılap* has completed his duty and left the press life. Ali Naci Karacan has worked for many newspapers since his early youth. From the first years of the Republic to 1946, he was a strong supporter of RPP, received the title of "Atatürk's Prince" by the Istanbul press, but changed his side completely with the establishment of the Democratic Party in 1946. Columns in *İnkılap* have an important place in terms of shedding light on his attitude.

Science Code	: 116501
Key Words	: Free Republican Party, power, opposition, İnkılap
Page Number	: 207
Supervisor	: Prof. Dr. Aytül TAMER TORUN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLoların LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. 1930'LU YILLARDA TÜRKİYE	11
2.1. Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye	28
2.2. Devrimler ve Tepkiler	34
2.3. Siyasal Hayat ve Eleştiriler	43
2.3.1. Demokrasiye Geçiş İsteği	45
2.3.2. Sistemin Denetlenmesi İsteği.....	48
2.3.3. Halkın Muhalefet İsteği	50
2.3.4. Rejimin Tıkanması.....	55
2.3.5. Ekonomik Koşullar	56
2.3.6. Siyasi Çekişmeler.....	58
2.4. Dönem İçerisinde Türk Basını	58
3. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI	63
3.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması.....	63
3.1.1. Fırka'nın Kurucuları	72
3.1.2. Fırka'nın Programı.....	77
3.2. Cumhuriyet Halk Fırkası'na Yönelik Muhalefet Konuları	81
3.2.1. Devletçilik ve Yabancı Sermaye.....	81
3.2.2. Müller-Rist Raporları.....	83
3.2.3. Vergi Politikası	83
3.2.4. Devlet Tekelleri	85
3.2.5. Demiryolları.....	86
3.2.6. Rüşvet, Yolsuzluk ve Adaletsizlikler.....	87
3.2.7. Adliye Sorunu	87
3.2.8. Barem Kanunu	88
3.2.9. Yüksek Faizler	89
3.2.10. Bütçe Kanunu.....	89

	Sayfa
3.2.11. Sistem Sorunu	89
3.2.12. Özgürlüklerin Sınırlandırılması ve Basın Politikası	90
3.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Canlanan Siyasi Hayat.....	92
3.3.1. İsmet Paşa'nın Sivas Nutku ve Etkileri	92
3.3.2. Ali Fethi Bey'in Batı Anadolu Turu ve İzmir'de Yaşananlar.....	94
3.3.3. 1930 Belediye Seçimleri	101
3.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Fesih Süreci.....	108
3.4.1. Yunus Nadi'nin Mektubu	108
3.4.2. İsmail Hakkı Bey'in Yazısı.....	110
3.4.3. Gazi Mustafa Kemal'e Başbakanlık Teklifi	111
3.4.4. Gazi Mustafa Kemal'in Meclisi Açış Konuşması	113
3.4.5. Milli Blok Fikri ve 'Blok' Düşüncesinden Vazgeçilmesi.....	114
3.4.6. Meclis Görüşmeleri.....	116
3.4.7. Fırka'nın Feshi	119
3.4.8. Basının Fesih Kararına Tepkisi.....	121
3.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Feshinin Ardından Türkiye	122
3.5.1. Partili Siyasetçilerin Durumu.....	123
3.5.2. Gazi'nin Yurt Gezisi	125
3.5.3. Menemen Olayı.....	126
3.5.4. Türkiye'de Yenilenme Çabaları.....	126
4. ALİ NACİ KARACAN, SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE İNKILAP GAZETESİ.....	129
4.1. Ali Naci Karacan	129
4.1.1. Ali Naci Karacan'ın Yaşamı	129
4.1.2. Ali Naci Karacan'ın Gazeteciliği.....	130
4.1.2.1. Rebap	131
4.1.2.2. Tasvir-i Efkâr.....	132
4.1.2.3. İfham.....	134
4.1.2.4. İkdam	134
4.1.2.5. Vakit	134
4.1.2.6. Akşam.....	135
4.1.2.7. Politika.....	136
4.1.2.8. İnkılap.....	136
4.1.2.9. Tan.....	137

	Sayfa
4.1.2.10. Bugün	137
4.1.2.11. Hakikat	138
4.1.2.12. Milliyet	139
4.1.3. Ali Naci Karacan'ın Ölümünün Ardından Söylenenler.....	140
4.2. İnkılap'ın Genel Yayın Politikası.....	141
4.3. İnkılap'ta Serbest Cumhuriyet Fırkası	145
4.3.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Muhalefet Konuları	148
4.3.2. Fethi Bey	151
4.3.3. İsmet Paşa	153
4.3.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	154
4.3.5. Cumhuriyet Halk Fırkası.....	158
4.3.6. Arif Oruç	160
4.3.7. Gazi Mustafa Kemal	162
4.3.8. Belediye Seçimleri	163
4.3.9. İsmet Paşa Hükümeti'nin İstifası	167
4.3.10. İzmir Mitingi	167
4.3.11. Menemen Olayı.....	170
4.3.12. Borsa Muamelesi	171
5. SONUÇ	173
KAYNAKLAR	179
EKLER.....	185
EK-1. Fethi Bey Tarafından Gazi Mustafa Kemal'e Yazılan 9 Ağustos 1930 Tarihli Mektup.....	185
EK-2. Gazi Mustafa Kemal'in Fethi Bey'in Mektubuna 10 Ağustos 1930 Tarihli Cevabı.....	187
EK-3. Serbest Cumhuriyet Fırkası Programı	188
EK-4. Fethi Bey'in İzmir Nutku Esnasında Yaşanan Fes Olayı	190
EK-5. Yunus Nadi'nin Gazi Mustafa Kemal'e Telgrafı.....	192
EK-6. Gazi Mustafa Kemal'in Yunus Nadi'ye Cevabı	193
EK-7. İsmail Hakkı Bey'in Gazi Mustafa Kemal'e Yönelik Yazısı	194
EK-8. Arif Oruç'un Gazi Mustafa Kemal'e Başbakanlık Teklifi.....	195
EK-9. Fethi Bey'in 4 Ekim 1930'da Meclis'te Yaptığı Konuşma.....	198
EK-10. Fethi Bey'in Fesih Mektubu	203
EK-11. Ali Naci Karacan'ın 1 Ekim 1954 Tarihli Makalesi	204

	Sayfa
EK-12. İnkılap Gazetesinin İlk Sayısının İlk Sayfası	205
ÖZGEÇMİŞ	207



TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. Yazarların yazdığı temalar.....	148



KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Bkz.	Bakınız
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1. GİRİŞ

‘Ali Naci Karacan’ın İnkılap Gazetesi’nde Serbest Cumhuriyet Fırkası Sunumunun İncelenmesi (1930-1931)’ başlıklı çalışmanın konusu, Tek Parti yıllarında ‘Atatürk’ün Prensi’ olarak anılan gazeteci ve gazete sahibi Ali Naci Karacan’ın 12 Ağustos-17 Kasım 1930 tarihleri arasında faaliyet gösteren Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasına ve demokratikleşme sürecine olan yaklaşımını, *İnkılap* gazetesi (1930-1931) üzerinden incelemeye yöneliktir.

Çalışma kapsamında Türkiye’nin demokratikleşme çalışmaları yolundaki kısa süren ancak önemli adımlarından olan Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminde Ali Naci Karacan’ın 30 Ağustos 1930 – 2 Şubat 1931 tarihleri arasında çıkardığı *İnkılap* gazetesi incelenecektir. Türkiye’nin demokratikleşme denemeleri kapsamında Ali Naci Karacan’ın gazetecilik anlayışını ortaya koymak amacıyla gazetecilik yaptığı *Akşam* (1918-1927), *İkdam* (1928-1929, 1939), *Politika* (1929-1930), gazetelerindeki düşünceleri, yazıları bağlamında ele alınacaktır. Aynı zamanda Ali Naci Karacan’ın hayatını bütünüyle ele alabilmek amacıyla *Tan* (1935-1936), *Bugün* (1938-1939), *Hakikat* (1940-1941) ve *Milliyet* (1950-1955) gazetelerinin yayımlanması süreçleri ve yazıları da incelenecektir.

Ali Naci Karacan daha gençliğinin başında edebiyat öğretmeni Tefik Fikret’in etkisiyle aruz vezninde şiirler yazmıştır. Galatasaray Lisesi’ndeki eğitimi bittikten sonra en başından beri ilgi duyduğu gazetecilik mesleğini yapmak için kendini Bab-ı Ali’ye atmıştır. İlk gazetecilik deneyimini ise Yunus Nadi’nin yazı işleri müdürlüğünü yaptığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yaşamıştır. Burada edindiği tecrübelerin ardından *İkdam* gazetesine geçmiştir. *İkdam*’daki İttihat ve Terakki’yi eleştiren yazılarının yanında *Rebab* dergisinde Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Cadı romanını eleştiren yazıları yayımlandı. Burada yayımlanan yazıları onun hem ünlenmesine vesile olmuş hem de Gürpınar ile daha sonraki samimi ilişkisinin başlangıcı olmuştur. Yine bu yazıların getirdiği başarılı izlenim ile *Vakit* gazetesinde yazı işleri müdürü olmuştur. Daha sonra Necmettin Sadak, Kazım Şinasi ve Falih Rıfkı Atay ile birlikte *Akşam* gazetesini kurmuş ve bir süre burada devam etmiştir. Ardından sırasıyla *Politika*, *İnkılap*, *Tan*, *Bugün*, *Hakikat* gazetelerinde gazetecilik yapmıştır. Yaşamının son dönemlerinde *Milliyet* gazetesini kurmuş ve genç yaşlarında başladığı gazetecilik mesleğini yaşamının son günlerine kadar sürdürmüştür.

Ali Naci Karacan, imparatorluğun çöküşüne, Türkiye'nin kuruluşuna, bu dönem içerisinde yaşanan pek çok gelişmeye ve Cumhuriyet'in kökleşmesine tanıklık etmiş, Atatürk'ün verdiği mücadeleyi yakından izlemiştir. Türkiye'de kimi çevreler hala rejimi tartışırken Ali Naci Karacan, Kemalist rejim üzerine kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin önemini vurgulamıştır. Kuruluşundan itibaren Türkiye'nin çeyrek asırlık siyasal yaşamına tanıklık eden Ali Naci Karacan'ın Türkiye'nin demokratikleşme yolundaki ilk adımlarından birisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası dönemindeki düşüncelerinin ve bu düşünceler ile ilgili basında çıkan yazılarının dönemin şartlarına, demokratikleşme sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi verdiği görüşündeyiz. Bunların yanı sıra çalışma ile basın-iktidar ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Ali Naci Karacan aydın kimliği ve İmparatorluğun yıkıldığı, Türk Devleti'nin kurulduğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan köklü değişiklikleri, Kemalist ideolojiyi farklı bir açıdan ele almıştır. İstanbul Basını tarafından 'Atatürk'ün Prensi' adlandırılmasına layık görülmüştür. Atatürk'e ve Türk Devleti'ne gönülden bağlı olan Ali Naci Karacan, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu dönemde çıkardığı *İnkılap* gazetesi ile de Atatürk'ün kurucusu olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sıkı taraftarı olmuş ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'na eleştirilerde bulunmuştur. Atatürk'ün ölümü ve ardından gelen çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde, kurduğu *Milliyet* ile safını değiştirmiş ve Demokrat Parti ideolojisine geçiş yapmıştır. Liberal bir söylem ile 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan ve sadece 3 ay 10 gün faaliyet gösterebilen Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminde ülkenin içinde bulunduğu durumu, bu partinin kurulmasına giden süreci, özellikle 1929 Ekonomik Buhranı'nın Türkiye üzerindeki etkilerini anlamak için gelişmelerin bir basın patronu aynı zamanda gazeteci gözünden incelenmesi önemlidir. Bu yönü nedeniyle Ali Naci Karacan'ın yaşamı, siyasi duruşu ve gazeteci kişiliği akademik çalışmalara konu olmuştur.

Bu konuda yapılan ilk çalışma, Sadun Tanju'nun, Ali Naci Karacan'ın oğlu Ercüment Karacan'ın destekleri ile hazırladığı "Doludizgin: *Milliyet*'in kurucusu Ali Naci Karacan" isimli kitabıdır. Kitap, Karacan'ın yakın çevresinden alınan bilgiler ışığında hazırlanmış bir anı kitabı niteliğindedir. Tanju'nun üç bölüme ayırdığı çalışmasının ilk bölümünde, Ali Naci'nin, Bab'ı Ali ile yolunun kesişmesini ve burada çekirdekten yetişme bir gazeteci olmasını anlatmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde

Karacan'ın üç farklı siyasi kişiliğe -Atatürk, İnönü, Menderes- yönelik tutumu, onların politikalarına ilişkin düşünceleri hakkında bilgi vermektedir. Tanju çalışmasının son bölümünde ise Karacan'ın gazetecilik yolunda tükettiği bir ömrün son demlerinde kurduğu *Milliyet* gazetesini ele almaktadır. Eser içerisinde sık sık Karacan'ın yolunun düştüğü yerler, tanıdığı kişiler hakkında anlatımlar yapılmaktadır.

Ali Naci Karacan hakkında kaynak niteliğindeki ikinci önemli eser ise Zeynep Uysal Oktay'ın kaleme aldığı tez çalışması “Bir Gazeteci ve Aydın Olarak Ali Naci Karacan'ın Toplumsal Fikirleri”dir. Çalışmada Karacan'ın hem aydın kişiliği hem de gazeteci yönü üzerinde durulmuştur.

Görüldüğü üzere Ali Naci Karacan hakkında yapılan çalışmalar oldukça az sayıdadır. İstanbul Basını tarafından ‘Atatürk’ün Prensi’ olarak nitelendirilen, Türk basın yaşamında önemli bir kişilik olan Karacan hakkındaki akademik bilgilerin kısıtlı olması bu çalışmayı hazırlamamızdaki en büyük etken olmuştur. Bu açıdan çalışma önem arz etmektedir.

Çalışmamızda, Ali Naci Karacan'ın gazetecilik hayatını kapsayan 1916-1955 yılları esas alınmıştır ve bu özelliği ile bir basın tarihi çalışması niteliğindedir. 1916-1955 yılları esas alınsa da tezin içeriğinin temelini oluşturan tarih aralığı 1930-1931 yıllarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1727'de İbrahim Müteferrika tarafından kurulan ilk matbaa Türk tarihi açısından da önemlidir çünkü ilk matbaanın kurulması Türkiye'deki basın hareketinin de temelini oluşturmuştur. İlk Türkçe gazete olan *Takvim-i Vekayi* basın tarihimizin başlangıcı olmuştur. O tarihten günümüze uzanan süreçte Türk basın-yayın hayatı hakkında, batılı ülkeler ile kıyaslanamayacak kadar az çalışma yapılmıştır. Bunun en önemli nedeni eldeki dokümanların yetersizliği, arşivleme çalışmalarının sağlıksızlığı ve eski Türkçe bilen araştırmacı sayısının azlığıdır. Türk araştırmacılar kendi ülkelerindeki arşivlerde bilmedikleri bir dille karşılaştıkları ve artık işlerliği kalmamış bir dili öğrenme konusunda zorluk çektikleri için kendi tarihlerine karşı yabancılaşmaktadırlar. Her ne kadar elimizde antolojik bir inceleme olmasa da yapılan çalışmaların büyük bir kısmının biyografik nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada bir anlamda Ali Naci Karacan'ın düşünce hayatını incelemektedir ve bu açıdan biyografik bir eserdir demek mümkündür. Çalışmada hem tarihsel eleştiri yöntemi hem de niteliksel içerik analizi

yöntemi uygulanacaktır. Bu ekseninde aşağıda nitel araştırma yöntemi olarak kullanılacak tarihsel eleştiri yöntemi ve içerik analizi yöntemine ilişkin bilgi verilmektedir.

Neman'a (2014: 255) göre, nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir. İstatistiksel veri analizine dayalı nicel araştırmanın aksine nitel araştırma, insanların olaylara ne tür anlamlar yükledikleri, diğer bir deyişle olayları nasıl niteledikleri sorusuna cevap aramaktadır.

Tarihsel eleştiri yöntemi toplumsal süreçlere dair sosyal bilimsel açıklamalar yapmayı amaçlar. Bunun yanında diğer araştırma biçimlerindeki çoğu yöntem bilimsel soruna netlik verir. Bu yöntem ayrıca belirli bir sonuca yol açan toplumsal etkenlerin biçimlerini de inceler (Neuman, 2014: 255-256). Ayrıca uzun vadeli toplumsal değişimi incelemek anlamında da bu yöntem önemlidir. Tarihsel eleştiri yöntemini kullanabilmek ve doğru değerlendirme yapabilmek için geçmişe yönelik ayrıntılı bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Bir olayı, olguyu, durumu, kişiyi ya da eseri doğru anlayabilmek için, olayın, olgunun, durumun gerçekleştiği dönemi, kişinin yaşadığı dönemi ve şartları yine eser ise eserin ortaya çıktığı yerin, dönemin sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihsel koşullarını iyi bilmek gerekmektedir. Dönemin şartları bilinmeden tarihsel eleştiri yönteminin kullanılması hem hatalı hem de eksik değerlendirmeye yol açacaktır.

Nitel veri analizinde tür çeşitliliği oldukça fazladır. Farklı kuramcılar tarafından çeşitli analiz yöntemleri oluşturulmuştur. İçerik analizi, hikâye analizi, etnografya ve etnometodoloji analizi, tematik analiz ve kuram geliştirme analizi, söylem analizi sürekli karşılaştırma analizi, anahtar kelime analizi, kelime sayma, klasik içerik analizi, bilgi analizi, sınıflandırma analizi ve parça analizi gibi çeşitli nitel veri analiz yöntemleri vardır. Bu çalışmada ise sıralanan yöntemlerden içerik analizi yöntemi uygulanacaktır.

Metin içeriği toplama ve analiz etme yöntemi olan ve edebiyat, siyaset bilimi, gazetecilik, tarih, eğitim, psikoloji gibi birçok sosyal bilim alanında sıklıkla kullanılan içerik analizi, sözcük, anlam, resim, sembol, düşünce, tema veya herhangi bir iletiye gönderme yapar. Sosyal bilimlerde içerik analizinin özellikle nitel ya da yorumlayıcı

türleri kullanılır. Bu analiz türü büyük oranda nesnellik barındırır (Neuman, 2014: 119).

İçerik analizi, araştırmacının kitap, makale, gazete, film vb. bir iletişim kaynağındaki mesaj, anlam vb. içeriği açığa çıkarmasına olanak sağlar. Kısacası içerik analizi için "araştırmacının içeriği iyiden iyiye incelemesine ve içeriği sıradan bir kitap okuma veya bir televizyon programı izleme biçiminden farklı bir biçimde keşfetmesine izin verir" (Neuman, 2014: 119) demek mümkündür. İçerik analizi ile araştırmacı yıllar boyu yayımlanmış gazete yazıları gibi büyük miktardaki metinleri örnekleme ve birden çok kodlayıcıyla ölçekbilir. Yine içerik analizi ile tarihsel belgeler, ölmüş birinin yazıları incelenebilir. Son olarak içerik analizi bir metnin içindeki mesajı açığa çıkarabilir. İçerik analizinde tündengelimci bir yol izlenmektedir. İçerik analizinde araştırmacı araştırma konusu ile ilgili kategoriler oluşturur. Daha sonra incelemiş olduğu veri setinde, bu kategorileri içeren kelime, cümle ya da resimleri saymaktadır. Kategori geliştirme sürecinde araştırmacı başka araştırmalarında bu konu üzerinde varacakları sonuçlar ile aynı sonuçları elde etmeye çalışacak şekilde planlamasını yapmalı (Neuman, 2014: 119).

Ali Naci Karacan'ın politik fikirlerinin incelendiği bu çalışmada kullandığımız yöntem, bizi yazarın yazmış olduğu makalelere eleştirel bir gözle yaklaşmamız açısından tarihsel eleştiri, konuya yazarın yaşam sınırları içinde yaklaşmamız açısından biyografik çalışma yöntemine yaklaştırmıştır. Aynı zamanda çalışmanın son kısmında Ali Naci Karacan'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ve dönemin Türkiye'sine yaklaşımını daha iyi anlamak açısından anlamsal içerik analizi yöntemine başvurulmuştur.

Ali Naci Karacan, Millî Mücadele Dönemi'ni ve o dönemin gerek toplumsal gerek siyasal zorluklarını görmüş ve yaşamış bir gazeteci olarak Türkiye'nin kurulmasında büyük role sahip olan Atatürk ve onun inkılaplarının destekçisi olmuştur. Bu amaçla her zaman hem Atatürk'e yapılan eleştirilere hem de onun inkılaplarına zarar verecek durumlara ve kişilere tepki ile yaklaşmış ve bunu çıkardığı gazetelerde ifade etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının ardından inkılaplara zarar verecek nitelikteki olaylardan dolayı bu partiye muhalefet etmiştir.

Ali Naci Karacan'ın gazeteci ve ilerideki dönemlerde sahip olacağı basın patronu kimliğinin yanı sıra aydın kimliği de vardır. Gramsci'nin 'aydın'

tiplerinden yola çıkarak, aydının toplumun kurulmasında ve siyasal düzenin oluşmasında büyük etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ali Naci Karacan da bu aydın kimliğini kullanarak Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminde politik fikirleri ile hem iktidarın meşruluğunu artırmış hem de kitleleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'na muhalif olarak yönlendirmiştir. Çalışma bu iki iddia üzerinden oluşturulacaktır.

Çalışmanın kapsamını, 12 Ağustos-17 Kasım 1930 tarihleri arasında siyasal yaşamını sürdüren Serbest Cumhuriyet Fırkalı Türkiye'nin durumu, Ali Naci Karacan ve *İnkılap* gazetesi üzerinden bu partiye basının yaklaşımı oluşturacaktır. Bu çerçevede Ali Naci Karacan üzerinden bir gazetecinin politik duruma yönelik tutumu makaleleri ile incelenecektir. Aynı zamanda iktidar yanlısı bir gazete tarafından sürecin nasıl ele alındığının anlaşılması açısından gazetede yazan diğer isimlerin köşe yazıları da ele alınacaktır.

Ali Naci Karacan hayatı boyunca birçok gazete çıkarmış ve bu gazeteler aracılığıyla ülkedeki politik, sosyal, ekonomik duruma yönelik eleştirilerini yapmıştır. Çalışmada Ali Naci Karacan'ın çıkardığı gazetelerin tümü değil yalnızca yukarıda bahsedilen döneme denk gelen süreçte çıkardığı 30 Ağustos 1930 – 2 Şubat 1931 *İnkılap* gazetesi ve buradaki makaleleri ele alınmıştır. Bunların yanı sıra gazetede sadece yorum içerikli haberler ve Yusuf Ziya, Yakup Kadri, Ali Naci, Burhan Asaf, Haydar Rüştü, Falih Rıfkı gibi isimlerin dönemin şartlarını değerlendiren makaleleri esas alınmıştır. Çalışmada Arif Oruç'un tutuklanmasının ardından *İnkılap*'ın yayın hayatına son vermesi dikkat çekmektedir. Bu anlamda Ali Naci'nin, *İnkılap* ile Arif Oruç'a yönelik görevini tamamladığını ve ardından gazeteyi kapattığını söylemek mümkündür.

Nitel bir inceleme yaparken doküman tarama yöntemi sık başvurulan yöntemlerden biridir. Doküman tarama yöntemi belirli bir amaca yönelik kaynakları bulma, okuma ve değerlendirme işidir. Doküman tarama yönteminde, sonuca ulaşmanın kolaylaşması için belirli bir plan doğrultusunda ilerlenmelidir. Bu yöntemde kaynak eserlerin önceden belirlenmesi, kütüphane çalışmalarında kataloglardan yararlanılması, yararlanılan kaynaklardan elde edilen verilerin not alınması önemlidir. “Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir” (Kıral,

2020: 173). Doküman analizi, basılı ve elektronik tüm kaynakları incelemek ve değerlendirmek için kullanılabilir. “Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir” (Kıral, 2020: 173).

Dokümanlar farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Geray (2006) dokümanları; niteliklerine ve bulundukları ortama göre sınıflamıştır. Niteliklerine göre dokümanları metinler, kitaplar, ansiklopediler, raporlar, sözlükler, dergiler gibi yazı temelli olanlar; fotoğraflar, afişler gibi görüntü temelli olanlar; ses kayıtları, müzik ve radyo yayınları gibi ses temelli olanlar ve belgeseller, videolar, televizyon yayınları gibi görsel işitsel temelli olanlar olmak üzere dört sınıfa ayırmıştır. Bulundukları ortama göre dokümanları ise kitaplar, dergiler gibi yazılı olanlar; fotoğraflar gibi filmsel olanlar; veri tabanları gibi bilgisayar üzerinde olanlar ve CD, DVD, flash gibi taşınabilir olanlar şeklinde dört sınıfa ayırmıştır. Balcı (2006), dokümanları birincil ve ikincil kaynaklar şeklinde iki gruba ayırmıştır. Birincil kaynaklar kişinin kendisi tarafından yazılırken, ikincil kaynaklar başkası tarafından yazılanlardır. Örneğin otobiyografi bir birincil kaynakken, biyografi ikincil kaynaktır. Corbetta (Kıral, 2020: 174), dokümanları kişisel ve kurumsal kaynaklar şeklinde ikiye ayırmıştır. Mektuplar, günlükler, fotoğraflar, filmler vb. kişisel dokümanlar; kanunlar, yönetmelikler, gazeteler ve diğer resmi evraklar kurumsal dokümanlardır.

Araştırmacı, araştırdığı konunun içeriğine göre kaynakları ilgili yerden kendisi edinebilmektedir. Örneğin gazete içeriği çalışacak birisi önceki tarihe ait bir gazeteyi, gazete arşivinden edinebilir. Dergi incelemesi yapacak kişi yine dergiyi, derginin internet arşivi üzerinden ya da süreli yayınlar arşivi üzerinden edinebilir.

Doküman analizi analitik bir yöntem içermektedir. Analiz süreci dokümanlarda bulunan verileri bulma, seçme, anlamlandırma, değerlendirme ve sentezleme şeklindedir. “Doküman analizi genellikle diğer nitel araştırma yöntemleri ile birlikte çeşitleme/üçgenleme (triangulation) yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Belli bir araştırma konusunun, aynı araştırma fenomeninin, vakasının incelenmesinde kombinasyon oluşturmaktadır” (Kıral, 2020: 175). Doküman analizi için diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı demek mümkündür ancak onlardan bağımsız bir yöntem olarak da kullanılabilir.

Çalışmamız tarihsel bir çalışmadır. Tarihsel bir bilgiyi araştırırken başvuru olan yazılı kaynakların başında, döneme ait kitaplar, makaleler, belge, tutanak, anı, biyografi, gazeteler ve dergiler yer alır. Bu tip yazılı dokümanlar, yazıldıkları dönemi anlatan, dönemin şartlarını yorumlayan eserlerdir. Bu belgeler daha sonra araştırmacılar için birer kaynak konumuna gelmektedir. Bu kaynaklar okuyucuyu geçmiş hakkında bilgilendirme ve aydınlatma amacıyla oluşturulmuşlardır. Çalışmamızda kaynak tarama tekniği kullanılacaktır. Bu anlamda yukarıda bahsedilen süreçleri anlatan kitaplara, dönemin gazetelerine, ansiklopedilerine ve dergilerine başvurulacaktır. Ayrıca Ali Naci Karacan hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmak için anılar ve biyografik eserler incelenecektir. Çalışmanın bulguları 30 Ağustos 1930 – 2 Şubat 1931 tarihleri arasında yayımlanan *İnkılap* gazetesi üzerinde yapılacak içerik analizi ile elde edilecektir. Bu doğrultuda gazete taraması yapılacaktır. Gazetenin nüshalarına Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sistemi üzerinden ulaşılacak eksik nüshanın olması durumunda Milli Kütüphane süreli yayınlar arşivi üzerinden eksik tamamlanacaktır.

Bir insanın sosyal, politik, kültürel ve edebi olaylara ilişkin görüşlerine başvurulması yöntemi, onun en iyi şekilde anlaşılmasına yol açar. Çünkü kişinin söyledikleri ve yazdıkları kendisinin parmak izleridir. Ürettiği fikirler şahsın aynasıdır. Ali Naci Karacan'ın yaşadığı dönemde hem bir aydın hem bir gazeteci olarak yorumladığı politik olaylara ilişkin yazıları, aynı zamanda yazarın tanıklıkları aracılığıyla dönemin politik tarihinin gerçeklerini, kendi açısından da günümüze aktarılış şeklidir.

Çalışmamızda yalnızca Ali Naci Karacan'ın tanıklığına başvurarak, yazarın birinci el kaynaklarını kullanarak, tek boyutlu bir inceleme yapmamış, yazar hakkında ve dönemin tarihsel anlatısına ilişkin yazılmış ikinci el kaynaklar da incelenmiştir. Bunlara ek olarak Ali Naci Karacan'ın farklı kaynaklarda yayımladığı makaleleri de içerik analizi bağlamında incelenmiştir. Bu anlamda metinlerin içeriği üzerinden inceleme yapılmıştır.

Üç bölümden oluşacak çalışmanın birinci bölümünde tarihsel anlamda olayların dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gerektiğine yönelik anlayıştan hareketle konular ele alınmadan önce dönemin olaylarına, bu olaylara zemin hazırlayan ortama ve olayların ardından yaşananlara ilişkin bilgilendirme yapılacaktır. Bu kapsamda

1930'lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl bir durumda olduğu, tam bu dönemlerde yaşanan ve etkisi devam eden 1929 Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye nasıl etki ettiği, dönemin şartları, siyasi olayları, yeni bir parti ihtiyacına neyin sebep olduğu, Meclis'teki durum, iktidarın basına yönelik tutumu ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 12 Ağustos-17 Kasım 1930 tarihleri arasında faaliyet gösteren Serbest Cumhuriyet Fırkası incelenecektir. Partinin siyaset sahnesine çıkması ve bu çerçevede parti kurucuları, partinin programı, Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelik muhalefet konuları, Fırka'nın kurulmasının ardından canlanan siyasi ortam ve programa halkın, basının yaklaşımı ele alınacaktır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı fesihe götüren süreç, fesihe sebep olan olaylar, ardından fırkanın feshi süreci, fırkanın kurulmasına destek olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün tutumu, basının muhalif tutumu ele alınacaktır. Bu bölümün son kısmında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshi sonrası, partililerin durumu, yaşanan olaylar ve siyasal, kültürel, ekonomik anlamda yenilenme çabaları ele alınacaktır. Bu bölümde dönemin özellikle önemli isimlerine, kişilerine, olaylarına ilişkin detaylı bilgi verilmiştir. Bu bilgiler analiz kısmının temelini oluşturması açısından önemlidir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Ali Naci Karacan'ın gazetecilik ve siyasal yaşamı irdelenerek; bir gazeteci ve gazete patronu olarak iktidarla kurduğu ilişkilerin boyutları ortaya konacaktır. Bu bölümde Karacan'ın 1931 yılı sonrasındaki gazetecilik yaşamı ve siyasal düşüncelerini tartışabilmek amacıyla sonraki dönemlerde meslek yaşamı, çıkardığı gazetelere de değinilecektir. Devamında Ali Naci Karacan'ın gazetecilik hayatında çıkardığı gazetelerden sadece birisi olan ve Serbest Cumhuriyet Fırkası sürecine denk gelen *İnkılap* gazetesindeki makaleler incelenecektir. 30 Ağustos 1930 – 2 Şubat 1931 tarihleri arasında yayımlanan *İnkılap* gazetesi iktidar yanlısı bir tutum sergileyecek ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshinin ardından muhalif tavır sürdürmesi gereken bir durum kalmadığı için yayım hayatı sonlandırılacaktır. İnceleme kapsamında gazetenin tamamı yani 152 sayısı üzerinde durulmuştur. İncelenen sayılar içerisinde bulunan haberler, köşe yazıları ve diğer içerikler arasından yalnız köşe yazıları ele alınmıştır.

Çalışmanın anlaşılır olması, bilgi eksikliğinden kaynaklı kafa karışıklığının olmaması için dönemin önemli yayınlarından *Akşam*, *Dünya*, *Halkçı*, *İkdam*,

Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Son Posta, Milliyet, Politika, Serbes Cumhuriyet, Tan, Vakit, Yarın ve Yeni Asır gibi gazetelerden de atıf ve alıntılara yer verilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen tüm bulgular üzerinden vardığımız sonuçlar değerlendirilecektir.

Bu noktada okuyucuyu aydınlatmak adına verilmesi gereken birkaç bilgi vardır. Çalışmada dönemin şartlarının daha iyi kavranılması ve dönemin dilini, tavrını ortaya koymak adına Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Gazi' unvanı kullanılmıştır. Dönemin kaynakları, özellikle gazeteleri incelendiğinde de Mustafa Kemal Atatürk'ten 'Gazi' unvanı ile bahsedildiği görülecektir. Çalışmada 2 Ocak 1935 tarihinde Soyadı Kanunu'ndan önceki dönem ele alındığı için kişilerin soy isimlerine yer verilmemiş, dönem içerisinde kullandıkları bey, ağa gibi unvanları, aile adlarıyla kullanılmıştır. Çalışmanın ana metni, analiz kısmı, ekler, şekilsel hatalar, biçimsel unsurlar konusunda tamamen aslına sadık kalınarak yazılmıştır. Bunun yanı sıra aylar da Rumi takvimdeki isimlerine sadık kalınarak yazılmıştır. Burada küçük bir rehber olması açısından belirtmek gerekir ki, Teşrin-i Evvel sekizinci ayı, Teşrin-i Sani dokuzuncu ayı, Kanun-ı Evvel onuncu ayı ve Kanun-ı Sani on birinci ayı ifade etmektedir. Dönemin adı geçen, önemli siyasetçileri, gazetecileri hakkında da küçük dipnotlara yer verilmiş ve bu şekilde SCF açısından isimlerin öneminin anlaşılması amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra çalışma açısından önemi olan tez metni içerisinde bilgi verilmeyen isimlere, kurumlara ve olaylara ilişkin bilgiler dipnotta verilmiştir.

2. 1930'LU YILLARDA TÜRKİYE

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) Türk siyasal yaşamındaki konumunu, Türkiye'nin sonraki süreçte geçirdiği değişimleri ve yaşananları anlayabilmek açısından fırkanın içine doğduğu ortamı bilmekte fayda vardır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasının ardından Anadolu topraklarını işgale başlayan İtilaf Devletleri'ne karşı, Türk halkı sınırlı imkanlar dahilinde mücadele etti ve Millî Mücadele olarak adlandırılan sürecin ardından düşman askerleri Anadolu topraklarından çıkarıldı. Sahadaki savaş nispeten başarıyla sonuçlandı. Anadolu; siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel anlamda yeniden inşa edilmeye başlandı. Yeniden inşa kapsamında Millî Mücadele'nin lider kadrosu tarafından 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldı ve böylece 'egemenliğin kayıtsız şartsız milletin' olduğu vurgusu yapıldı. Artık egemenlik bir hanedana ait değil milletin iradesiydi.

Millî Mücadele'nin ve yeni bir devletin kuruluşunun öncü ismi Gazi Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu belirtmiş ve "Böyle bir hükümet, milli hâkimiyet temeline dayanan halk hükümetidir" (Korkmaz, 2009: 300) demişti. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Meclis'in açılmasıyla Gazi Mustafa Kemal, demokratik halk yönetimi olarak nitelendirilen yönetim şeklinin ileride Cumhuriyet olacağını işaret etmişti. Temel ilkesi Misak-ı Milli olan Meclis'te, süreç içerisinde farklı fikir ve düşünceler ortaya çıkmış, en basit konularda bile ortak karar alınamamasına sebep olmuştu. Bu durum karşısında Meclis'te oy birliği oluşturabilmek adına çeşitli gruplar kurulmuştu. Ancak bir süre sonra bu yöntemin de fayda vermediğini gören Gazi Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla yeni bir grup oluşturma teklifinde bulunmuş ve Meclis tarafından bu teklif kabul edilmişti. Teklifin kabul edilmesi üzerine 10 Mayıs 1921'de bahsi geçen grup kurulmuş ve Gazi Mustafa Kemal grubun başkanı seçilmişti (Korkmaz, 2009: 403-404).

Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi, ulusal anlamda bütünlüğün sağlanması ve yeni bir toplum yaratma amacıyla başlatılan devrim hareketi büyük oranda ilerleme kaydetmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile geleneksel ortam, bu geleneksel ortamın kurumları yerini Cumhuriyet yönetimi ve 'muasır medeniyet' olarak görülen Batılı tarzda kurumlara bırakmıştı. Yönünü Batı'ya çeviren Türkiye Cumhuriyeti toplumsal,

siyasal ve ekonomik yapısını Batı'nın modellemesi doğrultusunda düzenlemeye çalışmıştı. Aslında kökleri Tanzimat Dönemi ve Jön Türk Hareketi'ne uzanan bu tercih, temelinde geleneksel kurumları koruyarak, mevcut toplumsal yapının değişmesini esas almıştı.

Hem Tanzimat Dönemi hem de Meşrutiyet Dönemi, kendi içinde farklılıklar barındırmalarına rağmen, devletçi\seçkin-gelenekçi\liberal (Kongar, 1979), batıcı\laik-doğucu\islami (Küçükömer, 1989) gibi biçimlerle ayrılabilen iki karşıt ideolojinin mücadelesine sebep olmuştu. Cumhuriyet ile birlikte gelen süreçte bu ayrım yerini Küçükömer'in sınıflandırmasına yani batıcı\laik kesimin egemenliğine bırakmış, bu egemenliği elde eden bahsi geçen kesim, toplumu kendi ideolojisi ekseninde biçimlendirme çabasına girmişti. Karpas'ın (1969) da belirttiği gibi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ordu içinde girişmiş olduğu az sayıdaki ilk reformlarda ifadesini bulan "ıslahat" fikri Cumhuriyet devrinde "inkılap" (devrim) fikrine çevrilmişti. İnkılap, toplumun gerek geleneksel hayat tarzını ve fikirlerini gerekse kurumlarını değiştirmek için hareket eden bir kuramı ifade ediyordu. Toplumun ise hayatta kalabilmesi ve bağımsızlığa sahip olup, bunu sürdürebilmesi için değişiklik şart olmuştu.

Bu dönemde büyük oranda devlet ile bütünleşen bürokrasi kavramı, Kemalist ilkeleri topluma yerleştirmeyi görev edinmiş, ancak bulunan toplumsal yapıya geleneksel düşüncenin hâkim olması bu ilkelerin zorlama yolu ile uygulanmaya çalışılmasına ve buna bağlı olarak tepeden inmesine yani kökünün olmamasına sebep olmuştu. Hem değişimin yönünün Batı olması hem de reformların zorlayıcı niteliği mevcuttaki muhalefeti yaygınlaştırmış ve zaman zaman ayaklanmalara neden olmuştu. Bir geçiş süreci olarak nitelendirilebilecek bu dönem, Sarıbay'a (1965) göre yeni bir toplum düzeni yaratmak ve bireylere yeni bir dünya görüşü aşılamayı amaçlıyordu.

Büyük Millet Meclisi (BMM)'nin birinci dönemi farklı fikirlerin özgürce söylendiği, herkesin söz hakkı alabildiği bir ortama sahipti. Karpas Türkiye'de Meclis'in birinci döneminde demokrasi ruhunun var olduğunu dile getirerek, "Kanımca bir siyasal ve sosyal mucize sayılabilecek Millî Mücadele ve Birinci Millet Meclisi (1920-23) hem demokrasi hem de milli beraberlik örneğidir" (Karpas, 1969: 50) demektedir. Bu ortam içerisinde zaman ilerledikçe Gazi Mustafa Kemal'in Meclis'teki şahsi otoritesinden rahatsız olan muhalif bir grup belirmişti. Bu muhalif

grup Temmuz 1922’de Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey’in önderliğinde İkinci Grup olarak adlandırılacak İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurmuştu (Demirel, 2011: 379-380).

BMM, Millî Mücadele’nin askeri safhasından sonra başlayan siyasi safhasında yani masadaki mücadelede, Lozan Konferansı’na hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerinin birlikte davet edilmesiyle, Gazi Mustafa Kemal’in sorun olarak gördüğü ikililiği ortadan kaldırmak amacıyla 1 Kasım 1922’de Saltanat’ı kaldırmış ve bu ikililiğin ortadan kaldırılması ile Lozan’da, Türkiye’yi İsmet (İnönü) Paşa ve beraberindeki arkadaşlarından oluşan Ankara Hükümeti temsil etmişti. Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili olarak İsmet Paşa, “Sabit olmuştu ki saltanat idaresinin tekrardan memleket mukadderatına hâkim olması yanlıştır. ... Büyük Millet Meclisi kurulmuştu. Harp bitince bu idare devam edecekti. Tekrar saltanata yer verilmeyecekti” (İpekçi, 1997: 19-20) demiş ve yeni düzende saltanat idaresinin imkanının olmayacağını vurgulamıştı. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Cumhuriyet’e giden süreçte önemli bir engelin ortadan kaldırılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Gazi Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi’nde henüz Millî Mücadele’nin sonucunda ne olacağına dair bir işaret yokken, Mazhar Müfit’e, “Açıkça söyleyeyim: Şekli hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır” (Kansu, 1988: 74) demiş ve bu sözü ile bağımsızlığın kazanılacağına inancının tam olduğunu göstermişti. Erzurum Kongresi’nden dört yıl sonra Gazi Mustafa Kemal, 1923’te Halk Fırkası’nın başkanı seçildiğinde de yanında bulunan kişilere, “Türkiye Cumhuriyet usulü ile idare olunur ve bir halk devletidir” (Çankaya, 1985: 225) demiş ve Cumhuriyet rejimine geçileceğini açıkça ifade etmişti. Bundan sonraki süreçte yaşanan ve ilk muhalif parti denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın (TpCF) temellerinin de Cumhuriyet fikrinin böylesine ani bir şekilde öne sürülmesinin sonucunda atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni yönetim şekli olan Cumhuriyet rejiminin ilanı için hazırlık yaparken bu durum Meclis içinden ve dışından bazı kesimleri rahatsız etmiş, özellikle İstanbul için bu durum eleştiri konusu olmuştu. Gelenekçilerin amacı halifeliliği, padişahlığı ve memleketi gelecekteki Cumhuriyet yönetiminden korumaktı. Meclis içindeki rahatsızlığın sebebi ise Cumhuriyet fikrinin açıkça konuşulmak yerine emrivaki ile belirli gruplar içerisinde dillendirilmesi

olmuştur. İlerleyen süreçte Millî Mücadele'nin öncü isimlerinden Kazım (Karabekir) Paşa da bu durum ile ilgili rahatsızlığını belli edecektir. Kazım Paşa, *Tevhid-i Efkar*'da 19 Ekim'de çıkan isimsiz bir makalede Ankara tren istasyonunda görüşülen Cumhuriyet konusuna ilişkin eleştiri yapmış, Cumhuriyet'in istasyonlarda değil Meclislerde doğduğundan ve istasyonlardan ancak trenlerin çıktığından bahsetmişti (Türker, 1998).

Cumhuriyet'in ilanının bu şekilde dillendirilmesinin ardından 27 Ekim günü Vekiller Heyeti'nin seçilme süreci başlamış ve konuyla ilgili tartışmalar sonraki gün gece yarısına kadar sürmüştü. Gazi Mustafa Kemal'e göre yaşanan bu tartışmaların sebebi anayasadaki eksikliklerden kaynaklanmaktaydı. 28 Ekim günü akşam yemeğinde bulunan Kemalettin Sami, Halit Paşa, İsmet Paşa, Kazım Paşa, Fethi Bey, Rize Milletvekili Fuad Bey ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref'in yanında "Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz" diyerek soruna köklü bir çözüm getirmişti. O gece çalışmalara başlanmış ve "Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi Cumhuriyet'tir" maddesi, 1921 Anayasası'na tasarı şeklinde eklenmişti. 29 Ekim 1923'de Meclis'te başlayan görüşmeler sonucunda taslak kabul edilmiş, kararın ardından 158 kişinin tamamının oyuyla Gazi Mustafa Kemal, Türk Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmişti (Korkmaz, 2009: 550).

İsmet Paşa'ya göre yönetimin biçimi zaten yıllar önce belirlenmişti sadece işin adının konulması gerekliydi (İpekçi, 1997: 21). Son Osmanlı Vakanüvisi ve daha sonra Meclis'in ikinci döneminde, en yaşlı üye olduğu için Meclis Başkanı olacak olan Abdurrahman Şeref Bey'e göre de Cumhuriyet'in ilan edilmesi, 23 Nisan 1920'de "doğan çocuğun adının konulmasıydı" (Atay, 2021: 440).

Cumhuriyet fikrinin ortaya atılmasında olduğu gibi, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra da Millî Mücadele'nin komutanları tepkilerini dile getirmişti. İlanın yapıldığı gece Trabzon'da olan Kazım Paşa şaşırılmış bir ifade ile "Biz bunu konuşmamıştık" (Atay, 2021: 441-442) demiş, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ise ilanın özellikle fikir adamlarının olmadığı bir zamana denk getirildiğini belirterek, emrivaki şeklinde kabul edildiğini söylemişti (Cebesoy, 2011: 4869). Hatta İsmet Paşa da ilanı, "hükümet buhranı icat edilip bir oldu bittiye getirilme" (İpekçi, 1997: 60) şeklinde yorumlamıştı. Bu durum daha sonraki süreçte Millî Mücadele'nin öncü kadrolarındaki

ayrılıkların da temelini oluşturacaktı. Gerginliğin hâkim olduğu bu ortamda halifelik meselesinin gündeme getirilmesi de geç olmayacaktı.

Halifeliğe yönelik rahatsızlık, Rauf (Orbay) Bey ve Kazım Paşa'nın Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyareti ile başlamıştı. İsmet Paşa, 18 Şubat 1924'te Rauf Bey ve Kazım Paşa'nın bu ziyareti üzerine "Bir halife, zihninden bu memleketin mukadderatına karışmak arzusunu geçirirse, o kafayı behemehâl koparırız" (Aydemir, 1999: 284) demiş ve halifeliğe yönelik tutumunu açıkça göstermişti.

İsmet Paşa, İzmir'de bulunan Gazi Mustafa Kemal'e olayı bildirmişti. Halife Abdülmecid Efendi, İstanbul'a gelen hükümet yetkilileriyle görüşemediği için üzüntü duyduğuna ve hilafet hazinesi giderlerine maliyet hazinesi tarafından yardım edilmesi hususlarını içeren bir telgraf göndermişti (Korkmaz, 2009: 572). Telgrafı okuyan Gazi Mustafa Kemal, olayın üzerinden çok geçmeden İsmet Paşa, Kazım (Özalp) Bey¹ ve Fevzi (Çakmak) Paşa ile bu konu hakkında İzmir'de dörtlü bir toplantı yapmış ve halifeliğin kaldırılmasının vaktinin geldiğine karar vermişti (Turan, 1995: 56).

Bu ziyaretin yanı sıra Hint Hilafet Komitesi Reisi Ağa Han'ın İsmet Paşa'ya yazdığı mektup halifelik makamının kaldırılmasında etkili olmuştu. Mektupta Ağa Han, halifeliği Sünni dünyasının dini başkanlığı olarak görmüş ve halifeliğin prestijinin azalmasının İslam'ın dağılması anlamına geleceğini (Yeni Şafak, 29.04.2015) söylemişti. İstanbul basınının bu mektubu yayımlaması üzerine hükümet, haberleri suç unsuru olarak görmüş ve İstanbul'da bazı gazeteciler hakkında suç duyurusunda bulunmuştu. Davalar sonucunda bu gazeteciler beraat etmiş ancak hilafet makamının varlığı artık sorgulanmaya başlamıştı (Kutay, 1980: 349).

2 Mart 1924'te gerçekleşen Meclis toplantısında 54 mebusun imzasıyla "Hilafetin kaldırılması ile Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye sınırları dışına çıkarılmasına" dair 431 numaralı yasa teklifi Meclis tarafından görüşülmüş ve sonraki gün halifeliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması kararlaştırılmıştı. Bu yasanın gerekçesi olarak ise halifelik makamının Türkiye'yi iç

¹ Kazım Özalp: Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın silah arkadaşlarından Kazım Özalp I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sürecinde aktif rol aldı. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından 1924-1935 yılları arasında TBMM Başkanı, 1923-1924 ve 1935-1939 yılları arasında iki kez Millî Savunma Bakanı olarak görev yaptı. I. ve II. Dönem Karesi, III., IV., V., VI., VII., VIII. Dönem Balıkesir, IX. Dönem Van milletvekili seçildi. 1968 yılında İstanbul'da öldü. SCF sürecinde yeni bir fırka yerine CHF içerisinde bir muhalefet oluşturulması önerisini verdi.

ve dış siyasette iki başlı konuma getirdiği ve bu durumun ülke adına bir tehlike olduğu, halifeliğin hükümet ve Cumhuriyet kelimeleriyle benzer kavramlar olduğu gösterilmişti (Turan, 1995: 57-58). Alınan karar o gece uygulanmış ve hanedan üyeleri ülke sınırları dışına çıkarılmıştı. Bu kanunla birlikte Şeriye ve Evkaf Vekaleti, Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla medreselerin kapatılmasına dair kanun da Meclis'in onayından geçmişti. Hilafetin kaldırılmasının ardından Meclis'teki ve yönetimdeki çok seslilik yok olmuş ancak bu sessizlik çok sürmemişti.

Güz'e göre, hilafet ister Cumhuriyet'e karşı bir tehlike görüldüğü için, ister laikleşmeye engel olacağı düşüncesiyle, isterse başka sebeplerden dolayı kaldırılın (Heyd, 1979: 110 -111; Öke, 1987) olay Türk siyasi hayatında kesin bir bölünmeye yol açmıştı. Bu karardan sonra Kazım Paşa – ki Gazi Mustafa Kemal'in önceleri kendisinin halife olmak istediğini, bunu başaramayınca da yüz seksen derecelik dönüş yaptığını söyler (Karabekir, 1972: 105 -112), Ali Fuat, Refet (Bele) Paşa, Rauf Bey'in yolları Gazi Mustafa Kemal'den kesin olarak ayrılmıştı (Akgün, 1983: 215 -219).

Cumhuriyet'in ilanı ve halifeliğin kaldırılması ile Millî Mücadelenin lider kadrosu tamamen bölünmüştü. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilanı Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir yere sahiptir (Güz, 2008: 116). Cumhuriyet'in ilanı ve ardından halifeliğin kaldırılması ile muhalif görüşteki vekiller kendi çizgilerini net olarak çizmeye başlamışlardı. Özellikle Rauf Bey ve Kazım Paşa'nın Gazi Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ile yaşadıkları görüş ayrılıkları bu çizginin çizilmesini hızlandırmıştı. Kazım Paşa, Halifeliğin kaldırılması ve halifenin yurt dışına sürülmesi konusunda kendilerine danışılmamasını 'birkaç kişi kendi aralarında karar almış' ifadesi ile yorumlamıştı (Turan, 1995: 98). Güz'e (2008) göre, bu bölünmenin sebebi alınan kararların aceleyle getirilmiş olmasıydı. Güz, Birinci Mecliste yer alan Birinci Grup üyeleri arasında bir fikir birliği olmadığını, Millî Mücadele'nin lider kadrosunun daha Birinci Meclis döneminde parçalanmaya başladığını, bu parçalanmanın sebebinin ise Gazi Mustafa Kemal'in Meclis'in yetkilerini üzerine almak istemesi ile oluşan diktatörlük endişesi, Lozan'a gidecek heyetin belirlenmesindeki görüş ayrılıkları, Cumhuriyet'in ilanında yaşanan tartışmalar ve hilafet konusu olduğunu belirtir. Cumhuriyet'in ilanı ve hilafet konusu bu bölünmeyi daha da belirginleştirmiş ve 1924'te TPCF'nin kurulmasıyla kadro tamamen bölünmüştü.

Bu iki grup arasındaki çekişme Meclis'te 8 Kasım 1924 günü hükümet ile ilgili verilen gensoru önergesi ile artmış, yapılan oylama sonucunda hükümet 148 kişiye karşı 19 oy ile güvenoyu almıştı. Oylamaya katılmayan Rauf Bey ve on arkadaşı sonraki gün HF'den istifa etmişlerdi. Bölünme gerçekleşmişti (Zürcher, 1992: 71-72). Bundan sonraki süreçte merak konusu ise HF'ye karşı olan bu muhalefetin siyasal bir örgütlenme etrafında toplanıp toplanmayacağıydı (Turan, 1995: 97- 98).

İstifa eden Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan (Adıvar) Bey gibi isimlerle, henüz Meclis'te olan Kazım Paşa, Ali Fuat Paşa gibi isimler arasında toplantılar başlamıştı. Aslında bu toplantıların temeli eylül ayına dayanmaktadır. İzmir'de yapılan toplantıda bu isimlerden orduda olanlar daha fazla orduda kalınamayacağı ve Meclis'te olmaları gerektiği kararını almışlardı (Cebesoy, 2011: 494-496). Burada alınan kararlar neticesinde paşalar istifa edecek ve kurulması planlanan muhalif parti, TpCF'ye katılacaklardı (Zürcher, 1992: 74).

Gazi Mustafa Kemal bu istifaları kendisine ve partisine karşı bir komplo olarak değerlendirmiş ve karşılık vermek için hazırlanmıştı. Gazi Mustafa Kemal daha genç bir subayken aktif olarak orduda görevli kişilerin siyasete girmemesi gerektiğini düşünüyordu. Bu istifalar ile Gazi Mustafa Kemal ordudaki diğer nüfuzu olan kişileri siyasetten ayırma fikrini uygulamaya başlamıştı. İlk faaliyeti Fevzi Paşa, Cevat (Çobanlı) Paşa, İzzettin (Çalışlar) Paşa, Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa, Fahrettin (Altay) Paşa, Cafer (Tayyar) Paşa, Şükrü Nili (Gökberk) Paşa gibi isimlerin mebusluktan istifalarını emretmişti (Atay, 2021: 239). Daha sonraki süreçte Ali Fuat Paşa, Kazım Paşa, Cafer Paşaların istifaları ile artık orduda Gazi Mustafa Kemal' e muhalif durumda olacak bir komutan kalmamıştı (Tunçay, 1999: 119).

O dönem adı Halk Fırkası olan Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi CHF, TpCF'nin isminde Cumhuriyet ifadesinin kullanılması tasarısından dolayı, yeni fırka kurulmadan önce, 10 Kasım'da ismini 'Cumhuriyet Halk Fırkası' olarak değiştirmişti. Bu değişiklik ile Türkiye'de isminde 'Cumhuriyet' ifadesi kullanılan ilk fırka olmuştu (Zürcher, 1992: 78). Kasım ayında yapılan görüşmeler neticesinde 17 Kasım 1924 tarihinde TpCF ismiyle Türkiye'nin ilk muhalif fırkası kurulmuş ve firkanın reisliğini Kazım Paşa üstlenmişti (Yeşil, 2002: 190). 28 mebusa sahip olan TpCF, 58 maddeden oluşan parti programı ile çalışmalarına başlamıştı. Fırka programında yer alan "Parti, dinî düşünce ve inançlara saygılıdır" ifadesi iktidar partisi tarafından tepki çekmişti.

Bu madde ile önce TpCF'nin hilafet yanlısı kişileri fırka etrafında toplayacağı iddia edilmiş ardından ileriki dönemlerde bu madde sebebiyle yaşanan olaylardan dolayı fırka kapatılmıştı.

1924'te Gazi Mustafa Kemal bu madde ekseninde “bunun aksini düşünmek için sebep yoktur” (Atatürk, 1989: 110) demiş ve TpCF'yi şiddetli bir şekilde eleştirmişti. Gazi Mustafa Kemal, bu maddeyi parti programına alanların, Hilafet yanlısı kişilerin fırkaya katılmasının kaçınılmaz olduğu gerçeğini nasıl göz ardı ettiklerini sorgulamıştı (Korkmaz, 2009: 601-603). Ayrıca Gazi Mustafa Kemal, fırka programının mevcut olan CHF programından farklı bir prensip getirmediğini vurgulamıştı (Atatürk, 1989: 110-111). Konuyla ilgili *The Times* muhabirine verdiği bir röportajda TpCF'nin programının CHF'nin programından bir farklılık göstermediğini söylemişti (Zürcher, 1992: 167-169).

Fırkanın Merkez Şubesi, İstanbul'da sade bir törenle açılmış ve ardından sırasıyla Urfa, Sivas, Eskişehir, Trabzon, Erzurum, Ordu, İzmir, Afyon, Amasya, Samsun, Sinop, Maraş illerinde de teşkilatlanma faaliyetlerinde bulunulmuştu (Yeşil, 2002: 241-243). CHF'den istifa ederek TpCF'ye geçen milletvekillerinin sayısı kısa zaman içerisinde 28'e ulaşmıştı. Cebesoy'a (2011:513) göre yeni fırka liberal, demokrat ve laikti. Ayrıca fırkanın liberal tutumundan dolayı, yabancı sermayenin ülkeye girişinde kolaylık sağlanacağını söylemişti (Altınkaş, 2012).

Gazi Mustafa Kemal'e göre TpCF hareketi şahsına karşı girişilmiş bir muhalefet hareketiydi (Yavuz, 2009: 199). Bu düşüncesi sebebiyle de olaya tedbirli yaklaşmış ve sert mizaçlı İsmet Paşa'nın yerine liberal düşünceye ve uzlaşmacı yapıya sahip Ali Fethi Bey'e başvekil olmasını teklif etmişti. Bu teklifi kabul eden Ali Fethi Bey'in, Gazi Mustafa Kemal'e “TpCF'nin halkla bütünleşmesi halinde iktidara gelmesine rıza gösterecek miyiz” sorusunu yöneltmiş ve Gazi Mustafa Kemal'den “çok doğal” cevabını almıştı. Yeşil'e (2002) göre 3 Mart 1925'te Ali Fethi Bey'in başvekillikten istifasına kadar sürecek olan dönem iktidar-muhalefet ilişkisinde balayı dönemi ve bu dönem ülkede çok partili siyasi hayatın mümkün olabileceği düşüncesinin olduğu bir dönemdi. Fakat bu düşüncenin hâkim olduğu süreç çok uzun sürmemiş ve 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait² isminde, bir Kürt önde geleninin Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı

² Şeyh Sait: Cumhuriyet'in ilanına ve laik düzene karşı çıkan Kürt önde geleni Şeyh Said, şeriatçı emelleriyle dönemin hükûmetine karşı silahlı isyan girişiminde bulunmuş, bunun üzerine

Piran köyünde ayaklanması (Eroğlu, 1974: 1989) sonucunda, ülke iki ay sürecek sıkıntılı bir sürece girmişti.

Ali Fethi Bey'in 24 Şubat'ta Meclis'te isyan ile ilgili yaptığı açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla isyanın nedeni 1924'teki Nasturi Ayaklanmasının ardından hükümet tarafından aranan bazı kişilerin Şeyh Said'in muhafazası altında olduğunu öğrenen jandarma kuvvetlerinin bu kişileri tutuklamaya kalkmasıyla Şeyh Said ve beraberindekiler, jandarmaları esir almış ve isyanın başlamasına sebep olmuşlardı. Turan'a (1995:107) göre isyan özerklik mücadelesi güden Kürtçülük hareketinin devamı ve Güneydoğu'da kurulacak bir Şeriat devletini amaçlayan bir eylemdi.

Cumhuriyet'in yeni sınırları içerisinde yaşayan nüfusun yaklaşık yüzde 20'si Kürt'tü. Bu orana rağmen Lozan Barış Antlaşması sürecinde Kürtlerden bahsedilmemiş ve bağımsızlık mücadelesi sırasında verilen özerklik sözleri, unutulmuştu. Kürt vatandaşlar içindeki milliyetçi kesim için bu büyük bir hayal kırıklığıydı. Milliyetçi Kürtlerle çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Cumhuriyet hükümeti arasındaki ilişkiler 1924 yılında iyiden iyiye kötüleşmeye başlamış ve hilafetin kaldırılması ile toplumu bir arada tutan dini bağ ortadan kalkmıştı. Diğer yandan, Cumhuriyet Türkiye'sinde hilafetin vermiş olduğu bağlılığın yerini alacak yeni bir ulusal bilinç oluşturulmaya çalışılıyordu. Kürt kimliğine karşı baskıcı bir tutum izleniyor ve Kürtçenin aleni kullanılması ve öğretilmesi yasaklanıyordu. Nüfusu olan Kürt toprak sahipleri ve aşiret başkanları ülkenin batısına zorlama ile yerleştiriliyordu (Zürcher, 2017: 252-253).

İsyanla ilgili İngilizlerin desteğinin olup olmadığı konusu da gündeme getirilmiş ve konu hakkında çeşitli fikirler öne sürülmüştü. Eroğlu'na (1974: 199-200) göre İngiltere, ülkenin siyasi kargaşa ortamına sürüklenmesini istemiş ve bu kargaşa ortamında savaştan kalan Musul meselesini kendi lehine çözmeyi ummuştu. Tunçay (1999), İngilizlerin halifeliğin geri getirilmesini amaçlamasının ya da Kürdistan'ın bağımsızlığını istemesinin sebebini sorgulamış ve İngiltere'nin aslında Musul'u hakimiyeti altına alma isteği ve Sovyet etkisinin yayılma olasılığına karşı Türkiye'nin zayıflamasını istemediğini iddia etmişti. İngiliz silah fabrikalarından gelen kataloglarda Şeyh Said adının yer almasının, İngiltere hükümetinin resmi politikasının

1925 yılında yargılanmış ve idam edilmişti. TpCF'nin kapanmasındaki en büyük olaylardan biri Şeyh Said tarafından başlatılan isyan olmuştu.

bu yönde olduğunu göstermediğini çünkü o dönem silah tekelinin şahısların elinde olduğunu vurgulamıştı.

Bu düşüncelerin yanında genel kanaat ise Eroğlu'nun düşüncesinden çokta farklı olmamıştı. Petrolün gelecek yüzyıla yön verecek bir unsur olması diğer tüm devletler gibi İngiltere için de önemlidir. Bu doğrultuda İngiltere hükümeti, Musul petrollerini elinde tutmak istemişti. Türkiye'nin iç mücadele verdiği bir dönemde İngiltere'nin istediği fırsat ayağına gelmişti. Bu sebeple bahsi geçen genel kanaat İngiltere'nin isyana destek olup, Türkiye karışıklıkla mücadele ederken amaçlarına ulaşıp Musul'u ele geçirmeleri yönündeydi.

İsyan, Güneydoğu'da 'Hani, Varto, Genç, Elazığ dolayları başta olmak üzere hızlı bir şekilde yayılırken, isyancılar Diyarbakır'ı ele geçirmek için harekete geçmiş ancak askeri güçle karşılaşarak şehri alamamışlardı. Hükümet, 21 ve 23 Şubat'ta acil olarak toplanmış ve isyanın bastırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını kararlaştırmıştı. 25 Şubat'ta 'Genç, Muş, Ergani, Urfa, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri, Mardin' illerinde bir ay süreli sıkıyönetim kararı alınmıştı (Turan, 1995: 114).

Fethi Bey hükümeti sıkıyönetim kararının alınmasından bir gün önce, 24 Şubat'ta dini siyasete araç yapanların vatan haini sayılmalarını teklif eden maddeyi Meclis'e sundu. Meclis'te kabul edilen madde aracılığıyla hükümete güvenoyu verildi (Okyar, Seyitdanlıoğlu, 2007: 41). Hükümet güvenoyu almasına rağmen isyana karşı aldığı tedbirler konusunda eleştirilmeye devam etmişti. Şevket Süreyya Aydemir, 25 Şubat 1925'te Başvekil Fethi Bey'in, TıCF Reisi Kazım Paşa ile Umumi Kâtibi Ali Fuat Paşa'yı ve Rauf Bey'i davet ederek, bir karar bildirdiğini, fırkayı kendi kendine dağıtmasını, aksi halde geleceği karanlık gördüğünü, kan döküleceğini (Aydemir, 2020: 217) ifade ettiğin söyler. 2 Mart'ta CHF grup toplantısında da bu eleştiriler devam etmişti. Fethi Bey'e göre isyan bölgesel nitelikteydi ve alınan tedbirler yeterliydi ancak İsmet Paşa'ya göre, isyan yurt genelini ilgilendiriyordu ve daha sert tedbirler alınmalıydı. İsmet Paşa'nın bu eleştirisine karşılık Fethi Bey aslında bir noktada kendi hükümetinin sonunu getirecek ifadeyi kullanmıştı; "Ben elimi kana bulayamam". Halk Fırkasının bu toplantısı sonucunda hükümetin politikası, 60 oya karşılık 94 oyla reddedilmişti. Daha sonra Fethi Bey istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa önderliğindeki yeni hükümet kurulmuştu (Okyar, Seyitdanlıoğlu, 2007: 41).

İsmet Paşa Hükümeti'nin ilk işi isyana yönelik sert tedbirler almak olmuştur. Bu doğrultuda huzuru ve düzeni korumak adına Takrir-i Sükûn Kanun tasarısını hazırlamış ve 4 Mart'ta Meclis'ten geçirmiştir. Bu kanuna göre, memleketin düzenini bozan, huzura, barışa, güvenlik ve asayişe zarar veren girişimleri hükümet, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklayabilecek, yasaklamanın yanı sıra sanıkları İstiklal Mahkemeleri'ne verebilecekti (Topuz, 2015: 147). İki yıl yürürlükte kalması planlanan kanun, İstiklal Mahkemeleri'nin tamamlayıcısı niteliğinde olmuş ve hükümete olağanüstü yetkiler vermişti. Aynı gün yapılan oturumda Ankara ve Doğu İstiklal Mahkemeleri adıyla iki mahkeme daha kurulmuş ve bu mahkemelerden Doğu İstiklal Mahkemeleri Meclis onayına gerek olmadan idam cezası verebilmişti (Özoğlu, 2011: 144).

Kanun çıktıktan bir gün sonra, 6 Mart 1925 tarihinde hükümet, kanundan aldığı yetkiyle ve Bakanlar Kurulu'ndan geçen kararlar neticesinde İstanbul'da *Tevhid-i Efkâr*, *Son Telgraf*, *İstiklâl*, *Sebilürreşat*, *Aydınlık*, *Orak Çekiç* ve sonraki gün Adana'da *Toksöz* gazetesi kapatılmıştır. Yine dört gün sonra, 9 Mart 1925'te *Sadayı Hak* (İzmir); *İstiklal* (Trabzon); *Kahkaha* (Trabzon); *Pressu du Soir* (İstanbul); *Savha* (Adana) gazetelerini kapatmıştır. Bu kapatmaları 15 Nisan 1925'te yine Bakanlar Kurulu kararıyla *Tanin*'in süresiz olarak kapatılması izlemiştir. 12 Ağustos 1925'te de *Vatan* gazetesi kapatılmış ve kapatmalar kendini sadece gazetelerde değil dergilerde de göstermiştir. *Resimli Ay* dergisi bu dönem kapatılan dergilerden birisi olmuştur (Topuz, 2015: 148). Basına yönelik sert tutum bununla kalmamış bazı gazeteciler de İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır. (Tunçay, 1999: s. 149).

Takrir-i Sükûn Kanunu Meclis'te görüşülürken sert diyaloglar yaşanmış, muhalif milletvekilleri, tasarının Türk vatandaşına tanınmış olan doğal hakları kısıtladığı görüşünde bulunmuşlardır. Hükümet ve CHP milletvekilleri ise tasarının anayasaya aykırı olmadığını ve kanun ile amaçlananın sadece doğal hakları ve ulusal egemenliği tehlikeye atacak unsurlardan korumak olduğunu savunmuşlardır. Kazım Paşa, tasarının amacının basına ve muhalefet partisine duyulan güvensizlikten ve şüpheden kaynaklandığını ileri sürmüştü. Hükümet, Kazım Paşa'nın bu görüşünü o zaman için kabul etmemişse de kanun çıktıktan 2 yıl sonra İstiklal Mahkemeleri kapatılırken İsmet Paşa, ülkedeki asıl tehlikenin karışıklık çıkaran aydınlar olduğunu ifade etmişti (Turan, 1995: 117-118).

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkmasıyla Doğu illerindeki sıkıyönetim kararı 1 ay süreyle uzatılmıştı. İsyan, isyancılar tarafından ele geçirilen yerlerin hükümet emriyle harekete geçirilen 3. Ordu birliklerince temizlenmesi ve ardından 15 Nisan'da Şeyh Said ve beraberindekilerin kontrol altına alınmasıyla bastırılmıştı. Şeyh Said ve adamları 5 Mayıs'ta Diyarbakır'a getirilmiş ve 21 Mayıs'ta ilk sorguları yapıldıktan sonra İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemeleri'nce 80 kişiden 49'u idam cezasına çarptırılmıştı. İnfazlar 28\29 Haziran gecesi Diyarbakır'da gerçekleştirilmişti (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, 2010: 54-55).

Yeşil'e (2002: 237) göre TpCF'nin kuruluş aşamasında önde gelen eski ittihatçıların bulunması yeni fırkanın daha en başında CHF'nin tepkisini çekmesine sebep olmuştu. Özoğlu'na (2011:158) göre CHF, Şeyh Said isyanıyla siyasi ve entelektüel muhalefeti susturma ortamı bulmuştu. Milli Müdafaa Vekili Recep Peker, Meclis'te muhaliflerin iktidara gelmesi durumunda vatan kalmayacağını ve bu girişimde bulunanların başlarını ezeceklerini (Cebesoy, 2011: 557) söyleyerek ileride yaşanılacak olayların ipucunu vermişti.

TpCF daha bu uyarılar yapılmadan isyanı sert bir şekilde eleştirmesine ve Ali Fethi Bey'in alacağı tedbirleri onaylamasına rağmen, İsmet Paşa'nın, hükümeti kurmasından sonra isyanı tahrik ve teşvik etme suçlamalarından kurtulamamış ve kapatılma sürecine girmişti (Yeşil, 2002: 425). İlerleyen günlerde de tahrik ve teşvik söylemleri çoğalmış, TpCF mensubu bazı kişilerin dini siyasete alet ettiği iddia edilmişti. İddialar sonucunda Ankara İstiklal Mahkemeleri bu kişilerden bazılarını yargılamış, suçlarını sabit görmüş ve hapis cezasına çarptırılmışlardı. Parti programında yer alan "fırka dini fikir ve inanışlara saygılıdır" ibaresi bu söylemlerin temelinde yatan etken olmuştu (Özoğlu, 2011: 159). 1927 yılında da Gazi Mustafa Kemal, Nutku'nu Meclis'te okurken bu anlayıştaki bir fırkanın memlekette gericilerin sığınak kaynağı olduğunu vurgulamış ve fırkanın programını "en hain kafaların eseri" olarak tanımlamıştı (Korkmaz, 2009: 602).

Gazi Mustafa Kemal 1924 yılında *The Times* muhabirine verdiği demeçte düşünce, fikir ve dini inanışlara saygı göstermenin eskiden beri var olan bir durum olduğunu ve bunun aksini iddia etmediklerini söylemişti. Yıllar sonra İsmet Paşa hatıralarını anlatırken konuyla alakalı olarak Doğu isyanı ile TpCF'nin doğrudan doğruya hiçbir bağlantısının olmadığını ifade etmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye'ye geçişte yapılan reformlar göz önüne alındığında Yeşil'e (2002) göre, Gazi Mustafa Kemal ve Hükümet'in bu kadar sert bir tutum içerisinde olmasında Şeyh Said İsyanı ve TpCF'nin inkılâplara, gelenekselleşmiş yenileşme eğilim ve hamlelerine karşı bir hareket olarak algılanması faktörü de etkili olmuştur.

5 Mayıs'ta Ankara İstiklal Mahkemesi'nin hükümete yaptığı TpCF'nin kapatılma önerisi, fırkanın kapatılmasına yönelik ilk resmi teşebbüs olmuştur (Zürcher, 1992: 119). Daha sonra İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemeleri'nin, TpCF'nin Urfa Siverek temsilcisini dini siyasete alet etmekle suçlaması sonucu mahkeme, fırkanın programındaki altıncı madde doğrultusunda kendi görev alanındaki yani Doğu'daki bütün TpCF şubelerini 25 Mayıs 1925'te kapatmıştı (Özoğlu, 2011: 160). Fırkanın diğer şubeleri ise hükümet kararı ile 3 Haziran 1925'te kapatılmıştı (Yeşil, 2002: 385). Böylece, Cumhuriyet döneminin ilk örgütlenmiş siyasal muhalefeti olan TpCF, yedi aylık ömrünü tamamlamıştı.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yapılacak inkılaplar için uygun ortam hazırladığını söylemek mümkündür. Çünkü bu dönemde İstiklal Mahkemeleri, muhalif sesleri susturma konusunda oldukça başarılı, yasal bir araç olmuştur (Öz, 1992: 98-101). Yeşil'e (2002) göre iktidar, muhalefeti Takrir-i Sükûn ve TpCF'nin kapatılmasıyla susturmuştu. Bu yeni dönemle birlikte ülkede tek parti yönetiminin hakimiyeti yoğun bir şekilde hissedilmişti. Ortamın susturulması ile birlikte inkılap hareketleri için uygun ortam sağlanmış ve yenilik hareketlerine başlanmıştı. Topuz'a (2015: 154) göre, Takrir-i Sükûn Kanunu halkı devrimlerden uzaklaştırmış, gericilik akımlarının yeniden başlamasına sebep olmuştur. Ayrıca çok partili ortama girildikten sonra CHF'nin Meclis'te bir daha çoğunluğu sağlayamamasının en büyük sebeplerinden biri ve basındaki uzun süreli sessizliğin başlangıcı olmuştur. TpCF'nin kapatılmasının ardından bu partiye mensup mebuslar Meclis faaliyetlerine bağımsız olarak katılmışlar ancak TpCF'de barınan eski İttihatçıların ise yeni dönemdeki durumu belirsiz kalmıştı.

Yapılması planlanan inkılapların ve otoritesi sağlamlaştırılması gereken iktidarın önündeki engelin ortadan tamamen kaldırılması fırsatı ise 1926 yılında İzmir'de Gazi Mustafa Kemal'e yönelik yapılan suikast girişimi olmuştur. Aslında suikast girişimi Meclis'e el bombası atılması şeklinde planlanmış ancak Meclis'in çok sıkı bir şekilde korunduğu bilindiği için plan ileri bir tarihe ertelenmişti. Eski

İttihatçılardan Şükrü Bey, bu planı ağzından geçirerek eski TpCF'li Sabit Bey'e anlatmış, Sabit Bey de durumu Rauf ve Ali Fuat Beylere anlatmıştı. Cebesoy, böyle bir girişimin mümkün olmadığını düşünerek, Şükrü Bey'in sözlerine önem vermemişti. Cebesoy'a (2011) göre hükümet bu durumdan haberdar olmuş ve tetikçi Ziya Hurşit'i takibe almıştı.

Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf İzmir'de hazırlıklara başlamışlardı. 14 Haziran 1926'da Gazi Mustafa Kemal'in İzmir'e gelişinin gecikmesi üzerine durumdan şüphelenen Giritli Şevki, İzmir Valisi'ne bir mektup yazmış ve Gazi Mustafa Kemal'e karşı tertip edilen suikast girişimini anlatmıştı. Giritli Şevki'nin durumu anlatması üzerine yakalanan tertipçiler ve şüpheliler İzmir İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamışlardı (Atay, 2021: 467). 20 Haziran 1926'da Ali Fuat Paşa ve Kazım Paşa İzmir'deki suikast teşebbüsünden haberdar oldukları gerekçesiyle tutuklanmışlardı. İlk etapta Kazım Paşa, İsmet Paşa'nın müdahalesiyle serbest bırakılmışsa da sonra tekrar tutuklanmıştı. Yargılanan Ziya Hurşit amaçlarının siyasi olduğunu ve bundan hiçbir TpCF mensubunun haberinin olmadığını söylemişti (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, 2010: 60-65).

Mahkeme, İttihatçı bağlantısı olan Şükrü, Halis Turgut, İsmail Canbolat, Rüştü, Ziya Hurşit, Hafız Mehmet, Çopur Hilmi, Albay Arif, Laz İsmail, Gürcü Yusuf gibi isimlerin idamına karar vermiş Rauf Bey ise 10 yıl günümüzde ev hapsi olarak bilinen kalebentlik cezasını almıştı (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, 2010: 61-63). Kazım Paşa, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Eğilmez, Mersinli Cemal Paşa, Refet Paşa mahkeme kararı ile beraat etmişlerdi. Mahkemenin verdiği bu beraat kararının Gazi Mustafa Kemal'in etkisi altında olduğunu, ileride Ali Fuat Paşa'ya söylediği "Paşaları senin için affettirdim" (Cebesoy, 2011: 625) cümlesinden yola çıkarak söyleyebiliriz. Kısaca İzmir'deki suikast girişimi neticesinde 20 yıl boyunca zaman zaman Gazi Mustafa Kemal'i meşgul eden İttihatçılık hareketi tarihten silinmişti (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, 2010: 62). Bu olaydan sonra 1930 yılına kadar sürececek olan sessizlik süreci başlamıştı.

Gazi Mustafa Kemal, TpCF'nin kapatılmasının ardından yürürlüğe koyduğu önlemler ile iktidarını sağlama almış ve Türkiye'de değişim sürecine girilmişti. İşe kılık ve kıyafet değişiklikleri ile başlanmıştı. 25 Kasım 1925 tarihinde kabul edilen bir yasayla fes giyilmesi yasaklanmış, şapka ulusal başlık olarak kabul edilmişti. Bu

yenilikten kısa bir süre sonra da 30 Kasım 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştı. 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanun'u, Türk Medeni Kanunu olarak kabul edilmiş, bunu İsviçre'den alınan Borçlar Kanunu, İtalya'dan alınan Ceza Kanunu ve Almanya'dan alınan Ticaret Kanunu izlemişti. 1921 Anayasası'nda yer alan devletin dininin İslam olduğu maddesi, Meclis'teki muhalefetin daha fazla tepkisini çekmemek adına 1924 Anayasası'nda korunmuştu. Ancak yaşanan isyanlar, dinin siyasal ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisini sınırlayan devrimler sonucunda bu madde anlamsızlaşmıştı. Önce 15 Ekim 1927'de CHF'nin İkinci Büyük Kurultayı'nda "devlet ve din işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmak" ilkesi kabul edilmiş (Bila, 1979: 83) ve ardından 10 Nisan 1928'de yapılan değişiklikle "Türkiye Devleti'nin dini, Din-i İslam'dır" hükmü Anayasa'nın ikinci maddesinden çıkarılmıştı. Bu değişikliklerin ardından, büyük bir devrim olarak nitelendirilebilecek Latin Harfleri kabul edilmiş, ilgili komisyonda Falih Rıfkı³ komisyonun amacını açıklarken "Batı yazı alemine girecek ve onun bütün kolaylıklarından yararlanacaktık. En ehemmiyetlisi, Türk kafasını köklerine kadar Arap kaynaklarından sökecek ve milli kılacaktır" (Atay, 2021: 439) demişti. Lewis'e (1988: 278) göre yapılan bu değişiklik ile geçmiş ve Doğu ile olan bütün bağ koparılmış, Türkiye'nin Batı uygarlığı içine alınması için gerekli şartlar oluşmuştu.

SCF'nin kurulduğu 1930 yılına gelinceye kadar devam eden bu reform çalışmaları toplumsal yaşamın hemen her alanında uygulanmaya çalışılmıştı. Bunun yanı sıra Gazi Mustafa Kemal'in başında olduğu Batıcı\Laik ekip, kendi iktidarını da korumaya çalışmıştı. Doğucu\İslamcı olarak nitelendirilen geleneksel kesimin ayaklananlarına karşı verilen mücadeleye ek, parti içinde de birbirlerine yönelik siyasal iktidar mücadelesi vermişlerdi.

Yukarıda bahsettiğimiz amaçların gerçekleştirilmesi, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel anlamda; Batılı, modern ve laik bir ulusal devletin kurulması ancak bunu sağlayacak etkili organlar eliyle mümkün olmuştu. Belirlenen hedefler kamuoyunu kalıba sokmak, şekillendirmek, örgütlemek, yöneltmek ve yönetmek için gerekli bir

³ Falih Rıfkı Atay: İstiklâl Madalyası sahibi Türk yazar, gazeteci ve milletvekili olan Falih Rıfkı Atay Cumhuriyet döneminin en etkin gazetecilerinden biridir. Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili yazdığı anılarıyla ünlüdür. Türkiye'nin kuruluş sürecinde Atatürk ile tanışmış ve onun dostluğunu kazanmıştı. Atatürk'ün ölümüne kadar onun başyazarlığını yapmıştı. 1923-1950 yılları arasında milletvekili olarak Meclis'te yerini almış ve muhalefete karşı kalemiyle saldırılarda bulunmuştur. 1971 yılında kalp krizi sonucu ölmüştür.

tek parti yönetimini doğurmuştu. Gerekli görülen bu tek partinin amacı, yeni elitler meydana getirmek, yeni bir yönetici sınıf yaratmak, ülkeyi örgütlendirebilecek yetenekte siyasal liderleri bir araya getirmek ve yetiştirmekti (Duverger, 1974: 273-275). Bu yöntem sayesinde hedeflenen yönetici sınıf oluşturulabilecekti. Oluşturulan yönetici sınıf ülkeye hâkim olduğu dönem içerisinde muhalefete kendini ifade hakkı tanımayacak ve küçük, ayrıcalıklı bir grubun iktidarını ifade eden oligarşi görünümüne bir yönetimi uygulamaya koyacaktı. Bu doğrultuda Kemalist ilkeleri topluma yerleştirmeyi görev edinen CHF'nin iktidarda bulunduğu 1923 ve bir muhalif parti olarak, Demokrat Parti'nin kurulduğu 1946 yılına kadar – öncesinde iki muhalefet partisi denenmiş olsa da başarısızlık ile sonuçlanmıştı- Tek parti yönetiminin bir diktatörlük yönetimi sürdürdüğünü söylemek mümkündür (Tunçay, 1999: 24).

İlmen'e (1951:66) göre, CHF bu dönemde teşkilatında halktan kimsenin olmadığı, tamamen seçkinlerden oluşan bir partiydi. Tunaya'ya göreyse bu parti halka tepeden bakan bir devlet dairesiydi (Topuz, Ünsal, 1984: 13). SCF'nin muhalefet yapma görevini yürüttüğü dönemin önemli gazetecilerinden birisi olan Sabiha Sertel⁴, CHF'nin bu dönemini, halk arasında geniş bir hoşnutsuzluk olduğu, tek parti sisteminin halkı bıktırdığı, tek partinin keyfi yönetime yol açtığı, seçim hakkının özgürce kullanılmadığı, örgütlenmenin yasak olduğu, her şeyin partinin sıkı kontrolü altında olduğu şeklinde anlatmaktadır (Sertel, 1977: 188-190)

SCF'nin İstanbul Meb'usu Süreyya Paşa da istibdat, meşrutiyet ve Cumhuriyet olmak üzere üç dönem ile İstibdat Yönetimi, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), CHF gibi üç idare gördüğünü, bu üç dönemin de keyfi ve post kavgası derdinde olduğunu ileri sürmüş ve istibdat ile Cumhuriyet'in birbirine denk olduğunu söylemişti (İlmen, 1951: 10).

Yönetime katılımın oldukça sınırlı olduğu bu dönemde seçimlere katılımın da %25'i bulmadığını (Sertel, 1977: 190) söylemek mümkündür. Öyle ki halkın seçimlere katılmamasının yanı sıra birçok vekil Meclis'e gelmiyor ve ülke için herhangi bir karar alınırken fikir beyan etmiyorlardı. Kurtuluş Savaşı'nda bir bütünlük göstererek, Türkiye'nin kurulmasında büyük rol oynayan toplumun, Kurtuluş Savaşı

⁴ Sabiha Sertel: İlk Türk kadın gazeteci olan Sabiha Sertel sosyalist-komünist görüşün destekçilerinden olmuştur. Resimli Ay dergisi ve Tan gazetesindeki yazılarıyla ön plana çıkmıştır. Anılarında Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki zorlu yaşam koşullarına ayrıntısıyla yer vermiştir. 1968 yılında Bakü'de ölmüştür.

mücadelesinde kendilerine önderlik eden yönetici kesimden bu denli kopmasını Samet Ağaoğlu, halk ile yönetici kadronun Millî Mücadele’de el ele verişinin zafere kadar sürdüğünü, zaferin ardından inkılapların bahane edilerek ellerin ayrıldığını, kuramsal olarak Türk milletinin kayıtsız şartsız temsilcisinin BMM olduğunu ancak gerçekte bu kuvvetin Meclis namına bir zümrenin elinde toplandığını anlatmaktadır (Ağaoğlu, 1972: 44).

1930 yılına gelindiğinde tek parti yönetiminin tutumundan kaynaklanan sorunlar da gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Özellikle Doğu’da olmak üzere ülkenin birçok yerinde karışıklıklar çıkmış ve çıkan karışıklıklar tek parti yönetiminden ve uygulamalarından duyulan rahatsızlığı göstermişti. SCF kurulduğunda meydana gelen olaylar da CHF için tehlike çanlarının çaldığını gösterecektir. 1930 yılında Türkiye içeride yaşadığı sorunlara karşılık dışarıda önemli derecede bir sorun yaşamamıştı. ‘Duyun-u Umumiye Borçları’ gibi bazı meseleler hariç Lozan sonrası Batılı ülkelerle ilişkiler normal seyrinde ilerlemekteydi.

Bu yılın Haziranı’nda tek parti yönetimini iç sorun beklemektedir. Bu sorun Ağrı ve çevresinde çıkan Kürt isyanıdır. İsyancılar geleneksel İslami temellere dayalı bir Kürt devletinin kurulmasını istemektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere İran, Irak, Suriye gibi Kürt nüfusun yoğun olduğu komşu ülkeler de bu isyanlara destek verdi. İsyân sürecinde bu bölgelere basının girmesine izin verilmedi. Hükümet, Mareşal Fevzi Paşa öncülüğünde uzun bir süre bu isyan ile mücadele etti ve devleti zor bir duruma sokan isyan ile ilgili hükümet siyasi ve irticai bir hareket olduğu açıklamasını yapmış ve harekete geçildiğini belirtmişti. İçerden ve dışardan 1500 kişinin isyana kalkışıldığı bilgisi verilmiş (Vakit, 13.07.1930) 28 Temmuz’da ise İsmet Paşa, asilerin sınır dışına çıkarıldığını söylemişti (Cumhuriyet, 29.07.1930).

Bölgedeki durumun daha iyi anlaşılması açısından bu dönemde yaşanan bir diğer olay olan Dersim İsyanı’na değinmek faydalı olacaktır. Dersim’in Denzig ilçesine bağlı köyler 1930 yılının başlarında isyancıların kontrolüne girdi. Bölgede Şeyh Rıza güvenlik güçlerine karşı çıkmakta ve halkı kışkırtmaktaydı. Her ne kadar Şeyh Rıza kısa bir süre içerisinde çevresine aşiret liderlerini toplamış olsa da Türk kolluk kuvvetleri tarafından bölgede güvenlik sağlandı. Bölgede aynı olayın tekrar etmemesi açısından aşiretler farklı bölgelere yerleştirildiler. Bir yabancının, “Garplılaşan Türk’e

karşı mutaassıp Kürtün ayaklanması” olarak nitelediği isyanın uygulanan sistem açısından yorumlanışı ilginçtir. Ülke içerisinde bürokratlar isyanı dış güçlerin kışkırtması olarak görürken, dış güçler ise isyanların, inkılap hareketlerinin uygulanma şekllinden ve sınıfsal yapıdan kaynaklandığını söylemekteydi (Tahir, 1971: 20).

1923’ten önce bu bölge halklarını kapsayıcı ulusal olmayan bir devletin bir anda ortaya çıkarılması, kendisini Türk olarak tanımayan ve Türk olduğunu kabul etmeyen etnik toplulukların zamanla dışlanmalarını ya da kendilerini dışlamalarını sonucunu doğurdu. Yine bu bölgelere hâkim olan geleneksel toplumsal düzene ve ahlaki değerlere sahip olan yöre halkının Batıcı-laik bir düzeni kabullenmemesi de ikinci bir sonucu doğurdu. Bahsedildiği gibi hem geleneksel-toplumsal ve ahlaki değerlere bağlı hem de Batıcı-laik düzene ayak uydurmanın mümkün olmaması tepkilerin oluşmasına sebep olmakta ve bu tepkilerin de çözümünün sert önlemler olmasını beraberinde getirmişti. 1930’lu yıllarda Türkiye’de yaşayan Kürt nüfusunun mevcut rejime karşı olması ve üstte bahsedilen gerekçelere ekonomik ve sınıfsal zorlamanın da dahil edilmesiyle bölgedeki sorunlar bitmemiş hatta artarak devam etmişti.

1925 yılının mart ayında Takrir-i Sükûn Kanunu’nun ilan edilmesinden itibaren Türkiye, tek parti hakimiyeti altına girmişti. Kanun ve kanun gereği kurulan mahkemeler 1925-1926 yıllarında muhalefeti susturmada kullanılmıştı. Gazi Mustafa Kemal de Cumhuriyet’in kuruluşundan TCF’nin kapatılmasına kadar geçen sürecin değerlendirmesi niteliğindeki Nutuk’ta muhalefeti bastırma eylemini haklı çıkarmıştı. CHF, her açıdan bir iktidar tekeli kurdu. 1931 yılında yapılan parti kongresinde Türk siyasal sisteminin tek parti sistemine dayalı olduğunu açıkça söylemişti (Zürcher, 2017: 261). SCF’nin kurulmasından hemen önce yaşanan bu olaylar ülkede sistemin, geçen 7 yıllık süreçte henüz tam anlamıyla oturmadığını göstermekteydi.

2.1. Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye

Tarihe Kara Perşembe olarak geçen 1929 Ekonomik Buhranı, diğer adıyla büyük depresyon, ekonomik, toplumsal ve siyasal sonuçları ile dünyanın karşılaştığı ilk büyük ekonomik kriz olmuştu. 24 Ekim 1929’da Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan kriz II. Dünya Savaşı’na kadar sürmüş ve başladığı günden itibaren kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı özellikle gelişmiş ülkeleri etkisi altına almıştı. Kriz ile binlerce şirket, banka iflas etmiş, borsa dibe vurmuş, fiyatlar düşmüş, her dört kişiden biri işsiz kalmıştı (Baydur, Baydur, 2021: 143).

1929 Ekonomik Buhranı'nın temelinde yapısal ve buna bağlı parasal ekonomik nedenler vardı. Şirketlerin mali durumlarındaki dengesizlik, bankaların işleyişindeki yapısal sıkıntılar, dış ödemelerde dengesizlik, para politikalarında altın standardında ısrar edilmesi, 1929 Ekonomik Buhranı'nın en önemli sebepleri idi (Çimen, 2007: 28). Bunlara ek olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan süreçte Avrupa'nın dışındaki ülkelerden ithal edilen ürünlerin açığını kapatmak ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla seri üretim faaliyetine başlamışlardı. Savaşın ardından Avrupa kendisini toparladığında dünyadaki üretim fazlalığıyla karşı karşıya kalmıştı. Süreç içerisinde yapılan satın almalar kredi ile alınıyordu. Zamanla kredilerin faizler planlanan sınırları aşmıştı. İngiltere'nin bu kredilere bağımlı olması ile mali dengesi bozulmuş ve yatırımcılar New York'a yönelmişti (Nere, 1980: 45).

1929 Ekonomik Buhranı'ndan etkilenen ülkelerden birisi de henüz 6 sene önce kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti olmuştu. Yeni kurulan Cumhuriyet'te Gazi Mustafa Kemal önderliğindeki Türk toplumu yapısal dönüşüm geçirmişti. Bu dönüşüm çerçevesinde Osmanlı'dan itibaren hayata geçirilmeye çalışılan modernleşme faaliyetleri büyük hız kazanmıştı. Yeni bir ulusun inşasında tam bağımsızlığın kazanılabilmesi için ekonomik kriterler öneme sahip olmuştu. Ekonomik bağımsızlık için sanayide, tarımda ve ticari yaşamda üretim yapabilecek emeğe ihtiyaç duyulmuştu. Yeni kurulan devlette emek ve sermayenin kısıtlı olmasının yanı sıra ekonomik altyapı yetersiz ve gelişmemişti. Bu yolda yapılan çalışmaların ilki Birinci İzmir İktisat Kongresi'ni 17 Şubat – 4 Mart 1923'te toplamak olmuştu. Cumhuriyet'in ekonomik rotasını belirlemek açısından bu kongre önemlidir (Aytekin, 2009: 37).

Bu kongrede sanayi teşvik edilmiş, üreticinin, ihracat ticaretinin, işçinin korunması ve demiryollarının genişletilmesi kararı alınmıştı. Ayrıca bu kongre ile Türkiye'nin 1931'lere kadar sürecektir döneminin iktisat politikası büyük ölçüde belirlenmişti. Yeni modelde liberal unsurlara ağırlık verilmiş, devletin her alanda ekonomiyi desteklenmesi istenmişti. Bu çerçevede devlet çalışmalara başlamış ve yeterli özel sermayenin olmadığı Türk ekonomisinde alt yapı yatırımlarına yönelmişti. Liberal eğilim ağırlığını hissettirse de Osmanlı'nın Düyun-u Umumiye deneyimini akıllarında bulunduran devlet adamları ekonomik bağımsızlığın, siyasi bağımsızlığın temeli

olduğu düşüncesi ile bütçe açıkları ve enflasyondan Türk ekonomisini korumaya çalışmışlardı (Baydur, Baydur, 2021: 143).

Türkiye Cumhuriyeti, 1929 senesine umutla bakıyordu. Çünkü Lozan'da gümrük imtiyazlarının beş yıl daha yürürlükte kalması kararı alınmıştı. Türkiye sonunda gümrük rejimini yerli üretimi muhafaza edecek şekilde sürdürebilecekti. Endüstri, madenler ve ulaşım üzerindeki imtiyazlar sona erince tüm kaynaklar millileşebilecekti. Yapılacak yatırımlar ile ülke büyümesinin önündeki engeller kaldırılacak ve ülkenin zenginliği işler hale getirilecekti. Bunların yanı sıra gümrük engellerinin kalkmasıyla Türkiye'de dış ticaret hızla canlanacaktı.

Bu sırada Amerika'da meydana gelen ekonomik kriz, Türkiye'nin tarıma dayalı ihracat potansiyelini bir anda ortadan kaldırdı. Bu dönemde Türk çiftçisinin ürettiği ve geçim kaynağı olan fındık, buğday, kuru incir, tütün ve pamuk gibi ürünler, uluslararası pazarda yüzde seksen oranında değer kaybetti (Barlas, 1998: 81). Türkiye'de ihracat artık ithalatı karşılayamıyor, mali açık hızla artıyordu.

Yeni dönemin başında sıkı para politikası, denk bütçe, korumacı bir dış ticaret politikası izlenmişti. Lozan Antlaşması'ndan kalan 1929'a kadar Osmanlı gümrük rejimi ve tarifeleri devam etmişti. Bu dönemde emek ve sermaye kıt iken, temel üretim faktörü topraktı. 1920'li yıllarda buğday fiyatları ve ihraç mallarının fiyatları ekonominin büyümesine katkıda bulunmuştu. Sanayi girdilerinin ithalatı ve Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda ihracat çok önemli olmuştu. Bunun yanı sıra Türk ekonomisinde tüketim mallarının birçoğu ithal edilmekteydi. Ayrıca bu yıllarda artan toprağın ekilmesi, makineleşme ve gübrelemedeki artış, Türkiye ekonomisine katkı sağlamıştı.

1920'lerde toprak ekimi ve gübrelemedeki artış, makineleşme, demiryolu ile piyasaların birbirine bağlanmasıyla Türkiye'nin ekonomik tablosu iyileştirilmişti. Bu iyileşme ile bazı yatırımcılardan söz alınmış ve üretimde artış ön görülmüştü. Ancak ekonomik buhrandan, Türkiye de gelişmiş ülkeler kadar olmasa da olumsuz etkilenmişti. Bu etkilenmenin sebebi ise ülkenin istikrarsız tarımsal üretime sahip olmasıydı (Baydur, Baydur, 2021: 143).

Buhrandan birçok sektör etkilenmiş olsa da özellikle tarım ağırlıklı ekonomiye dayalı ülkeler etkilenmişti demek mümkündür. Ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde

çiftçiler nüfusun öteki kesimlerine göre bunalımı daha fazla hissetmişti (Tanilli, 1999: 87-89). Pamuk, tütün, fındık ve incir başta olmak üzere tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş, ticaret hadlerini olumsuz etkilemiş ve ürünlerin fiyatlarının artması, yüksek enflasyona yol açmış ve hayat pahalılığı refah düzeyinde düşüşe neden olmuştu (Çimen, 2007: 28).

Goloğlu'na (2017: 274) göre, bu dönemde her ne kadar ortamdaki eleştiri kaldırılmışsa, basın susturulmuşsa, Meclis muhalefetine imkân verilmemişse ve CHF tek başına iktidarda olmuşsa da bunlar bunalımı yok etmeye yetmemiş, denetimsiz parlamentonun yarattığı hoşnutsuzluk giderek büyümüş ve ekonomik sıkıntılar artarak devam etmişti. Bu şartlar altında hükümetin ekonomiye müdahalesini engelleyen çeşitli nedenler ortaya çıkmıştı. Bunların başında iç ve dış ticaret hadlerinin bozulması, azalan vergiler ile bütçe imkanlarının gün geçtikçe daralması gelmişti. 1929 yılında 220 TL olan bütçenin 1935'lerde 160 milyon TL'ye kadar küçülmesi, bu durumda birçok yatırım ve transferin yapılması halk tarafından tepkiyle karşılanmış, yeni rejime karşı muhalefet ortaya çıkmıştı. Bunun yanı sıra SCF'nin kurulmasında ve kaldırılmasında da 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkisinin olduğu söylenebilir (Baydur, Baydur, 2021: 143).

Yaşanan ekonomik sıkıntılara ek olarak Hükümet, Barem Kanunu'nu çıkararak memurların maaşlarında artışa gitmişti. Bu artış bütçe açıklarının artmasına ve ödemeler dengesinin bozulmasına sebep olmuştu. Krizin hissedilirliği de artmıştı (Hür, 2013: 45).

Dönemin ağırlıklı düşüncesi, ekonomik zorlukların ancak sanayileşme ile aşılabileceği yönündeydi. Bu sebeple dönem içerisinde sanayileşme hız kazanmıştı. Her ne olursa olsun acil bir kalkınma projesine ihtiyaç vardı. Sistem artık benimsenen liberal modelden devletçi modele doğru ilerliyordu (Boratav, 1998: 89).

Türk ekonomisinde 1923-1930 dönemi ekonomik sorunların hayatın her alanında tartışıldığı, Meclis'in uygulanabilecek iktisat politikalarının tespitine yönelik çalışmalar yaptığı ve Birinci İktisat Kongresi'nin büyük etki uyandırdığı bir dönemdir. Bu dönemin sonu, Dünya Ekonomik Buhranı'nın kendini hissettirdiği bir süreçtir. İzmir İktisat Kongresi olarak da isimlendirilen Birinci İktisat Kongresi, Türkiye'nin temel iktisat politikalarını belirlediği bir kongredir. İktisat Kongresi'nin toplanmasının iki amacının olduğunu söylemek mümkündür. Bu amaçlardan birincisi, tüccar, çiftçi,

sanayici ve işçi gruplarının kendi sorunlarını ve isteklerini bir bütün içinde belirlemek, bu sorun ve isteklerin siyasal iktidar tarafından bilinmesini sağlamak; ikincisi ise, yabancı sermaye gruplarına ekonominin gelecekte alacağı şekli ve niteliği açıklamaktır (Kepenek, Yentürk 1968: 97). 1930 yılı Türkiye'nin ekonomisinde bir dönüm noktası olmuştu. Bu dönemde liberal politikalara bağlı olarak özel sektör ağırlıklı politikanın hızlı kalkınmayı sağlayamaması, yeni arayışların gündeme gelmesine sebep olmuştu. Bunalım, serbest liberal ekonomiyi sürdürme konusunda güçlükler yaratmıştı. İhtiyaçların yoğun ve çeşitli olmasına karşılık yeterli sermaye yoktu. Bu sebeple elde bulunan kaynakların verimli kullanılması gerekiyordu.

Olumsuz gidişattan rahatsız olan Gazi Mustafa Kemal, bu rahatsızlığını Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak'a "Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum. Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte!" (Soyak, 1973: 405) şeklinde ifade etmişti. Gazi Mustafa Kemal'in bu ifadeleri Türkiye'nin genel durumunu özetler nitelikteydi. Toplumun ve özellikle köylünün sıkıntısını gören Gazi Mustafa Kemal, devletçilik ilkesini, krizden en az hasarla kurtulmak, ekonomik kalkınma ve büyüme için başlatmaya karar vermişti. Türkiye'de liberal iktisadi görüş hakimken ekonomik buhranın olumsuz etkilerini hafifletebilmek adına devletçi yaklaşım esas alınmaya başlamıştı. Buhanla birlikte sanayileşmeye hız kazandırabilmek ve ekonominin sağlam temellere oturtulabilmesi adına kalkınma planları hazırlanmıştı (Baydur, 2021: 143).

Yeni sistemin sağlam temellere oturtulabilmesi adına ilk olarak Birinci Sanayi Kongresi düzenlenmiş ve 21 Mayıs 1930'da hükümetin hazırladığı yeni ekonomik program Meclis'e sunulmuş ve kabul edilmişti. Bu programın kabul edilmesi devletçilik ilkesinin de resmi olarak kabul edildiği anlamına geliyordu. Devletçilik ile birlikte hükümet ekonomiye müdahale edebilmişti. Necdet Serin'e göre, devletçilik politikası, alt yapısıyla birlikte hem ülkenin gelişmesini hem ulusun yükselişini sağlayacak hem de halkın yaşam düzeyini artıracaktı. Ayrıca devletçilik sömürüyü en aza indirgeyecek, dış emperyalizmin sızıp yerleşmesinin önüne geçecekti (Serin, 1982: 112-113).

Devletin ekonomik krizlere yönelik gerekli tedbiri alabilmesi için bir Merkez Bankası'na ihtiyaç duyulmuştu. Çünkü bir Merkez Bankası'nın bulunmaması finansal piyasaların yabancı bankalar tarafından düzenlenmesine ve toplanılan mevduatın yüksek faizle piyasada dolaşıma sokulmasına ve faizlerin artmasına sebep olmuştu. Bu durumun kontrol altına alınabilmesi adına 30 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştu. İthalat azaltılarak yerli malı kullanımı teşvik edildi. Ayrıca sanayileşmenin hızlandırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla Devlet Sanayi Ofisi, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ali İktisat Meclisi, İktisat Vekaleti kurulmuş, Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış ve yeni bir gümrük politikası takip edilmişti (Tekeli, İlkın, 2009: 58-67).

1929 Ekonomik Buhranı'nın birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye büyük etkileri olmuştu ancak Türkiye'nin yeni kurulan bir devlet olması, sanayisinin ve finansının zayıf ve sınırlı olması Türkiye'yi diğer ülkelerde olduğu kadar etkilememesine sebep olmuştu. Ekonomideki yaşananlara rağmen Türk ekonomisinde deflasyon etkisi görülmemiş ve varlığını 1980'lere kadar sürdürecektir olan ekonomik yapıdaki devletçilik politikasının olduğu yeni bir dönem açılmıştı. Bu dönemde Türkiye; Merkez Bankası, Sanayi Teşvik Kanunu, yeni gümrük rejiminin sahibi olmuş ve bunlara bağlı olarak Türk birikim modeli kendine özgü kurumları da inşa etmişti (Baydur, Baydur, 2021: 145),

Ekonomik politikanın somutlaştırıldığı önemli adımlardan birisi olan İzmir İktisat Kongresi'nin açılışında Gazi Mustafa Kemal, “ekonomik yönden fayda sağlamak şartıyla” sermaye sahiplerine hükümetçe her türlü kolaylığın gösterileceğini ve dış borçlanmadan yana olduklarını açıklayarak, “Efendiler, ekonomik alanda düşünür ve konuşurken sanılmasın ki dış sermayeye karşıyız, hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza uymak şartıyla dış sermayelere gerekli olan teminatı vermeye her zaman hazırız” (İnan, 1972: 48) demişti. Bu düşünce çerçevesinde izlenen ekonomik politikalar, ülkede azınlıkların çekilmesiyle oluşan ticaret ve sanayi burjuvazisi boşluğunun devlet aracılığıyla oluşturulacak Türk burjuvazisinin doldurması ve tarımsal üretimin artırılması için büyük toprak sahiplerinin korunması gibi amaçlara yönelmişti. Dönem içerisinde toplam iş gücünün %80'i tarım sektöründedir (Tezel, 1986: 100). Temel

üretim kaynağı olan tarım sektörünün geliştirilmesi yoluna gidilmiş ve aşar vergisinin kaldırılması ile bu kesime kolaylık sağlanmaya çalışılmıştı.

Yeni ekonomik sistem bu kesimler lehine olmasına rağmen 1923-1929 dönemini tamamen ‘liberal ekonomi düzeni’ şeklinde tanımlamak doğru olmayacaktı. Ülkedeki altyapı yetersizliğinden kaynaklı sanayileşme konusunda devlet desteğine ihtiyaç duyulmuştu (Trak, 1983: 1086). Yönetmel ve siyasal mekanizmanın başında bulunan kişilerin yetkilerini kendi çıkarları için kullanmaları da toplumun kendilerine yönelik tepkisi ile sonuçlanmıştı. Karaosmanoğlu⁵’na göre (1984: 86) bu tepkinin en büyük sebebi, bir dönemin Millî Mücadele’cilerinin kendi çıkarlarını, kazançlarını düşünmeye başlamasıydı. Cemal Kutay 1930 yılında ülkenin içinde bulunduğu durumu, “Üzüm satılmamış, tütünler elde, incirler çürümeye mahkûm. Sadece Aydın icrasında dokuz bin küsur icra dosyası var ve bunun yedi bin küsuru da devlet tarafından konmuş” (Topuz, Ünsal, 1984: 32) cümleleriyle ifade etmişti. Yine bu dönemde hükümetin uyguladığı vergi politikası sebebiyle halkın sıkıntı içinde olduğu ve vergileri ödeyemediği zaman hapis cezasına çarptırıldığı ya da zorla çalıştırıldığı görülmüştü.

Özetle, farklı mesleklere sahip ancak bir şekilde piyasaya bağımlı gruplar ekonomik buhrana karşı kendi mücadelelerini vermek zorunda kaldılar. Tek Parti iktidarı krizin etkisini en aza indirmek için farklı yollara başvurmak zorunda kalmışsa da başarılı olamamış ve krizin yarattığı sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluk her geçen gün artmıştı. Türkiye’de bu ekonomik sıkıntılar yaşanırken ‘Milli İktisadın’ yükünü çeken kırsal kesimin kızgınlığı SCF’nin kurulmasında da etkisini göstermişti (Yerasimos, 2003: 105). SCF işte bu şartlar altında kurulacak ve dönemin ekonomik, siyasal, toplumsal meselelerinden olumlu ya da olumsuz etkilenecekti.

2.2. Devrimler ve Tepkiler

Kurtuluş Savaşı başarıyla atlatılmış, milliyetçilerin hayalini kurduğu siyasal programın temelleri atılmış, yeni kurulan Türk devletinin dünyaca kabul edilmesini sağlayan

⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Kaleme aldığı yazılar ile Türk toplumunun Tanzimat’tan itibaren geçirdiği değişiklikleri anlatan Yakup Kadri, Millî Mücadele yılları ve sonrasında siyasal hayatta etkin isimlerden olmuştur. Atatürk’ün yakın arkadaşları arasında yer almış ve çeşitli gazetelerdeki köşe yazılarıyla CHF iktidarının sıkı destekçisi olmuştur. *Kadro* dergisinin de kurucuları arasında yer almıştır. TBMM II., III. Dönem Mardin, IV. Dönem ve I.(XII) Dönem Manisa Milletvekilliği, Kurucu Meclis Millî Birlik Komitesi Temsilciliği yapmıştır. 1974 yılında ölmüştür.

Lozan Antlaşması imzalanmıştı. Bu başarıların yanında halk yorgunluğuna rağmen yoksulluklarla mücadele etmekte ve cephede verdiği savaşın ardından bu seferde yaşam savaşı vermektedir. Geride bırakılan kurtuluş savaşı az gelişmiş ve yarı sömürge durumuna düşürülmüş bir ülkenin yaptığı savaşın son aşamasıydı. Savaş dönemi içerisinde ve sonrasında ülkenin ekonomik yapısı ilkel yöntemler ile yapılan tarım ve çok az seviyedeki bir endüstriden oluşmaktaydı. Tarım dışarıya kapalı şekilde yapılmakta ve pazara yönelik üretim yapılmamaktaydı (Yetkin, 1982: 18).

Gazi Mustafa Kemal ülkenin ekonomik bakımdan gelişmesinin yanı sıra toplumun yapısı, düşünüşü ve hukuk düzeninin de değişmesi gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü ona göre toplumsal yapı, düşünüş, hukuk düzeni modernleşmedikçe uygarlık seviyesine ulaşmak mümkün değildi. Yıkımlara uğrayan bir toplum için çözüm ancak sosyal yapıdaki hastalığın bulunup, tedavi edilmesi idi. Ona göre bir ulusu, toplumu ilerleten ve muasır medeniyet seviyesine çıkarabilecek güçler, düşünce ve sosyal güçlerdir. Gazi Mustafa Kemal, bu düşüncesini “Düşünceler, anlamsız, mantıksız, safsatalarla dolu olursa o düşünceler hastalıktır. Bir de toplumsal yaşayış akıldan, mantıktan uzak, faydasız, zararlı bir takım gelenek ve göreneklerle dopdolu olursa yaşam felce uğrar, ilerleyemez, gelişemez” (Çağlar, 1968: 86) şeklinde ifade etmişti. Bu cümlelerden hareketle uygarlık yolunda ilerlemenin yeniliklere açıklıkla mümkün olacağını söylemek mümkündür.

Türkiye muasır medeniyet seviyesine çıkarılırken de Gazi Mustafa Kemal’in bu düşüncesi esas alınmıştı. Artık sıra yıkılan ulusun yerine yenisini kurmak ve ulusu, sosyal hayatın gerçeklerine göre şekillendirmektedir. Gazi Mustafa Kemal bu amaç doğrultusunda harekete geçmiş ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte siyasi, iktisadi, kültürel, hukuki alanlar başta olmak üzere hayatın değişik alanlarında değişik zamanlarda bir dizi reformlar hayata geçirmiştir. Birbirinden farklı alanlarda ve farklı zamanlarda hayata geçirilen reformların temeline inildiğinde aslında bu reformların birbirleriyle bağlantılı olduğu görülecektir. Çünkü farklı alanlarda hayata geçirilen reform ve yenilikler ancak bir bütün halinde incelendiğinde mantıksal bir temelinin olduğu anlaşılacaktır (Okyar, 1981: 15-16).

Batı seviyesine ulaşmak için Batı ile savaşmış bir devlet olan Türkiye, Batı’ya nazaran büyük oranda mesafe kaybetmişti. Bu mesafeyi yok etmek için toplumun sadece üst sınıflarının dünya görüşünü değiştirmesi yeterli olmayacaktı. Bu yüzden

değişiklikler toplumun tüm fertleri tarafından kabul edilmeli ve uygulanmalıydı. Kişiler eskinin dar kalıplarından arındırılmalı ve serbest düşünmeye, hareket etmeye yönlendirilmeliydi. Yüzyıllarca kendi içine çekilmiş bir toplum üzerinde bu reformları uygulamak tabi ki kolay olmamıştı. Eskinin dar kalıpları ile yaşamaya alışmış bir toplumun birdenbire düşünce özgürlüğü ile siyasi özgürlük ortamına uyum sağlaması, seçenler ve seçilenlerin sorumluluk duygularını geliştirmelerine dayanan yeni bir rejimin halkı arasında hem köklü hem de çabuk yerleşmesini beklemek mümkün değildi (Okyar, 1981: 4-10). Bunun yanında eğer reformlar iktisadi reformlarla desteklenmemişse yeni siyasi rejimin halk arasında yerleşmesini beklemek daha da zorlaşacaktı.

Cumhuriyet rejiminin bireylere yararlı bir şekilde yansıyabilmesi için o toplumda eskiden beri varlığını sürdüren kurumların, yerleşmiş örf, adet ve geleneklerin, toplumsal yaşayış biçiminin, kültürel yapının, dini inançların rejimin gereklerine göre değiştirilmesi gerekmişti. Peker (1935:8) bir inkılabın yapılışındaki zorluğun yerinden sökülüp, atılacak ve yeniden yerine konacak unsurların çokluğu, derinliği ve eksikliği ile ölçüleceğini, bu unsurlar ne kadar eski ve köklü ise yerinden sökülmesinin o kadar güç olacağını belirtmişti. Bu düşüncesinden hareketle Türk inkılabının diğer inkılaplara göre daha güç olduğunu çünkü başka inkılapların birden fazla amacının olduğunu ama Türk inkılabının çeşit ve derinlik açısından diğerlerine benzemeyecek kadar çetinlik ve güçlük barındırdığını söylemişti.

Bunun sonucunda aynı zaman aralığında uygulanmaya konmak istenilen farklı reformlar arasında çelişkiler ortaya çıkabilir ve çeşitli alanlardaki reformların halk nezdinde kabulü ve benimsenmesi konusunda endişe ve tepkiler olabilirdi. Çünkü devrimin yapıldığı bir ülkede belirlenen programın başarıyla yürütülebilmesi için tutucu güçlerin etkisinden kurtulmak önemliydi (Kili, 1981: 106). Toplumdan Cumhuriyet'in ilanı ve ardından yapılan devrimler karşısında tepkilerin gelmesi olağandır. Bu noktada devrimlere yönelik ilk tepkilerin Gazi Mustafa Kemal'in yakın çevresinden geldiğini belirtmekte fayda vardır. Gazi Mustafa Kemal 15-20 Ekim 1927 tarihinde CHF'nin İkinci Büyük Kurultayı'nda okuduğu nutkunda, arkadaşlarının kendisini birer birer bıraktığını, ancak düşünce ve ruh yapılarının sınırları dahilinde kendisini izlediklerini söylemişti (Atatürk, 1989: 11-12).

Gazi Mustafa Kemal'in nutkunda ifade ettiği durum, saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanının ardından Rauf Bey çevresinde toplanan bir grubun ortaya çıkmasıdır. Rauf Bey, saltanatı kaldıran yasanın aceleyle çıkarılmasını hala unutamıyordu (Lewis, 1988: 257). Rauf Bey ve çevresinde oluşan grubu, bazı İstanbul gazeteleri de desteklemiş ve saltanatın kaldırılması ile hilafetin kaldırılması arasında geçen sürede bir muhalif kanat olarak görev yapmışlar, kısa ve uzun vadede dönem dönem muhalefet akımlarının oluşmasına da öncülük etmişlerdi (Tunçay, 1981: 68). Köseoğlu'na (1931:191) göre Rauf Bey ve çevresinin bu tepkisi asırların kötü alışkanlık ve düşünceleri, dini batıl inançlar, eski yönetimden çıkarı olanların doğurduğu bencillik ve ihtilali yapanlar arasındaki kişisel çekişmeler, cemiyet içerisinde huzursuzluğun kaynağından oluşuyordu.

1923 seçimleri Gazi Mustafa Kemal için bir dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü cephede birlikte savaştığı arkadaşları teker teker ona sırtını dönüyor, aleyhinde muhalefet hareketleri başlıyor hatta iş başından çekilmesini bile önerenler oluyordu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Gazi Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Halk Fırkası'na dönüştürmeye karar vermiş ve ardından da 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmişti. Mechin'e (1955) göre, Gazi Mustafa Kemal, Türkiye'yi geçmişe bağlayan ipleri teker teker kesiyor ve Türkiye için düşlediği her şeyi birer birer hayata geçiriyordu ancak şimdiye kadar harekete geçmediği bir konu aklını hep meşgul ediyordu: Hilafet sorunu.

Muhalefet kendini hem Meclis'te hem de basında tamamen belli etmeye başlamıştı. Bu esnada basın kanunu değiştirilmiş, basın hürriyetini vadeden maddelerin yanında basını baskı altına alan maddelere de bu kanunda yer verilmişti. Yapılan tüm muhalefete rağmen 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılmış ve Osmanlı Hanedanı yurt dışına sürülmüştü. Yeni kurulan kabinede de Şeyhülislam'a yer verilmemişti. Halifeliğin kaldırılmasını bir dizi başka yenilikler izlemişti. Önce Şeriat ve Evkaf Vekaleti, ardından 8 Nisan 1924'te Şeriat Mahkemeleri (Sertel, 1977: 102) ve kısa bir süre sonra da dini eğitime ağırlık veren medreseler kapatılmıştı. Kısa bir süre içerisinde ülke o zamana kadar görülmemiş büyük değişikliklere şahit olmuş ve dini yapı adına ne varsa hepsi ortadan kaldırılmıştı. Cumhuriyet düzeninin esasları yerine birer birer getirilirken aynı zamanda devrimlere yönelik tepkilerde oluşmaya başlıyordu.

Karpat'a (1969:44-45) göre, laikçi reformların yarattığı derin tepkinin sebebi ülke ekonomisinin kötü olması ve buna bağlı olarak halkın duyduğu hoşnutsuzluğun Meclis'te kendini göstermesiydi. Basında ve Meclis'te var olan muhalefet, atılan yeni adımlara karşıydı. CHF içerisinde bile yapılan yeniliklere yönelik tam bir anlaşma hâkim değildi. Muhalifler, CHF'nin kurtuluş savaşında öncü rol oynadığını ancak artık savaş halinden çıkıldığını ve bu öncülüğe gerek kalmadığını söylüyor, diğer partililerin de eşit haklara ve yetkilere sahip olması gerektiğini savunuyordu (Sertel, 1977: 103).

1924'te Gazi Mustafa Kemal'in de bir an önce hayata geçmesini istediği ordunun siyasetten ayrılması konusu tartışılırken, özellikle İstanbul basınında muhalif sesler iyice yükselmışti. Bahsi geçen muhalif seslerin başında *Vatan*, *Tevhidi Efkar* ve *Tanin* gazeteleri geliyordu (Goloğlu, 2017: 68-69). Türk gazeteciler tarafından çıkarılan bu gazetelerin yanı sıra Rumlar tarafından çıkarılan gazetelerin de muhalif yayın yapması muhalefetin sadece dini kaynaklı olmadığını kişisel ve ekonomik konuların da muhalefette etkili olduğunu göstermektedir.

Meclis'teki bu tartışmalar CHF'nin içinden ayrılan bir grubun TpCF'yi kurması ile sonuçlanmıştı. Fırka, 17 Kasım 1924'te kurulmuş ancak kısa bir süre sonra partililerin bazılarının isimlerinin şeriatçılar ile anılması sebebiyle kapatılmıştı. Partinin kuruluşu sırasında Gazi Mustafa Kemal, partiye başarı dilemiş olsa bile Şevket Süreyya'nın da ifade ettiği gibi böyle bir muhalif hareket için henüz erkendi (Aydemir, 1980: 79).

Devrimlere yönelik muhalif seslerin sebeplerinden biri de Gazi Mustafa Kemal düşmanlığıydı. Falih Rıfkı, şapka devrimine, İstanbul aydınlarının bazılarının da Gazi Mustafa Kemal düşmanlığı yüzünden karşı çıktığını belirterek eski Sadrazam Tevfik Paşa'nın "festen de kolay geçti, sokakta kimse taşlanmadı" dediğini duyduğunu söylemişti (Atay, 2021: 435). Falih Rıfkı'nın bu görüşünü destekleyici ve aradan beş yıl geçmesine rağmen halkın hala şapkayı hazmedemediğini gösteren bir olay ise Fethi Bey'in SCF'yi kurduktan sonra İzmir mitinginde yaptığı konuşması sırasında yaşanmıştı. SCF'nin İzmir mitingi sırasında Fethi Bey'in, nutku sırasında sesi kısılır ve mikrofon olmadığı için dediklerini Parti Genel Sekreteri Nuri Conker tekrar eder. Süreç içerisinde Fethi Bey'in feshi tekrar getireceğine yönelik söylentiler yayılmıştı. Söylentileri duyan Fethi Bey bu iddiaları yalanlamak için söze başlarken, Nuri Conker de tekrar edecektir. Aslan Tufan Yazman olayı şu şekilde aktarıyor:

Nuri Conker – Bazı kimseler!

Fethi Bey – Bizim

Nuri Conker - Bizim!

Fethi Bey - Tekrar fesi getireceğimizi!

Nuri Conker – Tekrar fesi getireceğimizi!

der demez halk cümlelerin tamamlanmasını beklemeden başlarındaki şapka ve kasketleri yere atmışlardır. Nuri Conker ve arkadaşları birkaç dakika süren karışıklığı yatıştırırlar ve cümleyi “Bazı kimseler şapkayı atıp, tekrar getireceğimiz zannediyorlar, yanılıyorlar. Gazi’nin inkılapları devam edecektir” şeklinde tamamlarlar (Yazman, 1969: 229-290).

Cümlelerin böyle olduğu anlaşılınca şapka ve kasketlerini yere atanlar homurdanarak şapkalarını yerden alıp tekrar giymeye başlarlar. Bu olay ile, üzerinden yıllar geçmesine rağmen Türkiye’nin en ileri ve uygar bölgesinde bile inkılapların henüz yerleşmediği görülmüştü.

Fes giyme yasağı getirilmiş olsa da kadınların çarşaf giymesine yönelik herhangi bir yasak getirilmemiş sadece bazı belediyeler kendi sınırları dahilinde çarşaf giyilmesini yasaklamıştı. Halkın duyarlı olduğu giyim kuşam konusu bazı çevrelerce kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmış, bu inkılaplar bahane edilerek bütün yenilikler hedef gösterilmişti. Kadınların kıyafetlerindeki değişiklikler ise ahlaka aykırı söylemiyle açık açık olmasa da ima ile eleştirilmişti.

Lewis’e (1988: 257-259) göre, Hilafetin kaldırılması inkılapların önündeki önemli bir engeli kaldırmış olsa da yeterli olmamıştı. Eski düzenin artık var olmadığını ve yeni bir düzenin getirildiğini herkesin anlamasını sağlayacak bir darbe olmalıydı. Bu da ancak fesin yasaklanması ile mümkün olacaktı. 1925 yılında Doğu’da yaşanan olayların en önemli sebeplerinden biri giyimde yapılan reformlar olmuştu. Alışılmış kıyafetin değiştirilmesine yönelik tepki gecikmemiş Erzurum ve çevresinde, Kuzeydoğu Anadolu’da ayaklananlar, duvarlara ‘Hristiyan Şapkası’ yazmışlardı. Daha ayaklanmanın başında eski isyanı ve bastırılma sürecinin zorluğunu hatırlayan hükümet isyana müdahale etmiş, Sivas, Erzurum ve Maraş’ta askeri mahkemeler faaliyete koyulmuş ve yüzlerce kişi tutuklanmıştı (Toynbee, 1971: 293). Goloğlu’na (2017: 68-69) göre de ülkedeki karışıklığın, diktatörlüğe gidiş söylentilerinin devam etmesinin, Doğu’da baskın olan Nakşibendi tarikatının hükümetin dinsizliğine ve milleti dinsizleştireceğine yönelik propaganda faaliyetleri devrime karşı başlatılan en büyük ayaklanmaydı.

Ayaklanma esnasında ele geçirilen belgelere göre ayaklanmanın sebebi Şeriat'ı kurtarmaktı. Ancak 17 Şubat 1925 tarihli bir rapora göre olay, padişahlığı, Hilafet'i, Şeriat'ı geri getirme propagandasının altında Kürtçülük'tü (Goloğlu, 2017: 101). Arka planda yatan bu amaca rağmen, bir tarikat tarafından yürütülen bu hareket Kürtçülüğün sorunları ile ilgilenmek yerine doğrudan Cumhuriyet ve laikliği hedef almış ve hızla yayılmıştı (Stanhaus, 1973: 112). Şeyh Sait olayının, yıllarca bastırılan halkın, geri kalmışlığının, medeni yaşam için yapılan hızlı devrimlere yönelik verdiği en büyük, en önemli, tepki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kürtlerin ayaklanması üzerine çıkarılan 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu, muhalefete son vermek ve halkın hoşuna gitmeyecek birçok önlemin alınması için çıkarılmıştı. Takrir-i Sükûn Kanunu, birçok olaya sebep olan inkılaplardan biri olan fesi kaldırmıştı.

Devrimlerin hızlı veya yavaş yapılması, hareketlerin oturmuşluğuna bağlıydı. Toynbee (1971), Kürt isyanını, çok hızlı girişilmiş olan siyasi devrimlerin bir sonucu olarak görmüştü. 1925'te Türkiye'yi ziyaret eden Dudley Heathcote Gazi Mustafa Kemal'in reform saatini çok hızlıya kurduğunu, bu yüzden iktidarının sarsılabileceğini, yapılan reformların halkın zihnine gerçekten yerleşip yerleşmediğini belli olmadığını söyleyerek, "Türk ... reform isteklerinde Gazi Mustafa Kemal kadar ateşlidir... Vatanseverlerin bazılarının endişelerini belirtirken söyledikleri gibi Gazi Mustafa Kemal'in bu reformlar yarışında, kendisine muhalif olan ve halen yeraltına inmiş olan gerici kuvvetleri sonunda birleştirmesi tehlikesi vardır" (Toynbee, 1971: 216-218) demişti.

SCF'nin ardından gerçekleşen Menemen Olayı da bu düşünciyi destekleyici niteliktedir. Lewis, Şapka Devrimi için "Hareket, karakteristik bir hız ve etkinlikle yürütüldü" (Toynbee, 1971: 216-218) demiş ve Toynbee'nin düşüncesine katıldığını belirtmişti. Tunçay ise Toynbee'nin bu düşüncesinin doğru olmadığını düşünmekte, bu düşüncesini Hilafet'in niçin Saltanatla birlikte kaldırılmadığı konusunda "devrimleri birdenbire değil, adım adım gerçekleştirme taktiğini izlenmesi" (Lewis, 1988: 267) şeklindeki açıklaması ile desteklemiştir. Goloğlu'na (2017:189) göre, Cumhuriyet yaşamını oturtmak için çeşitli alanlarda yapılan hızlı yenilikler, eskiye bağlı olmaktan vazgeçmeyen kişileri tedirgin etmişti. Bu tedirginlik Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılması sürecinde hükümetin uyguladığı sert tedbirlerle birleşince halkın tepkisi artmıştı.

Yine devrim hareketlerine yönelik tepkilerden biri de 1926 yılında İzmir’de yaşanmıştı. Gizli bir örgüt Gazi Mustafa Kemal’e yönelik bombalı suikast hazırlamış (Stanhaus, 1973: 112) ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olaydan sonra kendini bir süre Türk Dili ve Tarihi incelemelerine veren Gazi Mustafa Kemal, ortalık biraz sakinleşince kullanılan Arap harflerinin yerine Latin harflerini getirmek için çalışmalar başlatmıştı. Latin harflerinin kabulüyle hızlı bir öğrenme süreci başlamıştı.

Türkiye’nin Latin alfabesine geçiş süreci halkın takdirini toplamıştı. Mechin’e (1955: 189) göre, Türkler öğrenmeyi çok istemektedirler, okuma ve yazmayı bir ayrıcalık unsuru olarak görmektedirler. Bu sebeple Arap harflerinden daha kolay olan Latin harflerini memnuniyetle karşılamışlardı. Halk bu devrimi desteklemiş ve büyük ilgi ile karşılamış olsa da Halide Edip gibi bazı aydınlar dil devriminin Türkleri kültüründen uzaklaştıracağını savunmuş ve dil devrimi yapılacaksa bile bunu bir anda değil on beş yıla yayarak yapılmasının daha uygun olacağını söylemişti (Stanhaus, 1973: 124). Ayrıca İsmet Paşa da dil devrimine Halide Edip kadar olmasa da muhalif bir tavır sergilemişti. Yakup Kadri’ye göre İsmet Paşa, Türk harflerine geçiş sürecinin 7 yıla yayılması gerektiğini savunmuş ancak Gazi Mustafa Kemal’in gerekli gördüğü geçiş süreci 7 ay olmuştu. Ahmet Cevat Emre’ye göre İsmet Paşa böyle bir devrimin gerekli olmadığını düşünmektedir. Gazi Mustafa Kemal konuyla ilgili kesin emrini vermişti. “Ya üç ayda olur ya da hiç olmaz” (Aydemir, 2020: 340).

1928 Aralık’ta gazeteler yeni harflerle çıkmış ve 1 Ocak 1929’dan itibaren Türk harfleri tamamen uygulanmaya başlamıştı (Uluğ, 1975: 198-200). Millet Mekteplerinin ilk günlerini yaşadığı bu günlerde, Türkiye’de halkın okuma yazma bilen yüzde 10’luk kısmı da gazeteleri okuyamayınca bir ‘matbuat buhranı’ yaşanmıştı. Matbuat Buhranı sebebiyle Ali Naci Karacan çıkardığı *İkdam*’ı kapatmak zorunda kalmış ve bu kapanmayı bir dizi gazete ve derginin kapanması izlemişti.

İlerleyen süreçte buhran şiddetlenince İstanbul Matbuat Cemiyeti Reisi, Giresun Mebusu Hakkı Tarık (Us) Bey’in, Türk harflerinin kabul edildiği süreçte yayın hayatında olan Türkçe gazetelere beş yıl geçerli olmak üzere, rotatifte basanlara yılda beşer bin, düz makinada basanlara ise yılda bin beş yüz lira yardım yapılması hakkında Meclis’e teklif vermiş ve bütçe komisyonunca bu teklif görüşülmeye başlanmıştır. Meclis’te yapılan görüşmelerin ardından beş yıl süreci üç yıla indirilmiş, ayrıca primden yalnız aralıksız çıkan gazetelerin faydalanmasına karar verilmişti. Buhran

dolayısıyla kapanan gazeteler ise yardımdan faydalanamayacaktı. Buhrana bağı olarak tirajlar düşmüştü. Devrimden önce en yüksek tiraja 14-15 bin tirajla *Tasvir* sahipti ancak devrimin ardından bu tiraj 5 binlere düşmüştü. Naşit Uluğ'a (1973: 212-213) göre, 1930 yılından sonra basın hayatında bir canlılık görülmüş ancak bu verilen primden dolayı olmamıştı. Uluğ bu dirilmenin sebebinin primden değil, millet mekteplerine gösterilen yoğun katılımdan kaynaklandığını söyler. Uluğ'a göre okuyup yazanların sayısı çoğaldıkça yeni gazeteler, dergiler çıkmış ve yeni matbaalar kurulmuştu. Mechin'e (1955:191) göre sadece alfabeyi değiştirmek ile anlayışın değişmesi kolay değildi ve bunun en büyük kanıtı da devrimden yirmi beş yıl sonra bile okur yazar sayısının dikkati çekecek kadar artmamasıdır.

Harflerin değişmesi ile imla sorunu, Türkçe 'ye geçen Arapça ve Farsça kelimeler gibi sorunlar ile karşı karşıya kalınmış ve bu sorundan en çok basın etkilenmişti. Tunçay'a (1981:232-233) göre, yazı devrimi gazetelerin zaten çokta yüksek olmayan baskı sayısını iyice düşürmüştü ve 1934 yılına kadar baskı sayısı 2000 seviyesine çıkamamıştı. Ayrıca Tunçay, baskı sayısı konusunda yaşanan sıkıntıya karşın devlet yardımına başvurmanın zorunlu olduğunu da vurgulamıştı.

Falih Rıfkı (2021:443), halkı alıştırmak için her gün İstanbul gazetelerinde yeni yazı örnekleri yayımlamalarına rağmen bu duruma karşı, muhafazakâr seslerin olduğunu, Gazi Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın bir daha eski yazıyı kullanmadıklarını da vurgulamıştı. Gazi Mustafa Kemal, yeni yazıyı tanıtmak için çıktığı yolculuğun ardından dinlenmeye çekilmiş ve kendini tamamen tarih çalışmalarına vermişti.

1926-1930 dönemi Türk siyasal hayatında sessiz bir ortam olmuştu. Bu sessizliğe rağmen 1922'den itibaren hızlı bir şekilde hayata geçirilmeye başlanan devrimler ve buna eklenen 1929 Ekonomik Buhranı'nın kötü etkileri halkın tepkisini daha da artırmıştı. Ülke ekonomisine kapalı aile tarımı hâkimdir. Sanayi İstanbul ve İzmir'de kümelenmiştir. Büyük iş yerlerinin bulunmaması ve buna bağlı olarak bir işçi sınıfının da bulunmaması, var olan işçi kesiminin de düşman işgaline karşı vatan savunması yapması Kurtuluş Savaşı'nın ister istemez sivil-asker aydınların, eşrafın ve din adamlarının önderliğinde yürütülmesine sebep olmuştur. Bu dönemdeki öncüler sonraki süreçte ülkeyi yöneten sınıf statüsünü kazanmış ve geniş halk kitleleri geri plana itilmişlerdi. Ülke yönetimi 1923-1930 sürecinde bu sınıfın hâkimiyeti altında

kalmıştı. Genellikle İttihat ve Terakkicilerden oluşan bu sınıfın yönetimi seçkinler yönetimi niteliğine sahip olmuştur (Yetkin, 1982: 18-19).

2.3. Siyasal Hayat ve Eleştiriler

Cumhuriyet Devrimi, ekonomisi tarıma dayalı, yoksul bir ülkede gerçekleşmiş ve uzun yıllar ülke yönetimine seçkin bir sınıf egemen olmuştur. Yetkin'e göre (1982: 21-22), Cumhuriyet Devrimi köylü kitlenin üzerinde toplumsal ve ekonomik anlamda olağanüstü değişimler yapmamıştır. SCF'nin kapanmasına neden olan faktörler aslında reformların köylüye ulaşmadığını göstermiştir. 1930 yılında çok partili hayata geçildiğinde ise bu gerçek kendini açıkça göstermiştir.

Başar'a (1981:22) göre, 1923 yılından 1930 yılına kadar geçen süre içerisinde devrimleri korumak için kurulmuş olan disiplin yönetimi halkın şikâyetlerini dile getirmesine ve hakettikleri dilekleri istemelerine engel olmuştur. Goloğlu'na (2017: 268-269) göre, ekonomik anlamdaki dar boğaz kötü niyetlilere fırsat vermiştir. Karaosmanoğlu'na (1984:86) göre ise o günkü seçkin kadro sadece menfaat ve kazanç niteliği taşıyan bir gruptur. Siyasi ortamda seçkin sınıfın çıkar çatışmaları sürerken halk geçim sıkıntısı içinde gittikçe bunalmıştır. Geçim sıkıntısı içindeki halk bunun sebebi olarak hükümeti ve onun politikalarındaki beceriksizliği görmüştür. Muhalefetin olmaması ve artık susmaya alışmış olan basının ses çıkartmaması da denetimsizliğe sebep oluyordu (Karaosmanoğlu, 1984: 114).

Şevket Süreyya, 1930'lu yıllardaki CHF kadrolarının, dar basit bir bürokrat bölümü ile bu bölüme ancak seçim ve çıkar bağlantıları olan mahalli ancak dar bir taşralı taraftar grubundan ibaret olduğunu belirtmiştir (Aydemir, 2020: 386). Bu sıkıntılara 1929 Ekonomik Buhranı'nın da eklenmesiyle şartlar iyice ağırlaşmaya başlamış, buğday fiyatlarındaki aşırı düşüş, tarım ülkesi olan Türkiye'yi etkilemiştir.

Bazı görüşlere göre Türkiye'de bunalım aslında 1929 yılından önce dış kredi, dış ticaret sorunlarından doğan dar boğazlardan kaynaklı 1926 yılında hissedilmeye başlamıştır. Dünya Buhranı ise bu dar boğazın şiddetini artırmış ve üst düzeye ulaşmasına sebep olmuştur (Küçük, 1986: 120). Koçak'a (1986:12) göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomik sorunların çözümü için atılan adımlar başarılı olmamış ve 1929 Ekonomik Buhranı'nın dışta, SCF'nin de içindeki etkileriyle ekonomik sorunlar konusundaki başarısızlıklar daha net olarak anlaşılmıştır.

Türkiye’deki bu ekonomik sıkıntılar esnasında sesi en gür çıkan, ticaret kesimi olmuştu. Dış ticaret açığı 1923-1938 döneminde en yüksek olan yıl 1929 olmuştu. Yalçın Küçük ticaret ile uğraşanların stokçuluğa başlamasının aslında gelecek olan derin bunalımı sezdiklerini gösterdiğini iddia etmişti (Küçük, 1986: 127). Türkiye’de bunalım etkisini en çok dış ticaretin yoğun olarak yapıldığı kıyı kesimlerinde, ihraç ürünü yapan bölgelerde göstermişti. Bu nedenle İzmir ve çevresi, demir yolu ağının bulunduğu yerler, bunalımdan en çok etkilenen yerler olmuştu. Yine 1927-1928 yıllarında Orta Anadolu’da başlayan kuraklıkta, tarımsal üretim üzerindeki bir diğer olumsuz etken olmuştu (Tekeli, İlkin, 2009: 31).

Halkın bu şikâyetlerine rağmen Gazi Mustafa Kemal’e günlük olarak gelen raporlarda her şey güllük gülistanlıktı. Gazeteciler ve idareciler iyi haberler iletmektedirler. Ahmet Hamdi Başar durumdan yalnız kötü niyetlilerin, inkılaptan memnun olmayanların ve mürtecilerin memnun olmadığını söylemekte ve eleştiri yollu bir şey söyleyen kişilerin ne söylediğinin değil ne için söylediğinin düşünülmesi gerektiğini belirtmekteydi. SCF’ye yönelik beklentileri ise CHF adına oldukça iyimser bir senaryoydu. Ona göre, içinde bulunulan ortamda Fethi Bey ve fırkası ortaya çıkınca her taraftan hükümete destek yağacak ve HF’den memnun olan halkın şiddetli tepkisi ile karşılaşacak, yanıldığını anlayacaktı. HF ve hükümet ise halk karşısında bir sınav geçirmiş olacaktı (Başar, 1981: 229).

Türkiye’nin içinde bulunduğu bu şartlarda, Başar’ın da bahsettiği niyetler ile ortaya çıkan SCF için farklı görüşler öne sürülmüştü. Bir partinin kuruluş nedeni ve amacı, parti programından anlaşılabilecekken SCF genellemeye, kuruluş biçiminden ve kurucularının bulunduğu konumdan dolayı, dâhil olmamış ve bu da partinin kuruluşuna farklı bir açıdan bakılmasına sebep olmuştu.

Partinin kuruluş sebebini açıklayabilecek en yetkili kişi Gazi Mustafa Kemal olmuş ancak o da bu konuda akıllarda daha fazla soru işaretleri bırakan cevaplar ile yetinmişti. Gazi Mustafa Kemal’in en yakınlarından olan Falih Rıfkı, Gazi Mustafa Kemal’in irtica henüz diriyeken neden böyle bir yola başvurduğunu kimsenin bilmediğini söylemişti (Atay, 2021: 462). Partinin kurulma amacına dair bilgi sahibi olabilecek diğer kişiler partinin kurucuları ve milletvekilleri idi. Ancak onların da partinin ilk günlerindeki ve parti kapatıldıktan yıllar sonra anlattıkları anılarındaki

söylemleri farklılık göstermişti. Parti kurulurken ılımlı bir yaklaşım hâkimken aradan yıllar geçtikten sonra Gazi Mustafa Kemal’e yönelik suçlamalar yapılmıştı.

Bu anlamda SCF’nin kuruluş nedenlerini altı amaç çerçevesinde toplamak mümkündür; Demokrasiye geçiş isteği, sistemin denetlenmesi isteği, halkın muhalefet isteği, rejimin tıkanması, ekonomik koşullar, siyasi çekişmeler.

2.3.1. Demokrasiye Geçiş İsteği

Cumhuriyet rejimi için Türkiye’de ikinci bir siyasi parti şarttı. Demokrasiye geçiş isteğinin ortaya çıkmasında Gazi Mustafa Kemal’in kişiliği etkili olmuştu. Gazi’nin demokrat olup olmaması konusundaki görüşler, SCF’nin kuruluş sürecinde de kendini göstermişti.

Uzun süre Türkiye’de ABD Büyükelçiliği yapmış olan John Grew, Gazi’nin kurduğu partinin nitelikleri ile ilgili, Gazi’nin 1925’ten beri Türk politik yaşamındaki anormalliğin farkında olduğunu söylemekte ve Gazi’nin yakın çevresiyle, iki partili sistemi 1928’den beri tartıştığını belirtmekteydi (Grew, 1966: 103). Goloğlu’na (2017:276) göre de 1923-1930’da politika ve basın hayatı baskı altına alınmış ancak işler bu şekilde düzelmemişti. Toplumdaki hoşnutsuzluğun sebebini Gazi Mustafa Kemal de görmüş, doğru ve güçlü tedbirin ikinci bir parti olduğunun farkına varmıştı.

Bu görüşlerin bulunduğu ortak payda, bir ülkede demokrasinin olabilmesi için birden çok partinin olması gerektiğidir. Yukarıda Goloğlu’nun da belirttiği gibi gerçek bir demokratik düzende hem politikada hem de basında özgür bir tartışma ortamı olmalıdır. Cumhuriyet rejimi de halkın egemenliğine dayandığı için Gazi Mustafa Kemal, SCF’nin kurulmasını istemişti (Goloğlu, 2017: 276).

Bu görüşün savunucularından birisi de Gazi Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı ve SCF’nin kurucusu Ali Fethi Bey’dir. Fethi Bey’in anılarında yer verdiğine göre Gazi Mustafa Kemal, arkasından İstibdat Rejimi’ne dönüşecek bir düzen bırakmamak için sağlıklı olduğu dönemde çok partili demokratik hayata geçmek istemişti. Gazi Mustafa Kemal ile Fethi Bey arasında gerçekleşen bir konuşma esnasında Fethi Bey Gazi Mustafa Kemal’e uygar ülkelerde ülke sorunlarıyla ilgili tartışmaların kişiselleştirilmediğini ancak Türkiye’de durumun bireysel bir tartışma konusu yapıldığını söylemiş ve karşılığında Gazi’den bu sorunlara karşı tahammül etmeleri

gerektiği yanıtını almıştı (Okyar, 1980: 392-393). Bu konuşmanın devamında Gazi şunları söylemişti:

“Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır, Vakıa bir Meclis vardır. Fakat dâhilde ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar. Geçen sene Ankara’yı ziyaret eden Alman yazarlarından Cemil Wolwing, idare şeklimiz hakkında tuhaf sualler sormuş, diktatörlüğümüze hükmederek geri dönmüş ve kanaatini de yazmıştı. Hâlbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum, Bütün müşküllere katlanacağız” (Okyar, 1980: 392-393).

Tunçay’a (1981:245) göre, SCF’nin kuruluş nedeni, Atatürk Türkiye’sinin kendini dış dünyaya beğendirmektir. Meclis Başkanı Kazım Özalp önce parti içi muhalefeti teklif etmiş ancak Gazi Mustafa Kemal’in bu isteğe sıcak bakmamasının ardından fikrini değiştirerek yeni bir parti teklifine sıcak yaklaşmaya başlamıştı. Kazım Özalp parti içi muhalefet teklifinin nedenini o günkü iktisadi şartlar dâhilinde muhalefetin mümkün olmamasına bağlıyordu. Kazım Özalp muhalefet konusunda kendisini etkileyen olayı Viyana’da yaşamıştı. *Nuve Freie Presse*’nin kendisinden mülakat istediğini söyleyen Özalp “Türkiye’de kaç siyasi parti vardır” sorusuna verdiği “Yalnız bir fırka vardır” cevabının ardından gazeteciden “Hükümet işleri yalnız bir fırka ile nasıl kontrol edilebilir. O halde sizde parlamento murakabesi de yok demektir” yanıtını almıştı. Gazeteci ertesi gün Kazım Özalp’in söylediklerini yazmakla beraber Kazım Özalp gazetecinin kendi tabiriyle “şu budalaya bakın Avrupa’nın ortasında bize parlamento dersi vermeye gelmiş” anlamında bir cümle kurduğunu söylemişti (Okyar, 1980: 396).

Tekeli’ye (1982:214) göre, Gazi Mustafa Kemal o sıralarda içte ve dışta özellikle TpCF’nin kapatılışı ile ilgili olarak kendisine yöneltilen diktatörlük ithamlarından tedirgindi. 21\24 Mart 1930 tarihlerinde *Vossische Zeitung*’a gazetesine verdiği demeçte bu suçlamalara karşı bir çözüm olarak demokratikleşme sürecine geçişin gerekliliğini vurgulamış ve aynı yılın sonunda SCF’yi kurmuştu.

Tek Parti yönetiminin demokratik düzene aykırı olduğunu düşünenlerin yanında Tek Parti yönetimine olumlu bakanlar da vardı. Tek Parti yönetimi isteyen isimlerden birisi olan Maurice Duverger, Türk Tek Parti rejiminin hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmadığını, tekele resmi bir yer vermemiş olduğunu, tek parti rejimini çeşitli yollarla meşrulaştırdığını belirterek hem TpCF’nin hem de SCF’nin kuruluş

nedeni olarak bu görüşünü göstermişti. Duverger'e (1974: 360-361) göre, Gazi Mustafa Kemal sahip olduğu tekelden hep rahatsızlık ve utanç duymuş ve bu tekelden kurtulmak için ikinci bir fırka istemişti. Ahmad'a (1986:216) göre ise muhalif sesleri susturan Takrir-i Sükûn yasağının yürürlükten kaldırılması ile siyasal alanda liberalleşme izlenmeye başlamış ve bu durum da 1930 yılının ağustos ayında muhalif bir partinin kurulmasına yol açmıştı.

SCF'nin kurulmasının nedenlerine ilişkin farklı görüşlerin olduğunu yukarıda belirtmiştik. Karpat'a (1969: 61) göre SCF, CHF'yi denetlemek amacıyla kurulmasının yanında demokrasinin çok partili yaşam ile mümkün olduğunu göstermek amaçlanmıştı. Bunların yanı sıra Gazi Mustafa Kemal muhalefetin zamanla gelişerek, normal bir parti haline geleceğini ümit etmişti. Osman Okyar, Gazi Mustafa Kemal'in 1925-1930 yıllarında diktatör gibi davrandığını ancak Batı tipinde bir demokrasi biçimini arzuladığını da söyler. Okyar, Gazi Mustafa Kemal'in otoriter kişiliğinin altını çizerek, onun diktatör olmak istememesinden kaynaklı SCF'yi kurmak istediğini söylemişti (Özen, 1988: 67).

Bu dönem basınının büyük bir bölümü de Okyar'ın düşüncesi ile paralel düşüncelere sahipti. Dönemin önemli gazetecilerinden *Cumhuriyet* başyazarı Yunus Nadi'ye göre, gerçek demokrasinin kurulabilmesi ancak gereklerinin yerine getirilmesi ile mümkün olabilirdi (Cumhuriyet, 20.08.1930). Yunus Nadi, kurulan Cumhuriyet'in halk idaresine dayanabilmesi için fikir, basın, eleştiri ve tartışma gibi bütün hürriyetlerin uygulanması gerektiğini savunuyor ve bunu ön SCF'nin kurulması ile mümkün olacağını söylüyordu (Cumhuriyet, 17.08.1930).

Necmettin Sadak'a göre yeni bir partinin kurulması demokratik düzen için gerekliydi ancak bir taraftan da yeni bir partinin rejime zarar vermesinden duyulan endişe vardı. *Yarın* ve *Yeni Muhit* gazetelerinde de bu görüşün hâkim olduğunu söylemek mümkündür. *Yeni Muhit* yazarı Ahmet Cevat'a göre SCF'nin kurulması modern demokrasilerin bir gereği idi (Yetkin, 1982: 71).

Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey'in yakın arkadaşı aynı zamanda SCF'nin öncü isimlerinden Ağaoğlu Ahmet (Ağaoğlu) Bey'e göre SCF'nin kurulması, Cumhuriyet'in tek fırka ile olmayacağı düşüncesinin ürünüydü (Son Posta, 02.12.1931). Ona göre ikinci partinin kurulması denetimsizliğin önünü tıkayacak ve kontrolü sağlayacaktı (Son Posta, 11.10.1930). SCF'nin kurulması ile ilgili hükümetin

uzun zamandır eleştirisiz kaldığını, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir idare tarzının olmadığını söylemiş ve “Fırkasız murakabe, murakabesiz Cumhuriyet olmaz” (Cumhuriyet, 11.09.1931) demişti.

Yarın başyazarı ve sonraki süreçte, Fethi Bey bu durum ile karşı karşıya kalmak istemese de, gazetesini SCF’nin yayın organı gibi çıkaracak, dönemin sol gelenekten gelen ve dolayısıyla hem gazetesini hem de kendisi sol düşüncüyü temsil eden Arif Oruç⁶ da bu görüşler ile paralel düşünceler içinde olmuştu. 22 Ağustos 1930 tarihli *Yarın*’da Oruç bu görüşünü, “Fırkanın teşkiline sebep Cumhuriyet’e yakışacak bir idare teessüsüne hadım olmadır” (Yarın, 22.09.1930) cümlesi ile dile getirmişti.

Bu görüşlerden de anlaşılabileceği gibi çok partili siyasal yaşam anlayışı SCF’nin kurulmasındaki en önemli etken olmuştu. Memleketin huzursuzluğuna eleştiriyi kaldırma, basını, Meclis’i susturma, tek başına iktidarda olma ile çare bulunmuyordu. Tersine denetimin olmadığı bir parlamentonun varlığı halkı her geçen gün daha fazla huzursuz ediyor, ekonomik sıkıntılara bağlı olarak geçim sıkıntısı artıyordu. Memleketteki huzursuzluğun aslında içinde bulunulan durumdan kaynaklandığını gören Gazi Mustafa Kemal, tek çözümün çok partili siyasi hayat olacağına karar vermişti (Goloğlu, 2017: 276).

2.3.2. Sistemin Denetlenmesi İsteği

Diğer bir görüşe göre sistemin oturup oturmadığının ve toplumun siyasi eğilimlerinin anlaşılması için yeni bir fırkanın kurulması gerekliydi. Yani aslında yeni fırka devrimler karşısında halkın tepkisini ölçmek ve çok partili bir hayat için halkın hazır olup olmadığını anlamak için kurulmalıydı. Aralıksız yapılan siyasi devrimler, toplumda yer edinmiş inançlara ve geleneklere, yaşam biçimlerine yönelik olduğu için bir tepki yaratmıştı. Soyak’a (1973: 408) göre, Gazi Mustafa Kemal halkın hoşnutsuzluğunun nedenlerinden birisini ekonomik sıkıntılar olarak diğerini de devrimlerin kökleşmiş inanç ve yaşam tarzına ters olmasından kaynaklandığına inanmıştı.

⁶ Arif Oruç: Muhafif gazeteci kimliği ile tanınan Arif Oruç, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren tanınan bir isimdir. Türkiye’nin ikinci muhalif fırka denemesi olan SCF sürecinde çıkardığı ‘*Yarın*’ gazetesini ile SCF’yi desteklemesi ve İsmet Paşa hükümetine olan muhalif tavrı ile tanınır. İnkılap gazetesinin sahibi Ali Naci Karacan ile giriştiği ve uzun bir dönemi kapsayan çatışma Türk basın tarihinin önemli olaylarından birisi olmuştur. 1950 yılında ölmüştür.

Gazi Mustafa Kemal, 1930'lu yıllarda yaptığı geziler esnasında hayal ettiği canlılığın olmadığını görmüştü. Bu arada Gazi Mustafa Kemal'in halkla olan ilişkileri de gevşemişti. Bakanlardan aldığı raporlarda her şey çok güzelken gerçekte öyle olmadığını bu gezileri esnasında görmüştü. Seçkinlerden oluşan CHF ile halk arasında uçurum oluşmuştu. CHF'nin halktan istekleri artık halkın gücünü aşmasının yanı sıra şikâyetleri dinleyecek muhatap bulamamış olmaları da halkı bıktırmıştı. Ülkede sessizlik hüküm sürerken, Gazi bu ortamdan kendisinin sorumlu olduğunu düşünüyordu.

CHF'nin tekelinin yanı sıra milletvekillerinin Gazi tarafından tayin edilmesi muhalefetin git gide sessizleşmesine sebep olmuştu. Seçmen tepkisini ancak seçimde oy vermemekle gösteriyordu. Buna bağlı olarak her seçimde seçmen sayısı düşüyordu (Mechin, 1955: 198-199). Bunun için Meclis'te ikinci bir partinin kurulması zorunlu görülmüş ve bu yolla suskun kesimlerin suskunluklarını bozması amaçlanmıştı. Rejimin toplumda yerleşip yerleşmediği anlaşılabilecek ve sorunlar öğrenilerek çözüm yolları aranacaktı. Aydemir'e (2020: 407) göre, Gazi iktisadi buhranın yarattığı çaresizlik ve halkın hoşnutsuzluğuna karşı, ortamı dalgalandırmak için yeni bir fırka kararı almıştı. Bunlara ek olarak yeni fırka ile halkın nabzının yoklanacağını da belirtmişti. Us (1964: 134) da, Aydemir'in bu görüşü ile paralel bir görüş öne sürmüş, Gazi'nin halkı yakından takip etme, onların düşüncelerini öğrenme isteğinden dolayı yeni fırka istediğini söylemişti. Turgut (1984: 263-264)' da, SCF'nin halktaki hoşnutsuzlukların kontrol edilmesi için bir muhalefet fırkası oluşturulmak istendiğini anlatmaktadır.

Gazi Mustafa Kemal'in kurmak istediği parti hem hür hem de uysal olmalıydı. Gazi Mustafa Kemal, "Hiçbir devlet reisi, böyle bir teşebbüste bulunmaya cesaret edememiştir. Bu tedbirle, milletimin siyasi olgunluğunun derecesini anlayacağım. Ona epeyce şey öğrettim. Onun hürriyet muallimi de olamaz mıyız?" (Mechin, 1955: 199) diyordu. Gazi Mustafa Kemal'in bu cümlesinden de anlayabileceğimiz gibi Gazi, halkın genel eğilimlerini izlemek ve milletin nabzını ölçmek için çözümü çok partili siyasi hayatta bulmuştu.

Bu görüşlerin yanında SCF'nin siyasi bir deney olduğu görüşüne katılanlar da olmuştu. Bunlardan Ahmet Hamdi Başar, Gazi Mustafa Kemal'in SCF ile amacının yapılan işleri ve iktidarın kuvvetini denemek olduğunu söylemişti (Başar, 1981: 22).

Karaosmanoğlu'na (1971: 105) göre ise Gazi Mustafa Kemal'in yeni bir parti kurmasındaki amaç yeraltı gerici hareketlerini açığa çıkarmak ve aynı zamanda düzenin memlekette yerleşmiş olduğunu ileri süren hükümeti uyarmak istemesidir.

Yetkin, Aydemir'in üstteki görüşünü İsmet Paşa'nın "Serbest Fırkanın teşebbüsü Atatürk'ün de vakit vakit inkılap meselelerinin hallonulduğunu ve yerleştiği fikrini taşıdığını ve bunun muvaffakiyet ile serbest bir imtihana arz olunabileceğini, arz olunması lazım geldiği kanaatine vardığını gösterir. SF tamamıyla bu düşüncesinin mahsulüdür" (Yetkin, 1982: 88) cümlesi ile desteklemişti. Ancak sonraki süreçte anlaşılacağı gibi böyle bir teşebbüs için mevcut koşullar henüz yeterli değildir. Siyasi devrimler birbiri ardına yapılmıştır ancak bunların kökleşmesi için gereken iktisadi devrimler hala gerçekleştirilememiştir.

2.3.3. Halkın Muhalefet İsteği

Yeni partinin kurulması süreci Yalova'da başladığı için Yalova'ya yoğun bir gazeteci akını başlamıştı. Herkes, fırkanın kuruluşunun memleket için hayırlı olacağını söylüyor ve partinin kurucusu olacak Fethi Bey'e her yerden tebrik mesajları geliyordu. CHF, daha yeni fırka kurulmadan yalnız kalmış, Gazi Mustafa Kemal'in yeni fırkaya taraf olduğu duyulunca eski fırkanın halkın üzerinde o zamana kadar kurmuş olduğu korku ve baskı yok olmuştu. Halk yeni partiye üye olmak için akın akın Yalova'ya geliyordu. Yeni fırkanın seçime katılması halinde büyük bir başarı göstereceği anlaşılmıştı (Ağaoğlu, 2021: 6-22). SCF üstte bahsettiğimiz sebeplerden ötürü Gazi Mustafa Kemal tarafından kurulmuş olsa bile CHF'nin keyfi tutumundan, idaredeki başarısızlığından, adaletsizliğinden ve zulmünden yorulan halk tarafından büyük destek görüyordu. (İlmen, 1951: 15).

SCF kimsenin ummadığı bir şekilde yayıldı ve toplum tarafından tutulmaya başladı. Önceden Çerkes Ethem ile birlikte *Seyyare-i Yeni Dünya* adlı komünist ağırlıklı bir gazete çıkarmış olan Arif Oruç'un *Yarın*'ı ve Zekeriya Sertel⁷'in yazı işleri müdürlüğü yaptığı, Selim Ragıp Emeç'in sahibi olduğu *Son Posta*'sı muhalif tarafta

⁷ Zekeriya Sertel: Türk basın tarihinin öncülerinden Zekeriya Sertel, Cumhuriyet gazetesinin kurucuları arasında yer almıştır. Resimli Ay dergisini çıkarmış ve Nazım Hikmet'i Türk okurlarla buluşturmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında çıkardığı Tan gazetesi ile faşizm karşıtı bir politika izlemiştir. Tan olayından sonra Tek Parti yönetiminin baskıları sonucu sürgün edilmiş ve 1977'de Türkiye'ye dönmüştür. 1980'de ölmüştür.

yerini almıştı bile. SCF'ye büyük ilgi duyan halk tarafından da bu gazeteler kapış kapış alınıyordu (Goloğlu, 2017: 282).

Fethi Bey, Yalova'dan Ankara'ya hareket etmek için hazırlanırken Anadolu'nun dört bir yanından partiye katılma talebi ile gelen telgrafların birçoğunun meslek sahibi, hayatlarını müstakil emekleriyle sürdüren, aydın kimselerden olduğunu belirtiyordu (Okyar, 1980: 491-492). Devlet memurları işimizi kaybederiz korkusuyla partiye kayıt yaptırmaları da bütün millet, erkeğiyle, kadınıyla, genciyle, yaşlısıyla büyük bir sevinç içerisinde yeni partiye kaydolmaya gidiyordu (İlmen, 1951: 28).

SCF'nin genel merkezi Başkent Ankara'da olsa da Fethi Bey İstanbul'un önemini göz önünde bulundurarak İstanbul Galata Kazlı Han'da bir daire kiralamış, İstanbul teşkilatını kurmuş ve başına üniversite rektörü ve şahsiyeti ile tanınmış İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu getirmişti. Kısa bir süre içerisinde CHF'nin yapamadığını SCF yapmış ve seçkin, tanınmış, mesleki anlamda nitelikli, vatan için hayırlı bireyler olarak görülen maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyecek kişileri partiye katmıştı. Fethi Bey bu manzarayı gördükçe, "memleket siyasi hürriyetin hasreti içinde..." (Okyar, 1980: 495) diyordu.

SCF kurulunca partide görev alan bütün aydınlar, kendi bölgelerinde parti teşkilatı kurmak için gönüllü oldular. Esmeye başlayan özgürlük havası içinde, büyük bir coşkunluk ve sevinçle söylevler veriliyor, hükümet eleştiriliyor ve yeni parti için taraftar toplamaya devam ediliyordu. Aydın bölgesinde arkadaşları Etem Menderes, Dr. Etem Vassaf ve diğerleriyle birlikte parti teşkilatını kuran Adnan Menderes etkili çalışmalara başlamışlardı (Yazman, 1969: 219).

Halkı CHF'ye manevi anlamda bağlı tutan korku ve Gazi'ye duyulan minnet çözülmüştü. Gazi'nin yeni partiyi arkadaşları ve kız kardeşi öncülüğünde kurdurması, halkın cesaretlenmesine sebep olmuştu. Sonraki süreçte bu cesaret yerini yeniden korkuya bırakacaktı. Gazi'nin yakın çevresinin aldanmış olması halkın aldanmasını normalleştiriyordu.

SCF'nin bundan sonraki kaderini belirleyecek olan İzmir gezisi, partiye olan yoğun ilginin zirvede olduğu yerdı. Bu şehir daha aydın, heyecanlı ve hassastı. Bu üç faktörün sebebi ise şehrin zengin olmasına ve devlet hazinesine göz dikmemiş olmasına bağlanmaktadır. Aktif çalışan basın bir kısmı buradadır. İzmir, Türklüğü bilen önemli memleketlerden birisidir.

Fethi Bey, İzmir gezisine çıkmadan önce konu hakkında Gazi ile görüşmüş ve onun da fikrini almıştı. Gazi'nin isteği ise sadece İzmir'e değil her tarafa gidilip parti teşkilatının seçimler için hazırlanmasının sağlanması yönündeydi. Fethi Bey konuyla ilgili Gazi'nin görüşünü "Teşkilat yapmayan, seçimlere iştirak etmeyen fırka neye yarar?" (Ağaoğlu, 2021: 29-30) cümlesi ile aktarmıştı. Fethi Bey, İzmir gezisine çıkmış ve burada bir beyanat vermişti.

Fethi Bey'i İzmir'de büyük bir kalabalık beklemekteydi. Çanakkale rıhtımına toplanmış kalabalık ile ilgili her türlü insanın kendisi ve fırkası için toplandığını, coşkulu tezahüratlar yapıldığını, toplanan halkın Çanakkale merkezinde değil ilçelerinde teşkilat açmak istediklerini anlatmıştı (Okyar, 1980: 498).

Daha sonraki bölümlerde değinilecek olan bir konu da Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey arasında Fethi Bey'in İzmir gezisinden önce yapılan konuşmadır. Bu konuşmada Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey'den aldığı bir telgrafın içeriği hakkında bilgi vermişti. Telgrafta yazılanlara göre halk, Fethi Bey aleyhine çok heyecanlıdır ve Mahmut Esat Bey durumdan endişe etmektedir. Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e telgraftan bahsettikten sonra onu ihtiyatlı davranması konusunda uyarmıştı. Fethi Bey, vapur iskeleye yaklaştığında Mahmut Esat Bey'in verdiği bilginin doğru olmasından endişe etmiş ancak halkın "Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey" seslerini duyunca rahatlamıştı (Ağaoğlu, 2021: 282).

İzmir'de Fethi Bey'i karşılayan kalabalığı, Kars Mebusu Ahmet Bey evine gönderdiği bir mektupta, "Hesapsız kayıklarla bize doğru geldiler ve gemi, istilaya uğradı. Ellerimizi, elbiselerimizi öpüyorlardı. Sıkıştırılmaktan bayılacak hale geldik. Zorla kapıya çıkabildik. Karada da aynı hücumu uğradık. Otomobilin üstüne çıkanlar oldu. Gece yarısına kadar otelimizin çevresi insanlarla dolu idi. İlçelerden bucaklardan heyetler geliyor" (Goloğlu, 2017: 284) şeklinde anlatıyordu.

Dönemin gazetelerinde de bu karşılamalar geniş yer kaplıyordu. *Cumhuriyet*'te "...Sandalla gelip vapura atlayanlar Fethi Bey'e sarılıyorlardı. Birçokları ağlıyor. Rıhtımda, üzerinde vukuu bulan ilk tehacümle Fethi Bey'in ceketi yırtıldı. Bu esnada denize düşenler ezilenler ve çiğnenenler oldu. Davullar, zurnalar çalınıyordu" (Cumhuriyet, 05.10.1930) ifadeleri ile yer almıştı.

Halkın gösterdiği bu sevgiye karşı tahammülü olmayan CHF taraftarları olayların çıkmasına sebep olmuştu. Fethi Bey daha vapurdan inmeden çeşitli oyunlar çevrilmeye başlamıştı. Fethi Bey'i İzmir'e götüren vapur kaptanı, halkı pes ettirmek için aldığı emir üzerine vapuru üç saat geciktirmiş ama halk aynı coşkuyla karşılama için hazır bulunmuştu (Ağaoğlu, 2021: 32). Böylesi bir havadan rahatsız olan CHF, ilk gövde gösterisini 30 Ağustos 1930'da Sivas'ta yapmış, SCF ise bu nutka cevabını 4 Eylül 1930'da İzmir mitinginde vermişti.

Fethi Bey ve beraberindekiler limandan kalacakları otele gidinceye kadar bir olay olmamıştı. Ancak otele büyük bir kalabalık arasında zorlukla ulaşılmıştı. Fethi Bey oteldeki odasının penceresinden toplanmış halka kısaca seslenmiş ve dağılmalarını, ertesi gün vereceği nutku dinlemeye gelmelerini söylemişti. Kalabalık tıpkı karşılama esnasında olduğu gibi “Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey” sesleri arasında dağılmaya başlamıştı.

Fethi Bey, İzmir'e gittiğinde valiyi, belediye başkanını, kumandanı ziyaret etmiş, Vali Kazım Paşa, Fethi Bey'in karşısına çıkmamıştı. Daha sonra Kazım Paşa, Fethi Bey'e nutkunu söylememesini istemiş ve gerekçe olarak asayişin sağlayamayacağını söylemişti. Fethi Bey karşısına türlü zorluklar çıkartılmasına rağmen durumu telgraf ile Gazi'ye iletmış ve Gazi'den “Anlıyorum ki sana nutkunu söyletmek istemiyorlar. Fakat sen mutlaka nutkunu söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir engeli derhal bildireceksin. Asayişin temini için Başvekil, Dâhiliye Vekili ve İzmir Valisi lazım gelen tedbirleri almakla mükelleftirler” (Ağaoğlu, 2021: 36) yanıtını almıştı.

Fethi Bey nutkunu bir gün sonraya ertelemişti. Ertesi gün halk yine Fethi Bey'in kaldığı otelin önüne toplanmış ve toplanan kalabalık üzerine ateş açılmıştı. *Cumhuriyet*'te olay, “Halk taş atmakta devam ediyordu. Bir polisin başı yarılınca komiser muavini halka ateş açtı. On iki yaşında bir çocuk vuruldu ve öldü. Yedi yaralı vardır. Bu ölüm halkı biraz korkuttu. Mamafih halk mukabeleye başladı. Cemen on beş yaralı vardır” (*Cumhuriyet*, 06.10.1930) şeklinde verildi. *Hâkimiyet-i Milliye*, halkın polise ve jandarmaya karşı silah kullandığını bunun sonucunda polisin de ateş açtığını ileri sürmüştü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 06.10.1930).

Ali Fethi Bey olay hakkında, “İzmir, zannediyorum ki o güne kadar görmediği kalabalıkla sakın şuurlu, bu seslenişi dinlemek hasreti içinde idi. Nitekim böyle

başladı. Fakat hakkın üzerine mihreki meçhul denilen hazırlıklı kişilerle yapılan ateş sonu, genç bir mektepli öldü” (Okyar, 1980: 499) değerlendirmesini yapmıştı. Halk yaşanan olaylara rağmen dağılmamış, ölü çocuğunu kucaklayan baba önderliğinde, olaydan habersiz olan Fethi Bey’e gitmişlerdi. Çocuğun ölüsünü Fethi Bey’in ayaklarının önüne bırakan baba, çocuğun yalnız bir kurban olduğunu söyleyerek, Fethi Bey’den kendilerini kurtarmalarını istemişti. Olayı Fethi Bey, “... Babası, oğlunun kanlı naaşını bana getirerek, ‘Bu hürriyet yolunda şehittir. Kurtar bizi’ dedi. Bu şahsi dilek değildi. Çok, çok ağır iktisadi şartlar ve yaşama mücadelesi veren halkın, hür, rahat, refahlı hayat hasretinin trajik ifadesi idi” (Okyar, 1980: 499) şeklinde anlatmıştı. Olay üzerine Fethi Bey otelinin balkonundan kalabalığa dağılmalarını söylemiş ve güvenlik güçlerinin de tedbirleri ile kalabalık dağılmıştı.

Nutuk günü gelmişti. Fethi Bey, İsmet Bey’in Sivas Nutku’na cevap niteliğindeki İzmir Nutku’nu 7 Eylül 1930’da yaklaşık elli bin kişiyi aştığı düşünülen bir kitle önünde söylemişti (Cumhuriyet, 08.10.1930). Fethi Bey, İzmir’in ardından Manisa, Aydın ve Balıkesir’e geçmiş buralarda da halkın yoğun ilgisi ile karşılaşmıştı. SCF, Gazi Mustafa Kemal’in isteği ile kurulmasına rağmen kısa süre içerisinde halkın dili ve dileği haline gelmişti. Memleketin bazı bölgelerinde halk, CHF’nin önüne korkusuzca dikilmeye başlamıştı (Aydemir, 2020: 382).

Fethi Bey İstanbul’a dönünce Yalova’ya Gazi Mustafa Kemal’in yanına gitmiş ve Gazi Mustafa Kemal’in, SCF’nin gördüğü sevgiden ve saygıdan rahatsız olduğunu görmüştü. Fethi Bey durumu, “Gazetelerde, çoğu tertip önünde olduğumuza hiç şüphe yoktu. Nitekim Gazi’ye mülaki olunca tertip ve isnadların ona kadar ulaştığını hatta yerde bulduğunu hayret ve esefle gördüm” (Okyar, 1980: 500) şeklinde anlatmıştı.

İzmir’de yaşanan olayların ardından İsmet Paşa, Gazi Mustafa Kemal’e gelmiş ve İzmir’de fotoğraflarına kurşun sıkıldığını, şeref ve haysiyetinin söz konusu olduğunu söylemiş, Gazi Mustafa Kemal, kendisini sakinleştirmiş ancak yaşananların da etkisi altında kalmıştı. Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal’i görmeye gittiğinde karşılaştığı durum karşısında yaşananları anlatmış, SCF’nin gördüğü sevgi ve saygıdan Gazi Mustafa Kemal’e bahsetmişti. Ardından da Gazi Mustafa Kemal’in SCF’nin kurulmasının gerekliliği hakkında söylediklerini hatırlatmış, halkın memnuniyet verici bir olgunlukla ikinci bir partiyi karşıladığını, senelerdir süren tek

parti baskısı altında bu olgunluğun gurur verici olduğunu söylemişti ancak Gazi'den ses çıkmamıştı (Okyar, 1980: 500).

Ağaoğlu Ahmet Bey, “Asırlarca ezilmiş ve sindirilmiş olan milletin taraftarlığı yalnız tehlike ve korku olmadığı zamanlar müsbet ve işe yarar bir kıymet oluyor. Şimdiye kadar Gazi, Serbest Fırkayı tutuyor zannı ile millet taraftarlığını gösterebilmişti. Fakat Gazi de fiilen bu fırkaya karşı çıkarsa bu taraftarlığına emelin kıymeti kalır mı?” (Ağaoğlu, 2021: 80) cümleleri ile bundan sonra yaşanacak sürecin ipucunu vermişti.

2.3.4. Rejimin Tıkanması

Cumhuriyet rejimi için birden fazla parti zorunluydu. Ağaoğlu Ahmet Bey'e göre SCF'nin kurulması Cumhuriyet'in gereği idi (Son Posta, 2.12.1931). Fethi Bey de açıklamalarında bu gerçeğe yönelik yorumlar yapmıştı. *Cumhuriyet*'te, gazetenin başyazarı ve CHF üyesi olan Yunus Nadi⁸ gerçek demokrasi için fırka kurulmasının zorunlu olduğunu (Cumhuriyet, 20.10.1930) *Akşam* yazarı Necmettin Sadak ise ikinci bir partinin kurulması ile ilgili, tek partili rejimin Cumhuriyet ile uyumlu olmadığını, Cumhuriyet'i gerçek dışı bir kurum haline getirdiğini, Meclis'i de etkisizleştirdiğini yazmıştı (Akşam, 19.10.1930). *Yarın* başyazarı Arif Oruç'un da görüşü, Nadi ve Sadak ile benzerlik göstermektedir. *Yarın*'da kaleme aldığı makalesinde “Fırka'nın teşkiline sebep Cumhuriyete yakışacak bir idare teessüsüne hadım olmadır” (Yarın, 22.10.1930) demişti.

Memleketin her alanında huzursuzluk hakimdi. Denetimsiz parlamentonun vermiş olduğu hoşnutsuzluk günden güne büyüyor, ekonomik sıkıntılar artıyordu. Bu ortam içerisinde olayların, konuların eleştirilmesi ve tartışılması, gerçeği bulmanın ve isabetli karar vermenin zorunluluğu da önem kazanmıştı. Politikayı ve basını baskı altına almakla sorunların çözülemeyeceği artık anlaşılmıştı. CHF halktan kopmuştu. CHF taraflarının menfaat ve kariyer için fırkaya dolduğunu söyleyen Şevket Süreyya, hükümetin harekete geçmemesi halinde fırkanın tamamen sönebileceğini belirtmişti (Aydemir, 2020: 405-406). Gazi Mustafa Kemal de durumu görmüş ve en iyi tedbirin

⁸ Yunus Nadi: Cumhuriyet gazetesini kuran Türk gazeteci ve siyasetçidir. Türk halkının haklı mücadelesini dünyaya duyurmak amacıyla kurulan Anadolu Ajansı'nın kurucuları arasında yer almıştır. TBMM'de altı dönem milletvekili olarak bulunmuş ve CHF'nin önemli destekçilerinden birisi olmuştur. SCF'ye saldırılarda bulunmuştur. 1945'te ölmüştür.

çok partili siyasi hayat olacağına karar vermişti (Goloğlu, 2017: 276). CHF'nin halktan kopması, taşra örgütünün kontrolden çıkmasının parti düzenine yansması sonraki süreçte Meclis'e de yansımış ve tek partinin sakıncaları göz önüne çıkmıştı.

Gazi Mustafa Kemal'in SCF'yi gerçekten bu amaçlarla kurduğunu söyleyen isimlerden birisi de Gazi Mustafa Kemal'in genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak'tı. Soyak, Gazi'nin SCF'yi inkılap esasları dışındaki konuların tartışılması için kurmak istediğini, her fırsatta bu konuyla ilgili, idaredekilerin kolay idare şeklinden hoşlandıklarını, bazı çıkarıcıların bu durumu kullandıklarını söylediğini belirtmiş ve kafasının sürekli bu konu ile meşgul olduğunu belirtmişti. (Soyak, 1973: 408). Gazi Mustafa Kemal'e yakın isimlerden CHF Milletvekilliği, İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Kaya'nın özel kalem müdürü olan Nejat Saner, SCF'nin kuruluş nedeninin 1930 yılında Gazi Mustafa Kemal'in, devlet işlerinin daha iyi yürütülmesi, iktidardaki Halk Partisi'nin daha fazla çalışmasını ve denetlenmesini sağlamak olduğunu söylemişti (Saner, 1975: 167-168).

Tunçay (1981: 247) olaya farklı bir açıdan yaklaşmış, ve ülkenin yararlarıyla CHF'nin yararlarının Gazi Mustafa Kemal açısından eşdeğer tutulduğunu söylemişti. Ona göre SCF'nin yaratılması, rejim için olmaktan çok, parti için faydalı olacaktı. Bu sayede partinin çürük yanları ortaya çıkacak, bu çürük yanlar temizlenecek ve parti güçlenecekti.

Son Posta SCF'nin kuruluşunun idari, mali ve siyasi alanlardaki yanlışlıklara bağlamıştı. Yeni fırkanın özellikle bu üç alanda iktidarı eleştireceğini söylemişti (Son Posta, 10.08.1930). Bunun yanı sıra gazeteye göre 14 Ağustos 1930'da açıklanan parti programının CHF'den ayrıldığı nokta, uygulama kısmıdır. Bu açıdan SCF, CHF'yi programı uygulama noktasındaki başarısızlığından dolayı eleştirmişti (Son Posta, 14.08.1930).

2.3.5. Ekonomik Koşullar

1929 yılının sonundaki huzursuzluk ortamı, Amerika'da başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan bunalım süreci, 1930'un başlarında yayılan yolsuzluk ve rüşvet haberleri, ülke içinin yanı sıra dış ülkelerde bile konuşulan dikta söylentileri, Türkiye'nin tek gündemi haline gelmişti (Goloğlu, 2017: 273).

Aydemir'e (2020: 379-381) göre 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türkiye'yi birçok yönden etkilemişti. Aydemir CHF'nin 1930 sıralarında halktan koptuğunu, partililerin tek amacının menfaat veya kariyer olduğunu, özellikle ihracat malları yetiştiren halkın tedirgin olduğunu belirtmişti. Halkın senelerden beri süren yorgunluğunun üzerine ekonomik yorgunluğunda eklendiğini söyleyen Aydemir, ipleri elinde tutulan, kontrol ve yönetim altındaki bir fırkanın kurulması fikrinin bunlardan çıktığını belirtiyordu. Knross (1984) köylülerin, durumun düzeleceği sözlerine kulak asmadığını, memurların aldığı maaşların yetmediğini ve rüşvet yoluna başvurduklarını, Karadeniz dağlarında eşkiyaların türemeye başladığını, Kürdistan'da karışıklıkların çıktığını söyleyerek, halkın bu olaylara önlem alınmamasından ve çözüm üretilmemesinden dolayı CHF'den ve Gazi Mustafa Kemal'den uzaklaştığını, Gazi Mustafa Kemal'in de buna karşılık bir muhalefet ortamı oluşturulması gerektiğinin farkına vardığını anlatıyordu. Karpas (1969: 61) ise devrimlerin hükümete karşı bir direnme yarattığını, devletçi ekonomi modelinin halkta hoşnutsuzluk oluşturduğunu, Ekonomik Buhran ve CHF üyelerinin yetkilerinden faydalanarak şahsi kazanç sağlamalarının bu hoşnutsuzluğu artırdığını söylüyordu.

Gazi Mustafa Kemal ülkede rejime karşı oluşan muhalefeti hissediyordu. Hükümetin uyguladığı ekonomik politikayı eleştirebilecek tek organ, muhalif parti olabilir düşüncesi içerisindeydi. Halk muhalif bir parti istiyordu ve Gazi bunun farkına varmıştı (Teziç, 1976: 245, İlmen, 1951: 28). Hoşnutsuzluktan doğan bu ortamın çözümünü devlet yapısı içinde o zamana kadar alınmış ilkelerden sapmakta değil siyasal mekanizmada yeni bir düzenleme yapmakta bulmuştu. Daha çok halkı devlet sorunlarıyla ilgilenmeye çekmek, hükümetin çalışanları hakkında eleştirileri Millet Meclisi'nin tribünlerine taşımak istemişti.

Ekonomik Buhran, savaştan yeni çıkmış, yaralarını sarmaya çalışan Türkiye üzerinde ciddi etkiler oluşturmuştu. Fethi Bey Gazi Mustafa Kemal'e 9 Ağustos 1930'da yazmış olduğu mektupta, memleketin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı, hükümetin geçen beş yılda takip ettiği ekonomik politikaya bağlamış ve yaşanan ekonomik sıkıntıların sebebinin Meclis'teki tek partinin olduğunu söylemişti. Tek parti mensuplarının kendi hükümetlerini eleştirmekten çekindiklerini bu sebeple hükümeti özgürce eleştirecek bir partinin olması gerektiğini savunmuş, Cumhuriyet

idaresinin devamlı olabilmesi için tartışma özgürlüğünün olmasının gerekliliğini belirtmişti.

2.3.6. Siyasi Çekişmeler

SCF'nin kurulmasının sebebine yönelik yukarıdaki görüşler birbirine paraleldir. SCF'ye İstanbul Milletvekili olarak katılmış olan Süreyya Paşa, SCF'nin kurulma sebebini Gazi ile İsmet Paşa arasındaki siyasi çekişmeye bağlamıştı. Süreyya Paşa'nın iddiasına göre, Gazi Mustafa Kemal'in İsmet Paşa için İsmet Paşa'nın da Gazi Mustafa Kemal için 'bıktım artık' söylemleri olmuştu (İlmen, 1951: 36-37). Süreyya Paşa ile aynı görüşü savunanlardan birisi de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Karaosmanoğlu'na (1984: 115) göre SCF'nin kuruluşunun nedenlerinden biri İsmet Paşa'nın her geçen gün artan kişiselleşme politikasıdır. Aydemir (1999: 63) de Gazi Mustafa Kemal'in yeni bir parti isteğinin sebebinin Meclis'teki bazı vekillerin İsmet Paşa'nın fazla sivrilmiş otoritesine karşı bir yedek kuvvet çıkarma isteklerine bağlamıştı.

Bu görüşlerin tersine Yektin'e (1982: 89) göre, SCF'nin kuruluş nedeni siyasi çekişmelere bağlı değildir. Çünkü Gazi'nin SCF milletvekillerinin çoğunu kendisi seçerek parti içindeki muhalefetten kaynaklanan yapaylık ile gerçek bir muhalefet oluşturmak istemişti. Atay (2021: 462), Yetkin'in bu düşüncesine karşı Atatürk'ün hükümet politikasını frenlemek için böyle bir duruma ihtiyacı olmadığını söylemişti. 19 Ağustos 1930 tarihli *Vakit*'te Mehmet Asım (Us) Bey konuyu, İsmet Paşa'nın iş başından çekilmesi istenseydi Fethi Bey'den yeni bir fırka kurması değil CHF'nin başına geçmesi istenirdi (Vakit, 19.10.1930) şeklinde yorumlamıştı.

2.4. Dönem İçerisinde Türk Basını

I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sürecindeki siyasi çalkantılar basını da etkiliyordu. Basın 1908'de Meşrutiyetin ilanı ile sonsuz bir özgürlüğe kavuşmuş ancak bu özgürlük 13 Nisan 1909'a kadar sürmüştü. 31 Mart Olayı'nın çıkmasında basının etkisi olduğunu düşünen askeri yönetim 31 Mart Olayı'nı bastırdıktan sonra basına sansür koymuştu (İnuğur, 1991: 312-313). 18 Temmuz 1909'da Basın Kanunu ile konulan sansür 1912'de kaldırılmış ancak Enver Bey'in 23 Ocak 1913'de gerçekleştirdiği Babıali Baskını ile yeniden uygulanmıştı. Hemen ardında da I. Dünya Savaşı patlak vermiş ve sansür uygulamaları ağırlığını gitgide artırmıştı (Baykal, 1990: 185-188).

19 Mayıs 1919'da Gazi Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basmasıyla başlayan ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile sonuçlanan Kurtuluş Savaşı yıllarında, basın büyük etkisi olmuştur. Kurtuluş Savaşı hareketinin başlangıç noktasının Anadolu olması Millî Mücadele basının da Anadolu'da doğmasına ve gelişmesine sebep olmuştur. Savaş sürecinde basın zor şartlar altında çalışmış, en basit baskı araçlarını kullanmış ve gazeteler eserce denilen yazı kâğıtlarına basılmıştır. Baskı makinaları öküz arabaları ile bir yerden başka bir yere taşınmıştır (Topuz, 2015: 127).

Gazi Mustafa Kemal, özellikle savaş döneminde basına önem vermiş ve Sivas'ta *İrade-i Milliye* adı verilen gazetenin çıkarılmasına öncülük etmiştir. Bu gazetenin yazıları tamamen Gazi Mustafa Kemal'in direktifi ile yazılmıştır. Gazi Mustafa Kemal, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiş ve Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti'nin faaliyetlerini, kararlarını duyuracak bir yayın organı kurulmasına karar vermiştir. Bu doğrultuda *Hâkimiyet-i Milliye* çıkarılmaya başlanmıştır. Bahsi geçen iki gazete Millî Mücadele hareketinin öncü gazetelerinden olmuştur. Yine bu dönemin diğer önemli gazeteleri *Babalık*, *Albayrak*, *Öğüt*, *Açıksöz*, *İzmir'e Doğru*, *Yeni Adana* ve *İstikbal*'di. Anadolu basını padişaha uzaklığı sebebiyle Millî Mücadeleyle tüm gücü ile destek vermişti. Zaten Anadolu basınının amacı da Millî Mücadele'nin amacını içeride ve dışarda anlatmaktır. Bu doğrultuda öncelikle Yunus Nadi ve Halide Edip öncülüğünde Gazi Mustafa Kemal'in de öncülüğünde kurulmuştur. İstanbul basını ise padişahın sansürü altında elleri ve kolları bağlı kalmıştır. *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar*, *İstanbul*, *Tanin*, *Aydınlık*, Millî Mücadele hareketine muhalif olmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı yıllarının en önemli özelliği, gazetelerin henüz kurumsallaşmamış olmasıdır. Gazete sahipleri, başyazıları yazar, haberleri değerlendirir, yorumlar, izlenecek politikaları kararlaştırırdı. Çalışanlar da belirlenen politikalara uygun haber yapmak zorundaydılar. Kurum için kuralların tamamı patron tarafından belirlenmekteydi.

Cumhuriyetin ani ilanı İstanbul basını tarafından tepkiyle karşılanırken, ilandan sonra bu tepkiler giderek artmıştı ancak bu süreçte de basının sınırsız bir özgürlüğünün olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir yanda Saltanat ve Hilafet etkisindeki kişiler, diğer yanda yeni rejimin her türlü fikre sınırsız özgürlük tanıyacağını düşünenler. Yeni rejim henüz sağlam temeller üzerine oturtulmamıştı. Bunu da önce TPCF, SCF

sürecinde yaşananlar açıkça gösterecekti. Gazi Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları, yeni rejimin öncü kadroları, Cumhuriyet'i tehlikeye sokacak her türlü davranışa karşı gerekli önlemi almaya çalışacaktı. Ankara yönetimi bu doğrultuda İstanbul basınına yönelik tutumunu da sertleştirecekti.

Halifeliğin henüz kaldırılmadığı 1923 yılında, Halifeliği savunanların çokluğu ve savunmanın yanı sıra Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Tanin*'de, Velid Ebuuzziya'nın *Tevhid-i Efkâr*'da ve Eşref Edip'in *Sebilürreşad*' da açıkça Halifeliğin propagandasını yapmaları da Ankara basını tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Hüseyin Cahit, Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirildiğini savunuyordu. Ona göre Gazi Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olmasıyla Hilafete cephe alınmıştı. Cumhurbaşkanının Halife olmasına şüpheyle yaklaşan Yalçın, şeriat düzenin de taraftarıydı ve bunu söylerken de çekinmiyordu (Topuz, 2015: 143-144).

1925 yılına gelindiğinde doğu illerinde meydana gelen Şeyh Sait İsyanı ve Kürtlerin bağımsızlık eylemleri, Ankara ve İstanbul'da da hükümete karşı bir muhalefet eylemi yaratmıştı. TPCF kurulmuş ve eski İttihatçılar bu fırka çevresinde toplanmaya başlamıştı. Henüz tek parti düzenine alışamayan İstanbul basını her türlü eleştiri yazılarını yayınlamaya başlamıştı. İstanbul basınının bu tutumu Ankara'da büyük tepki yaratmıştı (Topuz, 2015: 144).

Hükümete göre basın, Doğu'da çıkan isyana hizmet etmekteydi. İsyan sırasında bu tutumun yanlışlığı hükümetin Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarmaya yöneltmişti. 4 Mart 1925'te kabul edilen kanunda, "İrticaya ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve barışını, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelen her türlü teşkilatı, kışkırtmaları, teşvikleri, girişimleri ve yayınları, Hükümet, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklamaya yetkilidir. Hükümet, sanıkları İstiklal Mahkemeleri'ne verebilir" deniliyordu. Bu kanun ile hükümete olağanüstü yetkiler verilmiş, hükümet basın özgürlüğünü dilediği gibi kısıtlama imkânı elde etmişti. Önce iki yıl için kabul edilen bu kanun, sonra iki yıl daha uzatılacak ve 1929'da kaldırılacaktı (Topuz, 2015: 144). Bu kanunlarla birlikte birçok gazete kapatılmış ve süreç içerisinde başta gazeteciler olmak üzere birçok ismin yolu İstiklal Mahkemeleri'nden geçmişti. Bu dönem içerisinde ülkede suskunluk ortamı oluşmuştu.

İstiklal Mahkemeleri'nin oluşturduğu gerginlik ortamı, İzmir Suikasti ve Menemen Olayı ile zirveye çıkmıştı. Zaman zaman normale dönüş denemeleri

oluyordu. 1929 yılında Arif Oruç, *Yarın*'ı çıkarmış ve bir muhalif organ olarak işlev görmüştü. 1930 yılında kurulan SCF'nin de taraftarı olmuştu. *Yarın*'ın baskı sayısı o döneme kadar görülmemiş orandaydı. 80.000 baskıya ulaşan gazetenin yazıları CHF tarafından tepkiyle karşılanıyordu.

Yine bu dönem içerisinde Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi Dördüncü ortaklığında *Son Posta* çıkarılmış ve bu gazete de SCF'nin ciddi bir taraftarı olmuştu.

Birçok gazete denemesi ile basın hayatında adından sık sık söz ettiren Ali Naci Karacan da çıkardığı *Politika*'yı harf devriminin ardından yaşanan basın buhranında kapatmak zorunda kalmış ve aradan kısa bir zaman geçtikten sonra *İnkılap*'ı çıkarmıştı. *İnkılap*'ta SCF'ye eleştiriler getirmiş İsmet Paşa ve onun hükümetinin politikalarını desteklemişti. SCF sürecinin önemli gazetelerinden biri olan *İnkılap* 5 ay çıktıktan sonra yayın hayatına aniden son vermişti.

Bu ortam içerisinde '1931 Matbuat Kanunu' yürürlüğe konulmuştu. Basına ilişkin birçok düzenleme getiren kanunun en önemli maddesi ise "Hükümet dilediği zaman, dilediği gazete ve dergiyi kapatma yetkisini elinde bulundurmaktadır" (Topuz, 2015: 159) idi. Üstelik bu maddeye karşı başvurulacak bir adli yol da tanınmamıştı.

Gazi Mustafa Kemal bu ortam içerisinde İzmir'de gazetecilere verdiği bir yemekte basının rolüne ilişkin konuşmuş, basının, milletin gerçek düşünce ve iradesinin kendini belirtmesi ve Cumhuriyet'in koruyucusu olarak nitelendirmişti.

Yeni bir devletin kurulduğu, siyasal rejim olarak Cumhuriyet düzeninin benimsendiği, birçok soruna rağmen çok partili siyasi düzenin denendiği bir dönemde, 1925 yılındaki yargılamalarla birlikte var olması gereken demokratik düzen ortadan kaldırılmıştı. Demokratik düzenin ortadan kalkmasıyla birlikte basın özgürlüğü de ortadan kalkmış, iktidar yanlısı basın dışındakilerin sessizliğe gömülmesi sağlanmış, muhalefet ve özgürlük ortamından yoksun bir dönemde basın da siyasi olaylara yönelik sessizliğini ve ilgisizliğini korumuştur. Sonraki süreçte ise basın bir daha 1922-1925 yılları arasında elde ettiği özgürlük ortamını yakalayamamıştı (Güz, 2008: 348).

Çalışmanın şu ana kadar olan kısmında SCF'nin içine doğduğu ortama, hangi şartlar altında var olduğuna, temellerine, dönemin basınına, Türkiye'nin içerde ve dışardaki durumuna ilişkin genel bilgilendirme yapıldı. Bu kapsamda SCF'nin

kurulmasına zemin hazırlayan farklı başlıklar ele alındı. Çalışmanın ikinci bölümünde SCF'nin kurulması, kurulmasında rol oynayan isimler, ilk faaliyetleri, fırka programı, politikası, fırkanın hükümeti eleştirdiği yönleri ele alınacak ve fırkayı feshe götüren süreç, fırkanın feshinin ardından yaşananlar aktarılacaktır.



3. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Serbest Cumhuriyet Fırkası zorlu şartlar altında, kimilerine göre muhalefeti denetlemesi, kimilerine göreyse ‘Türkiye’de demokrasi var’ denilmesi için kurulmuş ve güdümlü muhalefet söyleminden kendini kurtaramamış, Türkiye’nin ikinci muhalif parti denemesi olmuştu. Her ne şekilde kurulmuş olursa olsun, 1950’li yıllarda Türkiye’nin demokratik düzene geçmesini sağlayacak, Demokrat Parti’ye temel oluşturmuştur demek yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde temel oluşturma açısından SCF’ye yönelik bilgi verilecek, ağırlıklı olarak dönem içerisinde çıkan gazetelerden SCF’nin siyasi hayatını sürdürdüğü 99 günlük süreçte Türkiye’nin durumu ele alınacaktır.

3.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kurulması

Takrir-i Sükûn Kanunu’nun verdiği sessizlik ortamında yapılan inkılapların toplum üzerindeki etkileri henüz amacına ulaşmamışken 1929 yılında Amerika’da patlak veren ekonomik bunalımın Türkiye’ye etkileri de 1930 yılında görülmeye başlamıştı. CHF yöneticilerinin yaşanan sıkıntılar karşısında yeterli ilgiyi gösterememesi halkın tepkisini çekmekteydi. Yaşanan sıkıntıları ve CHF’nin tepkisizliğini gören Gazi, mecliste ikinci bir fırkanın yani muhalif bir organın olmasına karar vermişti. Yeni kurulacak fırka ile ortaya çıkabilecek muhalefeti kontrol etmeyi, CHF’nin içinde bulunduğu vahameti giderebilmeyi ve halkın isteklerinin meclise yansımaları amaçlıyordu. Bu fikrin nelere yol açacağı ise kestirilememişti.

Bunların yanı sıra Gazi, Türkiye’nin dışarıda bir diktatör rejimi gibi gözükmekten hoşnutsuzdu. Ülkenin manzarasının bir diktatörya manzarası olduğunu söylemiş ve Cumhuriyet’i kendi menfaati için kurmadığını, ölümünden sonra da geriye bir istibdat düzeni bırakmak istemediğini belirtmişti (Okyar, Seyitdanlıoğlu 2007: 103). Gazi’nin bu düşünceleri onun tek parti yönetiminin vermiş olduğu havadan açıkça rahatsız olduğunu göstermektedir.

TpCF’nin ardından SCF, Cumhuriyet tarihinin ikinci muhalif parti denemesiydi ancak hem kuruluş hem de kapanış açısından ilk deneme olan TpCF’den farklılık göstermişti. TpCF, CHF’nin içindeki muhalif kişilerin ayrılması ile kurulmuştu. SCF ise tamamen şartlar gereği, Gazi’nin isteği üzerine kurulmuş, güdümlü, göstermelik bir muhalefet oluşturma girişimiydi (Kongar, 1999: 140).

Ahmad'a (2011:77) göre, yeni bir fırka ülkedeki siyasal gerilimi yatıştıracak, acil ihtiyaç duyulan mali ve ekonomik reformları kolaylaştıracak bir uzlaşma ortamı yaratacaktı. Ayrıca SCF'nin ılımlı muhalefeti Türkiye'nin Batı Avrupa'daki imajını ve önde gelen mali çevrelerdeki konumunu düzeltecekti.

Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olarak görev yapan Ali Fethi Bey, 22 Temmuz 1930 tarihinde Türkiye'ye gelmişti. Ali Fethi Bey'in ülkeye gelişi gazetelerde manşetten verilmişti. Fethi Bey geldiği gün gazetecilere verdiği beyanatta, Türkiye'ye memnuniyetle geldiğini, Eylül sonlarına kadar Türkiye'de kalacağını ve Yalova'ya, Reisicumhur'u görmeye gideceğini söylemişti (Yeni Asır, 23.07.1930). Eylül sonlarına kadar Türkiye'de kalmayı planlayan Fethi Bey, o dönem için uzun bir süre kalacağını bilmiyordu.

Fethi Bey'in Yalova'ya gelişinin ikinci gününde yakın arkadaşı ve Milletvekili Fuad (Bulca) Bey "Sana bir muhalif fırka teşkili teklif olunacaktır. Sakın bu teklife kapılma. Sana yazık olur" (Okyar, Seyitdanlıoğlu, 2007: 92) diyerek ileriki günler için Fethi Bey'i uyarmıştı. Mehmet Asım da hatıralarında İsmet Paşa'nın kendisine SCF kurulmadan önce gelecekteki seçimlere yeni bir fırkanın dâhil olacağını ve yeni fırkanın başkanı olarak Fethi Bey'i düşündüklerini belirtmişti (Avşar, 1998: 50-51). Gazi, henüz yeni fırka meselesini Fethi Bey'e açmamışken Fuad Bey'in söylediklerinden ve Mehmet Asım'ın hatıralarından anlaşılıyor ki, Gazi yeni fırka fikrini önceden çevresindekilerle görüşmüş ve kafasında bu konuyu oturtmuştu. Sırada sadece konuyu Fethi Bey'e açmak ve onu ikna etmek kalmıştı.

Gazi, esasen yeni bir fırka kurma fikrine Yalova'da bir akşam yemeğinde karar vermişti. Sofrada Paris'ten yeni dönmüş Fethi Bey ve Kazım (Özalp) Paşa da vardı. Gazi sofradaki herkes uzaklaşırken bu iki kişiye kal işareti vermiş ve beklemlerini belirtmişti. Salon boşalmış sofrada Kazım Paşa ve Fethi Bey'den başka kimse kalmamıştı. Gazi, Kazım Paşa'ya iç işlerinde ülkenin durumunu nasıl gördüğünü sormuş, Kazım Bey de, valilerin elinde yetki bırakılmadığından yakınmıştı. Gazi, Kazım Paşa'ya çekinmemesini ve halkın durumundan bahsetmesini söylemiş, Kazım Paşa ise halkın da ülkedeki durumdan rahatsız olduğunu dile getirmişti. Kazım Paşa ile konuşmasının ardından Fethi Bey'e dönen Gazi, bu sefer de yurt dışındaki Türkiye izlenimini aktarmasını istemişti. Fethi Bey, dış borçların ödenmesinde yaşanan sıkıntılardan dolayı mali itibarın sarsıldığını, vergilerin çok yüksek olduğunun

düşünüldüğünden, buna bağlı olarak girişimcilerin iş yapamamasından bahsetmişti. Gazi, bu durum için Fethi Bey'den öneri istemiş, Fethi Bey de bu durumun düzelmesinin ancak mecliste durumun açıkça tartışılmasının olduğunu söylemişti. Yeni fırka düşüncesini açmanın zeminini oluşturan Gazi, sohbetin bu noktasında yeni fırka fikrini Fethi Bey'e açmış ve fırkanın başına kendisinin geçmesini istemişti. Fethi Bey ise İsmet Paşa ile karşı karşıya gelmek istemediği için Gazi'nin bu isteğine olumlu yaklaşmamıştı. Fethi Bey, yeni fırka hakkındaki bu çekincesine sebep olarak, İsmet Paşa'ya duyduğu güvensizliği öne sürmüştü. Fethi Bey'e göre İsmet Paşa, kendisini kabahatli duruma düşürebilir hatta Gazi ile arasını bozabilirdi. Fethi Bey bu düşüncelerini Gazi'ye açmış ve ondan teminat istemişti. Gazi o an için konuyu daha sonra görüşmek üzere kapatmıştı. Sonraki gün Fethi Bey, Gazi'nin yanına, köşke gittiğinde İsmet Paşa'yı da orada görmüştü. İsmet Paşa yeni fırkaya oldukça iyimser yaklaşıyor, içeride ve dışarıda Türkiye'nin itibarını artıracaklarını söylüyordu. İsmet Paşa'nın desteğine rağmen Fethi Bey'in şüpheleri devam etmekteydi. Fethi Bey, Türkiye'de muhalefetin güç olduğunu, her türlü zorluk ile karşılaşacağını, basın her türlü yazıyı yazacağını söylüyordu. Gazi ise onun bu endişelerine katlanacağız diyerek cevap veriyordu (Okyar, 2019: 15-19).

Fethi Bey bu endişelerinin yanı sıra, Gazi gibi Cumhuriyet'in şahısların hayatına bağlı kalmaması gerektiğini düşünüyordu. Fethi Bey endişelerini dile getirdiğinde ise hem Gazi hem de İsmet Paşa bir ağızdan "Biz sana yardım ederiz" demişlerdi. Bu konuşmaların yapıldığı esnada içeri giren Kazım Paşa'ya, Gazi konu hakkında bilgi vermiş, Kazım Paşa da bir muhalefet ortamının olmasının çok daha iyi olacağını, Meclis'te birçok muhalif görüşteki kişinin söz söyleyememekten şikâyet ettiğini söylemişti. Fethi Bey de Kazım Paşa'nın bu fikrine katılmış ve Gazi'ye, bir muhalif olarak CHF'ye girmesinin daha uygun olacağını söylemiş ancak Gazi, İsmet Paşa buna razı değil diyerek bu fikri istemediğini belirtmişti. İsmet Paşa, fırka içinde bir muhalefetin doğru olmadığını bunun bölünmelere yol açabileceğini söylemişti (Okyar, 2019: 20-21).

Gazi de en doğrusunun yeni bir fırka kurulması ve bu fırkanın ise CHF'nin solunda yer alması gerektiğini belirtmişti. Fırkanın siyasi renginin ne olacağı konusunda ise Fethi Bey, hürriyet taraftarı ve liberal bir fırkanın uygun olacağını ifade etmişti. Fırkanın hangi konumda olacağı da belirlendikten sonra, isminin belirlenmesi

aşamasına geçilmiş ancak isimde karar kılınamamıştı. Daha sonra Kazım Paşa söz alarak Gazi'nin durumunun ne olacağını öğrenmek istemiş, Gazi, bitaraf olacağını söylemişti (Okyar, 2019: 21- 22).

Fethi Bey, İstanbul'a dönüp ailesi ile görüşmek için Gazi'den izin istemiş ve birlikte gideriz karşılığını almıştı. Sonraki gün Gazi'nin yanına gittiğinde, Gazi, fırkanın isminin Serbest Cumhuriyet Fırkası olacağını söylemişti. Partinin ismi Fethi Bey'in hoşuna gitmişti. Bu esnada Fethi Bey, hareketin parti içerisinde başlaması gerektiğini bir kez daha dile getirmiş ancak Gazi tarafından bu düşüncesi bir kere daha reddedilmişti. Fethi Bey'in zihnini meşgul eden İsmet Paşa'nın samimiyet derecesiydi. Onun ikinci bir fırkaya sıcak bakma durumunun samimiyetine inanmıyordu. Buna rağmen ikinci bir fırkayı kabul etmiş ve bunun sebebini Cumhuriyet kelimesinin yalnız sözde kalmaması isteğine bağlamıştı (Okyar, 2019: 23- 26).

Fethi Bey 6 Ağustos günü Yalova'ya giderken Kütahya Mebusu Nuri Bey ile karşılaşmış ve durumdan ona da bahsetmişti. Birlikte Gazi'nin huzuruna çıkmış ve teklifi kabul ettiğini söylemişti. Bunun üzerine Gazi, Fethi Bey'den isteğine ilişkin bir mektup istemiş ve mektupta kendisine, Reiscumhur ve Halk Fırkası Reis-i Umumisi şeklinde hitap edilmesini istemişti. Fethi Bey bu durumdan rahatsızlık hissedince, İsmet Paşa'nın da huzurda bulunduğu esnada Gazi'den tarafsız kalmasını istemiş, Gazi, Fethi Bey'in isteklerini kabul etmişti. Fethi Bey'e 40-50 mebus vermeyi düşünmüş Fethi Bey buna itiraz ederek 120 vekil isteğini belirtmişti. Ancak bu teklife de İsmet Paşa karşı çıkmıştı. Gazi'nin önerisi ile 70 mebusta karar kılınmıştı. (Okyar, 2019: 28-30).

Gazi bir muhalefet partisi kurulması fikrini 1930 yılının ağustos ayında Yalova'da verilen bir baloda paylaştı. Fethi Bey gibi liberal bir görüşe sahip olan (Shissler, 2005) Ağaoğlu Ahmet Bey yeni bir fırkanın kurulacağını ve kendisini de SCF'ye katılacağını Gazi'den öğrenmişti.

Yalova'daki baloda duyurulan yeni fırka haberi kısa sürede basına da yansdı. *Yarın*, yeni fırkanın kuruluşunu, "Fethi Bey Fırkasının adını koydu: Serbest Cumhuriyet!" (Yarın, 09.08.1930) manşeti ile verdi. Haberin devamında yeni fırkanın 65 mebus ile kurulacağı, tekelin kaldırılacağı, vergilerin azalacağı, işkence ve dayanın mülga edileceği, memlekete sermaye gireceği bildiriliyordu. Başlığın altında Fethi Bey'in Yalova'dan *Yarın*'ın başyazarı Arif Oruç'a gönderdiği telgraf yer almıştı.

Telgrafta partinin isminin ve programının yakında açıklanacağı bildiriliyordu (Yarın, 09.08.1930).

9 Ağustos 1930 tarihinde gazetelerde Fethi Bey'in, Gazi'nin isteği ile kendisine gönderdiği telgraf ve Gazi'nin vermiş olduğu cevap yer alıyordu. Telgrafta Fethi Bey ülkedeki ekonomik sıkıntılardan, vergilerin ağırlığından, ihracat konusundaki eksikliklerden, devlet hazinesindeki paranın ithalat için harcandığından, milli paranın değerinin düştüğünden, köylünün içinde bulunduğu durumdan bahsediyor ve bu sıkıntıları hükümetin yanlış politikalarına ve Meclis'te bulunan tek parti düzenine bağlıyordu. Telgrafın devamında ise Cumhuriyet idaresinin yerleşebilmesi için tartışma özgürlüğünün olması ve hükümetin denetlenmesi gerektiğinden bahsediyordu. Telgrafın sonunda yeni bir fırka kuracağını söylüyordu (bkz. Ek-1) (TBMM Yıllık 1930: 493-494).

Gazi, Fethi Bey'in bu telgrafına verdiği cevapta millet işlerinin serbest bir ortamda tartışılması gerektiğine en baştan beri taraf olduğunu, Meclis'te ikinci bir fırkanın olmasının Cumhuriyet'in esaslarından biri olduğunu ve iki fırka arasında tarafsız olacağını, laik cumhuriyet çerçevesinde yapılacak çalışmalar için her türlü emniyeti sağlayacağını söylemişti (bkz. Ek-2) (TBMM Yıllık 1930: 493-494). Gazi'nin, basına da yansıyan bu görüşleri SCF için ortaya çıkabilecek son pürüzleri de ortadan kaldırmıştı.

Her iki mektup da esas itibariyle yüz yüze görüşmelerin yazıya dökülmesiydi. Mektubun dikkat çeken noktası laiklik konusuydu. Gazi'nin hayatı incelendiğinde fikri hayatında laiklik ilkesinin önemli bir yer tuttuğu görülüyordu. Mektupta bu çerçevede kurulacak fırkanın CHF'nin sağında yer almasını kesinlikle istemediğini belirtiyordu.

İsmet Paşa da mektupla ilgili daha en başından SCF'nin, hükümetin siyasetini ve icraatlarını tasvip etmediğini söylemiş ve Fethi Bey'den eski arkadaşım diye bahsederek, kendisiyle büyük tartışmalar içerisine gireceğini belirtmişti (Hâkimiyet-i Milliye, 11.08.1930). İleriki günlerde yaşanacakların özetini de böylece aktarmıştı.

Öz'e (1992: 104-105) göreyse mektuplaşma ile talebin Fethi Bey'den gelmiş gibi gösterilmesi amaçlanıyordu. Bu da fırkanın halkın gözünde doğal bir fırka şekline bürünmesini sağlıyordu. Dönemin özellikle SCF'ye muhalif gazeteleri incelendiğinde de halkın gözünde böyle bir imajın oluştuğunu anlamak mümkün olacaktı.

Fethi Bey bu mektuplaşmanın ardından Hariciye Vekâleti'ne istifasını göndererek fırka kurma çalışmalarını başlattı. Fethi Bey istifa dilekçesinde, siyasete atılmaya karar verdiğini, Paris Büyükelçiliğinden istifa ettiğini söylüyordu (Yarın, 09.08.1930).

Fethi Bey'in fırka çalışmalarına başlamasıyla birlikte mebusların da görüşleri şekillenmeye başlamış ve gazetelere yansımıştı. Ankara Mebusu Talat Bey, Gazi'ye, 1930 seçimlerini de atlattıktan sonra, CHF içinde bir muhalefet ortamının oluşturulmasının daha doğru olacağını söylemiş, Gazi'den bunun dürüst bir davranış olmayacağı uyarısını almıştı. Fethi Bey'in muhalefetlerinin hiçbir zaman ciddiyetini kaybetmeyeceğini söylemişti (Yarın, 11.08.1930). Buna ek olarak Gazi tarafsız olacağını bir kez daha tekrar etmiş ve "En çok kavgalı gibi olduğunuz geceler, sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar, ayrı ayrı bir birinize soracağım; Sen ne dedin ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinat ediyordun? Bugünden itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır..." (Yarın, 11.08.1930) demişti.

Mektuplaşmaların ardından fırka çalışmaları devam ederken Ağaoğlu Ahmet Bey, Gazi'ye bir muhalefet olacaksa bunun fırka içerisinde olması gerektiğini söylemiş ve Gazi'den İsmet Paşa istemiyor yanıtını almıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey, İsmet Paşa'ya fırka içi muhalefete neden karşı çıktığını sorduğunda, İsmet Paşa, fırka içinde her kafadan bir ses çıkmasını istemediği karşılığını almıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey, fırkada kimsenin hükümeti eleştirmek için ağız açmaya cesaret edemediğinden şikâyet etmiş, İsmet Paşa da onun bu şikâyetine karşı çıkmıştı (Okyar, 2019: 40-41).

Tüm hazırlıklar tamamlanmış, Gazi'nin emri üzerine Kütahya Mebusu Nuri Bey, Erzurum Mebusu Tahsin Bey, Aydın Mebusu Reşit Galip Bey yeni fırkaya geçmişlerdi. Daha sonra bir akşam yemeğinde meclisin halinden şikâyet eden Ankara Mebuslarından Talat Bey de Gazi'nin isteği üzerine yeni fırkaya geçmişti.

Mebusları kimin ilan edeceği konusu açıldığında CHF adına Gazi, mebusları kendisi ilan edeceğini ve Fethi Bey'in de SCF mebuslarını ilan edeceğini söylemişti. Ancak Fethi Bey bu durumdan rahatsız olmuş ve bunu dile getirmişti. O esnada yemekte olan Makbule Hanım'a, yeni fırkaya geçme emri vermiş, Makbule Hanım kabul etmişti. Bunun üzerine Gazi, Fethi Bey'e dönerek durumdan memnun olup olmadığını sormuştu (Okyar, 2017: 50).

Fırkanın kurulduğu tarihlerde çıkan gazeteler incelendiğinde en net haberin Mehmet Asım tarafından *Vakit*’te yazıldığını söyleyebiliriz. *Vakit*’te ‘Yeni Muhalif Fırka’ başlığıyla manşetten verilen haberde Mehmet Asım, İsmet Paşa’dan ve Fethi Bey’den fırkayla alakalı bilgi edinmiş ve bu bilgileri gazetesinde yayımlamıştı. Habere göre Fethi Bey, Cumhuriyetçilik ve Laiklik konusunda CHF’nin esaslarını kabul edecek ancak idari, iktisadi ve siyasi konularda farklı bir program çalışacaktı (Vakit, 09.08.1930). *Hâkimiyet-i Milliye*’de aynı gün çıkan habere göre, yeni kurulacak fırkanın amacı Türkiye’nin mali ve içtimai işlerini denetlemek olacaktı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 09.08.1930).

Artık fırkanın resmi olarak kurulması aşamasına gelinmişti. Fethi Bey fırkasının tescili için İstanbul Valiliği’ne müracaat etmişti (Yetkin, 1982: 39). Fethi Bey telgrafta, fırkanın isminin Serbest Cumhuriyet ve merkezinin Ankara, Reisi Fethi, Kâtibi Umumisi Kütahya Mebusu Nuri, İdare Azası Tahsin (Erzurum) ve Talat (Ankara) Beyler olduğunu söylemişti (Vakit, 13.08.1930). Fırka 12 Ağustos 1930’da kurulmuş ve *Hakimiyet-i Milliye* kuruluşunu manşetten ‘Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti’ başlığıyla duyurmuştu (*Hakimiyet-i Milliye*, 13.08.1930).

Yarın’da SCF’nin iç ve dış politikalarına yer verilmişti. Haberde şeker tekellerinin kalkacağı, vergilerin azalacağı, seçimlerin tek dereceli olacağı, basın serbest olacağı, dış politikada ise, Avrupa siyasetinin gerisinde kalınmayacağı, serbest ticaret politikasının uygulanacağı bilgileri veriliyordu. Gazetede yer alan bu içerik Serbest Fırkanın liberal bir ekonomik politika izleyeceğinin sinyalini vermişti. Arif Oruç, *Yarın*’da çıkan ‘Muhalefet fırkası teşekkül ederken biz ne düşünüyoruz?’ başlıklı uzun yazısında yeni kurulan fırkanın tek partinin oluşturduğu olumsuzlukları gidereceğine kesin gözüyle bakıyordu (*Yarın*, 09.08.1930).

Görüldüğü gibi *Yarın*, yeni fırkaya yönelik olumlu kamuoyu oluşturmada oldukça başarılıydı. Gazetenin baskı sayısının gün geçtikçe artması da buna bağlanmaktaydı. Fethi Bey, *Yarın*’a verdiği mülakatta yeni fırkanın mali, hukuki, idari ve çalışma hayatı ile ilgili izleyeceği politikalarına yönelik bilgiler veriyordu. Fethi Bey, para konusunda gerekli tedbirlerin alınacağını, milletin içeride ve dışarıda itibarının yükseltileceğini, vergilerle ilgili düzenlemeler yapılacağını, memleketle ilgili konuların millet kürsüsünde konuşulacağını, Cumhuriyetçi ve laik olmak şartıyla herkesin fırkaya dahi olabileceğini, herkesin özgürce düşüncesini söyleyebileceğini,

eğitimin cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik olduğunu, bu konuda değişikliğe gidilmeyeceğini, israfın önüne geçebilmek için mücadele edileceğini, memlekette iktisadi varlığın ihya edileceğini, iktisadi teşebbüslere serbest meydan açılacağını, hükümetin bu gibi müdahalelerine nihayet verileceğini, iş bulacak ve kazanacak vatandaşların hükümet kapısına muhtaç olmaktan kurtarılacağını, şimendifer konusunda fazla masraflardan kaçınılacağını söylüyordu (Okyar, 2019: 54-58).

Yeni partinin örgütlenmeye başlamasıyla gazetelerde manşetleri SCF ile ilgili haberler süslemeye başlamıştı. Partiye yönelik yoğun bir ilgi vardı. Anadolu'nun her yerinden onlarca insan Yalova'ya telgraf gönderiyor ve fırkaya üye olmak istediklerini söylüyordu. Bu yoğun ilgiye karşı Fethi Bey, *Yarın* aracılığıyla yoğun ilgiye yönelik teşekkür ediyor ve halkın oylarını istiyordu (Yarın, 15.08.1930).

Bu arada *Yarın*, SCF'nin sözcüsü olma yolunda ilerliyordu. Bu durum SCF'nin önemli isimlerinden Ağaoğlu Ahmet Bey'i rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlığının sebebi de Arif Oruç'un tutarsız bir kişiliğe sahip olmasıydı. Ahmet Bey, Arif Oruç'un gazeteyi SCF'nin yayın organıymış gibi şekillendirmesini ve Fethi Bey'in bu gazeteye demeçler vermesini eleştiriyordu. Ağaoğlu Ahmet Bey, Arif Oruç ile ilgili dedikodulara atıf yaparak, "hakkında nedense başka gazetecilere karşı yapıldığı gibi ciddi tedbirler alınmıyordu. Bu hal memlekette bazı dedikoduların doğmasına meydan vermişti. Ezcümle deniyordu ki İsmet Paşa ile Gazi'nin yakın maiyeti arasında bir sevgisizlik vardır. Gazi ise İsmet Paşa'ya ders vermek için maiyetinin tuttuğu Arif Oruç'u, İsmet Paşa'ya karşı himaye ediyormuş!.." (Ağaoğlu, 2021: 44-45) diyordu. Ağaoğlu Ahmet Bey'e göre Arif Oruç'un SCF'ye yönelik ilgisi, merakı, tutumu tamamen samimiyetten uzaktı. Ahmet Bey'in bu itirazları, eleştirileri işe yaramamış ve ileriki süreçte de Fethi Bey, *Yarın*'a demeçler vermeyi sürdürmüştü.

Yarın'da SCF'nin İstanbul merkez binası için Galata Voyvoda caddesinde Nazlı Han'ın birinci katının tutulduğu, ileride fırkanın İstanbul, Beyoğlu civarında da birer bina tutulacağı, fırkanın ihtiyaç duyulana kadar kaza ve nahiyelerde şube açmayacağı, 23 Ağustos'tan itibaren üye kaydına başlanacağı yazıyordu (Yarın, 17.08.1930). İstanbul merkez binasının açılmasının ardından Fethi Bey tarafından gazete aracılığıyla, İzmir, Adana, Trabzon, Konya, Ankara ve Bursa'da teşkilatlanmaya başlanacağını duyurdu.

Gazi Mustafa Kemal, SCF'ye katılacak mebusları seçerken dikkat çekici bir isme de SCF'ye katılması emrini vermişti. Yeni kurulan fırkaya kendisine ismiyle hitap edebilen tek kişi ve çocukluk arkadaşı olan Nuri Conker'i dâhil etmişti. Nuri Bey ile Gazi'nin arkadaşlığı Fethi Bey'den daha eskiye dayanmaktadır (Çavdar, 1983: 2052). Gazi Mustafa Kemal 11 Ağustos günü akşam yemeğinde Nuri Bey'i genel sekreterliğe uygun gördüğünü söylemişti. (Okyar, Seyitdanlıoğlu, 2007: 150). Gazi'nin tarafsızlık açıklamasından kısa bir süre sonra İsmet Paşa'nın Sivas Nutku ile SCF'yi paçavraya çevireceğini söylemesi, Nuri Bey'in dikkatinden kaçmamış, Gazi'ye bu düşüncede olmasına rağmen neden kendisini SCF'ye geçirdiğini sormuştu. Gazi, kendisinin geçirmedişinin, muhalif olduğu için kendisinin geçtiğini söylemişti. Nuri Bey, bu noktada bir yanlış anlaşılma olduğunu belirtmiş ve Fethi Bey'in, Gazi'nin teşvikiyle bu işe girdiğini belirttiğini söylemişti. Gazi ise bu duruma itiraz etmiş ve Fethi Bey'in, fırkayı kendi başına kurduğu fikrinde ısrar etmişti. Ertesi gün Nuri Bey bu konuşmayı Fethi Bey'e iletmış ve Fethi Bey, Gazi ile konuşmak için huzuruna çıkmıştı. Fethi Bey içeriye girmeden önce Nuri Bey ve Gazi konuşmuş, Gazi, Nuri Bey'e yemekte konuşulanları Fethi Bey'e anlattığı için kızmıştı. Gazi, Fethi Bey'e yemekteki konuşmada şaka yaptığını söylemişti (Okyar, 2019: 60-62).

Üstte bahsedilen iki olaydan Nuri Bey ve Gazi arasında çocukluklarına dayanan dostluğa rağmen siyasi anlamda anlaşmazlık çıktığını ve Gazi'nin tarafsızlık konusunda aslında baştan beri düşündüğü şeyi, yemekte söylediğini anlamak mümkündür. Fethi Bey de Gazi'nin iki partiye yaklaşım konusunda asıl fikrinin tarafsızlık değil CHF taraflı olduğuna artık emin olmuştu.

SCF'ye gösterilen yoğun ilginin arka planında, 1929 Ekonomik Buhranı'nın Türkiye üzerindeki kötü etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu etki halkta CHF'ye yoğun bir öfke SCF'ye ise sempati oluşturmuştu. Partiye katılımlar gün geçtikçe artıyordu. Yine *Yarın*'ın haberine göre SCF'ye katılanların sayısı 10 bini geçmişti. Özellikle doktor ve avukat olan kişilerin partiye katılımı oldukça fazlaydı (Yarın, 17.08.1930).

Süreç içerisinde CHF'den kopmalar oluyor ve bu kopmaların büyük bir kısmı SCF'ye toplanıyordu. SCF tabanının önemli bir özelliği kadınlardı. Kadınlar SCF'ye yoğun ilgi gösteriyordu. Bu ilginin iki önemli nedeninin olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi SCF programına Gazi'nin siyasal hakların kadınları da

kapsaması ilkesini koydurtması; ikincisi de Gazi'nin kardeşi Makbule Hanım'ın bu fırkaya girmesini sağlamasıdır (Yetkin: 1982: 121-123).

SCF'nin kurulması ile dönemin Türkiye'sinde birçok şeyin değişmeye başladığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra halkın farklı fikirlerin tartışıldığı bir siyasi olgunluğa erişip erişmediği de 99 günlük süreç içerisinde görülecekti.

3.1.1. Fırka'nın Kurucuları

SCF resmi olarak Fethi Bey tarafından kurulmuş ve kurulmadan önce fırkaya dâhil olacak mebusların bazıları belirlenmişti. Nuri Conker, Tahsin Uzer ve Ahmet Ağaoğlu fırkanın öncüleri olmuşlardı. Başlangıçta mebus sayısı 70 olarak belirlenmişse de SCF'nin kadrosu 14 kişiyle sınırlı kalmıştı. Uran'a (2007: 194) göre, Gazi, mebusları seçerken kendi kız kardeşi Makbule Hanım ve birkaç yakın arkadaşını yeni fırkaya dâhil ederek kamuoyunda yeni fırkaya ilgi ve alaka uyandırmaya çalışmıştı. Ayrıca kendisine bağlı olan bazı kişileri SCF'ye yönlendirerek kendisi için bir emniyet oluşturmuştu. Uran'ın bu tespitlerinin doğruluğu 99 günlük SCF sürecinin son günlerinde görülecekti. Kurucuların seçilmesindeki diğer bir etken iktidar partisine muhalefet edecek nitelikte bir oluşumun sağlanması isteği olmuştu. Burada dikkat edilecek nokta ise rejimin güvenliğini zedelemeyecek ama aynı zamanda İsmet Paşa hükümetini eleştirebilecek bir fırka kurulması isteğiydi (Avşar, 1998: 53). Partiyeye katılan mebusların seçimi ile ilgili Gazi'nin Fethi Bey'e söylediği "Siz bilmezsiniz... Bunların çoğu zaten İsmet Paşa'ya ve siyasetine aleyhtardılar. Ben rastgele teklifte bulunmadım" (Kutay, 1980: 537) cümlesi duruma açıklık getirmektedir. İncelendiğinde ise gerçekten yeni fırkaya girecek kişilerin hemen hepsinin Gazi'nin bahsettiği özelliklere sahip olduklarını görmek mümkündür.

SCF'nin Umumi Reisi olarak atanan Ali Fethi Bey, 1880 yılında Bulgaristan'da doğdu. 1898 yılında Manastır Askeri İdadisi'ni bitiren Fethi Bey, Harbiye'ye girmiş ve 1903 yılında bu okulu bitirerek Erkan-ı Harp'e katılmıştı. Sonraki süreçte Türkiye'nin kurulmasında büyük bir paya sahip olacak Enver, Cafer Tayyar, Hafız Hakkı, Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Ali Fuad ve İsmet Paşalarla 1-2 yıl arayla okulu aynı dönemde bitirmişti. Yine bu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan Fethi Bey Meşrutiyetin ilanı için bu örgütte aktif olarak çalışmıştı. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra, onun Selanik'e gönderilmesinde ve korunmasında görevlendirilmişti (Okyar, 1980: 3-47).

31 Mart olayının bastırılmasında görev alan Fethi Bey, 1910 yılında ateşemiliter olarak Paris'e gönderilmiş, 1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'ı işgale başlamasıyla gönüllü olarak Tobruk'a gitmiş ve burada işgalci güçlerle savaşıyan devleti örgütlemişti. 1912 yılında Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine Filibe'ye Erkan-ı Harbiye Kolordu Reisi olarak atanan Fethi Bey daha sonra askerlikten ayrılmış ve Manastır Mebusu olarak II. Meşrutiyet Meclisi Mebusanı'na katılmış, 1913-1917 yıllarında Sofya Sefirliği yapmıştı. 1917 yılında I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmesi ile İstanbul'a dönmüştü (Okyar, 1980: 143-145).

Fethi Bey, savaşın son dönemlerinde meclise girmiş ve İzzet Paşa kabinesinde Dâhiliye Vekili olarak görev almıştı. Aynı yılın sonlarında Sultan Vahdettin ile düşülen anlaşmazlık sonucunda İzzet Paşa hükümeti istifa etmiş ve Ali Fethi Bey'in görevi de sona ermişti (Okyar, 1980: 260).

Fethi Bey bu görevleri yerine getirdikten sonra Gazi Mustafa Kemal'in de desteğiyle *Minber*'i çıkarmış ve bu gazetede hem kendi görüşlerini hem de İTC'nin görüşlerini paylaşmıştı. Dr. Rasim Ferit (Talay)'in mesul müdürlüğünü yaptığı *Minber*'de Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey İTC'ye yöneltilen kötü ithamlara yanıt verirken (Okyar, 1980: 266) aynı zamanda Enver ve Talat Paşalar ile birlikte yurdu terk eden diğer cemiyet üyelerini de eleştirmişlerdi (Tevetoğlu, 1988: 33).

Fethi Bey, SCF deneyiminden önce mütareke yıllarında da Hürriyetperver Avam Fırkası adıyla bir parti kurmuş ve *Minber*'i partinin yayın organı olarak kullanmıştı. Hürriyetperver Avam Fırkası kuruluşundan sekiz ay sonra Damat Ferit Paşa hükümetince kapatılmış (Tunaya, 1986: 70-74), Gazi Mustafa Kemal Paşa da hem gazeteye hem de partiye katılmak şartıyla Fethi Bey'e destek olmuştu (Tevetoğlu, 1988: 34).

Fethi Bey İstanbul'un işgali ile birlikte, 10 Mart 1919'da altmış iki kişiyle birlikte İngilizler tarafından tutuklanmış, daha sonra Malta'ya sürgün edilmişti. II. İnönü Zaferi'nden sonra İngilizler ile yapılan antlaşma gereği 30 Nisan 1921'de Türkiye'ye gelen Fethi Bey I. Meclis'te İstanbul mebusu olarak görev almıştı. Kütahya – Eskişehir muharebelerinden sonra Dâhiliye Vekili olmuştu (Okyar, 1980: 278-321).

Fethi Bey Malta Sürgünü yıllarında okumalar yapmış ve Avrupa'nın siyasi ve ekonomik gelişmesi üzerine çalışmıştı (Kutay, 1980: 287). Liberal görüşünün

temellerini bu yıllarda atmıştı. Yaptığı okumalar ile de bu görüşlerini belirli bir temele oturtmuş ve sonraki süreçte kurucusu olacağı SCF'nin politikasını belirlemişti.

II. Meclis'te de Heyet-i Vükela Reisi olarak görev alan Fethi Bey muhalefet üzerine istifa etmiş ve Cumhuriyet ilan edildiğinde meclisin ilk başkanı olmuştu (Son Posta, 28.09.1930, Okyar, 1980: 336). İsmet Paşa'nın istifasının ardından başbakanlık görevine getirilen Fethi Bey 1925 yılında Şeyh Sait isyanı sürecinde uyguladığı politika sebebiyle tepkilere maruz kalmış ve istifa etmişti (Son Posta, 28.09.1930).

27 Mart 1925'te Paris Büyükelçisi olarak görevlendirilen Fethi Bey, 1930 yılında Türkiye'ye gelmiş ve Gazi Mustafa Kemal'in isteği üzerine yeni bir fırka kurarak, başkanı olmuştu. Fethi Bey Gazi Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı ve güvenini kazanmış bir kişiydi. Fırkanın başkanı olarak seçilmesinde bu dostluk ve güven duygusu etkili olmuştur. Fethi Bey'in ılımlı bir kişi ve liberal olması da yeni fırkanın başkanı olmasında etkili olmuştur. Siyasal yaşama atıldığı ilk günden itibaren devlet yönetimi ve ekonomide liberal görüşün önemli bir taraftarı olmuştur.

30 Eylül 1881'de Selanik'te doğan, SCF'nin Umumi Kâtibi Nuri (Conker) Bey ile Gazi Mustafa Kemal'in arkadaşlığı çok daha eskiye dayanıyordu. Nuri Bey Gazi Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı ve ona adıyla hitap edebilen tek kişiydi (Çavdar, 2004: 2054). Gazi Mustafa Kemal'in okuduğu bütün okullarda ve orduda beraberlerdi. Nuri Bey 1923'de Kütahya mebusu olarak seçilmişti. Gazi Mustafa Kemal'in Nuri Bey'i partinin kurucularından birisi ve umumi kâtibi yapmasının en büyük nedeni onun kendisine olan yakınlığı ve Fethi Bey'in eski arkadaşı olmasıdır. Bunun yanı sıra Nuri Bey'in İsmet Paşa'nın politikalarına karşı çıkması da etkili olmuştur (Yetkin, 1982: 51-52).

Ağaoğlu Ahmet Bey, 1869 yılında Azerbaycan'ın Şuşa kentinde doğmuştu. Paris'te hukuk eğitimi görmüş ve College de France'yi bitirmişti (Ağaoğlu, 2021: 6-9). 1894'te Azerbaycan'a dönen Ağaoğlu Ahmet Bey burada bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra çıkardığı *Kapsi*, *Şarki Rus*, *Hayat*, *İrşat* ve *Terakki* dergilerinde Hüseyinzade Ali, Ali Merdan gibi Türkçülüğün önemli isimleriyle Rusya'daki Türklerin haklarını ve Kafkasya'nın bağımsızlığını savunmuştu. Ulusal bilinci uyandıran bu çalışmalarından dolayı Çarlık Hükümeti'nin tepkisini çekmiş ve İstanbul'a gelerek İTC'ye katılmıştı. '*Jeune Turc*' gazetesinde Fransızca makaleler yazan Ağaoğlu Ahmet Bey, bu süre içerisinde yine Türkçülüğün önemli isimlerinden

Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul ile birlikte çalışmış ve ‘Türk Yurdu’ dergisiyle ‘Türk Ocağı’nın kurucularından olmuştur. Sonraki süreçte Darülfünun’da Rusça profesörü olarak görev almış ve bu arada *Tercüman-ı Hakikat*’in başyazarlığını yapmıştı (Ağaoğlu, 2021: 9).

I. Dünya Savaşı esnasında Afyonkarahisar Mebusu olarak mecliste yer almış ve 1917’de ‘Siyasi Müşaviri’ olarak Azerbaycan’a gitmiş, mütareke ile birlikte İstanbul’a dönmüştü. O da Fethi Bey gibi Malta’ya sürgüne gönderilmiş, 1921 yılında serbest bırakılınca İstanbul’a gelmiş ve istişare heyeti üyeliği, Matbuat Umum Müdürlüğü gibi görevleri yürütmüştü. Savaştan sonra II. ve III. Meclislerde Kars mebusu olarak görev almıştı. Aynı süreç içerisinde Ankara Hukuk Fakültesi’nde Anayasa Hukuku Profesörlüğü yapmış ve *Hâkimiyet-i Milliye*’nin başyazarlığını yapmıştı (Ağaoğlu, 2021: 9). SCF kurulurken de Kars Mebusluğu görevini yürütmekteydi.

Ağaoğlu Ahmet Bey’in siyasi ve toplumsal düşüncelerini anlamak açısından onun 1930 yılında yazdığı ‘Serbest İnsanlar Ülkesinde’ isimli ütöpik eseri önemlidir. Ağaoğlu eserinde olması gereken ülkeyi adalet, hürriyet ve eşitlik ilkelerine dayalı, kişisel hırslardan uzak olan kişiler tarafından yönetilen bir ülke olarak tanımlamaktadır. Aslında kitapta bahsi geçen ilkeler CHF’nin eksikliklerini de vurgulamaktadır. Ağaoğlu Ahmet Bey CHF’nin yönetimindeki ülkeyi, “Hürriyet murakebe ile tutunur. Murakabe olmayan yerde hürriyet olmaz ve olamaz. İşte bunun içindir ki serbest ülkede murakebe vatandaşlar için hem haktır hem de borçtur” şeklinde tanımlamaktadır. Ağaoğlu Ahmet Bey’in ekonomik politikaya yönelik görüşlerini de bu kitapta bulmak mümkündür. “Maarif, ticaret, ziraat, yollar ile istibdat kendisini fazlaca yormazdı. Umumi sıhhat ve içtimai muavenet (yardım) gibi işleri asla düşünmezdi. Hâlbuki milletler kendi mukadderatını ellerine aldıkları zamandan itibaren milletin hayatı ile asıl alakadar olan bu işler devlet faaliyetinin başlıca mevzuu oldu” (Ağaoğlu, 2020: 33) ifadelerini ile ekonomide liberalizmi savunduğunu ancak bu liberalizmde devlet girişimciliğine de yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ağaoğlu Ahmet Bey 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal’e sunduğu bir raporda devrimlerin henüz havada asılı bir durumda olduğunu belirtiyor ve CHF’nin aksayan yönlerini eleştiriyordu.

Ağaoğlu Ahmet Bey ile ilgili önemli bir diğer nokta da laikliğe olan yaklaşımıdır. Ağaoğlu Ahmet Bey Matbuat Umum Müdürlüğü görevini yürütürken

Hâkimiyet-i Milliye'de yazdığı makalesinde medreseye karşı darülfünunu, şer'i mahkemelere karşı Batı hukukuna dayalı mahkemeleri savunmuştu (Kılıç, 1955: 101). Bu özelliklerinden de anlaşılacağı gibi Ağaoğlu Ahmet Bey yeni fırkaya seçilmek için gerekli tüm özellikleri göstermektedir. Gerekğinde Halk Fırkasını eleştirebilirken, Gazi Mustafa Kemal'i bu eleştirilerin dışında tutmaktadır. Ağaoğlu Ahmet Bey'in de Fethi ve Nuri Beyler gibi Gazi Mustafa Kemal'e sonsuz bir bağlılığı vardı. Oğlu Samet Ağaoğlu'nun kendi çocuğuna Gazi Mustafa Kemal ismini vermesi de onun nasıl bir ortamda yetişmiş olduğunu göstermektedir (Yetkin, 1982: 65-70).

Ağaoğlu Ahmet Bey'in yeni fırkaya seçilme biçimi diğer seçilenlerden farklı olmamıştır. O da kendisine 'kuruculuk tebliğ edilenler' dendir (Küçük, 1985: 128). Gazi Mustafa Kemal'in ısrarı üzerine yeni fırkaya katılan Ahmet Bey daha sonra basına yaptığı açıklamada, bir süreden beri CHF'nin doğru yoldan ayrıldığını gördüğünü hem kamuoyunda hem de mecliste denetimin olmadığını söylemişti. Gazi Mustafa Kemal'e karşı olmadığını belirtmek için başlarının hala Gazi olduğunu söylemiş ve kendisine kesinlikle muhalif olmadığını vurgulamıştı (Cumhuriyet, 20.08.1930). Ahmet Bey SCF'ye Gazi'nin direktifi ile katılmış olmasına rağmen fırkanın başarısı için büyük uğraş göstermişti. Gerekğinde sorumluluk almış ve partinin selameti için elinden geleni yapmıştı.

Gazi Mustafa Kemal'in SCF için hazırladığı listede 70 mebus olmasına rağmen SCF'ye katılan vekil sayısı 14'ü geçmemişti. Ahmet ve Nuri Beylerden sonra, Talat (Sönmez), Dr. Reşit Galip, Tahsin (Uzer), Mehmet Emin (Yurdakul) Gazi'nin isteği üzerine SCF'ye katılmış isimlerdir. Ali Haydar (Yuluğ), Süreyya Paşa (İlmen), Rasim (Öztekin), Seni (Hızıroğlu), Nakiyeddin (Yücekök), İbrahim Süreyya (Tolon), Ali Galip (Yenen), Refik İsmail (Kakmacı) ise kendi istekleri ile yeni fırkaya geçen isimlerdir (Yetkin, 1982: 62-71). Gazi Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Hanım da Gazi Mustafa Kemal'in isteği üzerine SCF'ye geçmişti.

Son olarak Gazi'nin SCF'de özellikle kendine yakın isimleri seçmesindeki amacın daha çok kısa bir süre önce kurulmuş olan Cumhuriyet rejimine ve inkılaplara zarar vermemek olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin önde gelen gazetecilerinden Zekeriya Sertel partinin öncüler ve Gazi'nin yakın arkadaşları Fethi ve Nuri Beylerin Gazi Mustafa Kemal'in güdümünde olduğunu söylemiş ve onları "Fethi Okyar ve Nuri Beyler doğrudan doğruya Atatürk'ün adamlarıydılar. Bunlar

Atatürk'ün emrinden ve sözünden dışarı çıkamazlardı... Fethi Okyar namuslu ve dürüst bir adamdı. Fakat ancak Atatürk'ün gölgesinde iş yapabiliirdi. Kuvvetli bir kişiliği yoktu. Tek başına öyle bir partinin başkanlığını yapacak niteliklerden yoksundu” (Sertel, 1977: 192-193) şeklinde anlatmıştı.

3.1.2. Fırka'nın Programı

SCF programının temel hareket noktasını yeni siyasal fırkanın, Türk siyaset hayatında yer almış partiler arasındaki konumu oluşturmuştu. Ekonomik, siyasal ve toplumsal işlevleri doğrultusunda, fırkanın siyasal işlevi algılanmaya çalışılmıştı. SCF, programında tıpkı CHF gibi ekonomik anlamda liberalizmi esas alan ve devlet müdahalelerinin askeri de tutulacağı bir gidişat belirlemişti (Koçak, 1995: 150). Fırka, programına koyduğu 11 maddede, adli bir vergi sistemi, ekonomik sıkıntılar ile bunalan köylüye ucuz kredi sağlama, özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşviki ve tefecilikle savaşma gibi vaatlerde bulunuyordu (Timur, 1997: 176). Bahsi geçen 11 madde aslında hazırlanma aşamasında ortaya çıkarılan özet niteliğindeki bir krokiydi. Sekiz bölüm ve altmış madden oluşan asıl fırka programı ise daha sonra Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından hazırlanmış ve 27 Ağustos 1930 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştı (Yetkin, 1982: 91-93).

Fırka programını oluşturan temel noktalar dönemin Türkiye'sinin eksiklerini, yanlışlarını da ortaya koyar niteliktedir. Basının yer verdiği genel sorunlara yönelik çözüm önerileri parti programına dâhil edilmişti. Fırka liberalizme göre kurulmuştu. Bu nedenle hem toplumsal hem de ekonomik sorunların çözümüne dönük projeler liberalizm doğrultusunda yerine getirilmeliydi. Timur'a (1997: 176-177) göre, SCF'nin programı, ticaret burjuvazisine, işçilere, yoksul sınıflara hitap ediyordu. Bu görüşten yola çıkılarak aslında, SCF'nin toplumun her kesiminden bireylere hitap ettiğini, her kesimde beliren muhalefetin çözüm noktası olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Ağustos ayının son günlerinde *Yeni Asır*'da çıkan bir habere göre SCF'ye kurulduğu günden itibaren 13.000 kişi girmişti. Haberde, “Bu rakam, memleketin ıstırabını ifade eder” deniliyordu (Yeni Asır, 26.08.1930). Çıkan bu haberler CHF'nin dikkatini çekmiş ve uygun olmayan kişilerin fırkaya kaydedildiğine ilişkin propaganda yapılmış, bu durumda SCF kendini savunmak zorunda kalmıştı (Yeni Asır, 25.08.1930).

Gazetelerde ilk günlerde çıkan manşetlere göre fırkanın programında ilk planda, adliyenin düzeltilmesi, yargıların hafifletilmesi, şimendifer inşaatı meselesi yer alacaktı (Anadolu, 11.08.1930). Bu konuların yanı sıra, "...hariçten para getirilecek, liman inhisarları kalkacak, köylüye para, ihracata ehemmiyet verilecek..." (Anadolu, 13.08.1930) gibi maddelerde fırkanın programı içerisindeydi. *Yeni Asır* fırkanın programının (bkz. Ek-3) açıklanmasının ardından yeni fırkanın daha ilk haberi çıktığı an memlekette halkın nefes aldığını, serbest ve açık konuşulmaya başlandığı, vaziyetin halkın hürriyet özlemi içerisinde olduğunu açıkça gösterdiğini yazıyordu (Yeni Asır, 14.08.1930). *Cumhuriyet*'te verilen habere göre, SCF laik cumhuriyetçi bir program ile parlamentoya katılacak ve programın temelini tek dereceli seçim, vergiler ve yabancı sermayenin ülkeye gelmesi oluşturacaktı. (Cumhuriyet, 10.08.1930).

Fırka programı açıklandıktan sonra SCF ve CHF arasındaki gerginlik artmış ve SCF'nin programı en çok eleştirilen konular arasında yer almıştı. Fırka programı CHF taraftarlarına göre yetersizdi ve netlik yoktu. SCF programında yer alan vergilerle ilgili bölüm, esnaf ve tüccarlar tarafından ilgiyle karşılanmıştı. Çünkü esnaf ve tüccar sınıfı ağır vergiler altında eziliyordu ve CHF buna yönelik herhangi bir çalışma yapmıyordu. Bu da onları SCF'ye yöneltmişti demek yanlış olmayacaktır.

Dönemin önde gelen pek çok yazarı, özellikle CHF yanlısı yazarlar, köşe yazılarında SCF'nin programının kısılalığından ve yetersiz olduğundan bahsediyordu. Dönemin *Cumhuriyet* başyazarı Yunus Nadi Bey 17 Ağustos 1930 tarihli köşesinde, program diye paylaşılan maddelerin İsmet Paşa Hükümeti'nin icraatlarından bazılarını eleştirmek isteyen fikirlerden ortaya çıktığını yazmış ve CHF'nin kurtuluş savaşından beri çok büyük işler yaptığını ama yapılanların kısa sürede unutulduğunu yazmıştı (Cumhuriyet, 17.08.1930). Yunus Nadi'nin bu söylemi sonraki süreçte CHF mensuplarınca sık sık kullanılacaktı.

1 Eylül 1930 tarihinde Ağaoğlu Ahmet Bey fırkanın programının kısılalığını eleştirenlere, "... Mes'ele programın kısa veya uzun olmasında değil icraatın iyi ve dürüst olmasındadır..." (Cumhuriyet, 01.09.1930) yanıtını vermişti. Fırkanın programı hakkında Sabih İzzet, SCF ile CHF programının birbirinden tamamıyla ayrıldığını söylemiş ve CHF'nin idarede muhafazakâr, ekonomide radikal, mali siyasette merkezîyetçi olduğunu, SCF'nin ise siyasette, iktisatta ve idarede liberal olduğunu ifade etmişti (Koçak, 1998: 70).

Esasında 5. madde dışında diğer maddelerde büyük bir fark olduğu söylenemez. 5. maddede yer verilen ‘fırka, vatandaşların refahına, mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet kayıtlarını kabul etmez’ ifadesi SCF’ye liberal bir özellik vermektedir (Aydemir, 1999: 390). *Hizmet*’te yer verilen haberde ise SCF’ye yönelik eleştiriler eleştirilmekte ve “yeni fırkanın programı hakikaten mükemmel ve tatminkârdır” denilerek programın benimsendiği gösterilmekteydi (Hizmet, 11.08.1930).

Bu tartışmaların yanı sıra basın kısa bir süre içerisinde SCF konusunda ikiye ayrılmıştı. Bu ayrılıklardan en ön plana çıkanı SCF yanlısı bir politika izleyen Arif Oruç’un *Yarın*’ı ile İsmet Paşa’ya ve CHF’ye en baştan beri gönülden bağlı Ali Naci’nin *İnkılap*’ıydı. Arif Oruç, Ali Naci’nin *İnkılap*’ı için İsmet Paşa’dan Ziraat Bankası aracılığıyla 35.000 lira rüşvet aldığını iddia etmekte, Ali Naci ise Arif Oruç’un Çerkez Ethem’in adamı ve İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış bir vatan haini olduğunu iddia etmekteydi.

Son Posta SCF’ye, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* ise CHF’ye yönelik destekleyici politika izlemişlerdi. Bu gazetelerin çatışmaları *Yarın* ve *İnkılap* gibi sert olmasa da yine de ses getiren içerikler veriyordu. Örneğin *Cumhuriyet*’te çıkan bir resimde SCF önünde bir sarıklı tasviri yer alıyordu ve bu irtica yanlısı kişilerin SCF’yi mesken tuttuğunu ifade ediyordu. Fethi Bey bu resmi gördüğünde fırkanın amacının Türk milletinin hür ve serbest olduğunu göstermek olduğunu söylemişti (Yarın, 29.08.1930). Bu tartışmaların yanı sıra *Yarın*’ın SCF’nin yayın organı olarak işlev görmesi de eleştirilen konular arasındaydı. *Yarın* bu konuda gücünün yettiği kadar fikren çalışacağı açıklamasına yer vermişti (Yarın, 29.08.1930).

Yeni siyasi fırkaya üye alma süreci devam ediyordu. Üye olmak isteyen vatandaşlar, “...Laik bir cumhuriyetçi ve milliyetçi sıfat ve kanaatle Serbest Cumhuriyet Fırkasının programını benimsedim ve bu programın husul bulmasına rey ve fikrimle çalışacağımı taahhüt ettim” (Cumhuriyet, 10.08.1930) yazan bir pusulayı imzalıyordu.

SCF kurulduğunda mecliste yalnız bir muhalefet fırkası olarak mı kalacaktı yoksa iktidara geçmek için çalışacak mıydı merak konusuydu. Fethi Bey, fırka kurulduktan sonra *Yarın*’a verdiği bir demeçte, hükümetin yedi senedir attığı adımların ülkeyi iktisadi bir çıkmaza soktuğunu bu sebeple ülkeyi kurtaracak çarelerin

aranacağını söylüyordu. Fethi Bey, Türkiye'nin sorunlarının hükümet tarafından ilgi görmemesini ve hükümetin sorunları çözmek için herhangi bir reaksiyon göstermemesini eleştirerek iktidara geçme konusunda, ülkenin her tarafında büyük kitleler arasına kök salacaklarını, iktidar olmak için çalışacaklarını söylüyordu (Yarın, 23.08.1930).

1930'lar Türkiye'sinde kadınların siyasete katılmaları modernleşme açısından önemliydi. 1927 yılındaki nüfus sayımına göre 13.648.270 kişilik nüfusun 7.084.31 kişisini kadınlar oluştuyordu (DİE, 1973: 78). Gazi için de bu önemli bir konuydu ve SCF'nin kurucuları arasında Gazi'nin kız kardeşi Makbule Hanım'ın bulunması da bunun bir göstergesiydi aslında. Fethi Bey yeni fırkanın kadınlardan, çocuk yetiştirmek ve tasarruf hissini uyandırmak için büyük hizmet beklediğini belirtmiş, bunun yanı sıra ilmi anlamda da kadınların yeteneklerinden faydalanacaklarını söylemişti (Yarın, 24.08.1930). Fethi Bey yaptığı bu açıklamalar, kadınların da SCF'de görev alabileceklerinin ilk işareti olmuştu. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile onlara siyasi hayatın kapıları açılmıştı. Samsun'da SCF'nin belediye seçimlerini kazanmış olmasında Samsun Valisi'nin tarafsızlığı ve kızının bu partiye katılmasının büyük etkisi olmuştu (Başar, 1981: 38).

Vakit, fırkaya erkeklerle birlikte giren kadınların sayısında artış olduğunu kaydederek, fırkaya ilk kaydolun kadın Makbule Hanım'ın, SCF'nin vatana ve millete büyük hizmet amaçlarıyla kurulduğunu söylediğini, SCF'nin üçüncü kadın üyesi eski İçişleri Bakanı Memduh Paşa'nın kızı Fatma Hanım'ın ise kadınların kafes arkasından kurtulup, siyasi hak elde ederek daha da güçleneceğini söylediğini yazıyordu. Fatma Hanım verdiği demeçte, "Halk Fırkası bize sulh zamanında refah vadetti, fakat bu gelmedi... Ben kadınlık namına erkeklerden ayrı bir tez görmüyorum. Türk kadını da erkeğinin yanında aynı haklara sahip olacaktır. Büyük bir kütle olan kadınlığın evde, mesaide, mecliste, komisyonda, politikada bulunması tabii hakkıdır" (*Vakit*, 24.08.1930) diyordu. Kadınların siyasi hayata katılmasını destekleyen gazeteler olduğu gibi desteklemeyen gazeteler de vardı. Örneğin *Yarın*'da çıkan bir haberde, "Kendi işlerini bitiremeyenler, başkalarının işlerine nasıl karışabilirler?" (Yarın, 06.10.1930) deniliyordu.

SCF'ye 25 Ağustos 1930'da 30, 26 Ağustos 1930'da 30, 27 Ağustos 1930'da 300 kadın üye olmuştu (Yetkin, 1982: 114). SCF'nin seçimlerde Samsun'da aldığı

3.200 oyun 2.500'ünü kadınlar vermişti (Başar, 1981: 38). Yetkin'e (1982: 115) göre, alınan bu oy, fırka tabanının tepkisinin kanıtıydı.

SCF gayrimüslimlere de yer veriyordu. Fethi Bey, SCF'nin gayrimüslimler için nasıl bir politika izleyeceği ile ilgili yaptığı açıklamada farklı ırklara mensup kişilerin seçilmesi durumunda TBMM'ye gireceğini belirtmişti (Yarın, 14.08.1930). SCF'nin gayrimüslimlere bu hakkı vermesi ileriki süreçte CHF tarafından eleştiri konusu haline getirilecekti.

3.2. Cumhuriyet Halk Fırkası'na Yönelik Muhalefet Konuları

Türkiye'nin cephede verdiği mücadelenin ardından CHF'nin siyasi, sosyal, ekonomik alandaki refahı sağlamak için yaptığı çalışmalar halk tarafından hoş karşılanmıyordu. 1929 Ekonomik Buhranı köylüler ve ücretli kesimler başka olmak üzere toplum üzerinde büyük bir etki oluşturmuştu. Ahmad'a (2011: 81) göre, Türkiye 1908'den beri ilk kez siyasi istikrar sağlamasına rağmen bu ekonomik anlamda iyileşme yaşatmamıştı. Lozan Antlaşması'nın hükümeti açık bir pazar haline getiren hükümleri kısıtlamalara neden olmuş ve ekonomik anlamda durgunluk yaşanmıştı. Ticari sınıflar bu dönemi ithal ürünleri biriktirmek için kullandılar çünkü ileride kısıtlanacaklarını düşünüyorlardı. Sonuçta Türkiye'nin ticaretteki açığı, fiyatlarda artışa ve halkta ekonomik hoşnutsuzluğa sebep oldu.

SCF, devletçilik, müller-rist raporları, vergi politikası, inhisarlar ve şimendifer, rüşvet, yolsuzluk gibi ekonomik sorunlara yol açan durumların yanı sıra adaletsizlikler, özgürlüklerin sınırlandırılması, basın politikası gibi konulara da eleştirilerinde yer veriyordu.

3.2.1. Devletçilik ve Yabancı Sermaye

SCF'nin kuruluşu ile birlikte CHF devletçi konumuna düşmüş ve SCF'ye de liberalizm kalmıştı. SCF, CHF'yi özellikle bu konuda eleştirmişti. İzmir İktisat Kongresi'nde Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, "Biz ekonomi tarihi içindeki akıllardan hiçbirine benzemeyiz. Ne bırakınız geçsinler bırakınız yapsınlar ekolüne, ne de sosyalist, komünist, elitist (devletçi) veya himaye ekollerinden değiliz. Bizim de Türkiye'nin yeni ekonomi anlayışına göre yeni bir ekonomi ekolumuz vardır" (İnan, 1972: 52) demişti. Esat Bey'in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi CHF'nin kesin bir ekonomik

politikası yoktu, fırka politikaları pragmatik temellere dayanıyordu (Keyder, 1962: 216). Yani politikalar deneme yanılma yoluyla belirleniyordu.

CHF'nin sapmaları da uygulamaya çalıştıkları devletçilik politikasından değil, pragmatik yaklaşımından kaynaklanıyordu. Bu durum Ağaoğlu Ahmet Bey'in de dikkatini çekmişti. Ağaoğlu Ahmet Bey, CHF'nin deneme yanılma yöntemini farketmiş ve SCF'nin ilk günlerinde CHF'nin de eskiden aslında liberal bir politika izlediğini, yeni fırkanın kendi programını açıklamasından sonra CHF'nin bir anda ekonomik politika olarak devletçiliği ileri sürdüğünü söylemişti (Ağaoğlu, 2021: 16-17).

Kemal Tahir'e göre, yeni fırkanın liberalizmi 'bırak yapsın bırak geçsin' hürriyetidir (Bozdağ, 1980: 51). Avcıoğlu da yeni fırkanın Ortodoks bir liberalizmi savunduğunu söyleyerek yeni fırka ile eski fırkanın karşılaştırmasını yapmış ve "Devlet, nüfuz ve olanaklarıyla kapitalist imaline cephe alan, Serbest Fırka liberalizmi ise hayalci olmakla birlikte gerçek liberalizmdir" (Avcıoğlu, 1969: 201) demişti.

Lozan Antlaşması'nın Türk gümrüklerinin açık kalmasını belirten maddesinin yürürlük süresi 1929 yılında sona ermişti. Bu sebeple devlet ithalatı kısıtlayarak yatırıma yönelmişti (Cem, 1986: 287). 1930 yılında dünyayı tamamen etkisi altına alan 1929 Ekonomik Buhranı'ndan dolayı ülkeler çeşitli önlemler almaya başlamıştı. Türkiye müdahaleci önlem almaya karar vermişti. Fethi Bey kendi devletçilik anlayışını açıklarken, İsmet Paşa Hükümeti'ni de "İsmet Paşa devletçiliği başka şekilde anlıyor. ... hükümetin gayesi münhasıran halkın menfaatini temin etmektir. Kazanacağı parayı millet içinde kullanır. Hâlbuki bizdeki devlet siyaseti böyle değildir" (Cumhuriyet, 15.08.1930) şeklinde eleştiriyordu.

CHF'nin deneme yanılma politikası, SCF tarafından programlanmış ve CHF'nin tutarlı bir şekilde uygulayamadığı, ulusal burjuvazinin çıkarlarına göre değişen pragmatist politikaları sınırları olan bir liberalizme dönüştürülmüştü. Bunların yanı sıra yabancı sermayenin gelmesi SCF'nin öncelikli hedefiydi. Bu konuya öylesi bir önem verilmişti ki fırka programına bile dâhil edilmişti. Çünkü yeni fırkaya göre ülkenin kalkınması için yabancı sermaye önemliydi. Yabancı sermayenin gelmesi için ise güven sağlanmalıydı.

SCF'ye göre yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesinin önemli bir koşulu Türk parasının istikrarının sağlanmasıydı. Çünkü Fethi Bey'e göre "hiç kimse sağlam parayı

gayr-i müstakar bir paraya tahvil etmek istemezdi” (Cumhuriyet, 12.08.1930). Bunun için de paranın istikrarını sağlamak adına önlemler alınmalıydı. SCF bu konuyu da fırka programına dâhil etmişti.

3.2.2. Müller-Rist Raporları

1929 Ekonomik Buhranı ile ekonomisi çıkmaza giren Türkiye’de hükümet, görüş alabilmek adına önce ünlü Alman Ekonomist, Şaht’ı çağırılmış, onun meşgul olması sebebiyle de yardımcısı Müller, kendisine verilen bilgilerden yola çıkarak, araştırma yapmış ve hükümete sunmuştu. Ancak hükümet bu raporla yetinmemiş ve yine yabancı bir uzman olan Rist’i ülkeye çağırmişti. Rist kendisine verilen bilgiler ve gözlemleri ışığında bir rapor hazırlamış ve hükümete sunmuştu (Son Posta, 02.08.1930). Bu raporlar, iktidarı rahatsız ettiği için uzun bir süre kamuoyu ile paylaşılmamış (Yarın, 27.07.1930) ancak daha sonra basın tarafından kamuoyuna aktarılmıştı.

Müller Raporu’na göre Türkiye ihracatının yüzde 90’ı tarımdan oluşmaktadır. İhracat 1925 yılında 190.000.000 lira iken 1927’de 158.000.000 liraya düşmüştü. Rapor Türk ekonomisinin geldiği durumun özeti şeklinde nitelendirilmişti (Son Posta, 04.08.1930). Müller Raporu’nu, “Hükümetin kendi adına hazırladığı en büyük vesika” olarak yorumlayan Fethi Bey, “Müller Raporunun bütün tenkitlerine iştirak ederim. Benden sarahat isteyenler bunu okusunlar” (Cumhuriyet, 16.08.1930) demişti. Yine Ağaoğlu Ahmet Bey de CHF’nin mevcut ekonomik durumunu eleştirirken, “Mösyö Müller kendisine yanlış rakam verildiğinden şikâyet ediyor. Bu asri bir devlet için tahammül edilir bir ilham mıdır? Sonra devlet bütçesinde Duyumu Umumiye taksiti için ayrılmış bir miktar para görünüyor. Fakat para meydanda yoktur. Üç buçuk milyon lirayı bulan bu birikmiş para nerededir?” (Cumhuriyet, 19.08.1930) sorusuna cevap arıyordu. Müller Raporu, SCF’nin kurulur kurulmaz zengin bir muhalefet konusuna erişmesini sağlamıştı. SCF ekonomik konulardaki muhalefetine bu raporları sık sık kullanmıştı.

3.2.3. Vergi Politikası

SCF öncesi dönemde vergiler halkın en çok yakındığı konuydu. Halktan alınan vergiler devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Bu sebeple hükümet vergiler konusunda oldukça katı davranıyordu. Öyle ki 5 Ağustos 1325’te getirilen

Tahsil-i Enval Kanunu'nun hala uygulanmaya devam ediyor ve bu kanun çerçevesinde vergi borcunu ödemeyenler hapse atılıyordu. Cumhuriyet döneminde yürürlükte olan İcra ve İflas Kanunu da yine benzer hükümleri bünyesinde barındırıyordu. İsmet Paşa 2 Ekim 1930 tarihli meclis konuşmasında bu uygulamanın devam edeceğini söylüyordu (TBMM Z.C. Devre 3. C.XXI, İçtimai 9, 84. İn'ikat). Tüm bu sebeplerden dolayı CHF'nin vergi politikası, halkın içinde bulunduğu ödeme zorluğu da göz önünde bulundurulmuş ve SCF tarafından en çok eleştirilen konulardan biri olmuştu.

Fethi Bey'e göre ağır vergiler halkın tahammül sınırını aşıyordu. Hükümet vergi adı altında halkın malına göz dikiyordu. Boş arsalardan, kirada olmayan evlerden bile vergi alınıyordu (Cumhuriyet, 24.08.1930). Halk bu ağır vergilerden dolayı ekonomik girişim yapamıyordu. Bunun için de devlet eliyle yapılan masraflar azaltılmalı, vergiler hafifletilmeli (Hâkimiyet-i Milliye, 13.08.1930) ve kanundaki ağır cezalar düzenlenmeliydi (Cumhuriyet, 03.10.1930).

1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılması ile hükümet önemli bir vergi kaynağından yoksun kalmış ancak bu eksikliğin yerine çeşitli vergiler koyarak açığı kapatmaya çalışmıştı. Dönemin İstanbul Mebusu Süreyya Paşa da hükümetin vergi politikasını eleştirerek İsmet Paşa ve Maliye Vekili Şükrü Bey (Saraçoğlu)'i suçlamıştı. Süreyya Paşa, hükümetin her sene vergileri yükselttiğini, yeni isimlerle yeni vergiler koyduğunu, merhametsiz bir mali siyaset yürüttüğünü söyleyerek, "Para! Para! diye millete hiç nefes aldırmadı. Vergiler milletin tahammül derecesini aştı. Yapılan bütün imar işlerinin masrafları bu zavallı, fakir milletin omuzlarına yüklendi" (İlmen, 1951: 39) demişti. Fethi Bey de hükümetin uyguladığı vergi politikasını sert bir şekilde eleştirmiş ve hükümetin halkı hiç düşünmediğinden yakınmıştı (Cumhuriyet, 24.08.1930).

Bu arada çok yüksek vergi tahsil eden Esnaf Cemiyetleri de halkın tepkisini çekiyordu ancak şikâyet edilecek bir merci olmadığı için, cemiyet üyeleri canları istedikçe vergiyi artırıyor ve halkı daha da zor duruma sokuyordu. Halk bu cemiyetlerin CHF'den destek gördüğünü düşünüyordu (Yarın, 29.08.1930).

Hükümet, muhalefetin bu eleştirilerine yönelik iki taraflı bir savunma yapmış ve önce vergilerin hafifletileceği belirtilmiş ardından vergi politikası savunulmuştu. Maliye Vekili Şükür Bey, vergi düzenlemesi anlamında, alınan vergilerin en ağırından başlayarak hafifletmek yoluna gitmenin doğru olacağını savunmuştu (Vakit,

29.07.1930). İsmet Paşa, Sivas Nutku'nda, aşar vergisini kaldırdıklarında itirazı köylüden gördüklerini, gelen yeni vergilerin aşar vergisinin kaldırılmasının ardından yaşanan sıkıntıları gidermek için getirildiğini söylemiş ve uyguladıkları vergi politikasını savunmuştu (Son Posta, 01.08.1930).

SCF, hükümetin vergi politikasını, tüm harcamaların tek bir nesle yüklenmesini eleştirmesine rağmen ülke için yapılacak harcamaların hangi kaynaktan yapılacağına yönelik herhangi bir öneri sunmamıştı. Falih Rıfkı da bu düşüncede olduğunu, “Hiç vergi vermeyen bir milletin bundan son derece sevineceğine şüphe yoksa da sevinebilmek için yaşamasına imkân yoktur” (Hâkimiyet-i Milliye, 20.08.1930) ifadeleri ile belirtmişti.

Basında yer alan bu haberler, halka vergiler kalkacak şeklinde yansımıştı. Meclis'in 2 Ekim tarihli oturumun da bu konuda dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Serbest Fırkayı “vergi kalkmıştır, vergi vermeyin, vermeyiz” (TBMM Z.C. Devre 3. C.XXI, İçtimai 9, 84. İn'ikat) şeklinde propaganda yapmakla suçlamış, Mebus Refik (Koraltan) Bey ise, “Vergiler artık verilmez ... bunlar kaldırılacak... sesleri, her yerde söylendi, her ağızdan tekrar edildi. Yer yer vergiler tahsilinde müşkülat başladı (TBMM Z.C. Devre 4. C.XXI, İçtimai 9, 84. İn'ikat) sözleri ile sert bir şekilde eleştirmişti. Fethi Bey, bu eleştirilere İzmir mitinginde cevap vermiş ve amaçlarının vergileri kaldırmak değil, hafifletmek olduğunu söylemişti (Cumhuriyet, 08.09.1930).

3.2.4. Devlet Tekelleri

Devlet tekelleri genellikle özel şirketlere devredilmiş, tekel kuruluşlarına satışlar üzerinde hak tanınmıştı. Bunun yanı sıra devlet de tekelleri bir gelir kaynağı olarak görüyordu (Boratav, 1982: 50). Bu nedenle tekel altına alınan ürün iç piyasada olduğundan daha yüksek fiyata satılıyordu.

SCF'nin kuruluşundan aylar önce tartışılmaya başlayan tekeller ve özellikle İstanbul Liman tekellerinin varlığı, burada yapıldığı iddia edilen yolsuzluklar uzun süre kamuoyunun gündemi olmuştu. SCF tartışılan bu konuyu programına eklemiş ve beşinci maddede tekellerin kaldırılacağını belirtmişti. Yeni fırkanın izleyeceği iç politikanın ilk maddesi de “inhisarlar kalkacak” (Yarın, 09.08.1930) olmuştu. Özellikle *Yarın* bu konu üzerinde durmuştu. Gazeteye göre liman tekelleri devletin aldığı vergiyi azaltıyor, keyfi idare ediliyordu (Yarın, 27.06.1930). Hem CHF

hükümeti tarafından hem de dönemin İstanbul Liman İnhisar Şirketi Başkanı Ahmet Hamdi (Başar) Bey tarafından tekellerin yararlı olduğu söyleniyordu.

Fethi Bey 15 Ağustos'ta basın karşısında yaptığı bir açıklamada inhisarlar ile ilgili “İnhisarlar bence bu milletin üstüne yüklenmiş ağır birer vergiden başka bir şey değildir” (Cumhuriyet, 16.08.1930) demişti. Aslında Fethi Bey tekellerin tamamına karşı çıkmıyordu. Ona göre ülke güvenliği açısından posta, telefon, telgraf gibi iletişim araçlarının tekeli devam etmeliydi. Fethi Bey ve fırkasının tekeller konusunda karşı çıktıkları nokta pahalılığa yol açan ve devlet olanaklarıyla kurulan işletmelerin halkın aleyhine kullanılmasıydı. Ona göre tekeller birilerinin cebini dolduruyordu.

İsmet Paşa ise Sivas demiryolu açılışı esnasında yaptığı konuşmada, tekellerin limanların daha iyi işlemesi için gerekli olduğunu, mal taşımının daha kolay ve ucuz olduğunu ileri sürmüştü (Son Posta, 01.09.1930). Bu tartışmalar sonrası tekeli uygulaması bir süre daha devam etmiş, ancak bu durum CHF adına olumsuz bir durumu ortaya çıkarmıştı. Yerel seçimlerde tekeli mağdurları SCF'yi desteklemişti.

3.2.5. Demiryolları

Demiryolları CHF'nin, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren önem verdiği bir konuydu. Demiryollarının kısa sürede yüksek maliyetlerle gerçekleştirilmesi yerine uzun vadede, harcamaların gelecek nesillere bırakılması şeklinde uygulanması muhalefet tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Yeni demiryolu hatlarının ekonomik olmaktan çok er ya da geç mali desteğe neden olacak olması, kurulduktan sonra işletme giderlerinin de her geçen gün artacak olması muhalefetin demiryolu konusuna yönelttiği eleştirilerdi.

CHF'ye ait ilk resmî belge olan ‘dokuz umde’ de Halk Fırkası demiryolları yapımını dört temele oturtmuştu; “Ankara'yı Sivas'a bağlamak, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlamak, Kömür havzasını memleketin merkezine akıtmak, Ergani'nin kıymetli maden servetini bir iskeleye götürmek” (Hakimiyet-i Milliye, 06.08.1930).

Fethi Bey şimendiferlere karşı olmadığını ancak uygulanış biçimine karşı olduğunu belirtmişti. Giderlerden kısılarak bunlardan yararlanacak kuşaklara bölünüp yüklenmesi gerektiğini savunmaktaydı (Yarın, 14.08.1930). Demiryolları yapımının yabancı şirketlere yüksek komisyon ve faizle verilmesi de muhalefet tarafından eleştirilen konular arasındaydı. Ağaoğlu Ahmet Bey, *Yarın*'a verdiği demeçte

demiryollarının yapımı için gerekli malzemenin Avrupa'dan satın alındığını ve aralarda birçok komisyoncu bulunduğunu iddia etmişti. Yani aslında demiryollarını hükümet yapıyor gibi gözükse de Avrupa'nın komisyoncularına çalışılmış oluyordu (Yarın, 19.08.1930).

İsmet Paşa demiryollarının Sivas'a ulaşması adına yapılan törende, "Yedi seneden beri ilerliyoruz, ancak Sivas'a geldik. Hudutlarımıza varmak için bir o kadar yürümeye mecburuz. Milli devlet için şimendifer ihtiyacı milli vahdet, milli müdafaa ve milli siyaset meselesi asırların muhasalası (ürünü) olan milli istikbalin muhafazası demektir" (Son Posta, 01.09.1930) diyerek politikasını savunmuştu. Ayrıca bu konuşmasında eğer Ankara-Erzurum yolu yapılmış olsaydı, Avrupa'nın Sakarya savaşını yapmaya cesaret edemeyeceğini ileri sürmüştü (Cumhuriyet, 31.08.1930).

Yusuf (Akçoraoglu) Bey de yapılan eleştirilere yönelik, demiryolu yapımında çalışan işçilerin özel şirketlerde çalışanlardan daha iyi olduğunu söylemişti (Son Posta, 16.08.1930). CHF, SCF'nin şimendiferlere tamamen karşı çıktığını söylemiş ve SCF'nin bu konudaki eleştirilerini dikkate alıp, çözüm üretmek yerine küçümseyerek konuyu kapatmaya çalışmıştı (Boratav, 1982: 44).

3.2.6. Rüşvet, Yolsuzluk ve Adaletsizlikler

SCF programı 3. maddede rüşvet ve yolsuzlukları 2. maddede de vergi toplamada görülen yolsuzlukların kaldırılmasını düzenliyordu. İktidar ve muhalefet arasındaki rüşvet ve yolsuzluk tartışmaları, Nuri Bey'in posta ve telgraf işlerinde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla başlamıştı. İsmet Paşa'nın iktidarı savunması için Ziraat Bankası'ndan *Politika* gazetesi sahibi Ali Naci (Karacan) Bey'e 35.000 lira verdiği iddiası, muhalefetin tepkisini çekmişti. Yine *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri de bu iddialar ile suçlanıyordu (Yarın, 27.08.1930). Ali Naci Bey'in daha sonraki süreçte özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra CHF'ye muhalif olması bu iddialar hakkında zihinlerde şüphe oluşturmaktadır.

3.2.7. Adliye Sorunu

SCF'nin kurulduğu günden itibaren eleştirdiği önemli bir konu da adliye işleriydi. Cumhuriyet rejimi adli reformun önemini savunuyordu. Bu reformun hayata geçirilmesi yolunda yasalar değiştirilmiş, mahkemelerde düzenlemeler yapılmıştı.

Ekonomik bunalıma bağılı artan suç yığılımaları, mahkemelerin ve ıslah evlerinin yükünü ağırlaştırmıştı. Genel olarak vergilere dayanan suçlar artmıştı. Sadece vergi cezası sebebiyle hapse giren insanların sayısında artış vardı. Bu durum halkta ruhsal bunalıma yol açmış, intihar olayları gazetelerde yoğun bir şekilde yer alır olmuştu. Geçim sıkıntısı yaşayan insanlar, elindeki üretim araçlarını satmalarının yanı sıra vergi dayatması ile hapishaneye girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.

Bu sorunlar, rejime karşı muhalefetin kullanabileceğı önemli bir unsur olmuştu. Mahkemede işler oldukça yavaş ilerliyordu. Hukukun değıştirilmesi için gösterilen çabalara karşın, adliye işleri aksıyordu. Adliye ile ilgili sorunlar Fethi Bey ile dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bey arasında tartışmalara yol açmıştı. Mahmut Esat Bey, çıkmış olduğı yurt gezisinde, Kayseri’de yaptığı konuşmada muhalefetten gelen eleştirilere yanıt vermiş, Türk adliyesinin dünyadaki en hızla kurum olduğunu ileri sürmüş, Türk hâkimine söz söyleyenlerin, biraz daha insaflı olması gerektiğini söylemişti (Yetkin, 1982: 222).

3.2.8. Barem Kanunu

Yoksul kesimlerden kaynaklanan huzursuzluk ortamı, yeni fırkanın CHF’ye yönelik muhalefet konularından birisi olmuştu. Yoksulluk, savaştan birkaç yıl önce çıkmış Türk toplumuna, 1929 Ekonomik Buhranı’nın da etkisi ile tamamen hâkim olmuştu. Vergiler, çıkan bazı kanunların eşitsizlik ortamı yaratması CHF’ye yönelik tepkileri artırmıştı. Serbest Fırka, 1929 Barem Kanunu’nun çıkması ile memur kesimlere ayrıcalık tanınmasını eleştirmişti (Timur, 1997: 176). Bu kanun ile memurlar birçok konuda ayrıcalık kazanmış, halk yoksulluk içindeyken memurların maaşlarına zam üzerine zam yapılmıştı.

Ağaoğlu Ahmet Bey, Barem Kanunu ile düzenlenen memur maaşlarının artırılmasını ve vekillere emekli maaşı verilmesini eleştirmekte, zaten yoksulluk altında kırılan halkın yeni yükler ile tamamen yok edileceğini söylemekteydi (Cumhuriyet, 21.08.1930). Ahmet Bey’in bu eleştirilerine CHF kesiminden belediye seçimleri sırasında tepki gelmiş, CHF mensupları SCF’nin memur maaşlarına göz diktiğı yönünde propaganda yürütmüşü.

3.2.9. Yüksek Faizler

Ziraat Bankası'nın 1930'lu yıllarda tarımsal kredilere uyguladığı faiz oranı %12 civarıydı. Diğer yandan 1926'da 18 milyon lira olan Ziraat Bankası kredileri 1930 yılına gelindiğinde 30 milyon liraya çıkmıştı (Küçük, 1985: 99). Ziraat Bankası'nın bu kredilerinden büyük oranda çiftçiler ve tüccarlar yararlanmıştı (Başar, 1981:40). Çünkü bankanın tüzüğüne göre, kişi kredi için başvurmadan önce mal teminatı göstermeliydi. Bu karar özellikle küçük çiftçileri zor durumda bırakmıştı. Zor durumda kalan çiftçi, tarlasını ekebilmek için tefecilerden yüksek faizle borç almak zorunda kalmıştı.

SCF halkın huzursuz olduğu birçok konuda olduğu gibi bu konuda da hükümete eleştiriler getirmişti. Eleştirilerin yanı sıra fırka programına hedefler de koymuştu. SCF'ye göre bankanın uyguladığı faiz oranları aşırıydı. Kredi almak için konulan şartlar çiftçiye başka yerlerden “%30, 40, 50 ve hatta %100 faizle para bulmak” (Cumhuriyet, 12.08.1930) zorunda bırakıyordu. Bu durum da tefeciliğe yol açıyordu.

3.2.10. Bütçe Kanunu

Fethi Bey'in CHF hükümetini eleştirdiği bir diğer konu da bütçe programıydı. Fethi Bey'e göre bütçe orantılı değildi. Masraflar varlığa göre değil, varlık masrafa göre ayarlanmıştı ve bu sebeple bütçede her sene açık çıkmaktaydı. Fethi Bey bir Devlet Bankası ile yabancı sermayenin Türkiye'ye çekileceğini ve piyasada para bolluğunun olacağını söylemekteydi. Ayrıca Avrupa'dan sermaye akışının sağlanması için de para istikrarının sağlanması gerektiğini belirtmişti (Cumhuriyet, 03.08.1930).

Ahmet Nesip, *Cumhuriyet*'e yazdığı bir makalede İsmet Paşa hükümetinin yarattığı hoşnutsuzluğu dile getirmiş, lazım olan bütçenin halkı zorda bırakmayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini önermişti (Cumhuriyet, 03.08.1930).

3.2.11. Sistem Sorunu

İktidar ile muhalefet arasındaki tartışmalarda muhalefetin sözcülüğünü Ağaoğlu Ahmet Bey yapıyordu. Yeni siyasal oluşumun ortaya çıktığı günden itibaren, iktidar partisine yönelik sert eleştiriler yapmıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey, *Cumhuriyet*'e verdiği demeçte hükümetin uzun zamandır denetimsiz olduğunu ifade etmiş ve fırkasız denetim, denetimsiz Cumhuriyet olmayacağını söylemişti (Cumhuriyet, 11.08.1930).

Ağaoğlu Ahmet Bey ile aynı fikirde olan dönemin Aydın Mebusu Reşit Galip Bey de “... Bence son üç beş senelik devrenin en bariz kusuru ciddi ve hakiki mürakabe kuvvetinin za’fa uğramış olması idi...” (Cumhuriyet, 14.08.1930) demişti.

Cumhuriyetin ilanının üzerinden 7 sene geçmesine rağmen TpCF dışında -ki oda başarısızlıkla sonuçlandı- CHF’yi denetleyecek bir muhalif fırka kurulmamıştı. CHF, Cumhuriyet ile idare edilen bir ülkede tek parti olmaya devam ediyordu. SCF’nin kurulduğu sıralarda İsmet Paşa fırkaya olumlu bir tavırla yaklaşmış ancak bir yandan da kendi hükümetinin yaptığı işleri savunmaktan geri kalmamıştı. İsmet Paşa’ya göre CHF’nin henüz beş senelik sabit bir siyaseti vardı (Anadolu, 18.08.1930). Fethi Bey, İsmet Paşa’nın bu düşüncesini eleştirmiş ve bunun ancak seçimlerde görüleceğini söylemişti (Cumhuriyet, 19.08.1930).

İsmet Paşa’nın hükümette 5 yıl daha kalabileceklerini söylemesi gerçekten de ilginç bir noktadır. İsmet Paşa’nın özgüveni SCF’yi ciddiye almayacağını bir işareti olabilirdi. Onun bu açıklamasından SCF’nin bir anda büyük bir kesim tarafından kabul göreceğini tahmin etmediği görülebilir. İsmet Paşa, ilerleyen günlerde, özellikle Fethi Bey’in İzmir seyahati sırasında gördüğü yoğun ilgi ile yanıldığını görecekti. Zaten bu süreçten sonra SCF ve CHF arasındaki gerilim günden güne tırmanmış ve CHF mensupları, SCF’nin kuruluşu aşamasında gösterdiği hoşgörüyü kaybetmiş, sert eleştirilere başlamıştı.

3.2.12. Özgürlüklerin Sınırlandırılması ve Basın Politikası

Takrir-i Sükûn Kanunu, Şeyh Sait İsyanının yarattığı karışıklığa ve ülkede Türk inkılabının gerçekleşmesini tehdit edecek durumlara karşı 2 yıl için çıkarılmış ancak daha sonra süresi 2 yıl daha uzatılmıştı. Bu kanun ile ülkede özgürlüklere sınırlamalar getirilmiş özellikle TpCF sonrası basının büyük bir sessizliğe gömülmesine neden olmuştu. Bu sessizlik 1930’lu yıllara kadar devam etmiş, SCF’nin kurulması ve muhalif gazetelerin yayın hayatına başlamasıyla ülkeye bir canlılık gelmişti.

SCF, programında Teşkilatı Esasiye Kanunu’ndaki hürriyet ve masumiyet haklarını ayrımsız uygulayacağını, düşünce ve toplantı serbestisini sağlayacağını belirtmişti (Yarın, 09.08.1930). Ancak ekonomik konulardaki muhalefetine ağırlık vermiş ve özgürlük konusunun tartışılmasını muhalif basına bırakmıştı. Gerçekten de

bu konuyu iktidar karşıtı gazeteler rahatlıkla eleştirmiş ve baskıları dile getirme fırsatı bulmuştu.

SCF İstanbul Mebusu Süreyya Paşa, “Halk Fırkası ağızlara kilit vurmuştur. Sebep olarak da fırka disiplini, fırka menfaati aliyesi, cümlelerini ortaya atmışlardır” (İlmen, 1951: 17) diyerek CHF’nin özgürlüğü kısıtlayan politikalarını eleştirmişti. Yine konuyla ilgili Zekeriya Bey de “... Halk Fırkası şimdiye kadar bütün müesseselerin, bütün teşekküllerin ve bütün taazzuvların (organlaşma) başında bulunmak istemiş, milletin intihap hakkını hiçe saymıştır. Tıpkı Mussolini’nin faşist fırkası gibi kendi namzetlerini kabul etmeyen teşekkülleri dağıtmıştır” (Son Posta, 07.09.1930) demişti.

İlmen SCF’nin içine doğduğu baskıcı ortam ile ilgili CHF’nin sandalyeleri kendi aralarında paylaştığını, kimsenin ses çıkaramadığını, kanunları BMM’de kendi adamlarına yaptırdığını, ses çıkaranın üzerine hep birlikte gidildiğini, muhalefet adına hiçbir gazeteyi yaşatmadığını söylüyordu (İlmen, 1951: 17). CHF’nin baskıcı politikası İTC’nin despot politikası ile de ilişkilendiriliyordu. Basında “1908’den beri Türkiye’de hep aynı fırka iktidar mevkiindedir. Yalnız isimleri değişmiştir” (Son Posta, 06.09.1930) yazıları yer alıyordu.

İktidar partisi bu konuda kaygılı ve temkinli bir yaklaşım izliyordu. İsmet Paşa durumu, “Milli vahdeti tehdit eden tehlikelerin ne vakit zuhur edeceği kestirilemez... Hiç gelmeyeceklermiş gibi uzun müddet avuttuktan sonra bir gün ansızın çatar ve hazırlıksız gövdeyi bir çarpışta cansız bir leş haline getirir” (Cumhuriyet, 31.08.1930) şeklinde yorumluyordu. Yunus Nadi, Falih Rıfkı gibi iktidar yanlısı basının önde gelen isimlerinin tavırları, özellikle belediye seçimlerinde ve Meclis’te kendini gösterecekti.

Fethi Bey’in üzerinde durduğu konu basın ve fikir hürriyetiydi. *Serbes Cumhuriyet* yazarı Behzat Arif Bey’ göre de SCF’nin ülkeye getirdiği yeniliklerden birisi ‘Efkar-ı Umumiye’ydi. SCF ile Türkiye’de gazeteler her zamankinden fazla okunmaya başlamıştı ama hükümet hakikatlerin söylenmesinden, işitilmesinden ve yayılmasından memnun değildi (Serbes Cumhuriyet, 02.11.1930).

Özellikle İzmir basınının SCF’yi destekleyen kesimi özgürlükler konusunda CHF’ye kalem saldırılarında bulunuyordu. Eleştirilerini bu kadar açık dile getirdikleri bir ortamda basın hürriyetinin olup olmadığı da tartışılan konular arasındadır.

3.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Canlanan Siyasi Hayat

SCF'nin kurulması ile birlikte siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda bir canlanma meydana gelmişti. TpcF'den beri sessiz olan meclis ve basında muhalif sesler yükselmeye başlamış ve iktidar politikaları eleştirilmiştir. Yıllar süren CHF iktidarının halk üzerinde bıraktığı bıkmışlık hissi de yerini bir canlılığa bırakmıştı. Halk, sorunlarını dile getirebilir ve çözülmesini isteyebilir hale gelmişti. Bunların yanı sıra 1929 Ekonomik Buhranı ile kırılan Türk ekonomisinin de sorunları için çözüm önerileri ortaya atılmaya başlamıştı. Tüm bu canlılığa ise Gazi'nin isteği üzerine Fethi Bey başkanlığında kurulan ve ilk etapta güçlü bir kadrosu olan SCF sebep olmuştu.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında SCF'nin kurulmasından sonraki süreçte, İsmet Paşa'nın Sivas'ta dile getirdiği nutuk, Fethi Bey'in Batı Anadolu turu ve bu tur esnasında fırkanın kaderini belirleyen İzmir olayları, CHF'ye büyük şaşkınlık yaşatan 1930 Belediye Seçimleri ve Gazi Mustafa Kemal tarafından CHF ve SCF'nin bir blok olarak birleşmelerini talep eden 'Milli Blok' fikri ve bu fikirden sonraki süreçte neden vazgeçildiği ele alınacak.

3.3.1. İsmet Paşa'nın Sivas Nutku ve Etkileri

Kurtuluş Savaşı sırasında sekiz-on vagonluk trenler günde ondan fazla sefer yapmış, cepheye savaşacak asker, yük taşımış, beklenilmeyen oranda hizmetler yapmıştı. Fethi Bey'in İzmir gezisine çıktığı dönem İsmet Paşa da Sivas'a doğru yola çıkmıştı. Ufak bir trenin bile büyük bir savaşta üstüne düşenden fazlasını yapmış olmasını takdirle karşılayan Garp Cephesi Kumandanı, zaferden sonra başbakanlığa gelmiş ve önem verdiği konulardan birisi demiryollarının Sivas'a hatta daha ilerisine uzatılması olmuştu. İsmet Paşa için demiryolları istiklal ile doğrudan ilişkiliydi (Akşam, 01.09.1930). İsmet Paşa'nın demiryolu projesi SCF'nin en çok eleştirdiği konulardan birisi olmuştu.

Şevket Süreyya, İsmet Paşa'nın SCF'nin zamansız kurulan bir parti olduğunu düşündüğünü ve bunu da 30 Ağustos 1930 tarihinde demiryollarının Sivas'a ulaşması sebebiyle Sivas'ta verdiği nutuk esnasında dile getirdiğini belirtir. Gerçekten de o güne kadar suskun kalan İsmet Paşa, eleştirilere ilk kez cevap vermişti. Sivas Nutku'nda İsmet Paşa, SCF'nin kurulmasından yakınmış, Gazi'nin bu fırkaya yakınlık göstermesini ve fırkanın da Gazi'yi kendi kurucuları gibi göstermesini eleştirmişti.

Aydemir, İsmet Paşa'nın söylevinden yola çıkarak, kendisinin iktidardan çekilmeye niyetli olmadığını belirtiyordu (Aydemir, 1980: 82-83).

SCF'nin, demiryolu masraflarının tamamının gelecek nesle yüklenecek olmasını eleştirmesinin yanı sıra iktidar yanlısı basın CHF'nin demiryolu politikasını destekliyordu. İsmet Paşa trenle Sivas'a giderken *Hâkimiyet-i Milliye* haberi, "Türkiye'nin şimendiferler kahramanı demir başvekilini Haydarpaşa'dan ayırdı, nur katarı karanlıkları yarıp sindirerek uzaklaşıyordu" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 30.08.1930) şeklinde vermişti. Gazete ayrıca, Sivas demiryolunun Türkiye'nin önünde açacağı imkânları sıralamış ve ülke ekonomisine hangi yönden yararlı olacağını yazmıştı. Aynı gün gazetede Recep Bey'in dikkat çeken bir cümlesi yer alıyordu: "İzmir – Lozan – Sivas ... ve daima ileri!" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 31.08.1930).

Sivas Nutku'na, muhalif gazeteler yer vermemişti. Falih Rıfkı, Sivas Nutku ile ilgili yaptığı yorumda, gazetelerin her cümlesi önemli olan bu söylevi gazetede yerleştirecek yer bulamadığını ve SCF'nin bu eleştirileri yapmaması durumunda Sivas Nutku'nun olmayacağını söylemişti. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 02.09.1930)

Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey, Sivas Nutku vasıtasıyla Fethi Bey'in demiryolları konusundaki eleştirilerine, "İsmet Paşa'nın şimendiferini demagoji kağınsı ile koğalamak ne kadar boşsa, İsmet Paşa'nın yanlış düşündüğünü ve yanlış yaptığının anlatmak için İzmir eyi seçilmiş bir nokta değildir. İzmir, Anadolu içlerine doğru uzanan her karış demirin, kendini parçalanmaz vatan toprağına bir az daha kenetlendiğini hisseder" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 03.09.1930) şeklinde yanıt vermişti. Mahmut Bey, Sivas Nutku'nun birçok konuda Türk milleti üzerinde güven oluşturduğunu söyleyerek, "Başbakanın sözleri memleketin her tarafında derin bir hassasiyet uyandırmıştı. İsmet Paşa'nın politikasına olan güven bir kat daha artmıştı. Bir defa daha anlaşılmıştı ki, CHF programını hesaplardan, varsayımlardan değil, ülkenin gerçek ihtiyaçlarından gerçek hayatından alıyordu" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 08.09.1930) demişti. İlerleyen süreçte yaşanan olaylar ve belediye seçimleri, durumun hiçte Mahmut Bey'in anlattığı gibi olmadığını gösterecekti. İzmir' de alınan 9.960 oy karşısında CHF yanlısı basın ve CHF şaşkına dönecekti.

Daha sonra yine SCF'nin eleştiri konusu haline getirdiği vergiler ve dış borçlanma konularında konuşan İsmet Paşa, ekonomi politikalarını savunmuş, demiryolu konusunun, Kürt sorunu ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiş, hükümetin

ekonomi politikasının devletçilik olduğunu söylemişti. Oldukça kapsamlı olan bu nutuk ile İsmet Paşa, SCF'nin kuruluşunun ardından ilk büyük gövde gösterisini yapmıştı. Yine bu nutukta İsmet Paşa demiryollarını 'Gazi'nin Eseri' olarak nitelendirmişti (Akşam, 01.09.1930).

Son olarak İsmet Paşa'nın Sivas Nutku basında iki farklı bakış açısıyla yer almıştı. İktidar yanlısı basına göre, eğer Sivas'taki bu konuşma daha önce yapılmış olsaydı SCF'nin kurulmasına gerek kalmayacaktı. Falih Rıfkı konuşmayı, "Halk Fırkası cumhuriyetçilerinin yolunu bulandıran bütün sisleri silip süpürücü bir ışık" (Hâkimiyet-i Milliye, 02.09.1930) olarak nitelendirmişti. Mahmut Bey'e göre de CHF bundan sonra, "yeniden milli mücadele, devrim, ruh ve heyecanı ile çatışmaya başlayacaktı" (Hâkimiyet-i Milliye, 31.08.1930). Muhalif basında ise İsmet Paşa'nın konuşması alayvari bir tavırdan ele alınmıştı. *Yarın*, "... Nutkun bir idare adamının vereceği riyaî, maddî hesaplardan ziyade, İtalyan şairi Gabriyel Danonçiyon'un hislere hitap eden zarîf şiirlerine benzeyordu" (Yarın, 01.09.1930) şeklinde vermiş, *Son Posta* ise İsmet Paşa'nın söylevini hükümetin başarısızlığını örtme şekli olarak nitelendirmişti (Son Posta, 03.09.1930).

Sivas Nutku sonrası yaşanan süreçte CHF yanlısı basının tereddütleri ortadan kalkmış ve basın, SCF'nin varlığına yönelik saldırı için ortak hareket edilmesi gerektiğini, "...Vakit geçirmeyelim! İnkılap için, yalnız inkılap için çalışalım!" (Hâkimiyet-i Milliye, 04.09.1930) ifadeleri ile duyurmuştu.

3.3.2. Ali Fethi Bey'in Batı Anadolu Turu ve İzmir'de Yaşananlar

SCF'nin toplum nezdindeki değerini gösteren en önemli olay SCF önderlerinin organize ettiği Batı Anadolu turu olmuştu. SCF liderlerinin bu gezisi "ülkenin en büyük ihraç limanı ve ticaret antrepolarından biri olan İzmir, dünya çapında incir üretimi ile öne çıkmış Aydın, bağcılığın merkezi Manisa ve zeytinciliğin kalbi Balıkesir'i kapsayacaktı" (Emrence, 2021: 93). Bu illerin yanı sıra güzergâh üzerindeki birçok köy ve kasaba da ziyaret edilecekti.

SCF'nin İzmir'e ayak basmasıyla başlayan Batı Anadolu gezisi, muhalefet fırkası ile ilgili iki önemli gerçeği göstermişti. Emrence'ye (2021: 93) göre, yeni parti özellikle ticarî bölgelerde büyük yankı uyandırmıştı ve bu yankının arkasında büyük ölçüde vatandaşların karşı karşıya kaldıkları ekonomik problemlerin SCF tarafından

çözülebileceğine olan inanç vardı. Tur kapsamında ziyaret edilen şehirlerde, beldelerde SCF büyük kitleler tarafından karşılanmıştı. Mitingleri binlerce insan izliyordu. Bu da bir toplumsal sürecin başladığını göstermekteydi.

Batı Anadolu turu Fethi Bey, Ahmet Bey, Ali Haydar (Uluğ) Bey ve Tahsin (Uzer) Bey öncülüğündeki heyetin Konya vapuru ile İstanbul'dan ayrılmasıyla başladı. Nuri (Conker) Bey heyete daha sonra katılacaktı. Vapur henüz ilk durağı olan İzmir'e ulaşmadan heyetin gelmesini bekleyen yüzlerce insan, İzmir limanına akın etmişti (Hizmet, 04.09.1930). Yüzlerce sandal denizde yerlerini almış, esnafar dükkânlarının camlarını Türk bayrakları ile süslemişti (Cumhuriyet, 06.09.1930). Karşılama kasaba ve köylerden gelenler Basmane'de konaklamaktaydılar. 4 Eylül 1930'da öğleden sonra İzmir limanında vapurdaki heyetin karaya ayak basmasını bekleyen 15 bin kişi vardı. Bu kalabalık sebebiyle araba ve tramvay trafiği oluşmuş, vapurun karadan görünmesiyle de esnaf ve tüccarın katılımıyla sayı kırk bine ulaşmıştı (Hizmet, 05.09.1930). Fethi Bey bu yoğun kalabalık arasında İzmir Palas Otel'i'ne zorlukla ulaşmış ve buradaki odasının balkonundan halka seslenerek İzmir programını başlatmıştı (Milliyet, 03.09.1930). Fethi Bey fırkasının ve kendisinin gördüğü yoğun ilgiden dolayı teşekkürlerini dile getirdikten sonra tüm halkı İzmir'de yapacağı mitinge davet etmişti. Fethi Bey bu konuşmanın ardından Batı Anadolu'nun çeşitli noktalarında kuracağı yerel teşkilatlar ile ilgili çalışmalarına başlamıştı. Teşkilat kurmak için Manisa, Aydın, Balıkesir, Kırkağaç, Urla, Kemalpaşa, Çeşme, Tire, Kasaba, Akseki, Kula ve Alaşehir'den gelen heyetleri kabul etmişti (Cumhuriyet, 06.09.1930).

Ayrıca yine gün içinde Fethi Bey Tahsin Bey ile birlikte Vali ile Kumandanı ve Belediye Reisini ziyaret etmiş ancak yerinde bulamamışlardı. Herhangi bir geri dönüş olmamasına hem Fethi Bey hem de Ağaoğlu Ahmet Bey şaşırılmıştı. Bir süre sonra Vali'den Fethi Bey'e bir tezkere gelmişti. Tezkerede, Vali Bey şehrin asayişinden şüphe duyduğu için Fethi Bey'den sonraki gün söyleyeceği nutkunu söylememesini istiyordu (Emrence, 2021: 61). Duruma sinirlenen Fethi Bey hemen Gazi'ye telgraf çekmek istemiş ancak türlü bahanelerle posta tarafından kabul edilmemişti. Uzun süre vali ile mücadele eden Fethi Bey sonunda Gazi'ye telgrafi gönderebilmişti. Gece yarısından sonra Gazi'den gelen telgrafta, Fethi Bey'e mutlaka nutkunu söylemesini

yaşanacak herhangi bir engellemede de kendisine bildirmesini istemişti (Ağaoğlu, 2021: 61). Nutuk bir gün ertelemeli olarak sonraki gün söylenmişti.

Gece, CHF'nin yetkili isimleri toplanmış ve İzmir'de Bahribaba Parkı'nda bir miting yapma kararı almışlardı. Böylece SCF'ye yapılan görkemli karşılamaya karşılık verilecek ve aynı zamanda halkın kimin yanında olduğunu göstermiş olacaktı. İzmir'de birçok olayın yaşanacağı 5 Eylül günü böyle başlamıştı. Miting planını derhal uygulamaya sokan CHF yetkilileri muhtarlıkları, karakolları ve parti nahiye ocaklarını harekete geçirmişti. Tüm bu hazırlıklar içerisinde beklenmedik bir olay gerçekleşmişti. Karşıyaka parti sorumlusu Fikri Bey'den gelen habere göre halk hükümet lehine yapılacak bir mitinge katılmak istemiyordu. CHF İzmir temsilcisi Salih Bey bu gelişmeye rağmen mitingden vazgeçilmemesi noktasında ısrarcı davranmış ve harekete geçmişti. Salih Bey sahip olduğu siyasi gücü kullanmış ve çeşitli grupları mitinge zorla getirme yoluna başvurmuştu. Belediye temizlik işçileri bir ahırda toplanırken, tersane müdürü de tersane işçisini zorluyordu, müzik bandosu üyeleri ve Kürtler sürgün ile tehdit ediliyordu (Emrence, 2021: 96-97). Tüm bu çabaların ardından Bahribaba Parkı'nda göze hitap eden bir kalabalık toplanmış ve CHF lehine konuşmalar yapılmaya başlamıştı. Bu esnada kalabalık içinden bir grubun SCF lehine tezahürat yapması sebebiyle, Cevahirci Sabri Bey'in CHF lehine tezahürat yapmayanlara 'namussuz herifler, alçaklar' (Cumhuriyet, 06.09.1930) diye bağırması ile kargaşanın fitili ateşlenmişti. İzmir sokaklarında hareketlilik başlamıştı. CHF taraftarları bir tarafa SCF taraftarları ise diğer tarafa yönelmişti (Emrence, 2021: 96-97).

SCF lehine sokaklarda bağırان kişiler önce CHF binasına gitmiş ve daha sonra hükümet destekçisi *Anadolu*'nun binasına yönelmişti. SCF taraftarları CHF otomobilini parçalamış, ardından parti tabelasını yerinden sökmüştü, birçok CHF çalışanı binada mahsur kalmıştı. Bu arada, SCF taraftarlarının bir kısmı da bir gün önce SCF'yi karşılamaya giden grubu 'bir kısım satılmışlar, sarhoşlar ve baldırıçıplaklar' diye nitelendiren *Anadolu*'yu basmaya gitmişti. Burada göstericiler matbaayı taşa tutmuş ve polisin ateş açması sonucu on dört yaşında bir öğrenci ölmüştü, dördü ağır on beş kişi de yaralanmıştı (Emrence, 2021:98).

Jandarmanın bölgeye müdahalesi ile sükûnet nispeten sağlanmış ve ölü çocuğu sedyeye koyan grup Fethi Bey'in konakladığı İzmir Palas'a doğru yola çıkmıştı. Ölen

öğrenci Necati'nin babası otele geldiklerinde çocuğu kucağına alarak Fethi Bey'in ayaklarının önüne koymuş ve oğlunu SCF liderine bu uğurda ölen ilk kurban olarak tanıtmıştı (Emrence, 2021: 98). Olaya şahit olan Ağaoğlu Ahmet Bey ölen çocuğun babasının yakarışını, “Yalnız kurtar bizi! Kurtar bu zulüm mutemetlerin ellerinden” (Ağaoğlu, 2021: 63-64) şeklinde aktarmıştı. Fethi Bey bu olaydan derin bir üzüntü duymuş ve hak aramanın ancak kanun dâhilinde yapılacağını söyleyerek yaralıların hastaneye götürülmesi ve kalabalığın dağılması talimatını vermişti (Son Posta, 10.09.1930).

6 Eylül günü İzmir'de SCF rüzgârı esmeye devam ediyordu. İlk adım işçi sınıfından gelmişti. SCF'ye destek için grev kararı alan grup, jandarma ve polis ile karşılaşmıştı. Fethi Bey ise o esnada Buca ve Karşıyaka'yı ziyaret ederek buradaki kalabalığa hitap etmekle meşguldü (Emrence, 2021: 99). Yine önceki gün yaşananlara benzer bir olayın meydana gelebileceğini düşünen İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa yayınladığı beyanatta SCF heyetinin karşılanması esnasında başlayan ve devam eden olayların devletin manevi şahsına hakaret boyutuna ulaştığını ve bu duruma devam edenlerin zabıta ve jandarma kuvvetlerinin müdahalesi ile karşılaşacağını söylemişti (Cumhuriyet, 07.10.1930).

SCF heyetinin Batı Anadolu'da yaptığı en önemli ve en büyük miting 7 Eylül 1930 tarihinde İzmir Alsancak stadyumunda gerçekleşmişti. Miting hazırlıkları kapsamında mağazalar kapanmış, çarşı sessizliğe bürünmüş, otomobiller ve çevre süslenmiş, tramvaylar durmuştu (Emrence, 2021: 100). Öğleden sonra İzmir Palas'ın önünden Taavün Birliği bayrağı ile geçen işçiler, “Gazi idaresinde hükümete sadık olduklarını” ve yalnız “iktisadi şikâyetlerinin” ortadan kalkması isteklerini Fethi Bey'e aktarmışlardı (Cumhuriyet, 08.09.1930). Fethi Bey ise otelin önünden geçenleri “yaşasın çalışkan sınıf, yaşasın çalışkan millet” (Emrence, 2021: 100) sözleri ile selamlamıştı.

Sokaklarda Fethi Bey'in minik resimleri satılıyor, CHF'nin mitingine zorlamalara rağmen destek vermeyen taksici esnafı SCF mitingine ücretsiz taşıma yapıyordu (Vakit, 08.09.1930). Mitinge şehrin farklı noktalarından birçok vatandaş gelmiş, *Cumhuriyet* gazetesine göre ise “bütün amele ve işçi Alsancak'a taşınmıştı” (Cumhuriyet, 08.09.1930). Uzaklardan gelen köylüler stadyum etrafına çadır kurmuş SCF liderini bekliyordu. Kalabalık öylesi artmıştı ki öğleden sonra stadyum etrafından

ki duvarlar yıkılmış, stadyum elli bin kişi ile tamamen doldurulmuştu (Emrence, 2021: 101).

Fethi Bey saat dörde çeyrek kala başladığı konuşmasını kırk beş dakikada tamamlamış ve miting alanına da üzerinde Serbest, Laik, Cumhuriyetçi kelimelerinin baş harflerinin yazdığı bir araç ile gelmişti. SCF lideri konuşmasını yaparken parti genel sekreteri Nuri (Conker) Bey de megafonla söylenilenleri tekrar ediyordu. SCF lideri İzmir’de kendisine ve fırkasına yönelik ilgiye teşekkür etmiş ve gördükleri yoğun ilgiden fırkanın ne büyük bir ihtiyaç ile doğduğunu anladıklarını belirtmişti. SCF, tek parti iktidarının mürteci ve yeni harfleri kaldırma ithamlarına da buradan cevap vermişti. Fethi Bey konuşmasının devamında fırka programından bahsetmiş ve CHF lideri İsmet Paşa’nın demiryolu açılışı sebebiyle gittiği Sivas’ta verdiği nutku eleştirmişti. Fethi Bey’e göre yeni demiryolu hatlarının maliyeti hem ülke için hem de hükümet için yüksekti. Ankara-Sivas demiryolu çalışmasını yürütecek yabancı firmalarla yapılan anlaşmalar ülkenin yararına olmamıştı. Hükümet, proje için ödediği paranın yüzde 35’ini kaybetmişti. Fethi Bey’e göre bu noktada yapılan anlaşmalar gözden geçirilmeliydi. Fethi Bey vergi meselesi ile ilgili görüşlerini aktarmış ve hükümetin var olan vergi politikası ile devam etmesi durumunda vatandaşların vergi borçlarını ödeyemeyeceğini ve bunun da hükümetin demiryolu projesini içi boş bir hale getireceğini söylemişti. Ona göre yapılması gereken vergilerin ‘vatandaşların iktisadi tahammül kudretini’ aşmayacak bir vergi politikası ile alınmasıydı (Emrence, 2021: 101-102).

İktidarın vergi politikasını değiştirmesinin yanı sıra Fethi Bey’in bir başka çözüm önerisi ise ekonomi politikasını değiştirmektir. SCF’yi ekonomik anlamda liberal bir parti olarak tanımlayan Fethi Bey, “devlete ait olan vazifeleri devlete ve millet efradına ait olan vazifelerin de şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahaleleri tecviz etmeyen” bir yaklaşımı benimsediklerini ifade etmişti (Cumhuriyet, 08.09.1930). Bu cümleden de anlaşılabilirliği gibi SCF, devletin asli görevlerinin halkın gelişmesi önündeki bir engel olmaktan çıkarılıp onları destekleyen, teşvik eden bir yapıya bürünmesini istiyordu.

SCF lideri konuşmasında yabancı sermaye konusuna da değinmişti. Köylü ve esnafın yüzde kırklar ve elliler oranında faizle borçlandığı bir ortamda paranın pahalı olduğunu görüyordu Fethi Bey. Bunun için de bir çözüm önerisi getirmiş ve

harcamaları azaltarak, Türk lirasının istikrarının sağlanması yoluna gidilmesi gerektiğini belirtmişti. Yine Fethi Bey'in üzerinde durduğu bir başka nokta tüccarlar ve ticaret ile uğraşan köylüler için bir zulüm olan tekellerdi. Özellikle liman tekeline yüklenen Fethi Bey'e göre devlet ekonomik sahayı kendi çıkarı için rekabete kapatıyordu. Liman tekelinin yanı sıra şeker ve gaz tekeli de muhalif fırkanın eleştirilerinden nasibini almıştı. Fethi Bey konuşmasının sonunda sözü Yunanistan ile Türkiye arasında gerçekleşen nüfus mübadelesine getirmiş ve Yunanistan'dan gelen göçmenlerin durumlarının iyileştirilmesi gerektiğini söylemişti (Emrence, 2021: 104).

Mitingde yaşanan şapka olayı SCF'nin sonunu hazırlar niteliktedir. Fethi Bey, bu nutuk esnasında eski gelenekleri geri getireceği, devrimleri ortadan kaldıracacağı, şapka yerine fesi getireceği gibi iddiaları yalanlamak için söze girmişti. Sesi kısık olduğu için Nuri Bey de o esnada söylediklerini tekrarlıyordu. Yaşanan bir yanlış anlamının sonucunda şapkalarını çıkarıp, yere atan halk işin doğrusunu öğrenince homurdanarak şapkalarını yerden almıştı. (Yazman, 1969: 227-228) Ancak bu olay uzun süre CHF taraftarları tarafından eleştiri konusu olarak kullanılmıştı (bkz. Ek-4).

Yaşanan bu olayın ardından SCF'ye yönelik tepkiler gelmeye başlamış basın yaşanan olayı manipüle etmeye çalışmıştı. Necmettin Sadak, "Fethi Bey, güya biz şapka giyilmesin diyormuşuz, Arap harflerinin tekrar kabulünü istiyormuşuz, diye şayiaları tekzip ederken bunun aksini anlayarak 'yaşa, varol, Allah muinin olsun!' diye bağırانlar oldu" (Akşam, 10.09.1930) diyerek SCF'yi suçlamıştı Olayın ilginç tarafı ise basın ve iktidar tarafından çeşitli suçlamalar yapılırken SCF tarafından bu suçlamalara cevap verilmemesiydi. Ağaoğlu Ahmet Bey'in anlattığına göre, o gün olağanüstü önlemler alan sivil ve askeri idareye rağmen, nutkun sonunda halk sükûnet içinde dağılmıştı (Ağaoğlu, 2021: 65). Yazman'a (1969: 227) göre bu olay Gazi'nin istediği nabız yoklamanın en büyüğüydü ve sonuçta anlaşılmıştı ki devrimler hala halk arasında yerleşmemişti.

SCF lideri İzmir'deki karşılamada gördüğü ilginin aksine seçimlerde İzmir tarafından yalnız bırakılmış ve elli bin kişilik kalabalığın çok az bir kısmı Fethi Bey'i desteklemişti. Halkın nezdinde Fethi Bey, Gazi ve İsmet Paşa ile aynı düşüncelere sahipti.

SCF heyeti geziye Manisa ile devam etmişti. 8 Eylül sabahı başlayan gezi demiryolu üzerindeki birçok kasabayı da kapsıyordu. Vatandaşlar ziyaret edilen

yerlerde SCF liderine yaşadıkları zorlukları ve problemleri anlatma fırsatı bulmuştu. Gittiği her yerde “çok yaşa Gazi, çok yaşa Fethi Bey, bizi bu zorluklardan kurtar, oyumuz senin” tezahüratları ile karşılaşıyordu. Fethi Bey’in ziyaret edeceği yerlerde kaymakam gibi idare organlarının yasaklamalarına rağmen halk, meydanları dolduruyordu (Cumhuriyet, 10.09.1930). Menemen’de yaptığı konuşmada SCF’nin en büyük amacının halkın refah seviyesini artırmak ve ekonomik serveti en iyi seviyeye getirmek olduğunu söylemişti. Halktan ise bu amaçları bildikleri için orada olduklarını dair geri dönüş almıştı. Fethi Bey konuşmasının devamında tek partinin zabıta kuvvetlerinden yararlanmaya çalıştığını söylüyor ve kendilerinin kanun dışına çıkmayacaklarını belirtiyordu. Menemen’de halkın ordunun isteklerine göre hareket etmesini istemişti. Batı Anadolu turu kapsamında Fethi Bey ve beraberindeki heyet sırasıyla Manisa, Aydın, Torbalı, Balıkesir ve bu güzergâhtaki çeşitli noktalarda durmuş, buralarda idarenin yaptığı baskılara rağmen halk tarafından yoğun ilgiyle karşılanmıştı. Fethi Bey bu güzergâh üzerindeki yerlerde fırka programı, vergi, tefecilik, tekel, kredi, ekonomi, liberal politika, hürriyet, seçim konuları üzerinde durmuştu (Emrence, 2021: 105-116). Fethi Bey bu yoğun ilgi ile ilgili, “Serbest Cumhuriyet Fırkası, münevver ve gayrimünevver bütün halk tabakaları tarafından kendilerine maledilmiş(ti)” (Cumhuriyet, 12.09.1930) demişti.

SCF heyeti Balıkesir istasyonuna vardığında önceki coşkulu karşılamalardan iz yoktu. Çünkü Balıkesir Valiliği, kente dağıttırdığı beyannamede, Fethi Bey’in kente gelmesi sebebiyle hem SCF hem de CHF’nin yürüyüş yapmayı planladıklarını iddia etmiş ve İzmir’deki olaylara benzer olaylar meydana gelmemesi için böyle bir önlem alınmasını gerekli gördüklerini belirtmişti. Valiliğin bu beyannamesine itiraz eden SCF Balıkesir vilayet örgütü ise SCF liderini karşılama hakkının vatandaşın elinden alınamayacağını ifade etmişti (Vakit, 13.09.1930). Vali, SCF’nin bu itirazını dikkate almamıştı. Ancak Fethi Bey’i karşılamak isteyen binlerce kişi istasyonun dışında toplanmıştı. Balıkesir Fethi Bey ve beraberindeki heyetin Batı Anadolu turu kapsamındaki son durağıydı.

3 – 13 Eylül 1930 tarihleri arasında SCF heyetinin yaptığı Batı Anadolu turu, Türkiye’nin o güne kadar şahit olmadığı bir siyasi hareketliliğe sahne olmuştu. Bu bağlamda yapılan karşılama törenleri, balkon konuşmaları ve verilen nutuklar dönemin Türkiye’sinin demokrasi platformunu oluşturmuştu (Emrence, 2021: 120).

SCF'nin Batı Anadolu'da bu denli yoğun ilgi görmesinin en önemli sebebi ise büyük ekonomik sıkıntıların çözüme kavuşturulacağına olan inançtı.

SCF toplumsal tabanını büyük bir hızla oluşturmuştu. Özellikle ticari bölgelerde örgütlenmeyi başarması SCF için büyük bir avantaj sağlamıştı. SCF Batı Anadolu'nun ardından Türkiye'nin dört bir yanında örgütlenmesini hızlıca tamamlamış ve 1930 seçimleri için gerekli çalışmalara başlamıştı.

3.3.3. 1930 Belediye Seçimleri

Fırka kurulumu henüz iki ay olmuşken, Gazi'nin de onayı ile SCF belediye seçimlerine katıldı. İki fırka ile girilen ilk ve en olaylı seçimdi. "Belediyeler Yasası'nın kabul edilmesinin ardından yapılan seçimlere CHF, SCF ve bağımsız adaylar katılmıştı" (Turan, 2008: 33). Seçim CHF ile SCF arasındaki çekişmeyi alevlendirmiş ve ilişkileri onarılmayacak derecede bozmuştu. Olaylarla ilgili CHF ve SCF taraftarı gazeteler objektif bir bakış açısı ile yazmıyor, iki fırkanın propaganda aracı gibi yayım yapıyorlardı.

Seçim sonuçlarında SCF, CHF'nin beklemediği oranda bir başarı göstermişti. 502 seçim bölgesinden ikisi kent olmak üzere 40'ını SCF kazanmıştı. İstanbul'da CHF 35.942, SCF 12.868 oy; İzmir'de C.H.F. 14.624, S.C.F. 9.950; Bergama'da C.H.F. 250, S.C.F. 1.371; Merzifon'da C.H.F. 496, S.C.F. 557 oy almışlardı. Samsun'da ise seçime şaibe karıştırıldığı iddia edilmişti. Burada CHF'nin 416 oyuna karşılık SCF 3.312 oy almıştı. CHF yöneticileri bu sonuca itiraz etmiş ve sonuçların gerçeği yansıtmadığını belirtmişti. Onlara göre bu bölgede seçimi SCF kazanmıştı ancak sonuçlar baskı ve fesat ile elde edilmişti (Emrence, 2021: 183).

Hasan Rıza Soyak anılarında bu konuyla ilgili Gazi Mustafa Kemal ile aralarında geçen diyalogu "(...) Bana "Hangi fırka kazanıyor?" diye sormuş; "Tabii bizim fırka Paşam" cevabını vermiştim. O gülmüş; "Hayır efendim. Hiç de öyle değil. Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim: Kazanan idare fırkasıdır, çocuk! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilesin." buyurmuştu." (Soyak, 1973: 436) şeklinde aktarıyor. Gazi'nin bu cümleleri de SCF'nin iddialarını doğrular niteliktedir.

Fethi Bey bu iddialar ile ilgili TBMM'nin 6 Kasım 1930 tarihli oturumunda bir önerge vermiş ve 15 Kasım'daki oturumda söz alarak yolsuzluk ve baskı iddialarını

yeniden dile getirmişti. Fethi Bey'in ardından söz alan CHF milletvekilleri iddialara sert tepki göstermiş ve yolsuzluğu SCF'nin yaptığını iddia etmişti. Fethi Bey'in konuyu açıklığa kavuşturma çabaları sonuç vermemiş ve bu olayın ardından da SCF ile CHF'nin arasındaki ipler iyice gerilmişti.

Zeynel Besim'in belirttiği gibi hem muhalefet hem de iktidar, basını etkin şekilde kullanıyordu (Hizmet, 17.08.1930). Ağaoğlu Ahmet Bey, 1930 seçimlerine SCF'nin katılmasını istemiyordu çünkü SCF'nin başarılı olması durumunda bunu Gazi'nin hoş karşılamayacağını düşünüyordu (Ağaoğlu, 2021: 36). Nitekim düşüncesi gerçekleşecekti.

Muhalefet partisinin belediye seçimlerinde gösterdiği başarı, CHF'lilerin endişelenmesine yol açmış ve bu çevreler Gazi'yi etkileme çalışmalarına girişmişti (Timur, 1997: 178). Belediye seçimlerinden önce basında SCF'yi ve CHF'yi destekleyen gazeteler seçim propagandasına başlamıştı. İzmir'de CHF'nin önemli bir taraftarı olan *Anadolu*, SCF'nin seçimi kazanabilmek için çirkin propagandalar yaptığını yazıyordu, "Aydınlılar reylerini Cumhuriyet Halk Fırkasına veriyorlar Serbest Fırka mensupları ise halkı aldatmak için bin bir çeşit çirkin propagandalara başvuruyorlar" (*Anadolu*, 25.09.1930), İzmir halkını CHF'ye oy vermeye çağırıyor ve "Aziz İzmirli! Seni düşman esaretinden kurtaran Cumhuriyet Halk Fırkasıdır. Aziz İzmirli! Reyini H. Fırkasına ver" (*Anadolu*, 25.09.1930) şeklinde sloganlara yer veriyordu. Kadınlara ve memurlara yönelik de çalışmalarında kadınlara seçme hakkını veren ve Barem Kanunu'nu çıkaranın CHF olduğunu vurguluyordu. Toplumun her kesimine çeşitli ikna cümleleri kurmuş ve "İzmirli! memleketi düşmandan, kendilerini esaretten kurtaran fırkanın hizmetlerini unutacak adamlar değildir" (*Anadolu*, 26.09.1930) diyerek, adeta psikolojik baskı uygulamıştı.

Anadolu, ülkeyi düşman işgalinden kurtaranın CHF olmasını ve Gazi'nin de bu fırkanın reisi olmasını birer ikna aracı olarak kullanmıştı. Gazetenin, özellikle seçim arifesinde bunu hatırlatması halk için bir tehdit aracı olarak kullanılıyordu. CHF'ye oy vermezseniz Gazi'yi karşınıza alırsınız fikri oluşturulmaya çalışılıyordu. Oysaki fırka kuruluş aşamasında Gazi'nin tarafsız kalacağına dair sözü vardı. Ancak sonraki süreçte yaşanan olaylar ve özellikle Yunus Nadi Bey'in Gazi'ye yaptığı çağrılar Gazi'yi bu tutumundan caydırmıştı. Gazi eylül ayı başında basına verdiği bir demeçte CHF'nin başında olduğunu duyurmuştu.

Anadolu örneğinde de görüldüğü gibi, SCF'ye karşı propaganda genellikle CHF'nin ülkenin kuruluş aşamasındaki rolü ile ilgili olmuştur. *Anadolu*'nun yanı sıra CHF yanlısı basın büyük oranda SCF'ye yönelik bir karalama çalışması yürütmüştü. Ekim sonlarında İzmir'de *Serbes Cumhuriyet* yayın hayatına başlamıştı. Gazete SCF'yi desteklemekteydi. *Serbes Cumhuriyet* yazarlarından Faik Muhittin de yapılan belediye seçimleri ile ilgili seçimleri birçok yerde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kazandığını ancak seçimlere fesat karıştırıldığını söylemişti (Serbes Cumhuriyet, 27.10.1930).

Anadolu, iddialara SCF'nin seçimi kazandığı birkaç yeri örnek göstererek karşılık veriyordu. Kınık ve Kuşadasın'da seçimi kazanan SCF'ye yönelik, "Acaba, Kuşadası ile Kınık Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin hükümrân olduğu sahadan hariç yerler midir?... Aydın'da, Manisa'da, Karşıyaka'da intihabatı müdahale eden hükümetin Kuşadası ve Kınık'da da aynı suretle müdahale etmesi icabederdi" (*Anadolu*, 20.10.1930) haberine yer verilmişti.

SCF ve CHF'yi destekleyen gazeteleri karşı karşıya getiren bir başka olay da İzmir çevresinde kasım ayı içinde yaşanan suç olayları olmuştur. SCF'yi destekleyen gazeteler CHF'nin SCF'yi zedelemek ve lekelemek için yayın yaptığını düşünüyordu. *Anadolu*, bu olayları SCF aleyhine kullanırken gözden kaçırdığı nokta ise ortada bir azmettiricinin olmamasıdır, yani suçları bireysel suçlardır. *Anadolu*, SCF'yi halkın gözünden düşürmek için büyük uğraş vermişti. CHF-SCF arasındaki gerilim arttıkça, *Anadolu* da SCF'yi karalamaya yönelik haberlerine ağırlık veriyordu. *Anadolu*'nun haberlerine göre SCF ülkede yaşanan tüm olumsuzlukların sebebidir. Şeriatçı, gayrimeşru işler ile ilgilenen, ülkesinin çıkarlarına hiç sayıp Rum ve Ermenileri belediye seçimlerinde aday yapan, Gazi'nin aleyhinde işler yapan, halkı kandıran, halktan haraç alan bir fırka olarak nitelendiriliyordu.

Yarın da yapılan yolsuzluklara geniş yer ayırıyordu. Oy verenleri engelleme çalışmaları artık her yerde konuşulmaya başlanmıştı. Yolsuzluklar sadece İzmir ile sınırlı değildi, Bursa ve Eskişehir başta olmak üzere ülkenin dört bir yanından hile ve fesat haberleri gelmeye devam ediyordu. *Yarın*, birçok yolsuzluk haberine yer veriyordu. Okuma yazma bilmeyenlere ücretli kitaplar aracılığıyla oy pusulaları yazdırıldığı, İzmir'de yürüyüşler nedeniyle soruşturmalar yapıldığı, belediye azalarının halkı toplayarak SCF kazansa bile seçimlerin bozulduğunun söylendiği,

CHF'nin kadınlara her oy için 20 kuruş verdiği, SCF ile CHF arasında tartışmaların yaşandığını yazıyordu (Yarın, 19.09.1930).

Fethi Bey, Batı Anadolu turu sırasında gördüğü ilgiden dolayı seçimi kazanacağını düşünüyordu. Serbest Fırka İstanbul Mebusu Tahsin (Uzer) Bey de seçimlere katılma kararı ile ilgili, Gazi'ye başvurulduğunu ve Gazi'den onay alınca da seçimlere katılma kararı verdiklerini söylemektedir (Erer, 1966: 57).

Seçimlere katılma kararının Gazi'nin fikri olduğuna yönelik bazı nedenler vardı. Fırkanın kurulduğu günden kapatıldığı güne kadar geçen 99 günlük süreçte birçok önemli kararda Gazi'nin doğrudan müdahalesi vardı. Fethi Bey'in, tüm tepkilere rağmen kararlılığına geçerli bir sebep sunmaması da Gazi'nin müdahalesini doğrular niteliktedir. Süreyya Paşa'nın da seçimlere girilmemesi yönündeki ısrarlarına karşılık Fethi Bey, "Ne yapayım, Serbest Fırkayı teşkil eden o! Parayı veren o! Belediye intihabına iştirak emrini veren de odur" (İlmen, 1951: 74) demesi de bu görüşü doğrulamaktadır. Bunların yanı sıra Gazi'nin bu seçimler için Fethi Bey'e 30 bin lira verdiği de söylenmişti (İlmen, 1951: 74).

Her iki fırkanın temelde siyasi görüşleri ve ideolojileri benzerdir. İki fırka taraftarları da yine benzer sosyal sınıflardandı. Farklı olan nokta ise SCF'nin kendi tabanını oluşturan çiftçi, amele ve işçilerden aday göstermekten kaçınmış olmasıdır. İki fırkanın aday olarak gösterdiği meslek sınıfları incelendiğinde ağırlıklı olarak tüccar sınıfından aday gösterildiği görülecektir. Özellikle itibarlı meslek olarak nitelendirilen avukat, doktor, mühendis gibi mesleklere mensup kişiler aday olarak gösterilmişti. Tarım ağırlıklı bir şehir olmasına rağmen her iki firkada da çiftçi sınıfından aday oldukça az sayıdaydı. Köylü ve çiftçinin ekonomik durumunu bir seçim propagandası olarak kullanan SCF'nin bu kesimlerden aday göstermemesi seçimde (Son Posta, 30.09.1930) nispeten hüsrana uğranılmasının sebeplerinden birisi olmuştur. SCF'nin bu aday politikasını sınıfsal bir tercih olarak nitelendirmek yanlış olacaktır. SCF'nin tabanını oluşturan yoksul kesimden aday gösterilmesi yerine CHF'nin uyguladığı politikanın örnek alınması adayların Ankara'da milleti daha iyi temsil edecek olmasına bağlanmaktadır (Hizmet, 06.11.1930).

Gazeteciler de her iki fırka için önemliydi. Bu sebeple dönemin ünlü gazetecilerinden de adaylar gösterilmişti. Örneğin iktidar yanlısı *Milliyet*'in yazı işleri müdürü Etem İzzet Bey, *Vakit*'in yazı işleri müdürü Refik Ahmet Bey, *Cumhuriyet*

gazetesi yazı işleri müdürü Kemal Salih aday gösterilmişti. Muhalefet yanlısı *Yarın*'ın başyazarı Arif Oruç Bey, Suat Derviş Han, yine bir başka gazeteci Ziya Şakir Bey de aday gösterilmişti.

1930 Belediye Seçimleri kadınlar için de büyük önem taşıyordu. Kadınlar ilk defa bu seçimlerde aday gösterilmişti. CHF 11 kadın aday, SCF'de 7 kadın aday ki bunlardan birisi Gazi'nin kız kardeşi Makbule Hanım'dı, göstermişti. Sabiha Sertel ise bağımsız olarak adaylığını koymuştu.

Yine SCF ile birlikte Türk siyasal hayatına gelen bir diğer yenilik de azınlıkların seçimlere katılması olmuştu. SCF'nin adaylarından bazıları Rum, Ermeni ve Yahudi'ydi (Son Posta, 15.08.1930). Seçimlerde gayrimüslim adaylara yer verilmesi CHF tarafından tepkiyle karşılanmıştı. İleriki süreçte bu durum propaganda amaçlı kullanılmış, hatta halkın bu sebeple SCF'ye oy vermediği yazılmıştı. Zeynel Besim Bey konu ile ilgili Selanik'ten aday olarak önerdiği bir doktoru Fethi Bey'in 'dönme' diyerek reddettiğini ama bu titizliğin Rum, Ermeni ve Yahudilerin adaylıklarında gösterilmediğini belirtir (Son Posta, 02.11.1930).

Yine 1930 Belediye Seçimleri ile birlikte gelen bir diğer yenilikte seçimlerin tek dereceli yapılmasıydı. Daha öncesinde seçimler iki dereceli yapılıyordu. İki dereceli seçimlerin kısaca egemen gücün belirlediği adayların zorunlu olarak onaylanması anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

1930 Belediye Seçimleri o güne dek görülmemiş bir canlılık içinde yapılmıştı. *Son Posta* seçim döneminin canlılığını önceki senelerle kıyaslayarak aktarmaya çalışmıştı. Önceki seçimde halkın oy için yerinden kımıldamadığını ancak bu seçimlerde seçim kapılarının hıncahınç dolu olduğunu yazmıştı (Son Posta, 07.10.1930). Bu canlı seçim ortamında CHF'nin seçimi kazanacağı yönünde SCF taraftarlarının endişeleri vardı. Endişe duyanlardan birisi de Fethi Bey'di. Fethi Bey, CHF'nin seçimleri kazanmak için her yola başvuracağını ve SCF'nin de buna karşı önlem aldığını söylemişti (Okyar, 1980: 511). Seçim bu canlılık içerisinde gerçekleşmiş ancak ortaya atılan iddialar bu canlılığa gölge düşürmüş ve Türkiye bir demokrasi düzenini daha başarısızlıkla sonuçlandırmıştı.

Seçimlerin yasalara uygun bir ortamda yapılabilmesi ve sonuçların güvenilir olması için Dâhiliye Vekâleti önemliydi. Ancak seçimler esnasında Dâhiliye Vekâleti tavrını açıkça CHF tarafından koymuş, polis ve jandarma ile seçimlere müdahale

etmişti (Ağaoğlu, 2021: 66-67). Muhalefetin iddialarına göre, oy vermek isteyen vatandaşlara sandık başında görevli olan kişiler engel oluyor, işler yavaşlatılıyor ve oy veren biktırılmaya çalışılıyordu. Devlet sektöründe çalışanlar baskı ile karşılaşmakta ve işten çıkarılma korkusuyla Halk Fırkasına oy vermektedir. İktidar partisinin iddialarına göreyse seçim bölgelerindeki huzursuzlukları SCF çıkarıyordu. İktidar partisine göre seçimler yasalar çerçevesinde yapılıyor ve CHF önde gidiyordu (Milliyet, 06.10.1930).

CHF yanlısı basın, muhalefeti irtica ile suçluyordu. Bir CHF mebusu “Menemen’de fes giydirdi, tekkeleri de açtıracak diyorlar. Fethi Bey’in bu söylenenlerden haberi var mı?” (Milliyet, 12.10.1930) diyerek tepkisini göstermişti. Yine Adana’da “SCF Ocağına üzerinde ayet yazılı bir bayrak asıldı” (Cumhuriyet, 17.10.1930) haberine yer verilmişti. “İstanbul’da ortasında bir yıldız bulunan yeşil bir bayrak taşıyan bir grup seçim sandığına saldırmıştır” (Hâkimiyet-i Milliye, 11.10.1930). Muhalefet yanlısı basında bu söylemler alay konusu olmuş, SCF lideri Fethi Bey ise sert tepki göstermiş ve İstanbul halkının bu gibi kışkırtmalar ile hareket etmeyeceğini söylemişti (Son Posta, 13.10.1930).

Yeni fırkanın gösterdiği gayrimüslim adaylara CHF tepki göstermiş olsa bile ülkede yaşayan gayrimüslimlerin oylarını istiyordu. *Son Posta*’da verilen bir habere göre, Gayrimüslim halk CHF’nin baskısından çekindiği için oylarını bu partiye vermişti (Son Posta, 15.10.1930). Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, SCF’yi Gayrimüslimlere yer verdiği için ‘gavur fırka’ olarak nitelendirmişti (Son Posta, 11.10.1930).

Seçim sürecinde ülkenin dört bir yanında birçok olay yaşanmış, yapılan baskılara dayanamayan bazı SCF’liler seçimden çekilmişti. Yaşanan bu olaylar içerisinde değinilmesi gereken önemli bir nokta Samsun’dur. Samsun’da diğer bölgelerde yaşanan olaylar oldukça azdı. Örneğin Bafra’da belediyenin intihap salonuna zorla girmek isteyen CHF’ye mensup isimler içeri alınmamıştı (Son Posta, 16.10.1930). Samsun’daki durumu Weiker, “Vali, Emekli General Kazım İnanç kendisine Serbest Fırka’ya her türlü imkânın tanınması yolunda gelen emri ciddiye almış görünüyordu. Birçok kez, bir tarafın ya da diğerinin kontrolden çıkma tehlikesi olan taşkınlıklarını bastırdı. Böylece Samsun seçimlerinin sadece birkaç kez vuku bulan şiddetle geçmesini sağlamış oldu” (Weiker, 1973: 123 şeklinde anlatıyor. Bunun

yanı sıra Gazi, öz kardeşini ve yakın arkadaşlarını SCF’de görevlendirince, Vali Kazım Paşa da kızını SCF’ye üye yapmış ve SCF için serbestlik ortamı yaratmıştı (Başar, 1981: 35).

Seçimin ilk günlerinde Gazi ile görüşen Fethi Bey yaptığı açıklamada, “Hükümet intihabata müdahale etmiyor ve etmeyecektir. Bu hususta kati söz aldım” (Son Posta, 02.10.1930) demişti. Fethi Bey seçimlere müdahale edilmeyeceğine inanıyordu. Yaşanan olayların ardından Gazi’nin tarafsızlık fikri değişince, SCF liderlerinin ve seçmenlerinin tepkisi başlamıştı. Tepkiler kimi zaman halkın toplu olarak gönderdiği telgraflarla bazen de SCF erkânı tarafından bizzat iletilmişti. Ancak Gazi şikâyetlere karşı herhangi bir tepki göstermemiş ve seçimler bitene kadar duruma seyirci kalmıştı. Gazi’nin seçimler sırasında gösterdiği tutum SCF’nin fesih nedenine de ışık tutmuştu. CHF müfettişi Hilmi Bey, halkın SCF’ye yönelmesinden endişelenen Gazi’nin İsmet Paşa’ya ‘cayır cayır yarıyoruz’ dediğini söylemişti (Uran, 2007: 58). Okyar’a (1980: 512-514) göre, Gazi’nin başında olduğu CHF’nin millet tarafından seçilme reddedilmesi onun gururunu kırmıştı

Ağaoğlu Ahmet Bey ile Gazi arasında geçen bir diyalog esnasında Gazi’nin kendisine “fırka işleri nasıl gidiyor?” diye sorduğunu ve kendisinin tüm engellemelere rağmen halkın SCF’ye büyük ilgi gösterdiğini belirttiğini söylemişti (Ağaoğlu, 2021: 52-53). Gazi’nin otoritesi vardı ve bu tarz olayların Gazi’nin izni dışında yaşanmayacağı düşünülürse, bu durumu kendisin düzenlemiş veya izin vermiş olması muhtemeldi. Tüm yaşananlara rağmen Gazi olaylara son vermemeye karar vermiş ve tarafının CHF olduğunu açıkça göstermişti.

Seçim sonuçları açıklandığında 502 seçim bölgesinden 31’ini SCF kazanmıştı (Weiker, 1973: 115). Basına ilan edilen sonuçlar ile daha sonra ilan edilen sonuçlar arasında fark vardı. Örneğin Adana’da olaylı geçen seçimler sonucunda önce 1 oy farkla (Son Posta, 06.10.1930) daha sonra da 57 oy farkla seçimi SCF’nin kazandığı ilan edilmişti (Hizmet, 13.10.1930). Daha sonraysa 22 oy farkla seçimleri CHF’nin kazandığı ilan edilmişti (Hizmet, 13.10.1930). İstanbul’da resmî açıklamalara göre CHF oyların 35.934’ünü SCF ise 12.813’ünü almıştı. İzmir’de CHF 14.624 oy alırken SCF 9960 oy almıştı (Hizmet, 20.11.1930). SCF bu sonuca itiraz etmiş ve SCF’nin 16.000 oy aldığını ileri sürmüşlerdi (Son Posta, 21.10.1930). Samsun’da SCF 3312 oy

ile CHF karşısında büyük bir başarı elde etmişti. Bursa’da CHF 11.147 oy, SCF ise 599 oy almış ve CHF seçimi büyük bir farkla kazanmıştı (Hizmet, 10.10.1930).

SCF’nin henüz teşkilatını tamamlamadan Gazi’nin isteği üzerine seçimlere katılması ve büyük baskı altında geçirilen dönem, fırkanın kuruluşu ve bu seçim dönemi içerisinde yaşanan büyük heyecanın son noktası olmuştu. Gazi’nin söz verdiği halde tarafsızlığını korumaması, ülkede SCF’ye verilen kitlesel desteğin boyutunu göstermişti. SCF’nin gördüğü destek CHF çevrelerini rahatsız etmiş göstermelik bir nitelik taşıyan ‘siyasi haklar’ ortadan kalkmıştı. Seçimler SCF’nin kapatılmasındaki en büyük etkenlerden birisi olmuştu. Bununla birlikte seçimlerin gösterdiği bir başka gerçek de egemen kesimlerin çıkarlarına aykırı olduğu sürece ülkede muhalefet barındırılmayacağıydı.

3.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Fesih Süreci

SCF sürecinde Fethi Bey’in İzmir gezisiyle başlayan ve 1930 Belediye Seçimleriyle zirveye ulaşan olaylar SCF’nin kuruluşunun Türkiye’de ne denli büyük bir etki yaptığını göstermektedir. SCF’nin kapatılış nedenleri incelendiğinde fırkaya gösterilen büyük ilginin, fırkanın sonuna da zemin hazırladığını görmek mümkündür. Süreç içerisinde çözüm yolları aranmış, basın, olaya doğrudan dâhil olmuş ve Gazi Mustafa Kemal’e yönelik söylemlerde bulunulmuştu.

3.4.1. Yunus Nadi’nin Mektubu

Fethi Bey’in İzmir gezisinden sonra CHF ve SCF arasındaki gerilim iyiden iyiye artmıştı. Batı Anadolu turunda Fethi Bey’in gittiği her yerde ilgiyle karşılanması, çıkan olaylar, çatışmalar ve CHF binalarına yapılan saldırılar, CHF’yi endişelendirmiş ve Gazi’nin tarafsız olup olmayacağı yine gündeme gelmişti. Bu endişelerin yaşandığı dönemde Yunus Nadi, Gazi’ye hitaben bir mektup yayınlamıştı (bkz. Ek-5). Mektupta Yunus Nadi, İzmir olaylarını hatırlatmış, ülkenin geleceğinden endişe ettiğini ifade etmiş ve Gazi’den açıkça tarafını belirtmesini istemişti (Cumhuriyet, 09.09.1930). Sonraki gün Gazi’nin cevabı yine aynı gazetede yer almıştı (bkz. Ek-6). Gazi, CHF’nin Umumu Reisi olduğunu, CHF’ye tarihen bağlı olduğunu, bu bağı çözecek hiçbir sebep ve olay olmadığını, olmayacağını, resmi vazifesi doğrultusunda CHF’nin başında olacağını söylemişti (Cumhuriyet, 10.09.1930).

Yunus Nadi'nin Gazi'ye hitaben kaleme aldığı mektup oldukça sert ve cüretkârdır. Ağaoğlu Ahmet Bey, Yunus Nadi'nin, Gazi'ye bu gibi bir mektup yazma cesaretini nereden bulduğunu sorguluyordu. Ardından da kendi sorusuna cevap veriyor ve Gazi'den aldığını iddia ediyordu (Ağaoğlu, 2021: 48-49). Fethi Bey ise konuyla ilgili, Gazi'nin *Anadolu* gazetesi sahibi ve Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey'e 'Halk Fırkası binasının taşlandığını sen gözlerinle gördün mü?' diye sorduğunu, onun olumlu cevap vermesiyle bir süre düşündükten sonra, Yunus Nadi Bey'e 'bir kâğıt kalem al' emrini vererek, yukarıda bahsi geçen mektubu dikte ettirdiğini söylemektedir (Okyar, 1980: 502).

Bu mektuplaşmanın ardından Fethi Bey basına yaptığı açıklamada, "Cumhuriyetin muhafazası yalnız Yunus Nadi Bey'in yedi emanetine tevdi olunmuş değildir" (Son Posta, 12.09.1930) derken, anılarında da bu mektuplar hakkında, "Halk Fırkası iktidarının çatırdaması endişesinin kimlere kadar uzandığını gösteriyordu" (Okyar, 1980: 504) yorumunu yapmıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey de mektubun kendilerini şüphelendirdiğini, bu nedenle Fethi Bey ve Nuri Bey'in Gazi'yi ziyaret ettiklerini ve Gazi'nin "Ben iki fırkaya da yardım edeceğimi söylemişim. Görüyorsunuz ki, siz benim yardımıma muhtaç değilsiniz! Halk hep size doğru akıyor. Desteğe öteki fırka muhtaçtır. Binaenaleyh, benim cevabımı bu destek mahiyetinde kabul ederek işinize devam ediniz. Lazım olduğu takdirde size de yardım edeceğim" (Ağaoğlu, 2021: 50) dediğini yazmaktadır.

Çavdar'a (1983: 2058) göre de böylesi sert bir üslupla yazılan bir mektup o dönemde Gazi'nin izni olmadan yazılamazdı. Gazi'nin bu mektubu neden yazdığını anlamak açısından, bu mektubun meydana getirdiği duruma da bakmak gerekir. Gazi'nin Genel Sekreteri Soyak, mektubun "hakiki durumu belirlemeye yol açmak için" (Soyak, 1973: 432) yazıldığını ileri sürmektedir. 'Hakiki durum' ile ne ifade edildiği mektubun yorumunda ortaya çıkmaktadır. Bu mektupla aslında Gazi, tarafsız olmadığını açıklamış oluyordu. İktidar basını da bunu, "Gazi bir taraftır, fırkaların fevkindedir, demeleri kadar gülünç bir hareket tasavvur edilemez" (Anadolu, 24.09.1930) şeklinde açıklamıştı. Yine *Anadolu*'nun "Gene iddia ediyorlar ki; Büyük Gazi bir taraftır, fırkaların fevkindedir. Bunların hiçbirinin doğru olmadığını söylemeye hacet bile yoktur. Gazi Hazretleri Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisi

olduklarını işte böylece beyan buyuruyorlar” (Anadolu, 25.09.1930) şeklindeki yorumu da umulan sonucu açıklamaktadır.

3.4.2. İsmail Hakkı Bey’in Yazısı

1930 Belediye Seçimleri sürecinde İstanbul seçimlerinin kızıştığı sırada, SCF İstanbul Ocak Başkanı İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey’in *Yarın*’da çıkan bir yazısı Gazi Mustafa Kemal’in durumunu yeniden gündeme getirmişti. Ocak Başkanlığının yanı sıra İstanbul Üniversitesi’nde profesör de olan İsmail Hakkı Bey yazdığı yazıda cesur bir üslup kullanmış ve Gazi Mustafa Kemal’i tarihsel kişilerle karşılaştırmış aynı zamanda onu nasıl bir konumda görmek istediklerini açıklamıştı. İsmail Hakkı Bey, ‘Bizim Taptığımız Gazi Mustafa Kemal’ (bkz, Ek- 7) başlıklı yazısında Gazi Mustafa Kemal’i iki yönüyle ele almış ve taptıkları Gazi’nin CHF’nin umumi reisi olan Gazi değil eskinin manevi kuvvetlerini taşıyan Mutlak Gazi Mustafa Kemal olduğunu söylemişti (Yarın, 12.10.1930).

Bu yazı, Gazi’nin tarafsız olması gerektiğini belirtmiş aynı zamanda Gazi’yi taraf tartışmalarının içine çekmişti. Gazi’nin tarafsız olması gerektiği, devlet başkanı olduğu düşünüldüğünde doğaldır ancak dönemin şartları düşünüldüğünde bu yazının erken kaleme alınmış olduğu düşünülebilir. Yazı CHF taraftarlarınca büyük tepkiyle karşılanmıştı çünkü Gazi-CHF özdeşliği tezini çürütür nitelikte bir yazıdır. Diğer taraftan yazı SCF’ye yönelik yeni bir eleştiri kapısını aralamıştı. Çünkü İsmail Hakkı Bey aynı zamanda bir SCF yöneticisiydi. İktidar yanlısı gazeteler vakit kaybetmeden bu yazı üzerinden SCF’nin ayak oyunlarına giriştiğini söylüyordu. Bu suçlamaya *Vakit*, Mutlak Gazi Mustafa Kemal’in olmadığı, tek başına bir Gazi Mustafa Kemal olduğu şeklinde yer vermişti (Vakit, 13.09.1930).

Bu konudaki ilgi çekici bir yorum ise kısa bir süre önce, yeni fırkanın önde gelenleri arasında yer alan ve Gazi’nin tarafsızlık açıklamalarını destekleyen Dr. Reşit Galip Bey’den gelmişti. Galip, Gazi Mustafa Kemal’in kendisine tapılmasını istemediğini savunmuş ve İsmail Hakkı Bey’i ruhunu ve fikrini politik hırslara kaptırmış olmakla suçlamıştı. Galip’e göre İsmail Hakkı Bey, Gazi’yi yüceltmek ister gibi görünerek aslında ona çeşitli saldırılarda bulunuyordu (Hakimiyet-i Milliye, 15.10.1930).

İsmail Hakkı Bey'in bu yazısı Gazi'nin de tepkisini çekmişti. Ağaoğlu Ahmet Bey'i yanına çağırarak yazının içeriğinin kendisine mi yoksa fırkaya mı ait olduğunu sormuştu. Ağaoğlu Ahmet Bey'in anlattığına göre Reşit Galip'in imzasıyla yayınlanan yazıda aslında Gazi'nin onayından geçerek kaleme alınmıştı (Ağaoğlu, 2021: 87). SCF sürecinde, en büyük mücadelenin Gazi'nin fırkalar karşısındaki tutumu konusunda verildiği düşünülürse Gazi'nin İsmail Hakkı Bey'in yazısından ne kadar büyük boyutta hoşlanmadığı görülecektir.

3.4.3. Gazi Mustafa Kemal'e Başbakanlık Teklifi

İktidar ve muhalefet partisi arasındaki mücadele kamuoyunu SCF lehine güçlendiriyordu. Durumun aleyhine gelişmekte olduğunu gören CHF mensupları, kendilerini daha etkili bir şekilde desteklemesi için Gazi Mustafa Kemal'in huzuruna çıkmışlar (Kandemir, 1955: 104) ve gerekçe olarak da SCF'nin devrimler ve Cumhuriyet için tehlike arz etmesini sunmuşlardı. CHF mensuplarına göre SCF zararlı unsurlar barındırıyordu ve fırka kurucuları SCF üzerindeki otoritelerini kaybetmişlerdi. SCF yeni kurulduğu sıralarda bu fırkayı destekleyenler bile artık fırkanın gereksiz olduğuna kanaat getirmişti. Tam da böyle bir ortamda *Yarın* başyazarı Arif Oruç sahibi olduğu *Yarın*'da oldukça cüretkâr bir yazı yazmış (bkz. Ek-8) ve Gazi'yi etkilemeye çalışan CHF'lilerin eline "mükemmel bir silah" (Kutay, 1980: 11837) vermişti. Oruç bu yazısında, Gazi Mustafa Kemal'e görevinden ayrılarak başbakanlığı üstlenmesini ve cumhurbaşkanlığı makamına da Fevzi (Çakmak) Bey'in getirilmesini önermişti. Oruç'a göre ülke İsmet Paşa'nın uyguladığı politikaların başarısızlıkla sonuçlanması sebebiyle büyük bir sıkıntı içine düşmüştü. Halkın büyük bir çoğunluğu İsmet Paşa'nın bu durumu düzeltemeyeceğine inanıyordu. Bunun yanı sıra İsmet Paşa'nın yerine başka kimse geçse bile bu durumun düzeltilmeyeceği düşünülüyordu (Yarın, 19.10.1930).

Tıpkı İsmail Hakkı Bey'in yazdığı yazı gibi Arif Oruç'un bu yazısı da iktidar partisi taraflarınca SCF'ye mal edilmişti. İktidar yanlısı gazetelere göre, Arif Oruç'un kaleme aldığı yazı aslında, SCF'nin yönünü kaybettiğini gösteriyordu. SCF seçimlerden önce kendisinin iktidara geleceğine halkı inandırmış ve seçimlerde başarısız olunca nasıl davranacağını bilememişti. Bu yazı ile ilgili Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey, Gazi'nin memlekete hizmet etmesi için bir makamda bulunmasına gerek olmadığını söylemişti (Hâkimiyet-i Milliye, 20.10.1930).

Vakit yazarı Mehmet Asım da ‘Sis Basıyor’ başlıklı yazısında, başbakanlık önerisini ‘bedbahtlık’ olarak nitelendirmişti. M. Asım’a göre bu önerinin asıl sebebi Gazi’yi halka iş yapamıyormuş gibi göstermek ve Fevzi Paşa’da makam, mevki hırsı uyandırarak, Kurtuluş Savaşı kahramanları arasında rekabetlere yol açmaktı. Bunun sonucunda da memlekette istedikleri gibi hareket etmekte (*Vakit*, 19.09.1930). Aynı gazetede yazan Hakkı Tarık da SCF’nin asıl amacının CHF’yi yok etmek ve sonra da Cumhuriyet’i kaldırmak olduğunu söylüyordu (*Vakit*, 17.09.1930). Hakkı Tarık’a göre, “... Bunlar yapmak istemiyorlar, yıkmak istiyorlar ve Fethi Bey’i de daha kolay yıkacak bir hükümet kuracağı için istiyorlar” (*Vakit*, 17.09.1930) dı. Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak’ın anılarında anlattığına göre Gazi’de cumhurbaşkanlığından ayrılıp başbakanlığa geçme düşüncesi vardı (Soyak, 1973: 441).

Arif Oruç’un iktidar yanlısı basına yönelik bu tutumunun iki sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi Gazi’yi tartışmaların içine çekmek ve İsmet Paşa üzerinde yoğunlaşan iddialara engel olmak, ikincisi ise Gazi’yi kendilerinden yana tavır koymas için onun üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktı.

Ekim ayının sonlarında bu tartışma hafiflemişti. Çünkü tam da o dönemde ilk kez bir Yunanistan Başbakanı Türkiye’yi ziyaret etmişti. O günlerde gazeteler sayfalarını daha çok bu olaya ayırıyordu. Ancak yine de karşılıklı suçlamalar tamamen bitmiş değildi. Bu durumun sebebi ise *Hâkimiyet-i Milliye*’nin tutumuydu. *Hâkimiyet-i Milliye*, SCF’yi yıpratma politikasına devam ediyordu. Yeni fırka iktidar partisinin beklediği amaçların dışına çıkmış ve artık yok edilmesi gereken bir rakip olmuştu. Falih Rıfkı ‘Uçurum’ başlıklı yazısında SCF’nin karanlık güçlerin eline geçtiğini, ‘Gündelik’ adlı sütununda, yeni partinin Türk düşmanlarının ve Cumhuriyet’ten zarar görenlerin sığınağı haline geldiğini, ‘Politika’ adlı sütununda ise SCF’nin ülkenin güvenliğini bozduğunu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 29.10.1930) söylüyordu.

SCF’ye yönelik iktidar yanlısı basının bu sert saldırıları karşısında muhalif basın suskun kalmıştı. Yunanistan Başbakanı’nın yurttaki olması bunun temel sebebi olsa da eskiye göre çok şeylerin değiştiği anlaşıyordu. Basının tek taraflı tepkisi bu dönemde gür olsa da kişi bazında kalem kavgaları yaşanıyor. Örneğin M. Zekeriya ve Falih Rıfkı polemiği dönemin önemli tartışmalarındandı. Falih Rıfkı, M. Zekeriya’yı ‘pis ruhlu’, M. Zekeriya da Falih Rıfkı’yı ‘Ankara’da dalkavukların ustası’ olarak nitelendiriyordu.

Ağaoğlu Ahmet Bey bu dönem içerisinde aktif olarak *Son Posta*'da yazmaya başlamıştı. Meclis açılmadan bir gün önce kaleme aldığı 'Milli İrade Bu mudur?' başlıklı yazısında iktidarı, anayasanın herkese eşit oy ilkesini çiğnemek ve SCF'ye oy verecekleri engellemekle suçluyordu (Son Posta, 31.10.1930). Sonraki gün meclisin açılışında Ağaoğlu Ahmet Bey'in bu sitemine Falih Rıfkı, İsmet Paşa'nın Sivas Nutku'ndan sonra yapıldığı gibi ortak mücadele çağrısı yapmıştı. "Türkiye'nin bütün Cumhuriyetçileri birleşiniz! Çünkü karşınızda Türkiye'nin bütün yalancıları, müfterileri, menfaat adamları birleşmişlerdir" (Hâkimiyet-i Milliye, 31.10.1930) demişti.

3.4.4. Gazi Mustafa Kemal'in Meclisi Açış Konuşması

SCF yanlısı basında belediye seçimlerinin ardından eski heyecan kalmamıştı. Aynı durum halkta da söz konusuydu. İlk zamanlardaki yoğun üye kaydı yerini sessizliğe bırakmıştı. Partinin geleceğine dair endişeler de artmıştı. Kamuoyunda SCF'nin teşkilatlarını dağıtacağı ve yalnız Meclis içinde bir muhalif grup olarak yer alacakları söylentisi vardı. Fethi Bey bu söylentilerin artması üzerine açıklama yaparak, haberlerin tamamen uydurma ve asılsız (Yarın, 07.11.1930) olduğunu söylemişti.

Bu ortam içerisinde bütün gözler Gazi Mustafa Kemal'in Meclis'in yeni döneminin açılışında yapacağı konuşmaya çevrilmişti. Çünkü Gazi'nin konuşması ya SCF'nin kapatılmasına ve yeniden muhalefetsiz bir ortamın oluşmasına sebep olacak ya da SCF'nin yaşaması için yeni bir umut doğacaktı.

Sonunda beklenen gün gelmiş ve Gazi, Meclis'te ülkenin içinde bulunduğu durum, iç ve dış politika, demiryolları yapımı ve hükümetin yeni mali yasa tasarısına ilişkin değerlendirme yapmak için kürsüye çıkmıştı. Her bir cümlesi ayrı öneme sahip bu konuşmanın özellikle iç politikaya ilişkin kısmı dikkat çekiciydi. Seçim sürecinde yaşananlara ilişkin yorum yapan Gazi, bunların deneyim olduğunu söyleyerek geçirilen tecrübelerin yapılacak olan yeni seçimde emniyet ve güven ortamı için önemli olduğunu vurgulamıştı (Türk İnkılap Enstitüsü, 1945: 351-352). Bu sözler seçimlerde baskı yapıldığının Gazi Mustafa Kemal tarafından bilindiğinin bir göstergesi olmuştu. Asıl önemli nokta ise Gazi'nin, baskı, yolsuzluk gibi olayların yaşanmaması için SCF'nin varlığını devam ettirmesinin önemli olduğunu belirtmesiydi. Gazi'nin bu tutumu CHF çevrelerince tepkiyle karşılanmıştı.

Gazi'nin Meclis'teki konuşması SCF taraflarında sevinç uyandırmıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey'in *Son Posta*'da yer alan makalesi SCF'de oluşan sevinç görmek açısından önemlidir. Ağaoğlu Ahmet Bey konu ile ilgili Gazi'nin olayların farkında olduğunu ve bu noktada evladını uyarır gibi her iki tarafı da uyardığını söylemişti (*Son Posta*, 07.11.1930).

Gazi'nin, konuşmasında SCF'nin ilerideki seçimlere katılacağını söylemesi fırka mensuplarını umutlandırmıştı. SCF taraflarında fırkanın varlığına devam edeceği fikrini ve Gazi'nin tarafsız kalacağı düşüncesini oluşturmuştu. Gazi'nin tarafsız olması demek SCF'nin önündeki engellerin kalkması demektir. 1930 Belediye Seçimleri'nin ardından, fırka üyelerinde oluşan karamsarlık ve umutsuzluk ortadan kalkmıştı. *Son Posta* durumu, "Havadaki müphem bulutlar kaybolmuş, Halk Fırkası mensuplarının ümitleri boşa çıkmıştır" (*Son Posta*, 04.11.1930) şeklinde aktarmıştı.

Gazi kısa bir süre öncesine kadar CHF yönüne ağırlık vermişken şimdi neden kendi fırkasını kızdırdığı tartışılan konular arasındaydı. Ağaoğlu Ahmet Bey ve Gazi arasında geçen konuşma bu durumun sebebini nispeten ortaya koymaktadır. "Anlaşıyor ki, sen benim verdiğim sözlerden şüphe ediyorsun! İşte şu oturanlar yeniden şahit olsunlar, Fethi Bey'e Nuri Bey'e, sana ve bütün arkadaşlarımıza karşı bir namus borcum vardır. Dinliyor musunuz? Şahit olunuz, namus borcum vardır" (Ağaoğlu, 2021: 89). Bu eksende Gazi zaman zaman SCF'ye yönelik destekleyici adımlar atmaya devam ediyordu. Seçimlerin başında ömür boyu cumhurbaşkanlığında kalmak ve tarafsızlığını pekiştirmek için Fethi Bey ile bir uzlaşmaya varmasına rağmen CHF yanlısı gazetelerin baskısı sebebiyle bu fikrinden vazgeçmişti. Yine de SCF üzerinden desteğini tamamen çekmemişti (Okyar, 1980: 76).

3.4.5. Milli Blok Fikri ve 'Blok' Düşüncesinden Vazgeçilmesi

Gazi, Meclis'teki olumlu konuşmasından sonra Fethi Bey'e SCF'nin yaşamasını sağlayacak bir fikir önermişti. Öneriye göre, laiklik, halkçılık ve cumhuriyetçilik gibi temel ilkelere birlik olan iki fırka 'milli bir blok' oluşturacak ve Gazi de bu bloğun başkanı olacaktı (Ağaoğlu, 2021: 99). Her iki fırkanın adayları Gazi tarafından belirlenecek ve seçimler tek dereceli yapılacaktı. Ayrıca seçimlerde yaşanan ve halkı baskı altına alan olayların yaşanmaması için gerekli önlemler alınacaktı. Bu şartlar altında fırkalar, aldıkları oy oranına göre milletvekili çıkaracaklardı. Bu durumda devrim ve Cumhuriyet'e zararlı kişilerin fırkaya sızmasının da önüne geçilecekti.

İlk planda Gazi, ‘Milli Blok’ fikrinin Fethi Bey ile arasında kalmasını istemiş ancak 6 Kasım 1930 tarihli *Milliyet*’te Siirt Mebusu Mahmut Bey konuya açıklık getirmişti. Bunun üzerine CHF yanlıları Gazi üzerinde baskı kurmaya başlamışlardı. Gazi’nin ömür boyu cumhurbaşkanlığı konusunda olduğu gibi bu konuda da yalanlama yoluna gittiler (Okyar, 2019: 76). CHF yanlısı basına göre Gazi hakkında ortaya atılan bu iddia sadece SCF’nin isteğiydi (Cumhuriyet, 08.11.1930). İktidar yanlısı basın, Gazi’nin adının hiçbir şekilde SCF ile anılmasını istemiyordu.

Konu ile ilgili iki olasılık akıllara geliyordu. Ya iktidar yanlısı basın Gazi üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu ya da Gazi Mustafa Kemal ‘milli blok’ fikrinden sonradan vazgeçmiş ve bunu SCF tarafına henüz iletmemişti. Ancak birinci olasılığın daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Gazi, Meclis konuşmasında SCF’nin varlığına devam etmesi yönünde tutum takınmasına rağmen iktidar yanlısı basın SCF’ye yönelik karalama politikasından vazgeçmemiş ve gerekirse Gazi ile mücadele etmeye karar vermişlerdi (Ağaoğlu, 2021: 76). Falih Rıfkı, *Milliyet* ile açığa çıkan blok fikrinden sonra *Hâkimiyet-i Milliye*’de bu durumu eleştirmiş ve “Biz öz cumhuriyetçiler bu müessesenin içinde hiçbir şeyin demokrasinin bile hanedanlaşmasını kabul edemeyiz” (Hâkimiyet-i Milliye, 07.11.1930) diyerek açıkça Gazi’ye meydan okumuştur. Gazi alışılmamış tepkiler ile karşı karşıya kalmıştı. Yeni fırka için son bir çıkış yolu olan bu fikir de uygulanmamıştı. Ortaya atılmasından kısa bir süre sonra, Gazi Mustafa Kemal blogun gerçekleştirilmeyeceğini “o mesele olmayacak” (Okyar, 2019: 77) şeklinde Fethi Bey’e bildirmişti. Gazi’nin bu sözleri “her şeyin sonu demektir” (Çavdar, 1983: 2058). SCF’nin sonu ‘Milli Blok’tan vazgeçilmesiyle gelmişti.

Gazi’nin blok fikrinden vazgeçmesini Ağaoğlu Ahmet Bey, İsmet Paşa’ya bağlamıştı. Ona göre Gazi’yi İsmet Paşa korkutmuştu. Bu korkutmayı bizzat değil ancak çeşitli söylemler ile yapmıştı. İsmet Paşa’nın “Belediye intihaplarını gördün. Halk hep o tarafa akıyor. Şimdi sen intihabı hem bir dereceli ve hem de umumi yaptırmak istiyorsun. Seçilecek mebusların ekseriyeti tabii Fethi Bey’in taraftarı olacak. Fethi Bey bir gün bu ekseriyete dayanarak her şey olmak istemeyeceğinden emin misin?” (Ağaoğlu, 2021: 76-77) cümleleri, Ağaoğlu Ahmet Bey’in bu düşüncelerinin örneği niteliğindedir.

3.4.6. Meclis Görüşmeleri

Seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair iddia, ilk kez 2 Ekim 1930 tarihli meclis oturumunda Fethi Bey tarafından dile getirilmişti. Fethi Bey, Dâhiliye Vekili'nin, memurların, polisin ve jandarmanın seçim döneminde müdahalesini önleyemediğini ileri sürmüş ve hükümet memurlarının hürriyetlerin ayaklar altına alınmasına sessiz kalmasını Cumhuriyet'e aykırı olarak nitelendirmişti (TBMM ZC D.3 XXI: 39). Fethi Bey 6 Kasım 1930 tarihli oturumda Meclise konu ile ilgili bir önerge vermişti. Önergede seçim işlerine karıştırılan fesat ve yolsuzluklarla ilgili Dâhiliye Vekili ile bir tartışma ortamının açılmasını istemişti (TBMM ZC D.3 XXI: 17-18).

Fethi Bey'in vermiş olduğu bu gensoru önergesinin oylanmasından önce İsmet Paşa CHF mebuslarından da konu ile ilgili bazı şikâyetler geldiğini söylemiş ve görüşmelerin 15 Kasım 1930 tarihli Meclis oturumunda yapılmasını önermişti. Öneri kabul edilmiş, görüşmeler 15 Kasım 1930 tarihli oturumda yapılmıştı. 14.30'da başlayan görüşmeler 13 saat 15 dakika sürmüş ve görüşmelere SCF kanadından yalnız Fethi Bey, Nuri Bey ve Ahmet Bey katılmışlardı. Fethi Bey, görüşmelere çok sayıda belge ile katılmıştı. Görüşmeler özel locadaki Gazi'nin huzurunda yapılmıştı (TBMM ZC D.3 XXII: 17). Bu süreç sadece SCF için değil Türk siyasi tarihi için de belirleyici bir dönem olmuştu.

Fethi Bey, (bkz. Ek-9) SCF'nin gördüğü ilgiye rağmen seçim döneminde seçime katılımın az olduğunu ve CHF'ye her türlü kolaylık sağlanmasına rağmen SCF'ye yönelik engellemeler yapıldığını, hükümet yetkilerinin ve kolluk kuvvetlerinin halka baskı kurduklarını iddia etmiş, halkın CHF'den bu kadar memnun olmasına rağmen neden SCF kurulduğunda fırkaya yoğun ilgi gösterdiğini sorgulamıştı. Oturumda CHF mensupları Fethi Bey'in sözünü sık sık kesmiş ve bağırarak konuşmuşlardı. Bu ortam içerisinde Fethi Bey hükümet kuvvetlerinin halkın oy vermesine engel olduğunu, 'defterde ismin yok' bahanesiyle oy vermeye gelen seçmenin geri çevrildiğini, bu olayın her şehir ve kasabada yaşandığını, daha sonra ismin yok denilerek geri çevrilen kişilerin gıyabında imza veya parmak izleri ile oy verildiğini, nüfus cüzdanlarının yırtık olduğunu ileri sürerek engel olunduğunu, bazılarının nüfus cüzdanının geçerli olmadığı söylenerek nüfus dairelerine gönderildiğini, kimisinin de kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alındığını anlatmıştı (TBMM ZC D.3 XXII: 17).

Fethi Bey konuşmasının bundan sonraki kısmında üstte bahsi geçen yolsuzluklara ilişkin yer ve olay belirterek örnek ve sonraki süreç için yapılması gerekenlere ilişkin öneri vermişti. Önerisine göre öncelikle fesadı karıştıranlar itiraf etmeli ardından da Cumhuriyet’e yakışır bir şekilde seçimler serbest bir ortamda yeniden yapılmalıydı (TBMM ZC D.3 XXII: 23).

Fethi Bey’den sonra söz alan CHF mensupları SCF’nin CHF’ye yönelik yolsuzluk iddialarına yanıt vermekten ziyade SCF’ye oy vermek isteyenleri ve Fethi Bey’i suçlamışlardı. İzmir Meb’usu Vasıf Bey İzmir olaylarına değinmiş, her sandığın başında gürültü yapan kişilerin CHF’li seçmeni engellemeye yönelik çalıştığını iddia etmişti. Vasıf Bey’e göre, İzmir’in belediye seçimlerinde verdiği oylar, halkın CHF’ye olan bağlılıklarını göstermişti. Vasıf Bey, Ödemiş’te yaşanan olaylarda yakalananların üzerinde Fethi Bey’in fotoğrafı olduğunu ve birisinin SCF’ye kayıtlı olduğunu, Silivri’de de Kaymakamın dövüldüğü ve ağır yaralı olduğunu söylemişti (TBMM ZC D.3 XXII: 15-28).

Yine bu oturumda söz alan Balıkesir Meb’usu Hayrettin Bey de asıl yolsuzluk yapanın SCF olduğunu, Balıkesir’de yaşanan olaylarda halkın ‘Yaşasın hürriyet, yaşasın Serbest Fırka, kahrolsun hükümet’ diye bağırıldığını, Serbest Fırka elemanlarının kapı kapı dolaşarak ‘vergi yok, yol parası yok, şeker bedava. Allah bizimle, Peygamber bizimle...’ diye propaganda yaptıklarını, köylülerin ise fesadıklarını iddia etmiş ve durumun tamamen anarşi ve isyan olduğunu söylemişti (TBMM ZC D.3 XXII: 25-31).

Hayrettin Bey konuşmasının devamında bir Alevi köyündeki din adamının halkı SCF lehine oy kullanması için propaganda yaptığını, Adana Meb’usu Zamir Bey ise Adana’da Arap asıllı bir Serbest Fırkalı’nın CHF ve hükümet lehine kışkırttığını, Afyon Karahisar Meb’usu Ali (Çetinkaya), Fethi Bey’in Şeyh Sait isyanını ülkenin başına getirdiğini, Mondros Mütarekesinin onun tarafından imzalandığını, Fethi Bey’i göstererek Mondros Mütarekesinin timsali, İsmet Paşa’yı göstererek Mudanya Mütarekesinin timsali olduğunu söylemişti (TBMM ZC D.3 XXII: 33-41).

Daha sonra konuşan Dâhiliye Vekili ve Muğla Meb’usu Şükrü (Kaya) Bey, vatandaşın hak ve hürriyetini korumak için tedbir alındığını, SCF’nin 502 beldeden 22 tanesini almış olmasının Meclis’teki mebus sayısı ile orantılı olduğunu ve oy kullanamayanların sebebinin usul bilmemeleri olduğunu söylemişti. Şükrü Bey

yapılan yolsuzlukların SCF mensupları tarafından yapıldığını, olayların halkın güvenlik güçlerine karşı gelmesinden dolayı çıktığını söylemişti (TBMM ZC D.3 XXII: 48-59).

Seçimlerdeki yolsuzlukları tartışmaktan ziyade SCF ve Fethi Bey'i suçlamaya dönüşen oturumun devamında Fethi Bey suçlamalara yanıt vermişti. Ali Bey'in Mondros ile ilgili sözlerine yönelik, Gazi'nin oturduğu locayı göstererek (Ağaoğlu, 1969: 89), başvekil olduğu dönem tek isteğinin devlete olan borcunu ödemek olduğunu ve bu doğrultuda hareket ettiğini söylemişti. İzmir olayları ile ilgili propaganda suçlamalarına da değinen Fethi Bey, sebeplerini ekonomik sıkıntılara bağladığı olayın sebebinin araştırılması gerektiğini belirtmişti. Çünkü ona göre halkın bu şekilde hareket etmesinin sebebi uygulanan politikalardeki yanlışlıklardı. Fethi Bey, Hilmi Bey'in Adana olayları hakkındaki suçlamalarına ilişkin, halkın CHF'ye olduğu kadar SCF'ye de oy vermesinin, Hilmi Bey'in de müfettişi olduğu yerdeki başarısızlıklardan kaynaklandığını söylemişti. Bunların yanı sıra Rasih Bey'in, SCF taraftarlarının laikliğe aykırı propaganda yaptığı iddiasını ve irtica suçlamalarını da reddetmiş ve konuşmasını SCF'nin Gazi'ye karşı olduğu iddialarını fırkayı Gazi'nin isteği ile kurduğunu bir kere daha dile getirerek sonlandırmıştı (TBMM ZC D.3 XXII: 60-67).

Gazi Mustafa Kemal'in bu görüşmelerdeki tutumu SCF'nin o andan sonraki sürecinde de belirleyici rol oynamıştı. SCF için bu görüşmeler son umuttu. Gazi'nin bu olaylar esnasındaki tavrı Fethi Bey ve SCF'nin son umudunu da yok etmişti. Yerel seçimlerden 15 Kasım'a kadar olan süreçte Gazi'nin tavrı netleşmişti. Gazi kendisine yapılan şikâyetlere kayıtsız kalmış, CHF'den yana tutum sergilemiş ve SCF'ye mücadele önerisinde bulunmuştu. Bu durum da Gazi'nin tavrını net olarak göstermişti.

Meclisteki bu görüşmelerde Fethi Bey'i suçlayanlardan Hilmi Bey, 26 yıl sonra yazdığı anılarında, "... itiraf etmeliyim ki, halkın bu yeni partiyi destekleyişi candan olmuştu ve Serbest Cumhuriyet Fırkası her türlü propagandasını kanunun müsaadesi çerçevesinde yapmıştı" (Uran, 2007: 215) demişti.

Sonuç olarak bu görüşmelerde Fethi Bey umduğu desteği görememiş ve fırkasının fesih kararı kesinliğe kavuşmuştu. Aynı gün fırka mensuplarıyla yaptığı toplantıda durumu değerlendirmiş ve sonraki gün fırkanın feshedildiğini kamuoyu ile paylaşmıştı.

3.4.7. Fırka'nın Feshi

SCF'nin kapatılacağı haberi yayılmaya başlamıştı. *Yarın*, SCF'nin Türkiye'de demokrasinin yaşaması ve hayat bulması için kurulduğunu, kapatılacağı ile ilgili haberlerin tamamen yalan olduğunu, bazı kötü niyetli kişilerin fırkayı lekelemek istediğini yazmıştı (Yarın, 17.10.1930).

Fethi Bey, Meclis'teki görüşmelerden sonra Gazi ile yaptığı görüşmede Gazi'ye, “ne arkadaşlardan ne de hariçten size karşı vaziyet alacak kimse çıkmaz... Alem tezyike maruz kalmasın; birçoklarının da vebalini beyhude yere üzerime almak istemiyorum. Fırkayı dağıtalım” (Okyar, 2019: 78-79) demiş, Nuri Bey de Fethi Bey'in ardından, “demek ki fırkanın muhafaza için fırkamızı feda ediyorsunuz” (Okyar, 2019: 78-79) ifadesini kullanmıştı. Bu konuşmanın ardından Ahmet Bey, Nakyeddin Bey, Talat Bey, Ali Galip Bey, Tahsin Bey, Senih Bey, Rasim Bey, Refik İsmail Bey ve İbrahim Bey'in katıldığı toplantıda Fethi Bey fesih kararını açıklamıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey karar üzerine, “Yazık oldu memlekete, milletin masum ümidine...” (Okyar, 1980: 527) demişti.

Tıpkı kuruluş esnasında yazılan mektubun Gazi'nin denetiminden geçmesi gibi fesih esnasında yazılan mektup da Gazi'nin denetiminden geçmişti. Fesih mektubu, önce SCF grubunda görüşülmüş ardından Fethi Bey ve Nuri Bey mektubu şekillendirerek Gazi'nin onayına sunmuşlardı. Ortaklaşa kaleme alınan mektuptaki, “Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretlerinin teşvik, ısrar ve tasvibleriyle vücuda gelmiş ve büyük reisimizin her iki fırkaya karşı eşit yardım muamelesine mazhar olacağı teminatını almıştı” (Okyar, 1980: 527-530) cümlesi, başta Gazi ve İsmet Paşa olmak üzere fesih mektubunu denetleyen kişilerce uygun bulunmamıştı. Bu cümledeki ‘ısrar’, ‘teşvik’, ‘tasvip’ ve ‘yardım’ kelimeleri çıkarılmış, ‘Büyük Reisimiz’ ifadesi ise ‘Büyük Gazimiz’ olarak değiştirilmişti. Bu düzeltmelerin ardından mektup 18 Kasım 1930 günü basında ‘Fethi Bey’in Fırka Teşkilatına Beyannamesi’ başlığıyla yer almıştı. Mektupta, devam eden süreçte Fırka'nın Gazi ile karşı karşıya gelmemek adına kendi kendini feshettiği yazılmıştı (bkz. Ek-10) (Cumhuriyet, 18.11.1930). Bu karar ve mektup Dâhiliye Vekâletine ve Cemiyetler Kanunu uyarınca İstanbul Valiliğine resmen bildirilmişti (Okyar, 1980: 527-530).

Kapatılış sonrası SCF mensuplarının ne olacağı sorusu Fethi Bey ve Gazi'nin gündemine gelmiş. Fethi Bey, “Fali Rıfkı ve emsali bundan sonra kudurmuş köpek

gibi üzerime saldıracaklar, kendimi müdafaa mecburiyetindeyim” (Okyar, 2019: 82-83) diyerek, bir gazete çıkaracağını, Gazi de buna karşılık buna gerek olmadığını çünkü kendisinin bu kişileri uyaracağını söylemişti. Ancak Nuri Bey, “Hacet yok. Emir verin istediklerini yazsınlar” (Okyar, 2019: 82-83) demesi üzerine, Fethi Bey bu duruma itiraz etmiş ve Gazi’ye, fırkayı kurduktan sonra Nuri Bey, Tahsin Bey, Refik İsmail ve Ağaoğlu Ahmet Bey’i kendisinin dâhil ettiğini söylemişti. Gazi de bunun üzerine, kendisi için çok ıstırap çektiklerini söyleyerek onlara teşekkür etmişti (Okyar, 2019: 82-83).

Bu sözlerle SCF tamamen son bulmuştu. Her ne kadar fırkayı, fırkanın yöneticileri feshetmiş gibi görünse de kuruluşun da olduğu gibi feshinde de kendi kararlarını vermemişlerdi. Gazi tutum ve davranışlarıyla tarafını açıkça belli etmiş ve bunu da Fethi Bey ve arkadaşlarına anlatmıştı. Konuyla ilgili Aydemir, “Serbest Fırkanın tasfiyesi onun tarafından istendi” (Aydemir, 1973: 392) derken, Tezel de “kendi başlattığı Serbest Fırka deneyiminden ürken Atatürk bu partiyi kapattırmıştır” (Tezel, 1986: 207) demişti.

SCF üyeleri kararın Gazi’den çıktığını söylemekten özenle kaçınmış, karar kendilerininmiş gibi yansıtmışlardı. Ancak Fethi Bey, “Meclisin son içtimasında Gazi’nin Halk Fırkası başında faaliyete geçtiğini hissettiğinden” (Hizmet, 18.11.1930) bu kararı verdiğini söylemişti. Fethi Bey fesih kararının ardından kendi durumunu, “Tabii muhalif kalacağım. Yahut meb’usluktan istifa edeceğim” (Hizmet, 18.11.1930) şeklinde ifade etmiş, Ağaoğlu Ahmet Bey de, “müşkül mevkide” kalacağını söylemişti (Hizmet, 18.11.1930).

Fesih karşısında CHF mensupları çok memnun kalmışlardı. Fethi Bey ve SCF’ye yönelik suçlamalara ise devam ediyorlardı. Yunus Nadi, SCF’nin aciz olduğunu ve gittiği yerlerde kendisini karşılayan halka güvendiğini ileri sürmekte ve fırkanın adını eleştirmekteydi (Cumhuriyet, 21.11.1930). Falif Rıfkı SCF’yi irtica ile suçlamaya devam etmiş ve fırkanın feshi ile ilgili “Fırkalarını bir oyun perdesi gibi kapadılar. ... Hayır, onlar bize belediye intihabını değil, Gazi’yi kaybettirmeye çalıştılar. Bunun mümkün olmadığını görünce kendileri kayboldular” (Hâkimiyet-i Milliye, 18.11.1930) demişti.

SCF’nin önemli destekçilerinden *Hizmet*’in sahibi Zeynel Besim Bey başta olmak üzere iktidara muhalif basın da Fethi Bey aleyhine yayın yapmaya başlamış ve

SCF'yi suçlamışlardı. Bu ortam içerisinde sonlanan ikinci muhalif fırka denemesi ile CHF, on altı yıl daha muhalefetsiz varlığına devam etmişti. Gazi ise yaşanan bu gelişmelerin ardından Anadolu turuna çıkmış, ülkede yaşananları incelemiş ve SCF'nin propaganda malzemesi haline getirdiği halkın durumunu yakından incelemişti.

3.4.8. Basının Fesih Kararına Tepkisi

SCF'nin feshedilmesi hem halk üzerinde hem de muhalif basın üzerinde derin üzüntüye sebep olmuştu. SCF yanlısı basın, Fethi Bey'i bu kararından dolayı eleştiriyordu. *Hürriyet* eleştirisini, "Efendi milletle alay mı ettin... Millete yirmi kuruşa şeker yedireceğini söyleyen Fethi Bey şimdi parmaklarındaki balı yalıyor" (*Hürriyet*, 20.11.1930) şeklinde ifade etmişti. *Yeni Asır* ise daha ağır ifadeler ile bu durumu eleştirmiş ve Fethi Bey'in bu hareketi ile siyasi hayatını bitirdiğini yazmıştı (*Yeni Asır*, 20.11.1930). *Yarın*, *Hizmet*, *Halkın Sesi*, Fethi Bey'in bu kararını ağır bir dille eleştiriyordu.

Yarın, tüm eleştirilerine rağmen Fethi Bey'in yanında olmaya devam ediyordu. Fethi Bey'in olayın iç yüzünü açıkladığını, iktidar yanlısı gazetelere karşı savunuyordu. Gerçeklerin, ne kadar çarpıtılırsa çarpıtılsın aslında ortada olduğunu yazmıştı. SCF'nin kapatılmasıyla yeniden eski düzene geçileceğini, CHF'nin kontrolsüz ve rakipsiz kalmasının ardından fırka çevresinde yine çıkar gruplarını oluşacağını yazıyor ve SCF'nin kapanmasının ardından halkta bunun üzüntüsünün başladığını söylüyordu (*Yarın*, 20.10.1930). Muhalefet basını SCF'nin kapatılmasının yanlış bir karar olduğunda ısrarcıydı.

Olay iktidar yanlısı basında daha farklı işleniyordu. Örneğin *Anadolu*, İzmir olaylarına sebep olan yazılarını unutmuşçasına bu kararın doğru bir karar olduğunu savunuyordu. Gazete, SCF'nin daha ilk günden kendi hataları ile kendi sonunu hazırladığını yazıyordu (*Anadolu*, 19.11.1930). SCF kurulduğunda çok sevilen *Akşam*, SCF'nin kapatılmasını iyi idare edilmemiş olmasına bağlıyordu. *Akşam*, her şeyin olması gerekenden çok daha hızlı geliştiğini söylüyordu. Beş on gün içinde teşkilatların oluşturulup, kişilerin gerçekten Cumhuriyetçi olup olmadığının araştırılmadan fırkaya kaydedilmesini eleştiriyordu (*Akşam*, 19.11.1930). *Vakit*'te, SCF'nin meclis içinde ve dışında acemice davrandığı savunuluyordu (*Vakit*, 19.11.1930). *Politika*'da, muhalefet partisinin siyaset sahnesinden çekilmesiyle

eleştiri ve denetim mekanizmasının kalmadığı, bu nedenle CHF'nin bundan sonraki süreçte daha titiz olması gerektiği yazılmıştı (Politika, 01.12.1930). İsmail Müşfik Bey kapatılma kararının gerekçesini yeterli bulmuş ve en azından bir sonraki seçime kadar SCF'nin bir denetim mekanizması olarak varlığına devam etmesi gerektiğini savunmuştu (Politika, 21.11.1930). Yunus Nadi, SCF'nin sonunun programsızlıktan geldiğini ve bu programsızlığın fırkayı kargaşaya sürüklediğini savunuyordu. Bunun yanı sıra Yunus Nadi karar gerekçesini de yetersiz buluyordu (Cumhuriyet, 23.11.1930).

Bu yorumlarda da görüleceği üzere iktidar yanlısı basın fırkanın kapatılışının nedenlerini ele almış ve kararın yerinde bir karar olduğunu savunmuştu. Muhalif basın ise fırkanın kapatılmaması gerektiğini savunmuş ve yeni bir SCF lideri gibi alternatif çözüm önerileri sunmuştu.

3.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Feshinin Ardından Türkiye

SCF'nin feshinin ardından SCF'li siyasetçilerin durumunun ne olacağı tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmalar sürerken Gazi geniş kapsamlı bir yurt gezisine çıkmış ve ülkenin durumunu tespit etmeye çalışmıştı. CHF yetkilileri Türkiye'de bir yenilenme çalışmasına başlamıştı.

Fethi Bey kapatma kararını açıkladıktan sonra İçişleri Bakanlığı illere tebliğ göndermiş ve parti üyelerinin herhangi bir gösteri yapmasına izin verilmeyeceğini bildirmişti. Bu arada SCF'nin kapanması ile açıkta kalan partili milletvekillerinin ne olacağı gündeme gelmişti. SCF üyelerinden Talat (Ankara), Mehmet Emin, Rasih Nahi Beylerin tekrar CHF'ye geçme kararlarına rağmen Fethi Bey ve arkadaşları bağımsız olarak mecliste görevlerine devam edeceklerini ancak CHF'ye girmeyeceklerini açıklamışlardı (Vakit, 19.11.1930). Kamuoyunun gündemini bir süre bu kişilerin yeni bir fırka kurup kurmayacağı meşgul etmiş ancak Fethi Bey kesin bir şekilde böyle bir girişimde bulunmayacaklarını açıklamıştı. Kamuoyunun gündemini meşgul eden yeni bir muhalefet fırkası tartışması özellikle SCF'ye büyük ilgi gösteren İzmir ve çevresinde yoğundu. İlginç olan nokta ise kurulması istenen fırkanın başına İzmir'de çıkan olaylar üzerine SCF'den ayrılan Dr. Reşit Galip Bey'in getirilmesinin istenmesiydi (Cumhuriyet, 26.11.1930).

Yine bu dönemde TpCF'nin yeniden faaliyetlerine başlayacağına dair söylentiler başlamış ancak bu söylentiler tepkiyle karşılanmıştı. *Akşam*'ın sağlam bir kaynaktan aldığını belirttiği bu habere (Akşam, 22.11.1930) yönelik *Cumhuriyet*'e konuşan Kazım (Karabekir) Paşa, “Şimdilik işimle meşgulüm, ati için henüz bir şey diyemem” (Cumhuriyet, 26.11.1930) derken, Refet (Bele) Paşa da “Fırka teşkil etmeği hatırımdan bile geçirmedim. Meb’us intibahına gelince daha arada bir sene var, şimdiden düşünmeğe hacet yoktur” (Cumhuriyet, 26.11.1930) demişti.

Yarın, “Terakkiperver Fırkanın yeniden faaliyete başlamasına ihtimal vermek gariptir” (Yarın, 21.10.1930) ifadeleri ile bu fırkanın yeniden faaliyete geçmesine karşı çıkmıştı. Çünkü *Yarın*'a göre bu fırka kendi kendini feshetmemiş, takındığı vaziyet ile hükümet tarafından ülkeye zarar vereceği ihtimali ile kapatılmıştı (Yarın, 21.10.1930).

Bu örneklerden de görüleceği üzere ne muhalif basın ne de iktidar yanlısı basın TpCF'nin faaliyete yeniden başlamasını istemiyordu. Her iki taraf da bu tutumlarını haklı göstermek için Gazi'nin bu fırka ile ilgili sözlerine geniş yer veriyordu.

3.5.1. Partili Siyasetçilerin Durumu

SCF'nin kapanmasının ardından Fethi Bey ve diğer SCF'liler bir süre eleştirilerin hedefinde kalmış ancak kısa bir zaman sonra CHF liderleriyle yaşanan kırılganlıklar yerini eski düzene bırakmıştı. 99 günlük SCF serüveninde Fethi Bey ile tartışmaya giren İsmet Paşa, fırka kapatıldıktan sonraki ilişkileri için, “Bu kadar hadiseden sonra Serbest Fırkayı kurmuş olanların birçoğu ile eski arkadaşlığımızı muhafaza ettik. Bunlar tekrar Halk Partisi'ne girdiler. Vazife aldılar. Hiçbir şey olmamış gibi münasebetlerimiz devam etti. Sükûnet geldikten sonra bizzat Fethi Bey'le de münasebetlerimiz normale döndü” (İnönü, 1987: 232) demişti.

Kapatılışın ardından Fethi Bey bir süre mecliste bağımsız olarak muhalefete devam etmiş ardından Londra Büyükelçisi olarak İngiltere'ye gitmişti. Gazi Mustafa Kemal onun için, “İsterse Paris'e büyükelçilik vazifesine dönebilir... Muvafık görürse ben her şeyi yoluna koyarım” (Okyar, 1980: 534) demişti. Fethi Bey'in son ana kadar Gazi Mustafa Kemal'e olan bağlılığın sürdürmesi onun sonunun TpCF liderleri ile farklı olmasına sebep olmuştu. Meydana gelen olayların sorumluluğu ona yüklenmiş ve Gazi, onun gönlünü almak için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Samet Ağaoğlu, Fethi Bey'in yüklendiği misyonun gereklerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştığını belirterek, “Fethi Bey

inandı mı inanmadı mı bilmem ama bir askeri tatbikat manevrasında vazife almış kumandan kadar işini gördü ve Başkumandanına selam vererek sırasına çekildi” (Ağaoğlu, 1972: 28) demektedir. Fethi Bey, Londra Büyükelçiliği’nden sonra, 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal’in ölümü ve İsmet Paşa’nın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 22 Aralık 1938’de Bolu mebusu seçilmişti (Tunaya, 1952: 348). Yine CHF’nin aynı döneminde Adalet Bakanlığı da yapan Fethi Bey 1943 yılında ölmüştü.

SCF’nin ikinci adamı olarak nitelendirilen Ağaoğlu Ahmet Bey ise Fethi Bey kadar şanslı olamamış ve sert muhalif tutumu sebebiyle sonraki seçimlerde seçilmemişti. Oğlu Samet Ağaoğlu onun bu durumunu, “Bu yarı komedi, yarı trajedi oyuna inananlar aldandılar, inanmayanlar kazandılar. Siyasetçiler arasında inananlardan biri babamdı. Hüsranı acı oldu” (Ağaoğlu, 1972: 28) şeklinde anlatmıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey, Darülfünun kürsüsünden alınarak, emekli edilmiş (Ağaoğlu, 2021: 40), 1933’te çıkarmaya başladığı ‘*Akın*’ isimli gazetesi de Gazi Mustafa Kemal’in isteği üzerine kapatılmıştı.

SCF’nin ardından Ali Haydar Bey ve Süreyya Paşa da mebus seçilmemişlerdi. Süreyya Paşa 1949 yılında ‘Toprak – Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi’nin kurucuları arasında yer almıştı (Akkerman, 1950: 61). Bu mebuslar dışında diğer tüm SCF mebusları 1931 yılında yapılan seçimlerde CHF’den mebus seçilmişler ancak siyasi hayatta hep sessiz kalmışlardı.

Görüldüğü gibi SCF liderleri kapanışın ardından büyük yaptırımlar ile karşılaşmamışlardı. Tıpkı deneyiminde olduğu gibi sürgün ya da İstiklal Mahkemesi olayları yaşamamışlardı. Kırgınlıklar geçmişti. Ağaoğlu Ahmet Bey, Darülfünun’a profesör olarak Ankara’dan ayrılırken İsmet Paşa ona, “Siyaset budur Ahmet Bey, siyaset budur!” (Ağaoğlu, 1972: 26) demişti.

Halk için ise durum bu kadar basit bir şekilde bitmemişti. SCF’ye dört elle sarılan, onu destekleyen halk, SCF sonrası uğradığı yoğun baskı ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. SCF sonrası yaşanan süreçte halkın durumunu Süreyya Paşa, “Evvela Serbest Fırkaya intisap eden devlet memurlarını kovdu! İntihaplarda ne kadar kişinin kafasını parçalattı! Ne kadar kişiyi aç bıraktı!” (İlmen, 1951: 38) şeklinde anlatmıştı.

Kemal Tahir’e göre CHF, muhalefetsiz kalan bu ortamda SCF’yi destekleyen halkla büyük hesaplaşmalara girmişti. Tahir durumu, “Daha saymakla tükenmeyecek rezillikler!.. yıkıldık velhasıl!... Ardından, Serbest Fırka kapatıldı. Haydi ikinci bir

rezillik!.. Bu partiye girmiş insanlar perişan oldular. Devletin bütün düşmanlığı bunların üzerine döndü...” (Bozdağ, 1980:93) ifadeleri ile anlatmıştı.

3.5.2. Gazi’nin Yurt Gezisi

SCF’nin 99 günlük siyasi hayatının son bulduğu gün, Gazi uzun bir yurt gezisine çıkmıştı. Üç aydan uzun süren bu gezide 20 il ziyaret edilmişti. 9 Ocak 1931’de başlayan gezi 4 Mart 1931’de sona ermişti. Bu gezi esnasında Gazi’nin yanında bulunan Ahmet Hamdi, gezinin amacını, “...Atatürk fırkayı fesh ettikten sonra şikâyetleri en mütehassıs bir heyetle yerlerinde tetkik eylemek ve yapılması gereken işleri tesbit etmek üzere seyahate çıkmış bulunuyordu” (Başar, 1981: 21) şeklinde aktarmıştı. Gezide, özellikle SCF’ye yoğun ilgi gösteren illerin ziyaretine ağırlık verilmişti (Küçük, 1985: 251). İleriki bölümlerde ele alınacak olan SCF sonrası Türkiye’de yaşanan siyasal, kültürel ve ekonomik önlemler anlamında da bu gezi önem taşımaktaydı. Bu gezide yapılan gözlemler ile hangi alanlara yoğunlaşılacağı belirlenecekti. Bu anlamda Gazi’nin Samsun gezisi örnek olarak ele alınacaktır.

Samsun ziyareti ile ilgili çıkan haberlere göre, Samsun halkı, Gazi’yi büyük bir coşku ile karşılamıştı. Ancak gezi esnasında Gazi’nin yanında olan, ekonomik danışmanı Başar durumu daha farklı anlatmaktaydı. Başar, Samsun’a vardıklarında halkın asker kordonlarının arkasına saklandığını ve Samsun’da SCF’nin kazanmasına neden olduğundan Vali Kazım Paşa’ya öfkeli olan Gazi’nin, bu durum karşısında iyiden iyiye sinirlendiğini anlatmaktadır. Samsun’da karşı karşıya kalınan bu durum Samsun Valisi’nin azline ve SCF’li Belediye Reisi’nin görevine son verilmesine sebep olmuştu (Başar, 1981: 33).

Türk siyasi hayatının sonraki dönemlerinde önemli bir konuma sahip olacak olan Demokrat Parti’nin lideri Adnan Menderes de bu gezi kapsamında ziyaret edilen Aydın’da keşfedilmişti. Gazi, Aydın’a geldiğinde burada SCF Aydın İl Başkanı Adnan (Menderes) Bey ile tanışarak uzun bir süre sohbet etmiş ve ardından Adnan Bey’i CHF İl Başkanı yapmıştı. Adnan Bey daha sonra CHF’den Aydın mebusu seçilecekti (Küçük, 1985: 261-262).

Gazi Samsun’un ardından ziyaret ettiği illerde temas ve incelemeleri kapsamında bir rapor hazırlamış ve bunu hükümete vermişti. Bu rapor doğrultusunda sonraki süreçte Türkiye yenilenme çalışmalarına başlamıştı.

3.5.3. Menemen Olayı

23 Aralık 1930 tarihinde yaşanan Menemen Olayı⁹, SCF sonrası için önemli bir yere sahipti. Hükümet ve basın SCF sürecinde oldukça yıpranmış ve yıpranmalarını SCF ile yeniden ortaya çıkan irticaya bağlamışlardı. İsmet Paşa SCF olayını değerlendirirken, “tamamıyla irtica çıktı. Kubilay hadisesi onların zamanında olmadı mı?” (İpekçi, 1981: 28) demişti. İsmet Paşa’nın bu sözleri CHF’li liderlerin görüşlerini özetlemişti. Menemen Olayı muhalif sesleri hükümetin bastırmasına meşruluk kazandırmıştı.

Samet Ağaoğlu, Menemen Olayı’nı, “Ne Doğu illerindeki isyanı tahrik eden Terakkiperver Fırkaydı, ne Menemen olayında yeralan Serbest Cumhuriyet Fırkası! Bu iki parti de tıpkı Halk Partisi gibi birer Halk Hareketi olmaktan uzaktılar!” (Ağaoğlu, 1972: 23) şeklinde değerlendirmişti.

Niteliği ne olursa olsun iktidar, tıpkı TPCF’de olduğu gibi, olayı geleneksel İslami muhalefetin de bulunduğu ve SCF’nin getirdiği serbestlik ortamına bağlamış ve muhalefeti susturmak için kullanmıştı. Dönemin ABD Büyükelçisi Grew de Menemen Olayı’nı iktidar açısından büyük bir fırsat olarak değerlendirmişti. Ona göre hükümet bu olay ile hedeflerini gerçekleştirmek için aradığı elverişli ortamı bulmuştu (Grew, 1966: 19).

3.5.4. Türkiye’de Yenilenme Çabaları

SCF’nin kuruluşundan sonra yaşanan gelişmeler, hükümeti Türkiye’de bir yenileme evresine sokmuştu. Gazi’nin yurt gezisiyle de düzenleme gerektiren konular belirlenmiş ve bu konular üzerine yoğunlaşmıştı. SCF, “Cumhuriyet Halk Fırkasına ve genç Cumhuriyetin devrimci kadrolarına Atatürk ihtilalinin kurumsallaştırılması yönünde atılacak adımlar bakımından pek çok ders vermiştir” (Kongar, 1979: 177).

Gazi’nin yurt gezisi ışığında önce seçimler yenilenmiş, 24 Nisan 1931’de mebus seçimi yapılmıştı. 4 Mayıs 1931 tarihinde toplanan yeni meclis Reisicumhurluğa yine Gazi’yi oybirliğiyle seçmişti (Soyak, 1973: 416). İsmet Paşa’nın kurduğu yeni hükümet, çalışmalara başlamış, birçok yeni kanun tasarısı hazırlamış ve Meclis’e sunmuştu. 5 Mart 1931 tarihli Meclis oturumunda Gazi’nin isteği üzerine mebus

⁹ Menemen Olayı: 23 Aralık 1930 günü, İzmir’in Menemen ilçesinde, askerliğini yedek subay olarak yapmakta olan Öğretmen Mustafa Fehmi Kubilay’ın şeriat isteyen bir grup tarafından öldürülmesi olayıdır. Şeriat ile laiklik arasındaki mücadeleyi vurgulaması açısından Cumhuriyet tarihinin önemli olaylarından. Olayların ardından bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş, Divaniharp’te failler idam dahil çeşitli cezalar almışlardır. Olayı SCF ile ilişkilendirilmiştir.

maaşlarının 500 liradan 350 liraya indirilmesi görüşülmüş ve eski SCF mebuslarının da olumlu oyuyla bu karar kabul edilmişti (Soyak, 1973: 465).

Bu aşamadan sonra uzun vadeli ve önemli değişiklikler gerçekleştirilmişti. Ancak bu çalışmalardan önce 1931 yılında “Matbuat Kanunu” çıkarılmış, “Matbuat Umum Müdürlüğü” kurulmuş ve basın denetim altına alınmıştı. Bununla birlikte basın susturulmuş ve SCF öncesi suskun ortama geri dönmüştü.

CHF ile diğer siyasi kurumların birleştirilmesiyle ideolojinin tek merkezde toplanarak, ortak adımlar atılması için yapılan ilk uygulama Türk Ocaklarının kapatılmasıdır. Karaer’e (1989: 62) göre, Ocaklar CHF’nin kültür kuruluşları haline dönüşecekti. Gazi Mustafa Kemal, Ocakların kapatılış nedeni ile ilgili ülkenin ve inkılapların içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı CHF ile birleşmesi ve tek vücut haline gelmesi için böyle bir adım atıldığını anlatmıştı. 10 Nisan 1931 tarihinde toplanan Kurultay’da delegeler Gazi’nin bu düşüncesini desteklemişler ve bunun ardından Ocaklar tarihe karışmıştı (Soyak, 1973: 476-478). Gazi’nin bu kararı vermesinde, Ocakların siyasi hayatta CHF’ye rakip olacağı düşüncesi de vardı. Türk Ocakları kapatılırken bu ocakların tüm mal varlığı CHF’ye devredilmişti (Karaer, 1989: 64). Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından 1931 yılında Halkevleri “dil, tarih, edebiyat, güzel sanatlar, folklor, tiyatro, sosyal yardım, her çeşit spor, müze, sergi, köycülük, halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın kollarında” (Soyak, 1973: 478-479) eğitim vermek için açılmıştı. Halkevlerini takiben 15 Nisan 1931’de kurulan Türk Tarih Kurumu ve 12 Eylül 1931’de kurulan Türk Dil Kurumu ‘Kemalist ideoloji’ doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmüştü. Bu kurumların çalışmaları doğrultusunda ‘Güneş Dili Teorisi’ gibi konular üzerinde çalışılmış ve Türklerin tarih içindeki rolü belirlenmeye çalışılmıştı. 1934 yılındaysa yüksekokullarda ‘Türk İnkılabı Dersleri’ okutulmaya başlanmıştı.

Bu dönemde sadece Türkiye’de değil Batılı devletlerde de özellikle Tek Parti ile idare edilen ülkelerde bir mücadele mevcuttu. Dönem içerisinde Almanya’da Hitler’in, İtalya’da Mussolini’nin, SSCB’de Stalin’in liderliğinde başlatılan değişikliklerin izlenmesi ve “faşizmin çekici bir seçenek” (Ahmad, 1986: 227) olarak görülmesi söz konusuydu. Faşizmin, Kemalistlere çekici gelen noktası “fikirlerinden ziyade Tek Partili rejimlerde devletin toplumun örgütlenmesinde oynadığı roldü” (Ahmad, 1986: 228). İktidar bu doğrultuda harekete geçmişti. Grew, Gazi’nin yurt gezisinden bahsederken, “Aynı anda Halk Partisi baştan aşağı yeniden örgütlenme yoluna gitti. Eğer yanlış

düşünmüyorsam bu yeniden örgütlenme Halk Partisini Faşist prensipleri üzerine kurulu bir politika ve eğitim organizması durumuna getirecek; Faşizm Türkçeye çevrilince yeni bir Kemalizm'e eşit olacak..." (Grew, 1966: 123) değerlendirmesini yapmıştı.

Bu örnekler ışığında "inkılabın fikir cephesi" (Kongar, 1979: 178) nin kurulması için harekete geçildiğini söylemek mümkündür. Çalışmalar arasında, 1931 yılında toplanan CHF Kongresi önemlidir. Bu kongrede partinin ilkeleri tamamlanmış, ok sayısı altıya çıkmıştı. Oklara inkılapçılık ve devletçilik de eklenmişti. İnkılapçılık konusunda yalnız o güne kadar yapılanların korunması konusu ilgi çekici noktadır. İlmen ve Tekeli bununla ilgili, "İlkenin bu şekilde yazılmasında Serbest Fırka deneyi sırasında inkılaplara karşı güçlü bir muhalefet belirmesinin etkisi çok yüksek olmakla beraber, inkılapçılığın bir statüko koruyuculuğuna dönüşmesi açıktır..." (Tekeli, İlkin, 2009: 213) yorumunu yapmıştı.

Bu dönemin önemli bir olayı da 'Kadro' dergisinin yayın hayatına başlaması olmuştur. 1932 yılında yayına başlayan *Kadro*, fikri unsurlarını bir ideoloji olarak sistemleştiriyordu (Kadro, 1932: 3). *Kadro* hareketi diğer kültürel ve ideolojik çalışmalarla birlikte hem kurumsallaşmaya hem de Kemalizm'in oluşturulmasına büyük katkı sağlamıştı. İdeoloji oluşturma çabalarını Erdoğan, "Devleti temsil eden bürokratik seçkinlerin, bir meşruluk ideolojisine ihtiyaçları vardı. Sadece siyaseti algılama biçimleri değil, çıkarları da bunu gerektiriyordu. Çünkü siyasi toplumdaki 'istisnai' konumlarını muhafaza edebilmeleri buna bağlıydı. Bu ideolojiye 'Kemalizm' dediler" (Erdoğan, 1989: 38) şeklinde anlatmıştı.

Yine bu çalışmalar kapsamında iktidar partisinin uygulamalarının aksak yönlerini sınırlı bir şekilde eleştirmeleri için mecliste bağımsız vekillere yer verilmişti. Bağımsız mebuslara ilişkin Weiker, geçmişteki olaylardan dolayı bağımsız vekillere Meclis içinde ve dışında örgütlenme imkânı verilmemiş, bunun dışında her konu hakkında konuşma, hükümete gensoru verme, bakanların icraatlarını açıklama isteğinde bulunma hakkı tanınmıştı. Tanınan bu haklar da yalnız teknik konular ile sınırlandırılmıştı yani hükümet programının temeline ilişkin herhangi bir eleştiri hakkına sahip değillerdi (Weiker, 1973: 161-162). Tek Parti yönetiminin muhalefete yönelik tutumu değişmemişti.

4. ALİ NACİ KARACAN, SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE *İNKILAP* GAZETESİ (30 AĞUSTOS 1930 – 2 ŞUBAT 1931)

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde öncelikle Ali Naci Karacan bir gazeteci ve basın patronu olarak incelenecek, bu kapsamda gazeteciliğinin ilk yıllarından son günlerine dek çalıştığı, çıkardığı, başyazarı, patronu olduğu gazeteler ele alınacak ve son kısımda ise SCF sürecinde çıkardığı *İnkılap*'ta, siyasi fikirleri ve muhalif fırkaya olan yaklaşımı değerlendirilecek.

4.1. Ali Naci Karacan

Ali Naci Karacan, Meşrutiyet yıllarında, daha gençliğinin başında Babıali'ye girmiş ve burada yılların kalem ustalarıyla çalışacak cesareti göstermişti. Savaş yıllarında, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketini hor gören İstanbullu gazeteciler arasında, onlara karşı sesini yükselten, yeni bir gazetenin kurucuları arasında yer almıştı. Her seferinde büyük umutlarla kurduğu ya da kurucuları arasında yer aldığı gazetelerini eski yol arkadaşlarına bırakarak, ayrılmıştı. Elindeki her şeyi feda ederek kurduğu gazetelerin tutunamamasına karşılık umudunu hiç kaybetmemiş ve büyük uğraşlar sonucunda, ömrünün sonuna kadar başyazarı olarak kalacağı *Milliyet*'i kurmuştu.

Ali Naci Karacan'ın oğlu Ercüment Karacan, babasına Babıali'de çalışırken başına gelebilecek belaları anlatmaya çalıştığını, bir yazı yüzünden hapse girebileceğini, gazetesinin kapanabileceğini söylediğini ancak babasının bunları umursamadığını anlatmıştı (Tanju, 2018:10).

4.1.1. Ali Naci Karacan'ın Yaşamı

Ali Naci Karacan, döneminin önemli bir fikir adamıydı. Dönemin olaylarını kendi üslubuyla yorumluyor ve kişisel görüşleri doğrultusunda halka aktarıyordu. Aktardığı konularda kamuoyu oluşturmayı başarıyordu. Ali Naci'nin siyasi görüşleri ve gazeteciliğine geçmeden önce onun kişiliğini, doğduğu ortamı ve hayatını incelemekte fayda vardır.

Türk basınının öncü isimlerinden Ali Naci Karacan 1896 yılında İstanbul'da doğmuştu. Babası Hemedan Türklerinden şal tüccarı Hasan Efendidir. Hasan Efendi oğlunun iyi bir eğitim görmesini istemiş ve dönemin 'iptidai mektebi' denilen

ilkokuluna vermişti. Ayrıca Hasan Efendi, oğlunun yabancı dil bilgisine sahip olması için Fransızca ders aldirtmişti. 1909 yılında oğlunu bugünkü Galatasaray Lisesi olan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'ne yazdırmıştı (Tevfik, TY: 1) Karacan, *Tan*'da çocukluk günlerini anlatırken çocukluğunun yıkık duvarlar arasında, İstanbul'un yangınının ortasında geçtiğinden, hürriyet kelimesinin anlamını Namık Kemal'in 'Zavallı Çocuk' oyunundan öğrendiğinden, okul yıllarının Trablusgarp Savaşı, Balkan Harbi içinde ve gençlik yıllarının ise Dünya Savaşı'nın içinde geçtiğinden bahsetmişti (Tan, 15.06.1936).

Ülkenin bu ortamı, Ali Naci'nin Galatasaray Lisesi'ndeki öğrenim hayatını da etkilemiş ve liseyi yarıda bırakmasına sebep olmuştu. Okul yıllarında yazı yazmaya olan ilgisi onu edebiyata ve Babıali'ye yöneltmişti.

4.1.2. Ali Naci Karacan'ın Gazeteciliği

Topuz (2015) Türk basın tarihine ışık tutan eserinde anlattıklarından Ali Naci Karacan'ın hayatını özetlemek mümkündür. Okul yıllarında *Rebap Dergisi*'nde yazan Ali Naci, daha sonra sırasıyla *Tasvir-i Efkâr*, *İkdam* ve *Vakit*'te çalıştı. 1918 yılında Kazım Şinasi Dersan ve Necmettin Sadak *Akşam*'ı çıkartmaya hazırlanırken, 22 yaşında olan Ali Naci 250 lira vererek onlara katılmış ve gazete 750 liralık bir sermayeyle çıkartılmıştı. Daha sonra Falih Rıfkı da *Akşam*'ın ortakları arasında yerini aldı. Ali Naci'nin gazeteyle ortaklığı 9 yıl sürdü. Yazıya olan ilgisi başladığından beri hedefi tek başına bir gazete çıkarmaktı. Tam bu dönemde *İkdam*'ı devretmeye karar veren Ahmet Cevdet Oran, daha önce gazetede muhabirlik ve yazarlık yapan Ali Naci'ye sattı. Ali Naci gazeteyi 2 yıl yayınladı, gazete 1929'da kapandı. Bir süre sonra *Politika*'yı çıkaran Ali Naci, bu gazeteyi de ancak 185 sayı çıkarabildi. 1930'da *İnkılâp*'ı çıkardı. SCF sürecine denk gelen bu gazetede fırkaya karşı muhalefet çalışması yürüttü. 5 ay çıkan bu gazete de kapanınca Anadolu Ajansı Sofya muhabirliğine geçti. Karacan üç yıl kadar bu görevi yürüttükten sonra aynı görevi Bükreş'te devam ettirdi. 1935'te İstanbul'a dönen Ali Naci, 1925'ten beri yayınlanan *Milliyet*'i alarak ismini *Tan* olarak değiştirdi. Gazetenin haklarını bünyesinde bulunduran İş Bankası, gazeteyi Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü ortaklığına verme kararı alınca Ali Naci yine açıkta kalmıştı. Banka, Ali Naci'ye Latin Amerika ülkelerinde temsilcilik önerisinde bulununca, bir buçuk yıl bu görevi sürdürmek üzere Latin Amerika'ya gitmişti. 3 Eylül 1938'de *Bugün*'ü çıkardı,

yalnız üç ay yayın hayatında kaldı. 1939'da *İkdam*'ı yeniden yayınlamaya karar verdi. *İkdam* yine tutmayınca 1942'de devretmeye karar verdi. İki yıl sonra Bern'e basın ateşesi olarak gönderildi. Bu görevi yaklaşık 4 yıl sürdürdü. Bulunduğu farklı görevlere rağmen aklında hep gazetecilik vardı. Ali Naci yurtdışındayken tarihe *Tan* Olayı olarak geçen olay yaşanmış 4 Aralık 1945'te *Tan* yerle bir edilmişti. 3 yıl sonra Halil Lütü Dördüncü *Tan*'ı yeniden çıkarmak istedi ve Ali Naci'yle anlaştı. *Tan*, yeni bir anlayışla, sol düşüncelerden arındırılarak yeniden çıkartıldı ancak tutmadı. Ali Naci Karacan, 1955'te ölünceye kadar sahibi ve başyazarı olarak kalacağı *Milliyet*'i 3 Mart 1950'de çıkarmaya başladı.

4.1.2.1. Rebap

Rebap, yazar Cemal Nadir Bey tarafından 8 Şubat 1912'de kurulmuştu. Dönemin önemli edebiyat dergisi *Servet-i Fünun*'dan sonra akla gelen edebiyat dergisiydi. Daha en başlarda dönemin ünlü şairleri ve yazarları olan Tefik Fikret, Cenap Şahabettin, Hüseyin Suat, Rıza Tefik, Abdullah Cevdet, İsmail Zühtü gibi isimleri toplamıştı. Devrin özelliklerine kıyasla iyi bir okuyucu kitlesine sahipti. Yeni yetişen yazar ve şairlere kapılarını açması derginin önemli bir özelliği idi. Halit Fahri Ozansoy, Emin Bülent, Tahsin Nahit, Müfir Hatip gibi isimler bu dergiden yetişmiş kişilerdi. Ali Naci Karacan da yazdığı ilk şiir ve hikâyelerini *Rebap*'ta yayınlamıştı. Ali Naci'nin bu dergide yayımlanan ilk imzalı eseri, 'Müşfikler' başlıklı şiiridir. Şiir 17 Nisan 1912'de *Rebap*'ın 11. sayısında yayınlanmıştı. Bu şiirin ardından 'Camiler' başlıklı bir düz yazısı yayınlanmıştı. Bu yazı Ali Naci'nin ilk nesir çalışmasıydı (Oktay, 1993: 15).

Ali Naci bu dergideki çalışmalarına devam ederken, Fecr-i Ati ve Genç Kalemler Topluluğu arasında çıkan münakaşa, onun hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştu. Ali Naci bu münakaşada Genç Kalemler Topluluğundan yana tavır koymuş, sahip olduğu hırsı ve cesareti yazıları ile göstermişti. 'Hareket-i Edebiye' başlıklı yazısında Fecr-i Ati hareketini destekleyen Şahabettin Süleyman'a yüklenmiş ve dil meselesi üzerinden eleştirilerini dile getirmişti. Şahabettin Süleyman'ın *Rebap*'ın başyazarı olması, bu tartışmanın ardından dergide ikilik ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Ali Naci sadece bu yazısı ile kalmamış yine dönem dönem eleştirilerini dile getiren yazılar kaleme almıştı.

Rebap'ın ardından bir süre *İfham*'da çalışan Ali Naci, sansürün ağır baskısı sebebiyle bu gazete kapanınca yeniden *Rebap*'ta yazmaya başlamıştı. O sıralarda

dönemin ünlü romancılarından Hüseyin Rahmi (Gürpınar)'ın 'Cadı' adlı romanı edebiyat çevrelerinde geniş çaplı bir tartışma başlatmıştı. Cadı adlı romanında cin, peri, gulyabani söylentilerine inanan kişilerin açığözler tarafından dolandırıldığı konusunu işlemişti. Hüseyin Rahmi dili, halkın anlayabileceği sadelikte kullanıyordu. *Rebap*'ın başyazarı Şahabettin Süleyman ile sahibi Cemal Nadir Bey ise Hüseyin Rahmi'nin düşüncesinin tam aksini düşünüyorlardı. Yani onlara göre edebiyatta süslü ve seçilmiş bir dil kullanılmalıydı.

Şahabettin Süleyman, Hüseyin Rahmi'nin romanını eleştiren bir yazı kaleme almıştı. Hüseyin Rahmi bu eleştiriye 'Cadı çarpıyor. Zamane münekkitlerine cevap' başlığını taşıyan bir broşür ile cevap vermişti. Bu tartışmalar devam ederken Fecr-i Atı ile Genç Kalemler Topluluğu arasındaki münakaşada ateşli üslubu ile dikkat çeken Ali Naci, Hüseyin Rahmi'ye cevap vermişti. *Rebap*'ın 61. sayısında yayınlanan 'Cadı Hortladı' adlı makalesinde Hüseyin Rahmi'yi "Osmanlı avam edebiyatının eski ve dilnişin üfürükçüsü olarak" nitelemişti (Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi: C.1: 868). Bu makalesi de Ali Naci'nin hem edebiyat hem de gazeteciler çevresinde tanınmasını sağlamıştı.

Hüseyin Rahmi, Ali Naci'ye cevabını yine bir broşür ile vermiş, ardından dergiden basit cevaplar verilerek tartışmaya son verilmişti ancak Ali Naci cebinden para vererek Hüseyin Rahmi'ye cevap niteliğinde bir broşür bastırmıştı. Bu broşür ile gericiliğe karşı tavır takındıklarını açıkça belirtmişti. 'Sofalar ve Medreseler' adını taşıyan broşürde Ali Naci, İslam medreselerinin eski özelliklerini kaybederek, çökmeye başladıklarından ve bir eğitim-öğretim yuvası olma özelliklerini kaybettiklerinden bahsediyordu (Oktay, 1993: 24).

Yıllar sonra Ali Naci, Hüseyin Rahmi'yi gericilikle suçlamasının bir hata olduğunu kabul edecek, 'Bir Roman Münasebetiyle' adını taşıyan makalesinde Hüseyin Rahmi'den özür dileyecekti.

4.1.2.2. Tasvir-i Efkâr

Tasvir-i Efkâr, 31 Mayıs 1909'da Ebuzziya Mehmet Tevfik tarafından kurulmuş ve ölümünün ardından da oğulları Talha ve Velid Ebuzziya'ya kalmıştı. Gazetenin yazı işleri müdürü Yunus Nadi (Abalıoğlu)'dir.

Velid Ebuuzziya, yurt dışında eğitim almış, Batı taraftarı ve aydın bir kişilikti. Gazetenin politikasını da bu şekilde belirlemişti. Trablusgarp Savaşı esnasında İtalyanlarla olan çarpışmaları günü gününe haritalarla okuyucusuna aktarmıştı. İlk foto muhabirliği usulünü gerçekleştiren gazete olmuştu. Olayları resimlerle vermeye özen göstermişlerdi. Renkli resimler kullanmış, spor için sütun oluşturmuşlar, dönemin şartlarına göre oldukça iyi bir baskı ve tertip ile çıkmışlardı. Tirajı da yine dönemin şartlarına ve gazetenin kalitesine göre oldukça iyi durumdaydı. Gazetenin tirajı dönemin gazeteleri 10.000 iken 25.000 dolaylarındaydı (Tevfik, TY: 45).

Ali Naci yazmayı seviyordu ancak artık edebiyatın sakinliğinden çıkıp daha hareketli bir şekilde yazmak istiyordu. Bu isteği onu gazeteciliğe yöneltmişti. Ali Naci bu isteği doğrultusunda *Tasvir-i Efkar*'a başvurmuş ve burada Yunus Nadi ile görüşmüştü. Yunus Nadi, gazetenin kadrosu dolu olduğu için Ali Naci'yi işe almamıştı. Gazetede Hakkı Tarık (Us), Mehmed Asım (Us), Zekeriya (Sertel), Kemal Salih (Sel), Arif (Oruç) gibi isimler çalışırken, Ahmet Refik, Ahmet Rasim, Cenap Şahabettin gibi şöhretlerin bile makaleleri güçlükle yer buluyordu. Ali Naci, *Tasvir-i Efkar*'dan kabul almayınca *Rebap*'taki çalışmalarına devam etmeye karar vermişti. Bu sırada *İfham* adlı bir gazetenin yayın hazırlıkları sürüyordu, Ali Naci şansını tekrar denemek istedi (Tevfik, TY: 46-47). Ali Naci'nin *Rebap*'ta Hüseyin Rahmi'ye cesurca saldırması Yunus Nadi'nin dikkatini çekmişti. 1915'in Mart'ında Yunus Nadi, Ali Naci'ye gazetesinde çalışmasını teklif etmişti. Zaten gazeteci olmak isteyen Ali Naci, henüz 19 yaşındayken mesleğe başlamıştı.

Ali Naci'nin *Tasvir-i Efkar*'da çalışmaya başladığı dönem dünya savaşının çıktığı dönemdi. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine İttihat ve Terakki Partisi hükümeti, basına koyduğu sansürü ağırlaştırmıştı. *Tasvir-i Efkar* ağırlaşan sansürün baskısının oldukça yoğun olduğu bir ortamda yayın hayatını sürdürmeye çalışmıştı.

Ali Naci 1916 yılına kadar muhabir olarak çalışmış, bu yıl askerlik için hizmete çağırılmıştı. Sağlık sorunları sebebiyle İstanbul'a gönderilmiş, sağlığına kavuştuktan sonra da Ahmet Cevdet'in yayınlamış olduğu *İkdam*'da bir süre çalışmıştı (İnuğur, 1988: 140). Ahmet Cevdet'in yurtdışında olmasından kaynaklı gazetenin fiilen sahipsiz kalması ve kimin ne yaptığının belli olmaması Ali Naci'yi rahatsız etmiş ve Ali Naci buradan ayrılarak yeniden *Tasvir-i Efkar*'a dönmüştü. Ali Naci, yeni

döneminde ülkedeki yolsuzluklar üzerinde durmuş ancak onun bu politikası, *Tasvir-i Efkâr*'ın sıkıyönetim tarafından kapatılmasına sebep olmuştu.

4.1.2.3. İfham

İfham 21 Eylül 1912'de Ahmet Mezit ve Mustafa Suphi Beyler tarafından kurulmuştu. Ali Naci'nin gazetecilik hayatı da *İfham* ile başlamıştı.

Gazete, Osmanlı İmparatorluğunun kritik bir döneminde yayın hayatına girmişti. İtalyanlar, Trablusgarp ile Bingazi kıyılarına asker çıkarmış ve donanmaları ile denizleri kontrol altına almışlardı. Türk askeri karşısında başarı sağlayamayınca, denizlerdeki baskıyı çoğaltmışlar ve on iki adayı işgal etmişlerdi. Bu ortamdan yararlanan Balkan devletleri de ayaklanmış ve aralarında bir ittifak kurmuşlardı (Altuğ, 1977: 166-167).

İlerleyen süreçte gazetelerin, sansürün ağır baskısı altına girmesiyle *İfham*, 22 Mart 1913'de sıkıyönetim tarafından müebbet olarak kapatılmıştı (Tevfik, TY: 50).

4.1.2.4. İkdam

Ali Naci 1928 yılının başında Ahmet Cevdet'ten *İkdam*'ı almış, 26 Mart 1928'den itibaren *İkdam*'ı yeni şekli ile çıkarmaya başlamıştı. İlk nüshada 'Maksat ve Meslek' başlığı ile verilen yazıda gazetenin izleyeceği yol ve amaçlar açıklanmıştı. Yazının devamında gazetenin ülkenin her yanından gelen sesleri dikkate alan bir memleket gazetesi olacağı ifade edilmişti (İkdam, 26.03.1928).

Ali Naci, *İkdam*'da dönemin önde gelen yazarlarını buluşturmuştu. Ahmet Haşim, Yusuf Ziya (Ortaç), Burhan Cahit, Kemalettin Şükrü, Zeki Rıza (Sporel) gazetenin ana kadrosunu oluşturmuştu. *İkdam* 30 Kasım 1929'a kadar yayın hayatında kalmış ancak Harf İnkılabı'nın ardından diğer birçok gazete gibi kötü etkilenmiş ve kapanmak zorunda kalmıştı. *İkdam*'ın birçok gazeteciye bir okul olmuş olması önemlidir.

4.1.2.5. Vakıf

Tasvir-i Efkâr'ın sansür baskısından dolayı kapanmasının ardından, *Vakıf*'in sahibi Mehmet Asım (Us) ile Ahmet Emin (Yalman), Ali Naci'ye *Vakıf*'te çalışmayı teklif etmişlerdi. Ali Naci, bu teklifi 'dosyalarında mevcut olan haberleri sürdürmek' şartı

ile kabul etmişti. Mehmet Asım ve Ahmet Emin'in bu şartı kabulünün ardından *Vakit*'te çalışmalarına başlayan Ali Naci, burada da yolsuzluk haberlerine ağırlık vermiş ve onun bu tutumu 45 gün sonra sıkıyönetim tarafından gazetenin kapatılmasına sebep olmuştu (Tanju, 2018: 37). *Vakit*'in kapatılmasının ardından yeniden işsiz kalan Ali Naci, bundan sonra kendi gazetesini kurmak için çalışmalara başlamıştı.

4.1.2.6. Akşam

20 Eylül 1918'de Necmettin (Sadak), Kazım Şinasi (Dersan) ve Ali Naci (Karacan) ortaklığında *Akşam* kurulmuştu. *Akşam*'ın yayın hayatına girmesinden bir süre sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış, bu anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu fiilen sona ermişti. *Akşam*, mitingler ve işgale karşı başkaldırma olaylarını günden güne takip etmişti. *Akşam*'ın başyazarı Necmettin Sadak, yazı işleri müdürü Ali Naci olmuş, idari işlere de Kazım Şinasi bakmıştı.

Akşam'ın baskı sayısı ilk günlerde beş-altı bin iken savaşın ilanından sonra baskı sayısı iki-üç misli artmış ancak daha sonra hem hükümet sansürü hem de itilaf devletleri sansüründen dolayı baskı sayısı yeniden düşmüştü. *Akşam* tüm tehlikeleri göze alarak yayınlarına devam etmiş daha sonraki süreçte gazetenin yazı kadrosuna yine önemli bir isim katılmıştı. Falih Rıfkı (Atay) 'Günün Fıkraları' köşesinde yazmaya başlamıştı.

Akşam, Millî Mücadele hareketinin önemli destekçisi olmuştu. Millî Mücadelenin ilerleyen safhalarında Türk ordusunun kazandığı zaferleri duyurmak için sansürün baskısını en aza indirmeye çalışmışlardı. Bu çalışmaları sayesinde Ali Naci ve arkadaşları basına yeni tarz, milliyetçi ve mücadeleci bir gazete kazandırmışlardı.

24 Temmuz 1923'te Lozan görüşmelerine katılmak üzere Lozan'a giden İsmet İnönü önderliğindeki heyetle birlikte Lozan'a giden Ali Naci buradan gelişmeleri gazeteye aktarmış, yazdığı her şey değerli bir haber olarak gazetede yer almıştı.

Cumhuriyet'in ilanından yıl sonuna kadar geçen sürede Türk basını görülmemiş bir bayram yaşamış, gazeteler ilaveler çıkarmış, renkli baskılar yapılmıştı. *Akşam*, Cumhuriyet'in ilanından itibaren çıkan karışıklıklar döneminde de her zaman Ankara hükümetini desteklemişti.

1927 yılına gelindiğinde gazete ilk kadro bölünmesini yaşamış, Ali Naci tek başına bir gazete kurmaya karar vermişti. Ali Naci 9 yıl boyunca *Akşam*'da çalışmış, milli mücadele yıllarında arkadaşları ile beraber tüm zorluklara rağmen *Akşam*'ı çıkartmayı başarmıştır. Cumhuriyet'in ilanı, Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olurken, *Akşam* da bu yeni döneme ayak uydurmuş ve Gazi Mustafa Kemal'e destek vermişti. Ali Naci, *Akşam*'dan ayrılırken gazetecilik yaşamındaki zorlu yılları da geride bırakmıştı (Oktay, 1993: 33).

4.1.2.7. Politika

İkdam'ın kapanmasının ardından Ali Naci, bu kez 11 Aralık 1929'da *Politika*'yı çıkarmaya başlamıştı. Gazetenin çıkış amacını 'Gayemiz' başlıklı yazısında gazetenin her şeyden önce halka bir rehber olacağını, halkın ihtiyaç ve menfaatlerinin gazetesi olacağını ifade etmiştir (Politika, 11.12.1929).

Bu gazetenin yazar kadrosu da yine önemli isimlerden oluşuyordu. Ahmet Haşim, Yusuf Ziya (Ortaç), Mahmut Yesari, Dr. Fahrettin Gökay yazılarıyla gazetede yer almışlardı. 17 Haziran 1930'a kadar yayın hayatını sürdüren gazete, 185 sayı çıkmıştı.

4.1.2.8. İnkılap

Ali Naci, *Politika*'nın ardından yine çok ara vermeden 30 Ağustos 1930'da *İnkılap*'ı çıkarmaya başlamıştı. Gazetenin ilk sayısında 'Maksat ve Meslek' başlıklı yazısında çıkış amacını açıklamıştı. Ali Naci, gazetecilik mesleğinin, büyük yaratıcısının işaret ettiği doğrultuda yürümek, onun fikirleri için, onun fikirlerine karşı olanlarla mücadele etmek için çıkardığını söylemişti (İnkılap, 30.09.1930).

Ali Naci, bu gazetesinde de önemli isimlere yer vermişti. Bunlardan bazıları Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ercüment Ekrem (Talu), Yusuf Ziya (Ortaç), Burhan Cahit, Selam İzzet (Sedes)'ti. *İnkılap*, 2 Şubat 1931 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiş ve bu tarihte kapanmıştı. Ali Naci, *İnkılap*'ın kapanmasının ardından Gazi Mustafa Kemal'in isteği üzerine bir süre Sofya'ya Anadolu Ajansı'nın temsilcisi ve muhabiri olarak gitmiş, daha sonra da aynı göreve bir süre Bükreş'te devam etmiş ve 1935 yılında da Türkiye'ye geri dönmüştü. Burada ki görevi Balkanlarla ilişkileri geliştirmektir.

Çalışmanın konusunu da oluşturan SCF'nin var olduğu dönemde çıkarılan gazetede Ali Naci, İsmet Paşa'nın ve CHF'nin taraftarlığını yapmış ve tüm gücüyle SCF ve Ali Fethi Okyar'a saldırmıştı. Çalışmanın ileriki bölümlerinde bu konuya ayrıntılı yer verilecektir.

4.1.2.9. Tan

Ali Naci, Anadolu Ajansı temsilciliği görevini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve eski adı *Milliyet* olan *Tan*'ı almıştı. Bu gazete Gazi Mustafa Kemal'in arzusu ile 1925 yılında Siirt Mebusu Mahmud (Soydan) Bey tarafından çıkarılmıştı (Şapolyo, 1969: 231). Ali Naci, gazetenin başına geçtiğinde baskı sayısı oldukça düşüktü. Baskı sayısını artırmak için öncelikle gazetenin adını *Tan* olarak değiştirmiş ve gazeteyi TBMM'nin açılış günü olan 23 Nisan'da 'Hâkimiyet Milletindir' ibaresi ile çıkarmaya başlamıştı (İnuğur, 1988: 142).

Peyami Safa ve Burhan Felek, gazetenin devamlı yazarlarıken Falih Rıfkı Atay, Ahmet Şükrü Esmer, Ahmet Ağaoğlu, Eşref Şefik gibi isimler de ara ara yazılarıyla gazeteye destek vermişlerdi (Oktay, 1993: 35).

Ali Naci, 1936 yılına kadar bu gazeteyi çıkarmış ancak gazete bu tarihten sonra haklarını elinde bulunduran İş Bankası tarafından Ahmet Emin (Yalman)'a devredilmişti. Ali Naci, gazeteyi devrettikten sonra gayri resmi ticari ateşe olarak Brezilya, Uruguay, Arjantin gibi ülkelerle Türkiye arasındaki ticari alışverişin olanaklarını araştırmak üzere görevlendirilmişti (Oktay, 1993: 35). Bir buçuk yıl bu görevi yürütmüş ve ardından Türkiye'ye geri dönmüştü.

4.1.2.10. Bugün

Ali Naci, gazetecilik yapmaktan ömrünün son gününe kadar vazgeçmemişti. Türkiye'ye döner dönmez, *Bugün*'ü çıkarmaya başlamıştı. Ali Naci, ilk sayısı 3 Ekim 1938'de çıkan gazetenin politikasını ve amacını 'Maksat ve Meslek' başlıklı yazısında "Bugünün siyasi ruhunu bir kelime ile hülâsa edebiliriz. Bu ise Kemalizm'dir" (Tanju, 2018: 34) şeklinde açıklamıştı

Ali Naci, *Bugün*'ü 11 Ocak 1939'a kadar yayınladıktan sonra *İkdam*'ın imtiyazını Ahmet Cevdet'ten almış ve *İkdam Halk* olarak çıkarmaya başlamıştı. Gazetenin ilk nüshası 12 Ocak 1939'da çıkarılmış ve 'Dünkü ve Bugünkü' başlıklı

yazısında gazeteyi Ahmet Cevdet'ten aldığını belirtmiş, gazetenin programı hakkında bilgi vermişti.

Gazetenin yazar kadrosunda, Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Ziya (Ortaç), İbrahim Alaettin Gövsa, Dr. Besim Ömer Akalın, Nizamettin Nazif, Peride Celal ve Kemalettin Şükrü, Suat Derviş, Necip Fazıl Kısakürek, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ziya Şakir, Fikret Adil gibi isimler yer almıştı (Oktay, 1993: 36). Gazete 14 Ağustos 1939'dan itibaren *İkdam Sabah Postası* adı ile Ebuzziya Velid tarafından çıkarılmıştı. Ali Naci'nin gazeteyi devretmesinin sebebi ise mali sorunlardı.

4.1.2.11. Hakikat

Ali Naci, *İkdam* 'ı devrettikten bir süre sonra Denizli Milletvekili Necip Ali Küçüka ve Kitapçı Ali Bey ile ortak olarak Hakikat'i çıkarmaya başlamıştı. 21 Temmuz 1940'da çıkmaya başlayan gazetenin yazar kadrosu, Necip Ali Küçüka, Mümtaz Faik Fenik, Nasuhi Baydar ve Kerime Nadir gibi isimlerden oluşuyordu.

Gazetenin yayın hayatında olduğu dönemde çıkan II. Dünya Savaşı, hükümetin basın üzerinde denetimini artırmasına sebep olmuş, bu da baskı sayısının düşmesi ile sonuçlanmıştı. *Hakikat* de diğer birçok gazete gibi bu sansürden etkilenmiş ve 31 Ocak 1941'de 190. sayısını yayınlamış, ardından kapanmıştı.

Ali Naci, *Hakikat* kapandıktan sonra bir süre gazeteciliğe ara vermiş ve Lozan görüşmeleri ile ilgili anılarını anlattığı 'Lozan ve İsmet Paşa' isimli kitabını yazmıştı. Kitap, yirmi yıl öncesinin diplomatik başarısını ve İsmet Paşa'nın bu konudaki uğraşlarını ele almıştı. Yeni bir savaşın kapıda olduğu süreçte, savaşın yıpratıcı şartlarını üzerinde taşıyan bir toplumun gençlerine İsmet Paşa'ya güvenmeleri gerektiğini hatırlatmış ve bu yönüyle kitap iktidarın oldukça hoşuna gitmişti (Oktay, 1993: 37).

Ali Naci 1943 yılı sonlarında sağlık problemleri yaşamaya başlamış hem tedavi amacıyla hem de deneyimlerinden faydalanılması adına Bern basın ataşeliğine tayin edilmişti (İnuğur, 1988: 143). İsviçre'de 1948 yılının aralık ayında Halil Lütfi Dördüncü ile ortak olarak *Tan*'ı çıkarmaya başlamış ancak Halil Lütfi Dördüncü'nün cimriliğe varan tutumundan hoşnutsuzluk duyduğu için Türkiye'ye dönerek, hayatının en başarılı hamlesini yapmıştı. Bu hamle onun hayatının sonuna kadar günden güne başarısını artırmış ve ölümüyle birlikte oğluna büyük bir miras bırakmıştı.

4.1.2.12. Milliyet

3 Mayıs 1950 tarihinde Ali Naci Karacan, büyük hamlesini yapmış ve *Milliyet*'i çıkarmaya başlamıştı. 'Müstakil siyasi gazete' sloganı ile yayınlanan gazetenin ilk nüshasında Bedii Faik, Sedat Oksal, Fahri Nevruzoğlu gibi isimlerin imzaları yer almıştı. Ali Naci *Milliyet*'te, Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olan 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidara gelen Adnan Menderes ve partisi Demokrat Parti'nin önemli bir destekçisi olmuş, o zamana kadar çıkardığı her gazetede İsmet İnönü ve onun CHF'sini desteklerken, artık İsmet İnönü'nün karşısında yer alıyordu.

1951 yılında geçirdiği kalp krizi sebebiyle makalelerine ara veren Ali Naci, *Milliyet*'i büyük tirajlar yapan bir gazete olarak hayal ediyordu ve *Milliyet*'i bu yolda geliştirmek için gazeteyi daha yeni, daha zengin ve halkın ihtiyaçlarına daha uygun çıkarmak istiyordu. Hedefine giden yolda başarılı olmak için gazetenin kendi tesislerinde ve daha modern makinelerde basılması gerektiğini düşünüyordu. Bu amacını gerçekleştirmek için Molla Fenari sokaktaki Münir Refik Paşa konağını almış ve burayı yıktırarak *Milliyet* binasını inşa ettirmişti (Tanju, 2018: 207).

Milliyet'in yeni tesislerde basılan ilk sayısı 1 Ekim 1954'te yayınlanmıştı. 'Milliyetçi müstakil siyasi gazete' sloganı değiştirilmiş ve yerini 'Halk gazetesi' ifadesi almıştı. Ali Naci'nin hedefi doğrultusunda attığı adımlar başarı getirmiş ve *Milliyet*'in baskı sayısı büyük oranda artmış, *Milliyet* yüksek seviyeli bir gazete olarak yayın hayatına devam etmiştir. Ancak Ali Naci, gazetesinin bu başarısını sadece 9 ay görebilmiş ve 7 Temmuz 1955 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucu ölmüştü.

Ali Naci, 19 yaşında başladığı gazetecilik mesleğini ölümünün son gününe kadar sürdürmüş, ölümünden bir gün önce bile gazetede makalesini yayınlamıştı. Gazetecilik hayatının başından *Milliyet*'i çıkartana kadar geçen sürede hep İsmet İnönü ve onun CHF'sini desteklemiş ancak *Milliyet* ile birlikte yönünü Demokrat Parti'ye çevirmişti.

Ali Naci Karacan'ın ölümünün ardından gazete, oğlu Ercüment Karacan tarafından yönetilmişti. Gazete bu dönem içerisinde yeni arayışlara girmiş, gazetede ki fırka ve makale tarzı yazıların ağırlığı yerini habere bırakmıştı. Muhabir kadrosu genişletilmiş ve haberlerin imzalı çıkmasına özen gösterilmişti. Bir süre sonra gazetenin siyasi tutumunda da değişiklikler yaşanmıştı. Gazeteye farklı yazarlar girip çıkmıştı. *Milliyet*'ten Peyami Safa, Çetin Altan, Örsan Öymen, Teoman Erel, Mehmet

Barlas, İsmail Cem, Burhan Felek, Talat Halman, Refik Erduran, Bülent Ecevit, Metin Toker gibi birçok gazetecinin yolu geçmişti. 1980 yılında Aydın Doğan tarafından alınan gazete baskı sayısını günden güne artırmıştı.

4.1.3. Ali Naci Karacan'ın Ölümünün Ardından Söylenenler

Ali Naci Karacan 7 Temmuz 1955'te geçirdiği kalp krizi sonucu öldü. 8 Temmuz 1955 tarihli *Milliyet*'te Ali Naci Karacan'ın ölümü manşet sayfasında ilan edilmişti. Gazete bu haberi “ALİ NACİ KARACAN'I KAYBETTİK: Yaşı ile ve canlı ruh yapısı ile ölüme bu kadar uzak bir insanın dün sabah, varlıktan yokluğa bu ani geçişi hepimizi beynimizden vurulmuşa döndürdü” (*Milliyet*, 08.07.1955) şeklinde aktarmış ve haberin içerisinde Ali Naci Karacan'ın hayatına, çıkardığı gazetelere, gazeteciliğine yönelik bilgiler verilmişti. Yine manşet sayfasında haberin devamında Gazeteciler Cemiyeti'nin tebliğine yer verilmişti.

Gazetenin bir sonraki nüshasında Ali Naci Karacan'ın *Milliyet*'i yeni şekliyle çıkarmaya başladığı bir dönemde gazetenin izleyeceği yolu anlatan makalesine (bkz. Ek-11) yeniden yer verilmiş ve oğlu Ercüment Karacan da birkaç cümle yazmış, Ali Naci Karacan'ın *Milliyet* için koyduğu tüm prensiplere sadık kalacaklarını söylemişti (*Milliyet*, 09.07.1955).

Ali Naci Karacan'ın ölümü, basın camiasını derinden üzmüştü. 9 Temmuz tarihli *Milliyet*'te, yazarlar Ali Naci Karacan ile ilgili düşüncelerini aktarıyordu. *Milliyet*'in üçüncü sayfasında ‘Takvimden Bir Yaprak’ köşesinde yazan Refi Cevad Ulunay, “*Milliyet*'in havası ferah vericidir. *Milliyet* senin gazeten değil, bizim gazetemizdi. Bize bu kanaati, bu imanı vermiştin. Hem de hiçbir şey söylemeyerek” (*Milliyet*, 09.07.1955), *Milliyet*'in genç yazarlarından Abdi İpekçi, “Naci Bey'i öz babam gibi sevdim. Onunla müessesede çalışan herkes gibi benim de bağlarım amir-memur, patron müstahdem münasebetlerinden çok uzaktı. O bizim babamız, biz onun evlatları idik. Gazetenin en amansız münekkidi idi. Her gün bütün gazeteyi son harfine kadar okur, bütün hatalarımızı yakalar ve bizi haşlardı. Bir babanın evladını haşladığı gibi...” (*Milliyet*, 09.07.1955), Mücahit Beşer, “Gazetesinde çalıştırdığı herkesi mühim bir şahsiyet olarak kabul eder ve hepimize bu görüş zaviyesi içinde muamele ederdi. O kadar ki, çok zaman yazdığı başmakalesi, o esnada tesadüfen yakınında bulunan herhangi birimize okur ve fikrimizi sorardı. Fakat bu, hiç de kendisine itimat

etmemesi yüzünden değildi. Bilakis bizlere verdiği ehemmiyet ve hepimizin birer şahsiyet olmamız için duyduğu arzu dolayısıyla idi” (Milliyet, 09.07.1955) demişleri.

Sami Kohen, Ali Naci Karacan’ın samimiyetini (Milliyet, 09.07.1955), Celal İkiбудak, gazeteci ve patrondan ziyade çalışanlarına abi gibi davrandığını (Milliyet, 09.07.1955), Bedi Faik ise *Dünya*’daki köşesinde Türk gazeteciliğinin Ali Naci Karacan’a borçlu olduğunu, Ali Naci Karacan’ın siyasi kanaatleri ne olursa olsun inkılaba sadakatının hiç şaşmadığını (Dünya, 09.07.1955) anlatmıştı.

Ali Naci Karacan’ın ölümü yalnız *Milliyet* yazarlarını değil, rakip gazetelerin yazarlarını da üzmüştü. *Akşam*, Ali Naci Karacan’ın ölümünü ‘Basın ailesinin büyük kaybı’ başlığı ile vermişti. Daha önce *Akşam*’da çalıştığına atıf yapılan haberde, “...Ali Naci gazetecilikte daima yenileşme ve gelişmeyi sever, ateşli ve dinamik bir meslektaşımızdı” (Akşam, 09.07.1955) denilmekteydi. *Halkçı*, gazetenin ilk sayfasında Ali Naci Karacan’ı, “Sempatik halleriyle kendisini herkese sevdirmesini bilen kıymetli arkadaşımıza Tanrı’dan mağfiret diler ve *Milliyet* ailesinin acısını paylaşıyoruz” (Halkçı, 08.07.1955) ifadeleri ile anıyordu.

4.2. İnkılap’ın Genel Yayın Politikası

Ali Naci Karacan, 30 Ağustos 1930’da *İnkılap*’ı yayın hayatına soktuğunda Türk siyasi hayatının da önemli bir dönüm noktası olan SCF politika hayatına başlayalı kısa bir zaman olmuştu. 12 Ağustos 1930 tarihinde siyaset sahnesinde Ali Fethi Bey önderliğinde ve Ağaoğlu Ahmet, Nuri Conker gibi önemli üyeler ile yerini alan SCF, Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili hayata geçişin ikinci denemesiydi. Tunaya’ya (1952: 663) göre, SCF cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik esaslarına bağlı olmasına rağmen, programında liberal çizgi izlemesi, Mecliste bazı sürtüşmelere neden olmuştu. Bu sürtüşmeleri fırsat bilen bazı kesimler CHF aleyhtarı olarak SCF’nin etrafında toplanmıştı.

Ali Naci, gazetecilik hayatının başlarından itibaren hep Millî Mücadele’nin sıkı destekçisi olmuştu. Yayın hayatına soktuğu *İnkılap*’ta da kurtarıcı olarak gördüğü CHF’nin taraftarı olmuş ve gazetesinde SCF’ye yönelik muhalif bir tavır takınmış, Atatürk inkılaplarının savunuculuğunu yapmıştı. Gazetesinin ilk nüshasında ‘Maksat ve Meslek’ başlıklı yazısında gazetesinin izleyeceği yolu açıklayan Ali Naci, Atatürk’e

olan bağıllığını da anlatmıştı. Gazetenin ilk sayfasında İsmet Paşa'nın da bir tebrik telgrafı yer almıştı (İnkılap, 30.08.1930).

Gazetenin ilk sayısı 12 sayfa ve 5 kuruş olarak çıkmıştı. Haberler 6 sütuna verilmişti. Ali Naci diğer birçok gazetesinde olduğu gibi *İnkılap*'ta da kaliteli bir yazar kadrosu oluşturmuştu. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) siyasi makaleleri ile, Ercüment Ekrem (Talu) makale ve fıkraları ile, Burhan Cahit roman, Selim İzzet ise hikayeleri ile gazetede yer almıştı. Gazetede birçok imzasız habere ve köşe yazısına, memleket haberlerine, dünya haberlerine, siyasi haberlere, iktisadi haberlere yer verilmişti. Kadın, ev, moda, çocuk sayfaları düzenlenmiş ve her yaştan insanın ilgisi çekilmeye çalışılmıştı. Ayrıca spora da yer ayıran gazete memleket sporunu iyi takip ederek, gelişmelerin günü gününe aktarmıştı. Haberler de yorumdan ziyade direkt bilgilere yer verilmiş köşe yazılarında ise SCF'ye saldırılmıştı.

Gazetenin 152 sayılık yayın hayatında çeşitli köşelere yer verilmişti. Bu köşeler arasında devamlılığı olan çok az olmuştur. Ankara Haberleri, Dünya Haberleri, Çocuk, Bilmece\Bildirmece, İbret Aynası, Sözün Doğrusu, Eğlence Servisi, Telgraflar, Spor, Yarı Siyasi, Kadın-Ev-Moda, Reklamlar, Vapurlar, Borsa, 24 Saatte, Poliste, Şehir ve Memleket Haberleri, İnkılabın Tefrikası, Politika (Falih Rıfkı), Berlin Mektupları (Suat Derviş), Memleket Mektupları (Cezmi), Hikâyeler (Mümtaz Faik), İktisadi Sütun, Kitabiyat, Magazin Haberleri ve Fırka (Ensari Bülent) bu köşelerden bazılarıdır. Bunun yanı sıra hikâyelere oldukça geniş yer verilmişti.

Gazete yayın hayatı boyunca içerik anlamında iki kere değişikliğe gitmiş ancak çok fark yaratamamıştı. İçeriğe eklemeler çıkarmalar yapılsa da temel düzen aynı kalmıştı. Gazetenin son 30 sayısında köşe yazısına çok az yer verilmiş, Falih Rıfkı, Ali Naci, Yakup Kadri gibi isimlerin yazıları artık yer almamaya başlamıştı.

Ali Naci, *İnkılap*'ı uzun zamandır kiracısı olduğu İkdam yurdunun üst katında yayınlıyordu. Aynı binanın alt katında da SCF'nin kuruluşundan itibaren kendisini muhalefetin sesi olarak gören Arif Oruç'un *Yarın*'ı yayınlanıyordu. Arif Oruç, gazetesinde *İnkılap*'ın yayın hakları devam ederken, İsmet Paşa'nın SCF lideri Fethi Bey aleyhine yayın yapması için Ali Naci'yi Ziraat Bankasından 35.000 lira verdiğine ve Ali Naci'nin bu parayı alarak *İnkılap*'ı çıkardığını yazmıştı. Bu yazı iki gazete ve iki gazetecinin tartışmalarının fitilini ateşlemiş ve Ali Naci, *İnkılap*'ın ilk sayısından itibaren Arif Oruç'a kalemi ile saldırmaya başlamıştı. Ali Naci 'Arif Oruç sen de dinle'

başlıklı yazısında, Oruç’a yönelik paradan başka bir şey düşünmediğini ve kim para verirse o tarafa gittiğini söylemişti (İnkılap, 30.08.1930). Arif Oruç’un ithamlarına karşılık Ali Naci Karacan’ın bu yazısı tartışmanın fitilini ateşlemiş ve ardından Ali Naci Karacan’ın *İnkılap*’ta yayınladığı ‘Vatan haini Arif Oruç’ konulu afiş tartışmayı şiddetlendirmişti. Afişte bir gözü sağa bir gözü sola bakan büyük bir şaşı insan yüzü ve altında ‘Vatan haini Arif Oruç’un dolandırdıklarına ait rezaletleri, İnkılap gazetesin de okuyun!’ yazısına yer verilmişti. 21 Kasım 1930 tarihli *İnkılap*’ta ise Arif Oruç hakkında ağır ithamlarla dolu yazılar yayınlanmıştı. Bu ithamlara Arif Oruç’un cevabı daha şiddetli olmuş ve çareyi Ali Naci’nin İkdam yurdunun üst katındaki ofisine kurşun yağdırmakta bulmuştu (İnkılap, 21.11.1930).

Ali Naci, bu olayın üzerine gazetesinde, “Hâkim huzuruna çıkmaktan korkan sabıkâlıların kahpe kurşunlarından korkumuz yoktur. İşte silah sesine cevabınız” (İnkılap, 21.11.1930) diyerek cevap vermişti. Ali Naci’nin, Arif Oruç hakkında yazdıkları bazı gerçeklerin ortaya çıkmasını da sağlamış ve Arif Oruç yurt dışına çıkarılmıştı.

Önceki bölümlerde SCF’nin doğduğu ortamdan, fırkanın esaslarından, programından, fırka etrafına toplananlardan bahsedilmişti. O dönemde Ali Naci, *İnkılap*’ı yayınlamaya başlayarak, Atatürk inkılaplarını yok etmek isteyenlere karşı savaşmış, muhalefeti de şiddetli şekilde eleştirmişti. ‘Anarşi’ başlıklı yazısında, memlekette hükümet işlerini denetlemek için bir fırka teşkil edilmesi fikrinin ilk günlerde genel bir memnuniyet yarattığını ve Gazi’nin, CHF’nin başında olmasının da yeni fırkayı kuvvetsiz bırakacağını ifade etmişti. Bunların yanı sıra fırkanın, eski düzeni getireceğini ve bunun için önlem alınması gerektiğini belirtmişti (İnkılap, 09.10.1930).

Ali Naci ‘Meşrutiyet Hortluyor’ başlıklı yazısında ise SCF’nin izlediği siyaseti eleştiriyor ve Fethi Bey’in liberal fırkasının, laf olsun diye sola oturtulduğunu söylüyordu. Bu fırkanın takip ettiği siyasetin saltanat, meşrutiyet ve irticanın hâkim olduğu dönemlerde izlenen siyasetle aynı olduğunu vurguluyordu. Fırka programının içeriğini oluşturan, yabancılardan borç alınması, kamu hizmetlerinin yabancı şirketler tarafından yapılması, Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların devlet kademelerinde görevlendirilmesi gibi maddelerin Meşrutiyet zamanını hatırlattığını vurgulamıştı (İnkılap, 12.10.1930).

SCF kuruluşundan çok kısa bir süre sonra yapılan belediye seçimlerine katılmıştı. Fırkanın seçimlere katılması ile birlikte basının bir kısmı CHF yanında bir kısmı da SCF yanında yer almıştı. Ali Naci, 'Avrupa'ya Benziyoruz' başlıklı yazısında "fıkri olmayan firkadan ne çıkar? İşte Serbest Cumhuriyet Fırkası meydandadır" (İnkılap, 08.10.1930) diyerek, bu fırkaya oy vermek için bir sebep olmadığını söylemişti (İnkılap, 08.10.1930).

SCF'den beklenen devrin düzenine bağlı kalarak, devrim düşmanlarının karşısında yer alarak bir denetim düzeni oluşturmaktı. Ancak memleketteki gerginlik gitgide artmış, özellikle muhalif basın bu gerginliği körüklemişti. Yeni fırkanın kurulmasıyla birlikte basın da azımsanmayacak bir değişiklik yaşanmıştı. Harf inkılabının ardından baskı sayılarının artacağı düşünülmüş ancak bu gerçekleşmemiş, bazı gazeteler yayın hayatını sonlandırmak zorunda kalmıştı. SCF'nin kurulması ile birlikte gazetelerin baskı sayısı artmıştı. 1929 yılında Arif Oruç'un *Yarın*'ı, Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi Dördüncü'nün *Son Posta*'sı, İzmir'de *Halkın Sesi*, *Yeni Asır* ve *Hizmet* gazeteleri SCF'yi desteklemiş ve baskı sayılarında artışlar yaşanmıştı.

Muhalefet basınının öncüsü konumundaki *Yarın* ile CHF taraftarı *İnkılap* arasındaki şiddetli tartışmalar da bu iki gazetenin baskı sayısını artırmıştı. Ali Naci, Arif Oruç ile gazetesini ve diğer muhalif gazeteleri, ülkede şiddetlenen anarşinin sorumlusu olarak görüyordu. Yurdun çeşitli bölgelerinden polise, jandarmaya yönelik saldırı haberleri geliyordu. Bu haberlere sessiz kalmayan Ali Naci, doğrudan Arif Oruç ve *Yarın*'ı hedef alarak 'İhtilal daha başka türlü nasıl olur?' başlıklı yazısında, Fethi Bey'in Batı Anadolu turu sırasında yaşanan olaylara değinerek, irticayı canlandırmak için fırsat gözetlediklerini söylemişti (İnkılap, 16.10.1930).

Ali Naci, muhalefetin ve muhalefet basınının Gazi'ye yönelik tavsiye şeklindeki yazılarına da karşı çıkarak, 'Gazi Mustafa Kemal, milli bir mefhumdur' başlıklı yazısında yine Arif Oruç ve *Yarın*'ı hedef almıştı. *Yarın*'dan 'paçavra' diye bahsederek Gazi'nin ne yapması gerektiğini kimseye sormayacağını sert bir şekilde dile getirmişti (İnkılap, 17.10.1930).

Fethi Bey, SCF'yi 17 Kasım 1930'da feshettiğine dair kararını açıkladığında, Ali Naci, 'Halk Muztarıptır' başlıklı yazısında Fethi Bey'e yönelik, "Fethi Beyin en büyük iyiliği, perdeyi ucundan kaldırıp memleketin manzarasını olduğu gibi

göstermesi oldu. Vatanperver adam, etrafına otuz tertemiz genç alıp, fırkanın bir güzideler ocağı halinde tesis etse idi, bugün olduğu yerden çok daha ileri bir mesafede bulunacağına şüphe yoktu” (İnkılap, 24.11.1930) demiş ve yazısının devamında SCF’nin halk ile CHF’yi karşı karşıya getirdiğini söylemişti.

23 Aralık 1930 tarihinde Menemen’de yedek subaylık yapan öğretmen Kubilay’ın başının kesilmesini Ali Naci, ‘Tarih Tekerrürden İbare’ başlıklı yazısında 1925 Şeyh Sait İsyanı’nı hatırlatarak, tarihin tekerrürden ibaret olduğunu söylemişti (İnkılap, 25.12.1930).

İnkılap, 2 Şubat 1931 yılına kadar yayın hayatına devam etmişti. 17 Kasım 1930’da SCF’nin feshinin ardından muhalefet yavaş yavaş susmuş, bu suskunluk Babıali’de kendisini göstermiş, muhalefetle artan baskı sayıları yeniden düşmeye başlamıştı. Ali Naci de Türk siyasi hayatının dönüm noktasında yayın hayatına soktuğu *İnkılap*’ı 152. sayı ile kapatmıştı.

İnkılap’ta Ali Naci özellikle Arif Oruç’a yüklenmişti. Onun yaptığı yolsuzluklar ile ilgili belgeleri sunmuş, bu konuyla ilgili bir seri bile hazırlamıştı. Bu ekseninde *İnkılap*’ın kapanmasının denk geldiği süreç de ilginçti. *İnkılap*’ın son sayısında Arif Oruç’a yönelik yaptırımların haberi yer almıştı. ‘Bülbülün çektiği dili belasıdır’ başlıklı haberde, Arif Oruç’un 1 sene 3 ay 15 gün hapse, 312 lira ağır ceza ve 2500 lira da tazminata mahkûm olduğu yazılmıştı (Yarın, 01.02.1931). Bu haber gazetenin son sayısının haberiydi. Gazetenin son sayısında Arif Oruç’un hapse mahkûm edilmesi akıllarda Ali Naci’nin görevini tamamladığı izlenimini oluşturmaktadır denilebilir. Sanki gazete vatan haini, inkılap karşıtı olarak nitelendirilen Arif Oruç ile mücadele etmek için çıkarılmış ve Arif Oruç’un cezalandırılmasıyla da yayın hayatına son vermişti.

4.3. *İnkılap*’ta Serbest Cumhuriyet Fırkası

Gerçek demokratik düzenin gereği olarak görülen, Meclis’te çok seslilik ortamının ilk adımı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminin ardından doğan ikinci muhalif fırka denemesi Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar ve tek parti rejiminin halkta oluşturduğu hoşnutsuzluk ortamında doğmuştu. Dönemin Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkası Lideri Gazi Mustafa Kemal’in isteği doğrultusunda kurulan

SCF, ekonomik sıkıntılardan ve baskıdan yorulan halk tarafından coşkuyla karşılanmıştı. Fırkayı coşkuyla karşılayanların yanı sıra bu durumdan huzursuz olan kesimler de vardı.

Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkeleri'nin etkisiyle bir süredir sessizliğe gömülen basının SCF ile yeniden sesini duyurmaya başladığını söylemek mümkündür. İkinci bir fırkanın doğuşuyla birçok konu tartışmaya açılmış, CHF'nin yıllardan beri uyguladığı birçok politika SCF tarafından muhalefet konusu yapılmıştı. Halkın sırtına yüklenen demiryolu yapımı maliyetleri, şeker tekelleri, alınan ağır vergiler, CHF'li devlet adamlarının halkın ıstırabına gözlerini kapaması, Millî Mücadele'nin öncülerinden oluşmasına rağmen kurucu fırkaya tepkilerin artmasına sebep olmuştu. Millî Mücadele döneminin birlik ortamı bozulmuş, CHF'li bürokratlar kendi çıkarını düşünen bireyler haline gelmişti.

Yukarıda bahsi geçtiği gibi dönem içerisinde basın ikiye ayrılmış, bir kısmı iktidar yanlısı politika gütmüş, diğer kısım ise bu serbestlik ortamından yararlanarak CHF'ye saldırmış ve muhalif fırka yanlısı politika izlemişti. SCF'nin 12 Ağustos 1930'da siyasi hayatına başlamasından 18 gün sonra, yani 30 Ağustos 1930'da yayın hayatına başlayan *İnkılap*, süreç içerisinde CHF'nin destekçisi olmuş, SCF'ye gücünün yettiği kadarıyla saldırmıştı. Gazetenin sahibi Ali Naci Karacan hem CHF'ye hem Gazi'ye hem de İsmet Paşa'ya gönülden bağlıydı. Lozan görüşmeleri sırasında basın mensubu olarak eşlik ettiği İsmet Paşa'ya sonsuz bir inanç ve saygı duyuyordu.

Birçok gazetede çalışan ve basın patronu olan Ali Naci, gazetesinde SCF'nin muhalefet ettiği konulara CHF sözcüsü gibi yanıt vermiş, bunun yanı sıra *Yarın*'ın sahibi ve CHF muhalifi Arif Oruç'a da saldırılarda bulunmuştu. Ali Naci-Arif Oruç çatışması uzun süre devam etmiş, gazetelerinde birbirlerine karşı suçlamalarda bulunmuşlardı. SCF'nin 17 Kasım 1930'daki feshinin ardından Arif Oruç, çeşitli yaptırımlarla karşılaşmış ve hapis cezası yemişti. Arif Oruç'a hapis cezasının verildiği gün *İnkılap* yayın hayatını sonlandırmıştı. SCF'nin feshini ve Arif Oruç'un cezalandırılmasını izleyen günlerde yayın hayatını sonlandırması *İnkılap* için görevini tamamlayıp, kenara çekilmiş izlenimi oluşturmuştu.

İnkılap birçok iç ve dış haberi takip etmiş, ağırlıklı olarak siyasi haber kullanmıştı. Gazete ilk çıkmaya başladığında muhaliflere yönelik büyük kalem saldırıları olmamış ancak sonraki süreçte SCF taraftarlarına, SCF'nin yönetici

kadrolarına yönelik eleştirilere yer verilmişti. Özellikle SCF'nin son dönemlerinde, Politika isimli köşesinde Falih Rıfkı, Fethi Bey'e eleştirilerde bulunmuştu. Köşe yazıları hariç gazetenin diğer tüm yazıları imzasız geçilmiş ve haberlerde yorumdan ziyade doğrudan bilgi verilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında SCF sürecinde meydana gelen bazı olaylara, bu süreçte önemi olan kişilere, SCF'nin muhalefet konusu olarak kullandığı CHF politikalarına, SCF sonrası süreçte yaşananlara ve SCF'nin, sonraki süreçte Türk siyasi ve toplumsal hayatına ne gibi etkilerinin olduğuna ilişkin yapılan temarik içerik analizinin değerlendirilmesine yer verilecektir. Olaylar objektif bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Mevcut çalışma SCF'nin, iktidar yanlısı bir gazete olan *İnkılap*'taki temsilini incelemektedir. Çalışmada incelenen örneklem SCF'nin varlığı süresi boyunca çıkan köşe yazılarını kapsamaktadır. Analiz için belirlenen ifadeler, “Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Muhalefet Konuları, Fethi Bey, İsmet Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Arif Oruç, Gazi Mustafa Kemal, Belediye Seçimleri, İsmet Paşa Hükümeti'nin İstifası, İzmir Mitingi, Menemen Olayı, Borsa Muamelesi” dir. Bu ifadeler çerçevesinde yazılan köşe yazıları inceleme alanı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda 77 köşe yazısına ulaşılmıştır. Sadece anahtar kelime gruplarını içeren köşe yazıları derlemeye dâhil edildiği için, araştırma konusuyla ilgili olabilecek bazı köşe yazıları analiz dışında bırakılmıştır. Ancak elde edilen derleme gazetede köşe yazılarının büyük bir kısmını kapsamaktadır. İçerik analizinin amacı, metinle ya da görsellerle bir kişinin, grubun ya da olayın nasıl temsil edildiğini açıklamaktır (Bell, 2001: 34). Bu doğrultuda derlem oluşturulduktan sonra her bir köşe yazısının içerikleri incelenmiştir. Çalışma; sayı, tarih, tür, başlık, imza, içerik, konu değişkenleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmanın bu kısmında belirlenen anahtar ifadeler kapsamında metinlerin içeriği incelenmiştir. Yazarların yayımladığı köşe yazılarının muhalif fırka ile ülkede oluşan duruma yönelik yaklaşımlarının gösterdiğini söyleyebiliriz.

İncelenen köşe yazılarında hangi yazarın hangi temada kaç yazı yazdığının sistematik bir şekilde belirtilmesi açısından aşağıdaki tabloya yer verilmiştir.

TEMA/YAZAR	Ali Naci	Yusuf Ziya	Yakup Kadri	Burhan Asaf	Haydar Rüştü	Falih Rıfkı	Ensari Bülent	İmzasız
SCF'nin Muhalefet Konuları	2	1						4
Fethi Bey	1	1	3					1
İsmet Paşa			1					
SCF	5	1	2	1	1	5		1
CHF	5		1	1		1	1	1
Arif Oruç	8							
Gazi Mustafa Kemal	1		1					1
Belediye Seçimleri	4	1	1		2	2		2
İsmet Paşa Hükümeti'nin İstifası			1					
İzmir Mitingi	3		3					1
Menemen Olayı	2						1	1
Borsa Muamelesi	2							

Tablo 4.1. Yazarların yazdığı temalar

4.3.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Muhalefet Konuları

O güne kadar tüm eleştirilere karşı sessizliğini koruyan İsmet Paşa, 30 Ağustos 1930'da Büyük Taarruz'un yıldönümünde, Sivas'ta yaptığı demiryolu açılışında, kısa bir süre önce kurulan SCF'nin, CHF'ye yönelik muhalefet konularına yanıt vermiştir. Konuşmasına demiryollarının önemini vurgulamakla başlayan İsmet Paşa, SCF'yi, demiryolu yapımını durdurarak, vergilerin hafifletileceği yönünde propaganda yapmakla suçlamıştır.

Konuşmasının devamında, SCF'nin uygulamayı planladığı 'liberalizm' politikasına karşılık 'devletçilik' politikasını uygulayacaklarını söylemiştir. İktidarda kalma konusu ile ilgili de konuşan İsmet Paşa, kendilerini iktidardan düşürmek için hiçbir şey yapmadıklarını iddia etmenin kötü bir yol olduğunu ve milletvekillerinin istememesi durumunda iktidardan ayrılacaklarını belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın Sivas'ta yaptığı bu konuşma basın tarafından iki şekilde yorumlanmıştı. İktidar yanlısı basına göre İsmet Paşa, eğer bu konuşmayı SCF kurulmadan önce yapsaydı SCF'nin kurulmasına gerek kalmayacaktı. Muhalif basın ise İsmet Paşa'nın konuşmasına alaycı bir dille yaklaşmış ve onun bu konuşmayı başarısızlıkların üstünü örtmek için yaptığını yazmıştır.

Dört gün artarda İsmet Paşa'nın Sivas Nutku ile ilgili haber çıkaran *İnkılap*'ta, İsmet Paşa'nın konuşması coşkulu bir dille ele alınıyordu. Halkın onu heyecanla

karşıladığı, SCF'nin iddia ettiği gibi halkta bir bıkmışlık olmadığı yazılıyordu. *İnkılap*'a göre, bu nutuk SCF'ye bir cevap niteliği taşıyordu. İsmet Paşa bu konuşma ile Fethi Bey'in tüm iddialarını çürütüyordu. Gazetede Fethi Bey'in muhalif tutum takındığı konular ve bu konulara yönelik söylemleri alaycı bir dille ele alınıyordu. *İnkılap*, çökmüş bir tarım imparatorluğundan arta kalan borçlu bir ülkenin, dışarıdan yardım almadan ayakta durduğunu söylüyordu. Oysa halkın, özellikle köylünün ekonomik sıkıntılar ile savaştığı, dönemin birçok tanığı tarafından anlatılmaktadır.

Demiryolları başta olmak üzere, tekeller, barem kanunu, devletçilik politikası, vergiler, yüksek faizler, bütçe, sistem, özgürlükler SCF tarafından, muhalefet konusu haline getirilmiştir.

Gazetenin ikinci sayısında yer alan 'Şimendifer Bu, Yel Değirmeni Değil' başlıklı imzasız köşe yazısında demiryollarının Türkiye'nin geleceği için önemli olduğu vurgulanmış, eskiden devlet adamlarının icraat göstermemelerinden şikâyet edildiği ancak Cumhuriyet ile birlikte devlet adamlarının icraat yapmasına rağmen muhalefete maruz kalmaları eleştirilmiştir. Yazıda, "Eskiden devlet adamlarının uğuşukluğundan, icraatsızlığından şikayet edilir ve haklarındaki tenkitler, ekseriya bir iş görmedikleri, bir eser bırakmadıkları için yapıldı. ... Şimdi devlet adamlarının çalışkanlıklarından icraatlarından şikayet ediliyor" (*İnkılap*, 31.08.1930) ifadeleri ile durum özetlenmişti.

Bu süreç içerisinde Gazi Mustafa Kemal'in tarafsızlık politikası yürüteceğini söylemesine rağmen demiryolları konusunda açık ve net olarak CHF'den yana tavır koyması iktidar kanadını güçlendirmiştir. 2 Eylül 1930 tarihinde gazetede yayınlanan Gazi Mustafa Kemal'in mektubunda, Gazi Mustafa Kemal yapılan demiryollarından dolayı İsmet Paşa'yı ve CHF'yi tebrik etmiştir. Gazi'den bu desteği gören iktidar çevreleri SCF'ye iyiden iyiye saldırmaya başlamıştır. Fethi Bey ve SCF çevreleri yalnız kaldıklarını bu olay ile anlamış olmalıdır.

Yusuf Ziya tarafından kaleme alınan 'Kolay mı?' başlıklı yazıda, yine demiryolları konusu ele alınmış, Fethi Bey'in, maliyetinin bir neslin boynuna yüklenmesi eleştirisinin yersiz olduğu vurgulanmıştır. "Bugünkü nesil, ne şunu yapıyor, ne bunu yapıyor... Yeniden bir vatan yapıyor. Kolay mı?" (*İnkılap*, 03.09.1930) ifadeleri ile neslin görevinin zor olduğunu vurgulamıştır. Yusuf Ziya yazısına destek olarak Millî Mücadele'nin de tek bir nesil ile kazanıldığını yazmıştır.

11 Kânunuevvel 1930 tarihli, ‘Onlar ne diyorlar, biz ne diyoruz’ başlıklı yazısında Ali Naci, muhaliflerin köylünün malını satamadığına yönelik söylemlerine tepki göstermekte, buhran döneminde hiçbir devletin refah içinde bir hayat sürmediğini belirtmektedir. Türkiye’deki ekonomik sıkıntıların tamamını Büyük Buhran ile ilişkilendiren Ali Naci CHF’nin ekonomik politikalarına yönelik herhangi bir eleştiri de bulunmamıştır. Halktan alınan vergilerin ise gerekli olduğunu vurgulamış, muhalefetin eleştirdiği vergilerin ağırlığı konusuna değinmemiştir.

‘Demokratik Cumhuriyet’ başlıklı, imzasız köşe yazısında, “Yirmi üç sene evvel Türkiye istibdat ile idare edilirdi. Bir saray vardı. İçinde bir padişah otururdu; bir yaverini bir yere yolladı mı verdiği emir haklı veya haksız, derhal infaz olunurdu. Verginin muayyen bir şekli, sistemi yoktu. Padişah istediği anda bir irade çıkarır, ‘tebeai sadıka’ nın nesi var, nesi yoksa toparlar hazinesine malederdi” (İnkılap 12 Kânunusani 1930) denilerek Osmanlı İmparatorluğu’nun halktan aldığı vergiler ile Cumhuriyet Dönemi’nde alınan vergilerin karşılaştırılması yapılmış, SCF’nin muhalefet konusu yaptığı ve halkın da mustarip olduğu vergiler hakkında Osmanlı Dönemi’nde alınan vergilere kıyasla daha hafif vergiler olduğu vurgulanarak, konu hafifletilmeye çalışılmıştır.

Ali Naci’ye ait, ‘Sağlam Adam’ başlıklı köşe yazısında İsmet Paşa’ya övgüler dizilmiş, “Türkiye Devleti Başkanvekilinin hariçte mazhar olduğu itibar ve onun sözüne karşı duyulan itimat, bugün Avrupa’da başka devletler için misal olarak zikredilecek hale geldi. İsmet Paşanın Avrupada, hakikaten sevilen ve hürmet edilen bir devlet adamı olduğunu bilmeyen kalmamıştır” (İnkılap, 13 Kânunuevvel 1930) denilmiştir. Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin karşılaştırılması yapılarak, Türkiye’de atılan ekonomik adımların karşılığının zamanla bulunacağı savunulmuştur. İsmet Paşa’nın Türkiye’yi zor duruma düşüren kişi olarak hedef gösterilmesine tepki gösterilmiştir.

SCF kapandıktan sonra da *İnkılap*’ın SCF ve onun yönetici kadrosuna saldırıları devam etmişti. 8 Kânunusani 1931 tarihli ‘Türk Köylüsü Kongreden Ne Bekliyor’ başlıklı imzasız metinde SCF’nin önemli muhalefet konularından birisi olan köylüye yönelik desteğin yetersizliği konusunda Ziraat Bankası’nın köylüye gereken desteği sağladığı ve bundan sonra da sağlayacağı anlatılıyordu. Ancak önceki süreçte Ziraat

Bankası köylüye yüksek faizde kredi vermekte ve bu sorundan kaynaklı sonu intihara varan olaylar yaşanmaktaydı.

‘Memurlar ve Barem’ başlıklı imzasız köşe yazısı, SCF’nin bir diğer muhalefet konusu yaptığı Barem Kanunu ve memurlara verilen maaş ile ilgiliydi. SCF’ye göre halk sefalet içinde yaşarken devlet memurlarına oldukça yüksek maaşlar veriliyordu. Gazete bu konuda da yine CHF yanlısı bir politika izlemiş tıpkı CHF’nin söylemlerinde olduğu gibi memur maaşlarının bahsi geçtiği gibi yüksek olmadığı, maaşların düşürülmesi durumunda sefalet düşecekleri anlatılmış ve Barem Kanunu’nun gerekliliğine ilişkin cümleler sıralanmıştır. Yazıda, “Hiçbir suretle memur maaşından tevfiyat yapılamaz. Bugün bu maddenin sarahati karşısında gözlerini hakikatin güneşine karşı yummağa ve onu inkâr etmeğe yeltenenler var” (İnkılap, 22 Kânunusani 1930) denilerek, görüş savunulmuştur.

Görüldüğü gibi SCF’nin muhalefet ettiği birçok konu olmasına rağmen bu konulardan yalnız üç konuya ilişkin altı köşe yazısı yazılmıştır. Bu bağlamda demiryolları, köylünün durumu ve Barem Kanunu üzerine yoğunlaşmıştır. Kaleme alınan metinlerde SCF’nin muhalefet ettiği konular büyük bir çaba ile aklanmaya çalışılmıştır. Yer yer eski ile karşılaştırılmış, kötünün iyisi durumuna karşılık bahsi geçen konularda olumsuz bir durum olmadığı aktarılmaya çalışılmıştır.

4.3.2. Fethi Bey

SCF’nin kurucu lideri Fethi Bey, CHF taraflarınca yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Yusuf Ziya ‘Osmanlı’ başlıklı yazısında “Şu Fethi Bey’in eski bir asker olduğu nasıl belli? Fırkası siyaset meydanına talim yapar gibi -Sol sağ, sol sağ! Diye girdi. Fakat, müstecelen toplanan bu devşirme fırka, hep acemi efrattanmürekkep olduğu için mi nedir, daha ilk adımda sağını, solunu şaşırdı, her biri bir hava peşinde, karmakarışık gidiyor...” (İnkılap, 31.08.1930) diyerek, Fethi Bey’in siyaset sahnesine büyük bir iddia ile girdiği ancak başarısız olduğu ve buna rağmen geri çekilmek yerine ‘komik’ bir şekilde iddialarına, muhalefetine devam etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Fethi Bey’e yönelik bu eleştirilerine ilaveten Yusuf Ziya, Fethi Bey ve ekibinin, muhalif basının İsmet Paşa’ya saldırmasını haksızlık olarak görmektedir. *İnkılap*’ta Fethi Bey’e yönelik ağır eleştirilere ilişkin hiçbir ifade kullanılmazken İsmet Paşa’ya yönelik muhalefetin eleştirilmesi dikkat çekicidir.

Yakup Kadri, ‘Fethi Bey’e Düşen Büyük Vazife’ başlıklı yazısında, “Bize son günlerde elem veren şeylerden birisi ve belki en birincisi şudur: Memleketimizde siyasi ve medeni ahlak seviyesi yirmi iki yıldanberi, yazık ki, daha bir parmak olun yükselmemiştir. Hatta, bize göre, bunun birçok cihetten daha ziyade alçalmış olduğu iddia olunabilir” (İnkılap, 04.09.1930) diyerek muhalefetin önemine değinmekte ve Fethi Bey’in bu yolda hata yapmamasına yönelik tavsiyeler vermektedir. Fethi Bey’in uzun süre Avrupa’nın farklı şehirlerinde bulunması ona yönelik beklentiyi yükseltmektedir. Yakup Kadri’ye göre, Fethi Bey’in Avrupa’da bulunması onun siyasi ufkunu genişletmiştir. Yine ona göre Fethi Bey muhalif çevreler üzerinde büyük bir nüfusa sahipti ve Fethi Bey bu nüfusu yönlendirebilirdi. Ancak Yakup Kadri’ye göre, Fethi Bey çevresine kötü niyetli insanları toplamış ve bu onun yaptığı en büyük hata olmuştur. Fethi Bey’in kişiliğine ilişkin gazetede yer alan tek övücü yazı, bu metnin içindeki bir kısım olmuştur.

‘İki Lider Arasında’ başlıklı yazısında Yakup Kadri, İsmet Paşa ve Fethi Bey’in siyasi kişiliklerini karşılaştırmış, “İsmet paşa su katılmamış bir idealisttir; Fethi bey ise her sözü, her hareketi ile bize, bir materyalist olduğunu gösteriyor. Birinin emeli toplu, güzel ve kuvvetli bir vatanın geniş bir ufuk üzerinde ilk teressümünü görmektir, bütün enerjisi bu yolda hız almış gidiyor” (İnkılap, 05.09.1930) diyerek, İsmet Paşa’yı yüceltirken, Fethi Bey’i vasıfsız bir kişi olarak aktarmıştır. Oysaki sadece bir gün önceki yazısında Fethi Bey’in siyasi ufkunun geniş olduğundan bahsetmiştir.

‘İtham Ediyor, Protesto Ediyor’ başlıklı imzasız yazıda, Fethi Bey’in Batı Anadolu gezisi esnasında yaşanan olaylardan yalnız birisi olan *Anadolu* gazetesi baskınının, CHF kışkırtmaları sonucunda olduğunu söylemişti. Gazetede Fethi Bey’in bu düşüncesine büyük tepki gösterilmiş, onun bu iddiasının kötü niyetli olduğu belirtilmişti. Yazıda bu düşünceler şu şekilde kaleme alınıyor:

“Siyasi rengi ne olursa olsun herhangi bir gazetecinin tevkifi elim bir hadisedir. Ve bu gazetecilerin kendilerine isnat edilen suçlardan teberrü etmeleri şayanı temennidir. Yalnız bizim bildiğimiz bir nokta vardır ki o da Fethi beyin Anadolu gazetesine, yani bir fikir evine yapılan tecavüzü derhal takbih etmek suretile bazı çoşgun taraftarlarını lüzumsuz ve hatta çirkin hareketlerden tahzir etmemesi ve hatta şimdi Anadolu gazetesini itham etmekle o taşlama ameliyesini de tecviz etmiş olduğunu göstermesidir” (İnkılap, 15.09.1930).

İktidar yanlısı basın SCF’nin ilk gününden son gününe geçen 99 günde, sık sık Fethi Bey’in yanlış bir politika izlediğini belirtmiştir. ‘Anarşi’ başlıklı yazısında Ali

Naci de bu konuya değinmiş, Fethi Bey'in yanlış bir siyasi politika izlediğini ifade etmiştir. Ali Naci'ye göre Fethi Bey fırkasını kurarken çevresine eski düzeni isteyen kişileri toplamıştır. Bu durum onun başarısızlığına yol açmıştır. O bu düşüncesini şu şekilde ifade etmişti:

“Halbuki Fethi Bey, bunu yapmadı. Fırkasını teşkil ederken, onu bir murakabe fırkası olmaktan ziyade, kendisini iktidar mevkine çıkaracak bir sandalye şeklinde vücuda getirdi. Evvela etrafından en zayıf mebusları topladı. Bu zevat ile fırkasının esasları arasında bir münasebet olup olmadığını araştırmak lüzumunu bile duymadı. Derhal teşkilata başlayarak, açtığı bürolarda, her nevi anasırı defterine yazmağa ve hatta muhtelif inkılapların tatbikatı sıralarında, her nasılsa istiklal mahkemelerinden kurtulmuş muzır ve hain uzviyetleri bile S.C. bayrağının altına almağa başladı.”(İnkılap, 9 Teşrinievvel 1930).

Bunun yanı sıra muhalefet yanlısı basına göre Gazi Mustafa Kemal, CHF taraftarı olduğunu açıklayarak Fethi Bey'i yalnız bırakmıştır. Bu görüşlere karşı Ali Naci Gazi Mustafa Kemal'in, Fethi Bey'e duyduğu güvenden dolayı böyle bir yol izlediğini belirtmiştir. İktidar yanlısı basın SCF süreci içerisinde hiçbir zaman bu fırkanın Gazi Mustafa Kemal'in desteği ile kurulduğunu kabul etmemiştir.

İnkılap'ın ilerleyen sürecinde yazar kadrosuna katılan Falih Rıfkı da SCF'ye ve özellikle Fethi Bey'e saldırılarda bulunmuştur. 8 Teşrinisani 1930 tarihli, 'Parola' başlıklı yazısında Yakup Kadri'nin eleştirdiği gibi Falih Rıfkı da Fethi Bey'in uyguladığı siyasi politikayı eleştirmiştir. Falih Rıfkı Osmanlı padişahlarına atıf yaparak Fethi Bey'in, İsmet Paşa gibi objektif siyaset yapmadığını ileri sürmüş, İsmet Paşa'nın gördüğü eksikleri onarmak, tamamlamak için uğraştığını belirtmiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla dönem içerisinde yaşanan sıkıntıları yine İsmet Paşa'nın çözeceği düşünülmüştür.

İktidar yanlısı basın, 99 günlük SCF sürecinde, fırkanın politikalarının yanı sıra Fethi Bey'e saldırmıştır. Fethi Bey, fırkayı Gazi Mustafa Kemal'in teşviki ile kurmasına ve ilk kurulduğu dönem İsmet Paşa'nın da desteğini almasına rağmen, fırkaya yönelik ilk günden itibaren uyguladıkları saldırı politikası dikkat çekicidir. Bu tema bağlamında 6 yazı kaleme alınmış, yazıların tamamında Fethi Bey'e yönelik eleştiriler dile getirilmiştir.

4.3.3. İsmet Paşa

Gazetede yazan isimler İsmet Paşa'ya yönelik çok az yazı yayımlamışlardır. Yayımlanan yazılar da genellikle eleştirellikten uzak, İsmet Paşa'nın Fethi Bey'den

çok daha iyi bir siyasetçi olduğu yönünde olmuştur. 5 Eylül 1930 tarihli ‘İki Lider Arasında’ başlıklı yazısında Yakup Kadri, İsmet Paşa ve Fethi Bey’in siyasi kişiliklerini karşılaştırmış, İsmet Paşa’yı yüceltirken, Fethi Bey’i vasıfsız bir kişi olarak aktarmıştır. Oysaki sadece bir gün önceki yazısında Fethi Bey’in siyasi ufkunun geniş olduğundan bahsetmiştir.¹⁰

4.3.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası

SCF, 99 günlük varlığı boyunca, iktidar yanlısı basın tarafından saldırılara maruz kalmıştır. ‘Bu coşkunluğa göre galiba tımarhanede muhaliflere iltihak edecek’ başlıklı yazıda Yusuf Ziya, “Nerede Halk Fırkasından kovulmuş yobaz, nerede fırıldağım çevirememiş allâk, nerede muradına erememiş hilebaz, nerede fcaşı ezilmiş serkeş varsa hepsi muhalif gazetelerin gönüllü muhabiri” (İnkılap, 02.09.1930) diyerek, muhalif fırkanın siyasi hayata girmesiyle yanına çektiği muhalif basının CHF’ye yönelik tutumu eleştirilmiş, meclisin ikinci fırkası olmasına rağmen SCF’nin aynı saldırılara maruz kaldığı göz ardı edilmiştir.

9 Eylül 1930 tarihli ‘Sağ, sol’ başlıklı yazısında Yakup Kadri, SCF’nin solun solunda yer alacağını söylemesi ile kabul göremeyeceğini belirtmiş, yeni fırkanın devletçi bir politika değil de serbest ekonomik bir düzeni benimseyen liberal ekonomi politikasını izleyerek ekonomik sıkıntıların üzerinden gelineceğini belirtmesini eleştirmiştir. ‘Hürriyet İsteriz’ başlıklı yazısında ise ekonomik politikayı ele almış, İngiltere’de liberal düzen yıkılırken Türkiye’de yeni bir liberal düzenin inşa ediliyor olmasını eleştirmiştir. Türk liberalleşmesinin başarısızlıkla sonuçlanacağından emindir.

19 Eylül 1930 tarihli, ‘Hamdullah Suphi Bey’e Açık Mektup’ başlıklı imzasız yazıda liberal politikanın doğuracağı sonuçlardan duyulan endişe dile getirilmiş, İsmet Paşa’nın geçmiş deneyimlerinin bundan sonraki süreçte de başarılı olacağı üzerinde durulmuştur. Ancak dönemin şartları da İsmet Paşa’nın bu konuda ne kadar başarılı olduğunu tartışmalı hale getirmektedir.

SCF’nin kuruluşu ile birlikte CHF tarafından eski düzene dönüleceğine yönelik eleştirel sesler yükselmeye başlamıştır. Yakup Kadri, ‘Hür İnsan Hür Millet’ başlıklı

¹⁰ Fethi Bey başlığında İsmet Paşa ile Fethi Bey’in ne şekilde karşılaştırıldığı gazeteden alıntı yapılarak aktarıldı.

yazısında “Tarihî veya dinî hurafelerin, siyasî hıraların, marazî hubbu nefelerin, tesiri altında yaşayan nise kimseler vardır ki, hürriyet âmindirler, fakat, hür değildirler. Çünkü, bunlar, bizzat kendi manevî hastalıklarının esiridirler” (İnkılap, 20.09.1930) diyerek SCF’nin milleti eski düzene döndüreceğine yönelik söylemlerde bulunmuş, vatanın nasıl kurtarıldığı, ne gibi mücadeleler verildiği, eski bağnaz inançların yerini nasıl yeni bir düzene bıraktığı ve dönemin Türkiye’sinin hiç olmadığı kadar hür bir kuvvette olduğunu savunmuştur.

Gazete taranırken Burhan Asaf’ın yazmış olduğu bir yazı özellikle dikkati çekmiştir. Burhan Asaf ‘Fırka İdeolojisi’ başlıklı yazısında her iki fırkaya da tavsiyelerde bulunmuş, istenilen siyasi düzeni anlatmıştır. “Biz, bütün manası ile modern bir fırka istiyoruz. İnkılâbın şuurunu çalışan köylüye, çalışan emekçiye, çalışan kadına, çalışan gence aşılayacak fırka istiyoruz. - Komitacılık değil fırkacılık istiyoruz” (İnkılap, 28.09.1930) diyen Burhan Asaf, demokratik düzene hayalî bir tavırla yaklaşmış demek yanlış olmayacaktır. Asaf yazısında, olması gereken, istenilen fırkanın tanımlamasını yapmıştır. Bu noktada Asaf, isim vermeden her iki fırkanın da çevresinde toplanan kişiliklere dikkat edilmesi gerektiği vurgusu yapmıştır.

Eski düzene dönüleceğine ilişkin köşe yazısı kaleme alan isimlerden birisi de Ali Naci’ydi. Ali Naci ‘Meşrutiyet Hortluyor’ başlıklı yazısında, “Zira on senede bin zahmet ve mihnetle bütün yıktıklarımızı yeniden yapacak olduktan sonra, bir gün bu millet, adamın iki yakasına sarılır ve sorar: Fethi Beyefendi. O halde istiklâl mücadelesini neye yaptık?” (İnkılap, 12 Teşrinievvel 1930) diyerek Fethi Bey’e sitem etmiş ve SCF çevresinde toplananlarının eski, yıkılan düzeni geri getirme çabası içerisinde olduklarını, Fethi Bey’in buna öncülük ettiğini iddia etmiştir. ‘Evet Esen Hava İhtilal Havasıdır’ başlıklı yazısında, SCF çevresinde toplananların niyetlerinin iyi olmadığını, eski düzeni geri getirmek, yapılan inkılapları ortadan kaldırmak isteği ile hareket ettiklerini belirtmiş ve “Fethi Beyin liberal fikirlerinden acaba hangisi bu güruhu bu derece tehyî etmektedir? Bütün tevillere rağmen, İstanbul’da ortasına yıldız konmuş yeşil bayraklı bir spor klübü olmadığına göre, geçen gün Kasımpaşada göğsü kıllı ihtiyarın eline geçirdiği bez parçasını şeriat sancağı gibi dalgalandırmasının mâna ve hikmeti nedir?” (İnkılap, 13 Teşrinievvel 1930) diyerek Fethi Bey’e ağır eleştiride bulunmuştur. Fethi Bey’e aşağılayıcı bir göz ile bakan Ali Naci, Fethi Bey’in zavallı bir durum içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Yazısının devamında SCF’liyim

diyerek yaptıklarını hürriyet adı altında sunan kişilerin hürriyet kavramını yanlış anladığı söyleminde bulunmuştur. Ali Naci bu yazıları ile kalmamış ve yazmaya devam etmiştir. 15 Teşrinievvel 1930 tarihli ‘Evet! Biz Hürriyet Değil Faşizm Gibi Bir İdare İstiyoruz’ başlıklı yazısında, bu sefer SCF’nin yanı sıra SCF yanlısı basına da eleştirilerde bulunmuştur. Muhalefet yanlısı gazetelerin hürriyet düzenine zarar verdiğini, bu yoldan dönülmesi gerektiği, inkılap düzenine ilişkin her şeyi yerleştiği düşüncesi için henüz erken olduğu vurgusunu yapmıştır. CHF taraflarınca SCF’nin kuruluş sürecinde eleştirilen toplumun henüz ikinci bir fırkaya hazır olmadığı düşüncesini tekrar etmiştir. 23 Teşrinievvel 1930 tarihli ‘Faşizm Nedir’ başlıklı yazısında İstiklal Mahkemeleri’nden daha etkili bir düzen istediklerini, mevcut düzendeki baskının yeterli olmadığını, anarşik bir yapı olarak gördüğü SCF ve onun taraflarının sindirilmesi için daha baskıcı bir düzenin gerekli olduğunu vurgulamış, daha önceki yazılarında ifade ettiği gibi hürriyet adı altında yapılanların aslında anarşiden ibaret olduğunu belirtmiştir.

Belediye seçimleri sürecinde yaşanan olayların SCF kışkırtması ile yapıldığı iddiaları çok yaygındı. 23 Teşrinievvel 1930 tarihli ‘Tehdit ve Tahrik’ başlıklı yazısında Haydar Rüştü de bu konuya değinmiş, seçim sürecinde SCF’nin halkı, huzursuzluk çıkarması için kışkırttığını ama buna karşılık halkın galeyana gelmemesi, halk tarafından tüm kışkırtmaların sakinlikle karşılanması gerektiği konusunda uyarmıştır. SCF taraflarının halkın oyuna saygı duyması gerektiğini vurgulamıştır.

Dönemin önemli yazarlarından, CHF’nin destekçisi ve Hâkimiyet-i Milliye’nin önemli yazarlarından birisi olan Falih Rıfkı (Atay), İnkılap’ta da ‘Politika’ isimli bir köşeye sahipti. Köşesinde yazdığı ‘Fırka Gazeteleri’ başlıklı yazısında, “Ufak tefek, fakat bir yığın taşra gazetesi var. Satırları arasında bir damla mürekkep kadar fikir gölgesi olmiyan bu varakalar, yalnız şahsî ve bilhassa polis ve jandarma dedikodusu ile doludurlar” (İnkılap, 6 Teşrinisani 1930) diyerek muhalefet yanlısı yayın politikası izleyen gazeteleri eleştirmiştir. SCF taraftarı gazetelerin seçim öncesi yaşanan olaylarda jandarma ve polisi hedef gösteren haberlerine tepki göstermiştir. Bu tutumu hükümeti yıkmaya yönelik bir tutum olarak görmüş ve bunun bir hata olduğunu ifade etmiştir. Yine 11 Teşrinisani 1930 tarihli, ‘Yazık’ başlıklı yazısında SCF taraftarı gazetelerin CHF aleyhine yaptığı haberlere değinmiş, SCF’nin ve gazetecilerin kullandığı dile alaycı bir tutumla yaklaşmış, rejim düşmanı olarak gördükleri kişilere

atıf yapmış, inkılabı gerçekten isteyenlerin yalnız Cumhuriyet taraftarı demokratlar olduğunu belirtmiştir. Sonraki gün ‘Uçurumun Dibinden’ başlıklı yazısında hedef olarak *Son Posta*’yı göstermiş, Ağaoğlu Ahmet Bey’in etnik kökeni üzerinden onun SCF’li olmasını eleştirmiştir. SCF’nin farklı milletlerden kişileri fırkaya dâhil etmesi özellikle seçim döneminde büyük eleştirilere sebep olmuştur. ‘Yıkılıp Yapılan’ başlıklı yazısında ise “Fırkayı menfaati için kullanan adamın, Halk fırkası müfettiş ve mutemetlerinin farikası bu değildi. Teşkilât içinde böyleleri her zaman bulunabilir: Her teşkilât hükümet teşkilâtı, serbest teşekküller, hepsinde bulunabilir. Fırka adamlarımızın farikası sükûn, disiplin ve inzibattır. Başı boşlar, ayak takımı, hepsi fırkaya saldırdığı zaman, Halk Fırkası insanları bunun için suphanallah çekerek dışlarını sıktılar” (İnkılap, 15 Teşrinisani 1930) diyerek hükümet karşıtı tüm grupların SCF çatısı altında toplandığını vurgulamıştır. ‘Tuhaflık’ başlıklı yazısında Fethi Bey’e yönelik ağır eleştirilerde bulunmuş, “Bu memlekette halka, onun kuvvetlerine, demokrasiye, hürriyete, en fazla inananlar, yalnız kendilerine inanan, halk, demokrasi ve hürriyet sözlerini ağızdan düşürmiyen bu hastalardır” (İnkılap, 18 Teşrinisani 1930) diyerek SCF ve Fethi Bey’in halkı kendilerine çekmek için eskiden kötü niyetli insanların yaptığı gibi din, hürriyet, özgürlük gibi ifadeleri kullandıklarını belirtmiştir. Falih Rıfkı’nın bir dönem aynı yolda ilerlediği bir kişilik olan Fethi Bey’e yönelik bu tutumu ilgi çekicidir. 19 Teşrinisani 1930 tarihli, ‘Fesih’ başlıklı yazısında ise SCF’nin asıl amacının Gazi’yi CHF’den uzaklaştırarak, onu SCF’ye çekmek olduğunu ve bunu başaramayınca Fethi Bey’in fırkayı feshettiğini iddia etmektedir. Burada ki ilginç nokta ise SCF kurulmadan önce yaşananların, SCF sürecinde yaşananların Falih Rıfkı’ya yansıma şeklidir. Gazi Mustafa Kemal’e oldukça yakın isimlerden birinin süreçten haberdar olmamasının imkânsız olmasıdır.

‘Ucubenin Ölümü’ başlıklı yazısında Ali Naci, SCF’yi bir ucubeye benzetmektedir. SCF, fesih kararı alana kadar fırkayı başarısız politikaları ile eleştiren Ali Naci, feshin ardından da SCF’nin halkı yüz üstü bıraktığını ileri sürmekte ve bu sefer de bahsi geçen konu üzerinden eleştirmektedir. SCF gayri meşru bir çocuğa benzetilerek bu fırka içinde yer alanların geçmişinin şaibeli olduğu iddia edilmektedir. “Dört ay evvel bir gece Yalovada doğarı gayritabii çocuk öldü. Başına sarık sarmış, suratına Şeyh Saidin sakalını takmış, gözlen velfucri okuyan bu anarşist ruhlu ucube, nev’i salısına has bütün hilkat garibelerinin tabîi akıbetine erdi. Bir müddet balkı,

gazeteleri kendisile meşgul etti ve bütün ıcuteler gibi, bir gün, magehan ölüverdi” (İnkılap, 20 Teşrinisani 1930) diyerek düşüncelerini yazıya dökmüştü.

SCF teması bağlamında 17 yazı kaleme alınmış, yazıların neredeyse tamamının içeriğinde SCF’nin çevresinde toplanan kesiminin irtica istediğinden, gidişatın anarşiye dönük olduğundan, SCF’nin halkı kışkırttığından bahsedilmiştir. SCF’nin 99 günlük varlığının ardından fesih sonrasında da fırkaya yönelik eleştiriler devam etmiştir.

4.3.5. Cumhuriyet Halk Fırkası

CHF yanlısı basın, SCF’nin tüm muhalefet konularını eleştirmiş, CHF’nin gerçekten uyguladığı politikalar konusunda hatalarının olup olmadığına bakmamıştır. *İnkılap*’ta bazı yazarlar CHF’ye yönelik eleştiriler getirmiş, Gazi Mustafa Kemal’in CHF’sinin eski potansiyelini kaybetmesinden yakınmışlar ancak yine de desteklerini CHF üzerinden çekmemişlerdir. Yakup Kadri, ‘Cumhuriyet Halk Fırkası’ başlıklı yazısında “Şimdi bu bağlar yeniden sıkışacaktır. İçimizden biî nevi vuku bulacak herhangi bir tecavüz ve tasaruz karşısında hepimiz birden yekpare bir vücut gibi ihtizaza gelmesini bileceğiz. Her teşkilâtta inhilâlin mukaddemesi olan infirat ve hodbinlik ve hodpesentlik pek acı ve pek müşkül günlen birlikte yaşadığımız ve birlikte yaşayacağımız Halk Fırkasının eşiğinden içeri girmemelidir” (İnkılap, 02.09.1930) diyerek, CHF’nin SCF’ye karşı iyi bir politika izleyeceğini yazıp, CHF’ye yönelik bir destekleme siyaseti gütmüştür. Yakup Kadri açıktan açığa bu yazısında SCF’ye karşı bir tutum sergilemiştir.

28 Eylül 1930 tarihli, ‘Fırka İdeolojisi’¹¹ başlıklı yazısında Burhan Asaf, hayali kurulan fırkayı tasvir etmiş, her iki fırkanın da hataları olduğu üzerinde durmuştur. *İnkılap*’ın birkaç aylık kısa ömründe bu gibi destekleyici veya suçlayıcı tavır takınmadan kaleme alınmış çok az yazı vardır.

Falih Rıfkı, ‘Kaside’ başlıklı yazısında, inkılapları doğrudan doğruya İsmet Paşa ile ilişkilendirerek, “İsmet Paşa’yı düşünenlerin inkılabın düşürmüş olacaklarını söylemek istemiyoruz. İsmet Paşa bundan bir saat sonra ölebilir; fakat inkılabı ancak İsmet Paşa kafası ayakta tutabilir” (İnkılap, 14 Teşrinisani 1930) demiş, İsmet Paşa’nın olmaması durumunda inkılapların da olmayacağı söyleminde bulunmuştur. Falih Rıfkı

¹¹ SCF teması altında bu yazının içeriğine ilişkin bilgi verilmişti.

birçok yazısında olduğu gibi bu yazısında da Gazi ve İsmet Paşa'ya yönelik övücü ifadeler kullanmıştır.

'Halk Mustarıptır' başlıklı yazısında Ali Naci, "İsmet Paşanın İnönü'nde, Lozan'da yaptığı hizmetler unutulamaz, fakat memleketin bugün ıstırap çektiği de göze batan bir hakikattir, asla inkâr olunamaz!" (İnkılap, 24 Teşrinisani 1930) diyerek SCF'nin ülkedeki bazı gerçekleri gün yüzüne çıkardığını söylemiş, İsmet Paşa ve ekibinin önceden yaptığı fedakarlıklarının takdir edildiğini ancak bugün için daha çok çalışılması gerektiğini vurgulamıştır. Halktan gelen tüm şikayetlerin birer birer çözüme kavuşturulması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. 'Bizim Fırkanın Acınacak Hali' başlıklı yazısında ise CHF'nin ülke adına başarısız girişimleri olduğunu belirtmiş, Gazi'nin kurucusu olduğu bir fırkanın, onun hedefleri doğrultusunda ülkede faaliyet göstermemesine sitem etmiş, bir düzenleme getirilmesi gerektiğini savunmuştur.

"Memleketin bugünkü manzarası dahi açıkça gösteriyor ki, Gazi Mustafa Kemal isminin yüksek şerefini güzel bir taç gibi başına giyen Halk Fırkası, bir şahıs değil, millî mefhum olan o ismin icabatını hiç yapmamıştır. İnkılâbı halk tabakaları arasında yoğurmamış, mefkûreci bir gençlik yetiştirmek yolunda tamamen yaya kalmış, vazife ve mes'uliyet denilen mefhumları senelerce bir kenara atarak atıl, uyuşuk, battal bir vaziyet almış ve bu mühmel vaziyeti, karşısına ikinci bir fırka çıktığı gün, derhal sırtımağa başlamıştır." (İnkılap, 25 Teşrinisani 1930)

Yine yazısının devamında ise fırkanın gençlikle ilgilenmesi gerektiği uyarısında bulunmuştur. Ali Naci'nin sonraki yıllarda İsmet Paşa'ya yönelik oluşan muhalif tutumunun temellerinin bu yıllarda atılmış olabileceği muhtemeldir. Fethi Bey bu konulara eleştirel bir tavır ile yaklaşırken ülkede hiçbir sorun yokmuş gibi bir tutum ile hareket etmesi ise ilginçtir. Bu olaylara SCF'nin varlığı süresinde göz kapayan Ali Naci, SCF'nin feshinin ardından sorunlar olduğunu kabul etmiştir. Bir sonraki gün kaleme aldığı, 'Fırka Hakkında Mülakata' başlıklı yazısında Afyon Mebusu Ali Bey'in, kendisine yönelik cevabına yer vermiş ve halkın CHF'nin lehine oy vermesinin iyi olduğunu, bir sonraki seçimlere kadar CHF'nin kendisini toparlayacağını, eksikleri gidereceğini belirtmiştir. 28 Teşrinisani 1930 tarihli, 'İki Suale Bir Cevap' başlıklı yazısında meclis içinde ikinci bir fırkaya ihtiyaç duyulup duyulmadığını tartışmıştır. CHF içinde zaten küçük çaplı muhalefetler olduğu, bunun haricinde muhalefet yapması için ikinci bir fırkaya ihtiyaç duyulmayacağı sonucuna varmıştır. CHF çevrelerinin bir denetleme ortamına, kendilerine karşı olacak ikinci bir

güce sıcak bakmadığı bu yazıda da anlaşılmaktadır. ‘Rusya’da Nasıl Bir Komünizm, İtalya’da Nasıl Bir Faşizm Varsa Bizde De Bir Kemalizm Olmalıdır’ başlıklı yazısında ikinci bir fırka için inkılapların mutlaka yerleşmesinin beklenilmesi gerektiğini belirtmiş ve “Bu vecizeden benim anladığım şudur ki, Halk Fırkası kendi kendini murakabe edecektir. Komünistler gibi, faşistler gibi, Kemalistler’de, hürriyet ve murakabeyi ihtilâle düşman anasırın eline bir silâh olarak vermiyeceklerdir. Rusyada bir komünizm, İtalyada bir faşizm olduğu gibi, bizde de bir Kemalizm olacaktır. Kurtuluş yolu bu yoldur. Bunu anlamak bir az geç olsa bile her halde güç olmayacaktır” (İnkılap, 2 Kanunuevvel 1930) demişti.

‘Politika’ başlıklı imzasız yazıda, “Halk Fırkası yaşıyor. Çünkü 0 bir hizbi değil; inıklâba dayanan millî vahdeti temsil eder” (İnkılap, 14 Kanunuevvel 1930) denilerek CHF’nin inkılapları temsil ettiği ve ebediyen var olması gerektiği belirtiliyor.

18 Kanunusani 1931 tarihli, ‘Fırkacı Mektepten Yetişir’ başlıklı yazıda Ensari Bülent, CHF’nin kadrolarının ve düşünce yapısının alması gereken şekil üzerine önerilerde bulunmuş Menemen Olayı’nın ardından yeniden gündeme gelen inkılapçılık ve bu kavramın anlaşılmasının önemine değinmiştir. Liberal bir fırka ile İnkılapçı bir fırkanın farkları ortaya konulmuş ve inkılapçı fırka olarak nitelendirilen CHF’nin ve yapısının alması gereken şekil tasvir edilmiştir. CHF’nin inkılapçı bireyler yetiştirmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

9 köşe yazısının incelendiği CHF temasında görüldüğü gibi halkın durumunun CHF’nin uyguladığı politikalardan kaynaklanıp kaynaklanmadığı soruşturulmamış, daha çok CHF desteklenip, SCF eleştirilmiştir. CHF’nin kurucu fırka olması tüm hataların görmezden gelinmesine sebep olmuştur.

4.3.6. Arif Oruç

Ali Naci ile Arif Oruç arasındaki tartışmalar 1929-1931 yıllarına damga vurmuştu demek yanlış olmayacaktır. Ali Naci, ‘Arif Oruç Sen de Dinle’ başlıklı yazısında, “Evvela İsmet Paşanın bizim müdafaamıza hiç, ama hiç ihtiyaçları yoktur. Kimi, neye karşı müdafaa edeceğiz? İsmet Paşayı düşünün, bir de İsmet paşanın pislik gibi silip süpürdüğü şu çerkes Ethem yamağı, istiklal mahkemeleri artığı Arif Oruca bakın! Bakın da eyyühe kim kime çatıyor ve günlere kaldık, ibret alın!” (İnkılap, 20.08.1930) diyerek Arif Oruç’un Çerkes Ethem ile iş birliği yapmış bir vatan haini olduğundan

bahsetmiştir. Ali Naci-Arif Oruç çatışmasının konusu, CHF-SCF çatışmasının temsili niteliğindedir.

‘Yüz Karası’ başlıklı imzasız yazıda Arif Oruç’un kimlere mensup olduğu anlatılmıştır. Arif Oruç’un *Yarın*’ı ile Ali Naci’nin *İnkılap*’ı arasındaki sürtüşmeler devam ederken Arif Oruç’un şimendiferleri eleştirmeye yönelik yazdığı bir yazı, *İnkılap* tarafından oldukça büyük bir öfkeyle karşılanmış ve *İnkılap*’ta yazıyı kaleme alan kişi Arif Oruç’un Çerkes Ethem’in adamı olduğunu iddia etmiştir.

“İsmet Paşa bir lokomotifin üzerinde. ... Bir tünele giriyorlar. Bu 7 sene evveldir. Yani şimendifer siyasetinin başladığı tarih. Kapkara bir lokomotif. Yazıları silinmiş kapkara bayraklar. Kara dumanlar ve yüzü kapkara bir adam: İsmet Paşa. 7 sene evvel girilen tünelden çıkılıyor. Bu, birkaç gün evveldir. Yani Sivas şimendiferinin işlemeğe açıldığı tarih. Bu mukayeseli levhanın altına konan izah cümlesi aynen şudur: Başvekilin ak alınla girdiğini iddia ettiği tünelden beş sene müstemirren mevkii iktidarda kaldıktan sonra kapkara çıktığının resmidir! Ey kariler, bu levhayı yapıp altına şu ibret cümlesini yazanın kim olduğunu biliyor musunuz? İsmet Paşanın o tüneli kazmağa başlamazdan evvel kökünü kazıdığı vatan hainlerinden Çerkes Etemin yamağı Arif Oruç! O Arif Oruç ki, İsmet Paşanın kumanda ettiği orduyu bir taraftan Yunan ordusu vurmağa uğraşırken, bir taraftan da o, Çerkes Etemin haydutlarıyla beraber, arkadan vurmağa uğraşıyordu” (İnkılap, 03.09.1930).

Gazetenin özellikle son dönemlerinde bu konuyla ilgili sık sık belgeler paylaşılmıştır. 28 Mayıs 1927’de kabul edilen 1064 sayılı yasa ile, Türk Kurtuluş Savaşı sonrası düşman iş birlikçisi olarak görülen ve Türkiye’den sürgün edilen ve hepsi üst düzey makamlarda yer alan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 150 kişilik listeye Arif Oruç’un, yer olmadığı için dahil edilmediği yönünde bilgiler vardır. 4 Eylül 1930 tarihli ‘Arif Oruç 150’lik Listeye Yer Olmadığı İçin Girmemişti’ başlıklı imzasız yazıda Arif Oruç’un bir vatan haini olduğu, 150’likler listesine şartlar gereği eklenmediği, çıkardığı *Yarın*’ın ise bir paçavra olduğu anlatılmıştır. 23 Teşrinievvel 1930 tarihli, ‘Müseccel Vatan Haini Arif Oruç’ başlıklı yine bir imzasız yazıda, Arif Oruç’un vatan haini olduğuna yeniden vurgu yapılmış, onun Çerkes Ethem ile olan ilişkisine dair belgelerin mahkemeye sunulduğu yazılmıştır. İmzasız paylaşılan bu yazıların Ali Naci’ye ait olma olasılığının oldukça yüksek olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Ali Naci, 27 Teşrinisani 1930 tarihli, ‘Adliye Vekiline Açık Mektup’ başlıklı yazısında Arif Oruç’un hain olduğuna dair tüm kanıtlar açık olmasına rağmen neden herhangi bir cezai yaptırım uygulanmadığına ilişkin merakını dile getirip, bu

durumdan yakınmıştır. Köşe yazısında geçmişte gazetelerinde yer verdiği bir karikatür sebebiyle ceza alırken, Arif Oruç'un vatan hainliğine dair herhangi bir işlem yapılmamasından şikâyet etmektedir. Bu yazısından sonraki süreçte, gazetede çıkan çeşitli haberlerde Arif Oruç'a yönelik çeşitli belgeler yayımlanmış, suçlamalar yapılmıştır. Arif Oruç bir süre sonra tutuklanmış ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır. Ali Naci, 'Şaşmıyan Adalet' başlıklı yazısında "Arif Oruç dün tevkif edildi. Aylardanberi bu vatan halkını birbirine kırdırmak için sövmedik haysiyet, taarruz etmedik namus, çiğnemedik iffet bırakmıyan serseri, nihayet, ebedi olmasını temenni ettiğimiz mukadder akıbetine erdi" (İnkılap, 4 Kanunusani 1930) demiş ve Arif Oruç'un tutuklanmasını büyük bir sevinçle karşılamış, başından beri uğraş verdiği olayın kendi istediği gibi neticelenmesinden duyduğu mutluluğu okuyucuları ile paylaşmıştır. Ali Naci, Arif Oruç'un muhalif tutumunun sebebinin CHF taraflarından para alamamasına bağlamıştır.

4 Kanunusani 1930 tarihli, 'İt Ürür Kervan Yürür' başlıklı yazıda, Arif Oruç'un Malatya treni ile ilgili çizdiği karikatürde İsmet Paşa'ya yönelik kullanılan gurur kırıcı ifadeler eleştirilmiş, Arif Oruç'un hainliğine bir kez daha vurgu yapılmıştır. 11 Kanunusani 1930 tarihli, yine bir imzasız yazıda ise, 'Bu Sütun Haine Mahsustur' başlığı kullanılmış, Arif Oruç'un Çerkes Ethem ile olan ilişkisine dair belgeler bir kez daha paylaşılmış ve Ali Naci, Arif Oruç'a yönelik saldırgan tutumuna devam etmiştir.

8 köşe yazısının yer aldığı Arif Oruç temasında, Arif Oruç'un Çerkes Ethem ile olan ilişkisi üzerinde durulmuş, CHF'ye muhalefetinin sebebinin CHF'den para alamaması olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca Fethi Bey'in Arif Oruç ve onun gazetesine olan yakınlığı da eleştirilen konular arasında yer almıştır.

4.3.7. Gazi Mustafa Kemal

SCF daha kurulmadan önce siyasi çevrede Gazi Mustafa Kemal'in hangi fırkaya taraf olacağı, tarafsız olup olmayacağı tartışma konusuydu. Ağaoğlu Ahmet Bey bu konu ile ilgili Gazi Mustafa Kemal'in tarafsız olması gerektiğini savunmuş ancak CHF çevrelerince eleştirilmiştir. 'Ahmet Bey çizmeden yukarı çıkmayalım' başlıklı imzasız yazıda, "Reisicumhur bulunmaları hasebile bizzat teşkil ettikleri kendi fırkalarile dahi bugün bilfiil meşgul olmadıklarını ifade buyurmuş olan Gazi Hz. nin yüksek şahsiyetlerini, S. C. Fırkasının propagandasına mesnet ittihaz etmek her halde doğru bir hareket değildir. ... Ciddiyetle alaka ve münasebeti olmıyan hareketleri de gene bu

tarzda propagandacılıkla ihtiyar edilen tarzı hareketlendir. Çizmeden yukarı çıkmıyalım, mübalatsız olmalıyım” (İnkılap, 02.09.1930) denilmiş ve Gazi Mustafa Kemal’in daima CHF tarafında olacağı, bunun değişmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır.

Yakup Kadir, ‘Türk Gençliği ve Türk İnkılabı’ başlıklı yazısında gençliğe “Halbuki, bugünkü gençlik, tıpkı bizim gençliğimiz gibi keyifsiz, hırçın ve kapanıktır. Her kıvılcığında bir gönül kırıyor. Her ağız açışında bir sitem söylüyor. Nazarlarının durduğu noktada sanki bir düşman vardır” (İnkılap 24.09.1930) diyerek sitem etmiş, gençliğin yeni bir düzen içine gözlerini açtığını, geçirilen zor süreçlerden haberdar olmadığını belirtmiştir. Gazi Mustafa Kemal’in gençlikten isteğinin yerine getirilmesi için gençliğin bilinçlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Süreç içerisinde Millî Mücadele’ye de sık sık atıf yapılmış¹², Millî Mücadele’nin Gazi Mustafa Kemal önderliğinde kazanıldığı yazılmıştır. Ali Naci, ‘Bizi Gazi Mustafa Kemal Kurtardı ve O Daima Başımızdadır’ başlıklı yazısında “Bizi Mustafa Kemal kurtardı ve Mustafa Kemal daima başımızdadır. Kuvvet noktamız daima budur, bu olacaktır, bu olmalıdır” (İnkılap, 18 Teşrinievvel 1930) diyerek, Millî Mücadele’ye ve Türkiye’nin mimarına övgüler dizmiş, verilen mücadelenin Gazi Mustafa Kemal sayesinde galibiyetle sonuçlandığını ve sonraki süreçte de inkılapların yine onun önderliğinde başarıya ulaştığını yazmış ve SCF’ye gönül verenlerin yeniden Gazi Mustafa Kemal’in yoluna dönmesi gerektiğini vurgulamıştır.

3 köşe yazısının yer aldığı Gazi Mustafa Kemal temasında yine Millî Mücadele dönemine sık sık atıf yapılmış, Cumhuriyet’in kurucusu olan kişinin ve fırkasının her zaman, her şeyin üzerinde tutulacağı açıkça gösterilmeye çalışılmıştır.

4.3.8. Belediye Seçimleri

1930 Belediye Seçimleri’ne SCF’de Gazi’nin onayını almış ve katılmıştı. Seçimlerden kısa bir süre önce kurulan ve seçimlere katılmak için teşkilatını büyük bir hızla kuran fırkaya, CHF büyük tepki göstermiş, SCF’nin 1930 Belediye Seçimlerine katılmasını yanlış olarak değerlendirmiştir. İktidar yanlısı basın SCF’nin seçime katılmasını istememesine rağmen SCF seçime katılınca, karalama politikasına başvurmuş ve Millî

¹² Dönemin iktidar yanlısı gazeteleri, sık sık Millî Mücadele’yi kazanan kadronun CHF içerisinde yer aldığını vurgulamış, halkı CHF lehine oy kullanması için bu şekilde yönlendirmeye çalışmıştır. Gazeteler CHF’ye oy verilmemesini Millî Mücadele’ye ihanet olarak değerlendirmiştir.

Mücadele'ye sık sık atıfta bulunmuştur. Ayrıca dönem içerisinde çıkan huzursuzlukların sebebinin SCF'lilerin kışkırtması olduğu kullanılan bir diğer konuydu.

'Vatandaş' başlıklı imzasız yazıda, "Vatandaş! yakında Belediye intihabatı başlıyor. Sakın reyini muhalefet fırkasına vermiyesin! Senin fırkan, bu vatani kurtaranların fırkasıdır. Hatırla ki, düşmana esir olduğun gün, içindeki milli cevherini canlandırarak seni elinden tutup uçurumdan kurtaranlar onlardır. Şüphe yok sıkıntı çekiyorsun! fakat düşün ki, daha dün benliğini kazandın!" (İnkılap, 02.09.1930) denilmiş ve CHF propagandası ile oyların toplanması amaçlanmıştır. Bu yolda vatandaşa Cumhuriyet'i kuran ve ülkeyi düşman işgalinden kurtaranın CHF ve onun yöneticileri olduğu hatırlatılmıştır.

'Halk Fırkası Perçinleniyor' başlıklı yazısında Yakup Kadri, seçimlerdeki yolsuzluk iddialarına ilişkin "Nitekim Halk Fırkasının şimdiye kadar millettten aldığı reyler ve veya bu şahsın hatırı için verilmiş değildir, vatan gibi inkılabın da en büyük timsali olan Gazi Mustafa Kemalın adı bu reylerin candan, gönülden bize doğru akması için kendi kendine kafi bir sebep teşkil ediyordu. Halk Fırkası şimdiye kadar hiçbir İntihabat manevrası çevirmemiştir" (İnkılap, 19 Eylül 1930) demiş ve CHF'nin bu gibi yolsuzluklara ihtiyaç duymayacağını zaten vatanını seven her bireyin CHF'ye oy vereceğini çünkü CHF'nin Türkiye'yi inşa eden fırka olduğu belirtmiştir. Bunun yanı sıra "Yeni fırkanın teşekkülü sıralarında daha İzmir hadiseleri olmazdan çok evvel yine bu sütunlarda Halk Fırkasının ıslahı lüzumundan bahsetmiştim. Demiştin ki, meydana yeni bir fırkanın çıkmasındaki faydalardan biri de C.H. Fırkasını kendi üzerinden bir murakabeye sevk etmek olacaktır. On beş gün sonra tahmin ettiğim veçhile Halk Fırkasında bazı uyanış hareketleri gezilmeğe ve görölmeğe başlandı" (İnkılap, 19.09.1930) diyerek SCF sayesinde CHF'nin eksik olduğu bazı konularda kendisini toparladığını vurgulamıştır.

22 Eylül 1930 tarihli, 'İsmet Paşa Bizi İmtihan Edecekmiş, Hazırız Diyor!' başlıklı, imzasız yazıda SCF'nin kazandığı yerlerde oy sayımının sorunsuz tamamlanmasının ancak kazanamadığı yerlerde SCF'nin CHF'yi yolsuzluk ile suçlaması işlenmiş ve olay alaycı bir söylem ile ele alınmıştır.

'Avrupa'ya Benziyoruz' başlıklı yazısında Ali Naci, oy verme ortamının gürültüye dönüştüğünden, iki fırka için oy kullanmanın kargaşaya sebep olduğundan

yakınmakta ve SCF'ye oy vermek için hiçbir sebep olmadığını söylemektedir. “İşte Serbest Cumhuriyet Fırkası meydandadır. Sade bir vatandaş olarak ve kemali samimiyetle düşünüyorum, hatta cebri neis ediyorum, fakat şu Serbes Fırkaya rey vermek için ortada bir sebep göremiyorum. Halk Fırkasının belediye siyasetinden ayrı olduğu noktalar nelerdir? Bilmiyorum ve bu fırkanın gazetelerde çıkan beyannamesinde ‘hürriyet getiren fırkaya rey ver!’ gibi avamfiribane cümlelerden başka bir fikir göremiyorum” (İnkılap, 8 Teşrinievvel 1930). Ona göre SCF iki aylık süreçte söyleyebileceklerini söylemiş ancak icraat noktasında başarılı olamamıştır. Bu sebeple SCF'nin belediye seçimlerinde oy alabilmesinin imkânı yoktur. ‘Nereye Gidiyoruz?’ başlıklı yazısında ise seçimler esnasında çıkan olayların, yaşanan gelişmelerin sorumlusu olarak Fethi Bey ve onun politikalarını göstermiş, “Bir taraftan Fethi Beyin, bir taraftan gazetelerinin körükledikleri ateş, sınırları iyiden iyi tutuşturmağa başladı. Gördüklerimiz ve duyduklarımız karşısında herkesin birbirine ‘nereye gidiyoruz?’ sualini sorması hiçte yersiz ve sırasız değildir” (İnkılap, 11 Teşrinievvel 1930) demiştir. Fethi Bey'in liberalizmi esas olarak belirlemesini ise yine ağır bir dille eleştirmiştir. “Liberalizm, Fethi B. için başvekalet çıkma için merdiven, Arif Oruç gibi müseccel bir haini vatan için 6 gazete basıp cep doldurmağa vesile, medrese artığına sarık sarmak, hudut haricine atılana, yüz elliliğe içeri girmek, Barodan kovulana vaziyetini düzeltmek, istiklal mahkemelerinden kurtulmuş nice yılanlara da ortaya çıkıp havayı zehirlemek için bahanedir” (İnkılap, 11 Teşrinievvel 1930). Fethi Bey'in çevresine inkılap karşıtı insanları topladığını iddia etmiş, SCF'nin, Gazi'nin tarafsız olduğunu düşünmesini de alaycı bir dille eleştirmiştir. Yaşanan olayların hürriyet ortamı olmadığını faşist bir ortam olduğunu belirtmiştir.

12 Teşrinievvel 1930 tarihli, ‘Unutamayız’ başlıklı yazısında Haydar Rüştü, ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için verilen mücadeleye atıf yapmış, Yunan zulmüne ve SCF çevresinde toplananların düşman ile aynı zihniyette olduğuna dikkati çekmiştir. Yine ‘Rumlarla, Ermenilerle İftihar Ediyorlar’ başlıklı yazısında “Serbest Fırkaya idare edenler halkın hissiyatına hürmet etmeği beş on tane fazla rey koparabilmek emeline feda eylemekten çekinmemiş ve sırf bu maksatla listesine Rum ve Ermeni manzet ithal etmiştir” (İnkılap, 13 Teşrinievvel 1930) denilmiş, SCF'nin Rum ve Ermenilerden de aday göstermesi eleştirilmiştir. Dönem içerisinde bu konu CHF tarafının yoğun eleştirisine maruz kalmıştır. Onlara göre Rumlar ve Ermeniler Kurtuluş Savaşı sürecinde Millî Mücadele'ye ihanet etmiş milletlerdi. Bu yüzden

ülkenin lehine değil aleyhine çalışmalar yürüteceklerdi. Haydar Rüştü de yazısında bu konuyu ele almış ve SCF'nin bu politikasını eleştirmiştir.

‘İntihabat’ başlıklı yazısında Yusuf Ziya, belediye seçimlerinde yaşanan olayların nedenini Fethi Bey’in fırka çevresine Rum, Ermeni, çingene, hacı, hoca gibi kişileri toplaması olarak değerlendirmiştir. Fethi Bey’in oy almak için bunları yaptığı vurgulanmış ve ayıplanmıştır. “İşittiğime göre, hacıdan, hodan ipsizden sapsızdan, Rumdan, Ermeniden medet uman yeni fırka, birkaç rey fazla almak için sur haricindeki çingene çadırlarına kadar el uzatmış... Bunun için bazı semtlerin sandık başladı tezgâh başlarına dönüyor ve bazı cami avluları çifte nara zurna sesleri, kıpti kızlarının gevrek kahkahaları ile Hıdırellezdeki Kahtane manzarasını alıyor” (İnkılap, 14 Teşrinievvel 1930).

‘İhtilal Daha Başka Türü Nasıl Olur’ başlıklı yazısında Ali Naci, “Salihli’de jandarma kumandanını yaraladılar, İzmirde bir polisin üstünü başını parçaladılar, Samsunda belediyeye hücum ettiler... Yoksa bu memlekette, bu adamların dediği gibi, hakikaten hükümet yok mu?” (İnkılap, 16 Teşrinievvel 1930) diyerek yaşananların ihtilal havası verdiğini söylemiş, bu görüşünü de farklı kaynaklardan topladığı seçimlere yönelik olaylar ile desteklemiştir. Adli makamların devreye girmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur. ‘Gazi Mustafa Kemal Milli Bir Mefhumdur’ başlıklı yazısında SCF’lilerin seçimi kaybettiğini belirtmiştir. Arif Oruç’un, *Yarın*’da öne sürdüğü “Gazi Hazretlerinin başvekaleti kabul edip Reisicumhurluğu Fevzi Paşa’ya terketmeleri” tavsiyesine Ali Naci ve iktidar yanlısı isimler büyük tepki göstermiş, Arif Oruç’un, Gazi Mustafa Kemal’e tavsiyede bulunacak kadar büyük bir cesareti nereden bulduğunu sorgulamıştır. “Bütün memlekete daima yol göstermiş ve yol gösterecek olan adamın kimseden ders almağa ihtiyacı yoktur. Hele Arif Oruç gibi vatan hainleri, millete mihrap olmuş bir adamın, hatta ismini dahi, ağzına almak hakkına malik değildir ve olamazlar. Zira vatani kurtaran bir adamın ismini vatana hiyanet etmiş adamlar ağızlarına alamazlar” (İnkılap, 17 Teşrinievvel 1930).

7 Teşrinisani 1930 tarihli, ‘Darülfünun’ başlıklı yazısında Falih Rıfkı, SCF taraflarının seçim esnasında çıkardığı huzursuzlukları eleştirmiş ve halkın jandarma ve polisten değil SCF’den korkması gerektiğini belirtmiştir. 10 Teşrinisani 1930 tarihli, ‘10.000’ başlıklı yazısında ise SCF’nin belediyeleri kazansa bile aslında

kaybedeceklerini söylemiştir. SCF dönemini, düşman işgali ile özdeşleştirdiği için bu ifadeyi kullanmıştır demek yanlış olmayacaktır.

12 başlığa yer verilen Belediye Seçimleri temasında 1930 Belediye Seçimleri sürecinde yaşananların sorumlusu olarak SCF görülmüş, CHF yanlısı basın CHF'nin seçimleri kazanması için sıkı bir propaganda çalışması yürütmüştür. Yolsuzlukları CHF'nin değil SCF'nin yaptığı iddia edilmiştir.

4.3.9. İsmet Paşa Hükümeti'nin İstifası

SCF kurulduktan kısa bir süre sonra 5. İsmet Paşa Hükümeti istifa etmiş ve bazı çevreler bunu SCF'nin başarısı olarak yansıtmıştı. Yakup Kadri, 'Son İstifalar Münasebetile' başlıklı yazısında, "Karşı taraf gazeteleri, İsmet Paşa kabinesinde vuku bulan son istifalarını, kendi hücumları neticesi olduğunu hissettirmek suretile öğünüyorlar. Bilmiyorlar ki Cemal Hüsnü Beyin Maarif vekaletinden çekilip sefaretlerinden birine tayini bundan birkaç ay evvel mukarrerdi; Adliye vekilinin ise dört beş aydanberi, bu, hemen dördüncü, beşinci istifasıdır. ... Binaenaleyh, her ikisi de kendi arzu ve ehliyetlerine göre yerlerini bulmuş oluyorlar" (İnkılap, 27.09.1930) diyerek, İsmet Paşa hükümetinin istifasının SCF başarısı olarak yorumlanmasını eleştirmiş ve istifa eden kabine üyelerinin SCF'den önce bu planlamayı yaptıklarını savunmuştur. Yakup Kadri SCF'nin, İsmet Paşa'yı pes ettirecek kadar büyük bir güce sahip olmadığını vurgulamıştır.

4.3.10. İzmir Mitingi

İzmir Mitingi, SCF'nin 99 günlük sürecinde önemli bir yere sahiptir. SCF'nin geleceğini İzmir Mitingi belirlemiştir demek yanlış olmayacaktır.

'İzmir Tezahürü' başlıklı yazısında Ali Naci, İzmir'deki karşılama esnasında yaşanan olaylar üzerinden muhalif fırka ve etrafında toplananlara, yurdun düşman işgalinden kurtarılması için ne denli büyük mücadele verildiğini hatırlatmış ve muhalif yolun yanlış bir yol olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu düşüncelerini şu ifadeler ile aktarmıştır:

"Bir kahvenin hatırasına yedi yıl hürmet etmeği darbı mesel diye yaşatan türkün İzmirde dünkü ve bugünkü hatıralara bu kadar az marbut kalabilmesi kabil midir? Hiç şüphe yoktur ki Fethi Beyin evvelki günkü sözlerine muhatap olan halkın azim ekseriyeti o gün oraya yeni bir şey görmeğe işitmeğe gelen, daha çok mütecessislerden ibarettir. Polisin bu kadar büyük bir halk kütlesi arasından

birkaç yüz kişiyi tevkif etmeğe mecbur kalması da gösterir ki, bu kimseler yalnız o günkü vak'anın içinde ihdas ettikleri gayri kanuni vaziyetten değil, fakat evveldenberi şüphe altında bulunması lazım gelen bir takım insanlar olmak gerektir. Bu zabıta vak'asını kim tahrik etmiş, hangi maksatlarla ve niçin bu şekle ifrağ edilmeğe çalışılmıştır?" (İnkılap, 06.09.1930)

SCF'nin Batı Anadolu turu halk tarafından büyük ilgi ile karşılanmış, Gazi'ye ve Fethi Bey'e yönelik coşkulu tezahüratlar yapılmıştır. Ancak iktidar yanlısı basın halkın ilgi göstermediğini yazmıştır. 'Meşhur Nutuk: Bugün' başlıklı imzasız yazıda, İzmir'de çevre illerden heyetlerin geldiği iddiası yalanlanmış, Fethi Bey ve Arif Oruç ilişkisi "Fethi Beyin nimresmi organı olduğuna şüphe kalmadığına göre uşağına bakıp Efendisini anlıyabiliriz" (İnkılap, 06.09.1930) denilerek eleştirilmiş ve *Yarın*'ın, SCF'nin resmi yayın organı olduğu vurgusu yapılmıştır.

'Zavallı Fethi Bey' başlıklı yazısında Yakup Kadri, toplanan muhalif kesimlerin aslında kendi çıkarları için yani vaat olunacağı zannedilen feshin geri getirilmesi, ucuz rakının satılacağı, vergilerin kalkacağı umudu ile bu fırkaya yöneldiklerini vurgulamıştır. Fethi Bey'in saygın kişiliğinin izlerinin silinmeye başladığını belirtmiş, "Zavallı Fethi bey, daha ilk adımda bulanık ve müteaffin bir sokak çirkefinin içine batıverdi. Ümit ve temenni ederiz ki bu çirkef karşı fırka liderinin asil ve temiz şahsiyeti üzerinde hiçbir leke bırakmadan silinip gider. Çünkü bu onun bilerek, isteyerek yaptığı bir hareketin neticesi değildir" (İnkılap, 07.09.1930) demiş ve Fethi Bey'e bir an evvel bu yoldan dönmesi uyarısında bulunmuştur. Fethi Bey'e baştaki sert tutumun yumuşadığını Yakup Kadri'nin bu yazısından görmek mümkündür.

Yine aynı tarihte yayımlanan Ali Naci imzalı, 'Ey Hürriyet, Senin Namına Ne Cinayetler İşleniyor' başlıklı yazıda SCF siyasi hayata dahil olduktan sonra iktidar yanlısı kişiler ve basın, hep eskileri hatırlatarak, duyulması gereken minneti ön plana çıkarmaya çalışıyordu. Ali Naci de bu yazısında "... Yarın'ı okuyorum ve gün geçtikçe, evvela kendini, sonra en yakın tanıdıklarını, daha sonra en evim gibi bildiğim şehirleri yadırgar, tanıyamaz hale geliyorum. Meğer şu İsmet paşa ne feci bir adammış! Memleketi mahvetmiş! Hani şu İnönü'yü yapan, Lozanı kazanan ve büyük zaferde Gazinin yanında çalışan İsmet paşa yok mu, işte, işte o İsmet paşa, bu memleketi bitirmiş, mahvetmiş!" (İnkılap, 07.09.1930) diyerek, İsmet Paşa'nın aldığı zaferleri, Lozan'da gösterdiği başarıyı hatırlatmış ve yine *Yarın*'da çıkan haberler üzerinden Arif Oruç'u eleştirmiştir. İsmet Paşa'nın ne denli başarılı bir kişilik olduğu ve *Yarın*'ın

bu başarıyı karalamaya çalıştığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu yazıda bir karikatüre yer verilerek Arif Oruç'un *Yarın*'da fitne kazanını kaydattığı söylenmiştir.

Yakup Kadri, 'Bu muydu?' başlıklı yazısında, büyük olaylara sebep olan İzmir Mitingi'nin beklenen etkiyi uyandırmadığını savunmuş. Muhalefet konusu haline getirilen unsurlara yönelik yeterli eleştirinin SCF tarafından yapılmadığını belirtmiş "Hulasa, gerek muhalefet lideri Fethi Beyefendi tarafından, gerek onun arkadaşları tarafından söylenen, yazılıp çizilen fikirler, mütalea ve tenkitler o kadar basit ve teferruata ait şeyler ki, bunları söylemek için ayrı bir fırka teşkiline ne lüzum ve ne ihtiyaç olduğunu insanın soracağı gelir" (İnkılap, 08.09.1930) diyerek, ayrı bir fırkaya gerek duyulmadığını ifade etmiştir. Yakup Kadri fırkanın Gazi'nin isteği üzerine kurulmasını göz ardı etmiştir.

'Meşhur Nutuk' başlıklı yazısında Ali Naci, Fethi Bey'in tek fırka yönetiminin başarısızlığına ilişkin söylemlerini, SCF'yi Gazi'nin kurmuş olması ile ilişkilendirerek eleştirmiştir. "Zira unutmamak lazımdır ki serbest cumhuriyet fırkası teşekkülü dahi Halk fırkasının banisi ve umumi reisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin tensiplerile vücuda gelmiştir. Bu vaziyet dahilinde, iktidar mevkiinde bulunanlar, 'tek fırkalı idarenin intaç ettiği mes'usiletsizliği hoş görenler' diye nasıl tarif olunurlar" (İnkılap, 09.09.1930) demiştir. Önceki yazılarında SCF'yi, Gazi'nin kurmuş olduğu gerçeği göz ardı edilmişken Fethi Bey'in nutkunun ardından bu durumun hatırlanmış olması ilginçtir. Fethi Bey'in CHF'ye yönelik söylemlerinden açıkça rahatsızlık duyulmuştur.

'Dağın Doğurabildiği' başlıklı yazısında Yakup Kadri, "Fethi beyin, günlerdenberi, o kadar merak ve sabırsızlıkla beklenen nutku, akıbet, okundu. Bu nutuk, kimine göre bir fırka programı, kimine göre geniş bir politika diyalektiği, kimine göre de Türk milletinin iktisadi kurtuluşunun kilit taşı olacaktı. Lakin, İngilizvari bir humar (mizah) kabiliyetile maraf olan Fethi bey, bütün tahminleri, zanları ve ümitleri boşa çıkaran bir şey yaptı: Alelade bir intihabat nutku söyledi. Hem öyle bir intihabat nutku ki ancak mahalli bir mahiyeti haizdir" (İnkılap, 11.09.1930) diyerek, İzmir Mitingi'ni alaycı bir dille ele almıştır. Fethi Bey'in İzmir Nutku etsini uzun süre sürdürmüştü. Bu etkinin, iktidar yanlısı basının devamlı gündemde tutmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Fethi Bey'in muhalif olduğu konuların altını dolduramaması da eleştiri konusu olmuştur.

İzmir Mitingi teması altında belirgin olan 7 köşe yazısı ele alınmış, bu yazıların genelinde Fethi Bey'in nutku eleştirilmiş ve buradaki nutkun halkı böldüğüne, CHF'ye ihanet olduğuna vurgu yapılmıştır. SCF'nin iddia ettiği gibi büyük bir parti olmadığı da bu olaylar üzerinden devamlı hatırlatılmıştır.

4.3.11. Menemen Olayı

SCF kapandıktan bir süre sonra yaşanan Menemen Olayı da SCF'ye mal edilmiş, olayın yaşanmasının sebebi olarak SCF'nin kışkırtmaları görülmüştür. Olaya karışan kişilerin SCF'li olduğu iddia edilmiştir. Olaylar Şeyh Sait İsyanı'na benzetilmiş ve bu sebeple Türkiye'nin henüz çok partili sürece hazır olmadığı anlaşılmıştır.

'Tarih Tekerrürden İbarettir' başlıklı imzasız yazıda, Türkiye'nin ilk muhalif fırka denemesi olarak nitelendirilebilecek TpCF sürecinde yaşanan Şeyh Sait İsyanı ile SCF sürecinde yaşanan Menemen Olayı birbiriyle bağdaştırılmakta ve her iki olay sonucunda da Türkiye'nin henüz muhalif bir fırkaya hazır olmadığı çünkü yapılan inkılapların henüz toplumda yerleşmediği ileri sürülmüştür. Yazıda bu durum "Tıpkı 1925'te olduğu gibi, evvela Fethi Bey, arkasından muhalefet matbuatı, daha sonra Şeyh Sait ve Genç isyanı! Tıpkı 1925 te olduğu gibi, evvela Fethi Bey, arkasından muhalifet matbuatı, daha sonra Derviş Mehmet ve Menemen isaynı!" (İnkılap, 25 Kanunuevvel 1930) şeklinde ifade edilmiştir.

'İhtilalin Nizamı' başlıklı yazısında Ali Naci, Menemen Olayı'nın temellerinin SCF'nin kurulduğu ilk zamandan atıldığı ve bu temellerin muhalif gazeteler tarafından oluşturulduğunu iddia etmiştir. "Asla, hayret etmiyoruz. Bu neticeyi esasen tahmin ediyor, Serbes Fırkanın yaptıklarına, gazetelerinin yazdıklarına bakarak ayaklandırılan irtica iskeletinin üzerinde hu çekmek, zirketmek, ter ter tepinmek için, memleketin bir tarafından hortlayıp yürümeğe başlayacağını pek iyi kestiriyorduk" (İnkılap, 26 Kanunuevvel 1930) demiş ve fırka kapandıktan sonra fırka ve onun taraftarlarının ektiği tohumun büyüdüğünü belirtmiştir. Yazının ilerleyen bölümlerinde CHF'nin baskıcı bir rejim olduğunu ve bunun ülkenin ayakta kalması için önemli olduğu vurgulanmıştır. Ali Naci, CHF'nin baskıcı tutumunu destekler bir açıdan kaleme almıştır yazısını. Yine 'Fevkalade Tedbir Lazım' başlıklı yazısında, Menemen Olayı'nın temellerinin SCF'nin kurulduğu ilk zamandan atıldığı ve bu temellerin muhalif gazeteler tarafından oluşturulduğunu iddia etmiştir. Fırka kapandıktan sonra da fırka ve onun taraftarlarının ektiği tohumun büyüdüğünü belirtmiştir. Yazısının

ilerleyen bölümlerinde CHF'nin baskıcı bir rejim olduğunu ve bunun ülkenin ayakta kalması için önemli olduğunu vurgulamıştır. “Menemen hadisesinin çok vahim ve çok şümüllü bir mahiyette olduğu anlaşıldı. Bu irtica aylardanberi körüklenen anarşinin neticesidir. Fevkalade vaziyet karşısında Meclisin fevkalade tedbir alması elzemdir. Seri, şiddetli adalet istiyoruz” (İnkılap, 28 Kanunuevvel 1930) diyerek, ülkede inkılapların yerleşmesi için bir şiddet düzeninin gerekli olduğunu belirtmiştir.

‘Barikat Gününde’ başlıklı yazısında Ensari Bülent, Menemen’de yaşanan olayların orada yaşayan ve inkılapçı olduğunu söyleyen kişilerin inkılabı ayağına çıkamadığından kaynaklandığı anlatmış, “Temsil ettikleri inkılabı on uzun sene içinde muhitlerine yayamıyanlar, yanbaşılarında yaşayanlara hazmettiremeyenler böyle bir netice karşısında hesap vermeğe mecburdurlar” (İnkılap, 17 Kanunusani 1930) diyerek, olayları başlatanlar kadar seyirci kalanların da suçlu olduğuna vurgu yapmıştır.

4 köşe yazısının ele alındığı Menemen Olayı temasında CHF'nin bir baskı rejimi oluşturması gerektiğine vurgu yapılmış ve toplumun bir kez daha çok partili demokrasiye hazır olmadığı belirtilmiştir. Bunların yanı sıra geçen 10 senelik süreçte inkılabı savunanların inkılabı tam olarak halka aksettirememeleri de eleştirilmiştir.

4.3.12. Borsa Muamelesi

Borsa muamelesi SCF'nin son dönemlerinde ortaya atılmış bir iddiadır. Ali Naci, Fethi Bey'in, Paris Büyükelçisi iken İngiliz lirası rüşvet aldığını, bu para ile bir eczane satın alıp, eczaneye de kendi resmini astırdığını iddia etmiştir. Bu olayı muhalefet konusu haline getirdiği ekonomik sıkıntılara bağlamış ve halkın ekonomik sıkıntıları umurundaysa niye böyle bir işe kalkıştığını sormuştur.

Ali Naci, 23 Kanunuevvel 1930 tarihli, ‘Fethi Bey Biri Paris’te Diğeri İstanbul’da Cereyan Eden İki Borsa Muamelesinden Haberdar Mıdır?’ başlıklı yazısında, Fethi Bey'in CHF'nin harcamalarına ve İzmir çevresinde içinde bulunulan ekonomik zorluklara yönelik sorularına karşılık onun Paris’te bulunduğu ve ardından İstanbul’a geldiği dönemdeki yaşanan bazı ekonomik yolsuzluklara ilişkin konular üzerinden Fethi Bey’i suçlama politikası izlemiştir. Yine 25 Kanunuevvel 1930 tarihinde yazdığı, ‘Fethi Bey ve Spekülasyon’ başlıklı yazısında, Fethi Bey'in Borsa Muamelesi ile ilgili verdiği yanıtları tatmin edici bulmadığını söylemiş ve Fethi Bey’e

yönelik yolsuzluk ve rüşvet iddialarına devam etmiştir. Bu konu üzerinde çok durulmamış ve Ali Naci bu iki yazısının ardından bu konuya ilişkin başka yazı kaleme almamıştır.

Üstte de bahsi geçtiği gibi köşe yazılarında CHF'ye yönelik söylemler heyecanlı, coşkulu bir dil ile aktarılırken, SCF'ye yönelik söylemler aşağılayıcı ve alayvari bir üslupla aktarılmıştır. Açık açık söylenmese de diktatör bir yönetim istenmiş, yaşanan olayların kaba kuvvet ile bastırılması gerektiği savunulmuştur. Gazete 10 güne yayılan oy kullanma sürecini gün gün takip etmiş, gelişmeleri aktarmıştır. Ancak çalışma kapsamında ele alınan gazetelerde görüldüğü kadarıyla daha kesin sonuçlar açıklanmadan iktidar yanlısı basın seçimi CHF'nin, muhalefet yanlısı basın ise SCF'nin kazandığını yazmıştır. İçerik anlamında SCF'nin irticayı geri getireceğine, inkılap karşıtlarının fırka etrafında toplandığına, iktidarın inkılaplara zarar gelmemesi için baskı politikası uygulaması gerektiğine yoğunlaşmıştır. Yazıların objektif olduğunu söylemek mümkün değildir. İktidar yanlısı basın SCF'yi karalamaya yönelik çalışma içerisine girmiştir. Seçim sonuçlarının kesinleşmesi ile birlikte seçimlere şaibe karıştırıldığı konusu bir süre tartışılmış, meclise taşınmış ancak SCF sonuç alamayınca, Fethi Bey Gazi Mustafa Kemal'in direktifi doğrultusunda fırkayı feshetmiştir. Bu konunun da kapanması ile gazete uzun bir süre dış haberlere yoğunlaşmıştır. Daha sonra Menemen Olayı ile birlikte yine harekete geçen gazete kendini feshetmesine rağmen SCF'ye saldırmaya devam etmiş, olayların SCF yüzünden çıktığını, irticanın gelmekte olduğunu vurgulamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara oldukça az yer verilmiştir. Bu noktada CHF'nin politikaları desteklenmekle birlikte ülkenin dört bir yanındaki ekonomik sıkıntıların hükümete mal edilmemesi ilginç noktadır.

5. SONUÇ

Gazi Mustafa Kemal Paşa, ülkedeki tek parti yönetiminin eleştirisiz ortamından ve yurt dışında rejimin diktatörlüğe gidiyor gibi gözükmemesinden, inkılapların yerleşip yerleşmediğini bilme isteğinden kaynaklı ikinci bir fırkanın varlığına ihtiyaç duyulduğunu düşünmüştü. Bu amaçla yakın çevresinde bulunan ve İsmet Paşa'ya olan muhalif tavırlarıyla tanınan Ali Fethi (Okyar) Bey'i, Paris Büyükelçiliğinden getirerek yeni bir parti kurmakla görevlendirmişti. Bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle, 12 Ağustos 1930 tarihinde, İstanbul'da, Meclis içindeki milletvekillerinin katılımıyla kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, liberal bir parti programıyla çalışmalarına başlamış ve Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik ilkelerini de temel prensip olarak kabul etmişti. Fırka, seçimlerin tek dereceli olmasını ve kadınlara siyasi haklar verilmesini savunmuştu.

SCF'nin muhalefet hareketi sadece 99 gün sürmüştü ancak Türk siyasi yaşamının en renkli oluşumlarından birisi olarak tarihe geçmiş ve 'güdümlü muhalefet' ifadesiyle nitelendirilmişti. SCF daha kurulduğu ilk günlerden itibaren destek görmüş ve hızlı bir şekilde teşkilatını oluşturmaya başlamıştı. SCF'nin gördüğü bu yoğun ilgi CHF kanadında endişe uyandırmıştı. CHF yöneticileri, partinin bu kadar güçleneceğini ve geniş bir kitleyi arkasına toplayacağını hesap etmemişti. SCF'nin gördüğü ilgi Gazi Mustafa Kemal'i de, verdiği tarafsızlık sözünden caydırmış ve SCF'nin arkasındaki tek destekte kaybolmuştu.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı hem dünyada hem de Türkiye'de, ekonomik koşulları deriden sarsmıştı. Henüz onuncu yılını bile yaşamamış Türkiye, ekonomik tercihlerinde yeni oluşumlara açılmak üzere olduğu esnada devletçilik uygulamalarına yönelmeye başlamıştı. Bu esnada kurulan yeni bir siyasi parti, ülkeye zengin bir siyasi hayat getirebileceği gibi geçen yıllarda verilen çabaları da alt üstü edebilirdi. Türkiye, Gazi Mustafa Kemal'in ileriye dönük düşünceleri doğrultusunda, çok partili demokratik bir düzene geçme çabası içinde bulunuyordu. Bu geçiş sürecinin ise sancısız ve rejimi tehlikeye atmadan yaşanması gerekiyordu çünkü yapılan küçük bir hata çeyrek asırdır verilen tüm uğraşları yok edebilirdi.

SCF, gerek toplumsal koşulların yeterli olgunlukta olmaması, gerek iktidar ve muhalefette demokrasi bilincinin tam olarak oluşmamasından, beklenen işlevi yeterince yerine getirememişti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi SCF deneyi de

başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu başarısız deneyimin ardından Türkiye, çok önemli bir siyasal deneyimi elde etme şansını kaybetmişti.

SCF kurulduktan sonra Fethi Bey, Batı Anadolu turuna çıkmış, halk Fethi Bey ve arkadaşlarını coşkuyla karşılamıştı. Halktaki bu coşkuyu gören CHF taraftarları büyük bir şaşkınlık yaşamış, yerel yöneticiler Fethi Bey'in konuşmasını engellemeye çalışmışlar ancak Gazi'den gelen telgraf ile konuşmasını yapan Fethi Bey, geniş bir dinleyici kitlesine hitap etmişti. Halk, kendisinden kopmuş, hürriyetini kısıtlayan, ekonomik, siyasi ve askeri baskı altında, CHF yönetimi ile ezilmekten kurtuluşu SCF'de bulacağını ümit etmişti. Meclis içinde temsil şansı bulamayan halk ve yönetici kitlesi ileriki süreçte Demokrat Parti'ye yönelecekti.

SCF, gelecekteki demokratikleşme çabalarında önemli görevler alacak kişiler için de okul görevi görmüştü. Demokrat Parti'nin öncü kadrolarını oluşturacak Adnan Menderes ve Ekrem Hayri Üstündağ gibi isimler SCF'de bulunmuşlardı. Buradan da anlaşılacağı gibi iktidar fırkasından ayrılan, temsil şansı bulamayan kişiler zaman zaman kendisini yeni arayışların içinde bulmuştu.

Hızlı bir şekilde teşkilatını oluşturan SCF seçimlere katılmış ancak sürekli irtica ile ilişkilendirilmiş, toplum içinde yaşanan olaylar bile doğrudan doğruya SCF'ye atfedilmişti. Sorunların doruk noktasını iki fırkanın, seçimlerde yolsuzluk yapıldı iddiasıyla birbirini suçlaması oluşturmuştu. Bu duruma daha fazla göz yummak istemeyen Gazi Mustafa Kemal, önerdiği Milli Blok fikrinden vazgeçmiş ve Fethi Bey'e fırkayı feshetmek kalmıştı.

Güdümlü bir fırka olarak nitelendirilen SCF, iktidarın istediği sınırdan tutulamamıştı. CHF ileri gelenlerinin SCF'yi iktidara alternatif olarak görmesi partiye biçilen ömrü daha da kısaltmıştı. Varlığını 99 gün sürdüren SCF'nin ardından 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar sürecek Tek Parti dönemi başlamış olmuştur. SCF başarıya ulaşamamış bir 'Atatürk Devrimi' olarak tarih sahnesinde yerini almıştı.

Bunalım içinde Gazi Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda girişilen SCF denemesi başarısızlıkla sonuçlanırken CHF ve hükümet, süreci dikkate alarak politikalarını incelemeye başlamış ve bu doğrultuda öncelikle Atatürk, sorunları tespit etmek adına yurt gezisine çıkmıştı. Bu noktada ülkede, SCF deneyimi başarısızlıkla sonuçlansa da CHF açısından bir fırsat olmuştu.

SCF iyi analiz edilmeden dönemin Türkiye'sini anlamak mümkün değildir. SCF, muhalif bir hareket oluşturmak olsun İsmet Paşa hükümetini denetim altında tutmak olsun, her ne sebeple olursa olsun Cumhuriyet'in çok partili hayata geçiş süreci için önemli bir süreci ifade etmişti. Fırkanın kurulduğu dönem çıkmakta olan ya da yeni çıkmaya başlayan gazetelerin farklı bakış açılarına sahip olması, sürece ışık tutmak açısından önemlidir. Biz çalışmamızda içeriği gereği bu dönemin gazetelerinden *İnkılap*'ın SCF'ye bakışını ele almaya çalıştık. Gazete yeni kurulan fırkaya karşı, ortamın etkisiyle dönemin iktidar partisi CHF'nin yanında olmuştu. Gazete, SCF ve onun taraflarına eleştiriler getirmişti. CHF'ye taraftar bir gazete olarak söyledikleri, kısa bir süre yaşamış olsa bile 1930'da kurulan bir partinin getirmiş olduğu olayların fotoğrafının netleşmesine katkı sağlamaktadır. *İnkılap*'ın, keskin bir iktidar yanlısı çizgide yayın yapmasında kuşkusuz, gazetenin başyazarı olan Ali Naci Karacan'ın büyük etkisi vardır. Son derece çatışmacı bir kişiliğe sahip olduğu, yazdığı köşe yazılarında açıkça görülmektedir. Onun bu kişiliği dönemin iktidar yanlısı basını üzerinde de etkili olmuştur.

Çalışmada Ali Naci sadece bir basın patronu olarak değil aynı zamanda bir gazeteci olarak incelenmiştir. Dönemin basın-iktidar ilişkisi bir gazeteci üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada da görüleceği üzere TpCF'nin kapanması ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun getirdiği sessizlik ortamı SCF ile birlikte bir anda yerini çok sesliliğe bırakmıştır. Muhalefet partisinin kurulması ile birlikte basında da muhalif sesler kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönem iktidar yanlısı ve muhalefet yanlısı basının ve kişilerin birbirine karşı gösterdiği mücadele ile geçmiştir. Bu durum Türk Basın Tarihi açısından da önem taşımaktadır.

Ali Naci yazdığı yazılarda özellikle muhalefetin politikalarına yakın yayın yapan gazeteleri eleştirmişti. SCF'nin kurulmasından kısa bir süre sonra yayın hayatına başlayan gazete, yeni kurulan partiye tepkiyle yaklaşmış, bu partinin devrimlere zarar vereceği görüşünü savunmuştur. SCF'nin muhalefet malzemesi olarak kullandığı konuları savunma amaçlı yorumlar getirmiş, iktidarın politikalarının son derece doğru politikalar olduğunu vurgulamıştır.

Ali Naci dönemin önemli olayları olarak nitelendirilebilecek demiryolu, vergi, seçim, memur maaşları, ekonomik politikalar ekseninde muhalefet partisine yönelik eleştirilerde bulunmuş ve gazetesinde hem kendi yazıları hem de yine dönemin

önemli yazarları CHF lehine çalışmalar yürütmüştür. Millî Mücadele'nin öncü kadrolarını oluşturan Gazi Mustafa Kemal'e ve İsmet Paşa'ya saygı ve sevgi ile yaklaşırken yine o kadrolar içerisinde yer alan ancak sonraki süreçte muhalefete başlayan Fethi Bey, Ağaoğlu Ahmet, Nuri Conker gibi isimlere tepkiyle yaklaşmış, ülkede demokrasi için oluşturulmaya çalışılan muhalif fırka hareketine kalemiyle saldırmıştır. Ali Naci zaten Gazi Mustafa Kemal'e yakınlığıyla bilinen bir isimdir. Hatta o derece yakındır ki İstanbul Basını yani Bab-ı Ali onu Atatürk'ün Prensi olarak tanıtmıştır. Ali Naci, çıkardığı birçok gazeteden sadece biri olan *İnkılap*'ta bir tür anti SCF politikası yürütmüştür.

SCF kurulduktan 18 gün sonra yani 30 Ağustos 1930 tarihinde yayın hayatına başlayan *İnkılap*, yine SCF kendini feshettikten 47 gün sonra yani 2 Şubat 1931'de 152. sayısında hiçbir sebep gösterilmeksizin yayın hayatına son vermiştir.

İnkılap'ta, gazetenin kurucusu Ali Naci'nin yanı sıra Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Yusuf Ziya, Burhan Asaf, Haydar Rüştü, Ensari Bülent gibi isimler de aktif olarak yazı kaleme almıştı. Yazdıkları köşe yazılarında SCF'nin muhalefet konusu olarak kullandığı unsurlara ilişkin eleştirilerini dile getirmişler, iktidar partisinin her anlamda iyi çalıştığını, halkın, ülkenin kurucu partisi olan CHF'den kopmaması gerektiğini, Millî Mücadele'nin kurucu parti sayesinde başarılı olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamışlardı. SCF'nin programına da yoğun eleştiri getiren yazarlar, partinin programının CHF'nin programından farkının olmadığını vurgulamışlardı. Bunların yanı sıra SCF'nin eleştirmesine rağmen, eleştirdiği konulara çözüm getirmemesi de tepki çeken konular arasındaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi dönemin birçok ünlü yazarı *İnkılap*'a yazıları ile katkı sağlamıştır. Bu da *İnkılap*'ı muhalefete karşı bir tür ortak mücadele yayını yapmıştır. Gazete, SCF kapandıktan sonra yayın hayatını sonlandırana kadar eleştirilerine devam etmiştir.

Ali Naci-Arif Oruç çatışması gazetenin yayın hayatı boyunca kamuoyu önünde devam etmiş ve bir anlamda iktidar-muhalefet çatışmasının beden bulmuş halini yansıtmıştır demek yanlış olmayacaktır. 1 Şubat 1931'de Arif Oruç'un tutuklanmasından sadece bir gün sonra da *İnkılap* yayın hayatını sonlandırarak, üstlendiği görevi tamamlamış ve kenara çekilmiş izlenimi vermiştir denilebilir. Gazete yayın hayatına başladığı ilk günden itibaren SCF'ye ve Fethi Bey'e yaptığı eleştirileri bir şekilde Arif Oruç ile ilişkilendirmiş ve onun Çerkes Ethem taraftarı

olduğunu, vatana ihanet ettiğini, Millî Mücadele'ye karşı olduğunu kanıtlarıyla sunmaya çalışmıştır. Arif Oruç'un sahibi olduğu *Yarın* gazetesi de İzmir Mitingi'nde, Menemen Olayı'nda, 1930 Belediye Seçimlerinde halkı galeyana getirmekle suçlanmış ve bu açılardan eleştirilmiştir.

Çalışmanın analiz kısmında görüldüğü gibi yazarlar SCF'yi, SCF'lileri, SCF politikalarını her açıdan eleştirmişlerdir. SCF içerisindeki kadronun da Millî Mücadele kadrolarından ve Gazi'nin yakın çevresinden olduğu göz ardı edilerek kalem saldırısında bulunmuşlardır. SCF'nin çevresine inkılap karşıtı kişileri topladığı görüşü yazarların ortak düşüncesini oluşturmuş ve hemen hemen her yazılarında bu konu üzerinden eleştirilerini yapmışlardır.

Çalışmanın, medyanın yalnız bir yüzü olduğunun farkındayız. SCF taraftarı yayın yapan bir gazetenin de ele alınarak, yapılacak benzeri bir çalışmanın bu çalışmanın tamamlayıcısı olacağı görüşündeyiz. Bunun yanı sıra kişilerin iktidar karşısındaki tutumunun değişime uğramasının görülmesi açısından Ali Naci Karacan önemli bir kişiliktir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hem sıkı bir CHF hem de İsmet Paşa yanlısı olan Ali Naci Karacan, 1946'da DP'nin kurulması ile tarafını değiştirmiş ve 1950'de çıkarmaya başladığı *Milliyet*'te DP propagandası yaparak CHF ve İsmet Paşa Hükümeti'ni eleştirmiştir. Bu geçişin altında yatan nedenlerin anlaşılması açısından Ali Naci Karacan'ın *Milliyet* sürecinde, CHF'ye olan yaklaşımının, CHF'de nelerin değiştiğini düşündüğü için böyle bir tutum sürdürmeye karar verdiğinin incelenmesi yararlı olacaktır.

30 Kânunuevvel 1930 tarihli 122. Sayısında, 5 Kânunusani 1931'den itibaren yeni bir kadro ve yeni bir içerik ile devam edeceğini duyurmuştur. Bu değişimden kısa bir süre sonra gazete hiçbir açıklamaya yer verilmeden 152. sayısında yayımını sonlandırmıştır. Gazete, yayın hayatı süresince inkılap karşıtları ile yoğun bir mücadele vermiş, dönem dönem yumuşak bir dil kullanırken dönem dönem de dilini oldukça sivrilmiştir. Ali Naci'nin SCF sürecinde olaylara yaklaşımını anlamak açısından İnkılap'taki yazıları önemlidir. Ali Naci'nin Demokrat Parti dönemindeki CHF'ye yaklaşımı ile SCF sürecindeki CHF'ye yaklaşımı büyük farklılıklar göstermektedir. SCF döneminin arkasına sığınılan en büyük faktörü inkılapların yerleşmemiş olmasıydı, Ali Naci DP döneminde inkılapların topluma tamamen empoze edildiğini düşünerek mi CHF'den kopmuştu? Cumhuriyetin ilk yıllarında

ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olan Joseph Grew, anılarında Türk politikasında kişiler arasındaki küskünlük ve kırgınlıkların belirleyici rol oynadığını anlatmış, kişilerin birbirlerine duydukları sempati veya antipatilerin her zaman kararlarda ön planda olduğunu belirtmişti (Grew, 1966: 99). İlerleyen süreçte İsmet Paşa ile Ali Naci Karacan arasında Grew'in bahsettiği gibi bir durum yaşanmış olması muhtemeldir.



KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, A. (2020). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. İstanbul.
- Ağaoğlu, A. (2021). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul.
- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*, İstanbul.
- Ağaoğlu, S. (2021). *Babamın Arkadaşları*. İstanbul.
- Ahmad, F. (1986). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Ankara.
- Akgün, Y. (1983). "Halifeliğin Kaldırılması Olayının Çeşitli Tepkileri", *VIII Türk Tarih Kongresi*, Cilt III, Ankara.
- Akkerman, N. C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ankara.
- Altınkaş, E. (2012). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İki Demokrasi Deneyimi TpCF ve SCF", *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 1-16.
- Altuğ, Y. (1977). *Siyasi Tarih*. İstanbul.
- Atatürk, M.K. (1989). *Nutuk*. Ankara.
- Atay, F. R. (2021). *Çankaya*. Ankara.
- Avşar, A. (1998). *Serbest Cumhuriyet Fırkası: Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü*. İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1973). *Tek Adam Cilt II*. İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1980). *Menderes'in Dramı (1899-1960)*. İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *İkinci Adam Cilt I*. İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2020). *Tek Adam Cilt III*. İstanbul.
- Aytekin, E. (2009). "İzmir İktisat Kongresi'nden Dünya Ekonomik Bunalımına İzmir'de Tarımsal Etkinlikler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Balcı, A. (2006). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara.
- Barlas, D. (1998). *Türkiye'de Devletçilik ve Diplomasi: Belirsiz Bir Dünyada Ekonomik ve Dış Politika Stratejileri 1929-1939*. İstanbul.
- Başar, A. H. (1981). *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*. Ankara.
- Bell, P. (2001). *Görsellerin İçerik Analizi*. (Ed. T. Leeuwen & C. Jewitt), *Görsel Analiz El Kitabı*, İstanbul.
- Bila, H. (1979). *CHP Tarihi*. Ankara.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara.
- Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*. İstanbul.
- Boratav, P. N. Ülken, Y. (1981). *Atatürk ve İktisat*. İstanbul.
- Bozdağ, İ. (1980). *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. Ankara.

- Cebesoy, A. F. (2011). *Siyasi Hatıralar*. İstanbul.
- Cem, İ. (1986). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul.
- Corbetta, P. (2003). *Sosyal Araştırma: Teori, Metot ve Teknikler*. İstanbul.
- Çağlar, B. K. (1968). *Bugünün Diliyle Atatürk’ün Söylevleri*. Ankara.
- Çankaya, N. (1985). *Atatürk’ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*. İstanbul.
- Çavdar, T. (1983). *Serbest Fırka: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt VIII*, İstanbul
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*. Ankara.
- Çimen, A. (2007). “1929 Dünya Ekonomik Bunalımının Dünyaya, Türkiye’ye ve İzmir’deki Üzüm Fiyatlarına Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Demirel, A. (2011). *Birinci Meclis’te Muhalefet*. İstanbul.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1973). “Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı”. Ankara, 78.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*. İstanbul.
- Emrence, C. (2021). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul.
- Erdoğan, M. (1989). *1980’lerde Türk Siyasetinin Transformasyonu, Türkiye Günlüğü*. Ankara.
- Erer, T. (1966). *Türkiye’de Parti Kavgaları*. İstanbul.
- Eroğlu, H. (1974). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örneklerle*. Ankara.
- Goloğlu, M. (2017). *Devrimler ve Tepkiler*. Ankara.
- Grew, J. (1966). *Atatürk ve İnönü, Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları*. İstanbul.
- Güz, N. (2008). *Türkiye’de Basın – İktidar İlişkileri (1920 – 1927)*. Ankara.
- Heyd, U. (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*. Ankara.
- Hür, A. (2013). *Öteki Tarih III, Kemalist Devrimler ve İsyanlar*. İstanbul.
- İlmen, S. (1951). *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*. İstanbul.
- İnan, A. (1972). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Ankara.
- İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı*. Ankara.
- İnönü, İ. (1987). *Hatıralar Cilt II*. Ankara.
- İnternet: Baydur, Ö. K. Baydur, C. M. (2021). 1929 Ekonomik Buhranı, Atatürk Ansiklopedisi. Web: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1929-ekonomik-buhrani/> Son Erişim Tarihi: 25.05.2022.
- İnternet: Web: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1929-ekonomik-buhrani/?pdf=3251> , Son Erişim Tarihi: 30.11.2021.

- İnuğur, M. N. (1988). *Türk Basınında İz Birakanlar*. İstanbul.
- İnuğur, M.N. (1991). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul.
- İpekçi, A. (1997). *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*. İstanbul.
- Kandemir, F. (1955). *Siyasi Dargınlıklar – Serbest Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı? Cilt IV*. İstanbul.
- Kansu, M. M. (1988). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. Türk Tarih Kurumu Basımevi Cilt I*. Ankara.
- Karabekir, K. (1972). *İstiklal Harbimizin Esasları*. İstanbul.
- Karaer, İ. (1989). “*Türk Ocakları ve İnkılaplar (1912-1931)*”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1971). *Atatürk (Bir Tahlil Denemesi)*. İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul.
- Karpat, K. (1969). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1968). *Dünya Ekonomisi*. İstanbul.
- Keyder, Ç. (1962). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. Ankara.
- Kılıç, A. (1955). *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*. İstanbul.
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 170-189.
- Kili, S. (1981). *Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli*. Ankara.
- Knross, L. (1984). *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. İstanbul.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikasına Üzerine Bir Araştırma*. Ankara.
- Koçak, C. (1998). *Tarih ve Toplum*. İstanbul.
- Koçak, C. ve Özdemir, H. (1995). *Çağdaş Türkiye Tarihi: 1908-1980*. İstanbul.
- Kongar, E. (1979). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Ankara.
- Kongar, E. (1999). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2009). *Kemal Atatürk Nutuk*. Ankara.
- Köseoğlu, T. (1962). *Demokraside Davalarım*. Ankara.
- Kutay, C. (1962). *Türkiye'de İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi Cilt XX*. Ankara.
- Kutay, C. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. İstanbul.
- Küçük, Y. (1985). *Türkiye Üzerine Tezler I (1908-1978)*. İstanbul.
- Küçük, Y. (1986). *Türkiye Üzerine Tezler -3*. Ankara.
- Küçükömer, İ. (1989). *Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul.
- Lewis, B. (1988). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara.
- Mechin, B. (1955). *Kurt ve Pars-Gazi Mustafa Kemal, Yabancı Gözü ile Atatürk*. İstanbul.

- Nere, J. (1980). *1929 Krizi*. Ankara.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. İstanbul
- Okyar, A. F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. İstanbul.
- Okyar, A. F. (2019). *Serbest Cumhuriyet Fırkası: Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?* İstanbul.
- Okyar, O. (1981). *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si*. Ankara.
- Okyar, O. Seyitdanlıoğlu, M. (2007). *Fethi Okyar'ın Anıları*. Ankara.
- Öke, M. K. (1987). *Hilafet Meselesi*. Ankara
- Öz, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, 1923-1945*. Ankara.
- Özen, H. (1988). “*Türk Basınında Serbest Cumhuriyet Fırkası Ağustos-Kasım 1930*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özoğlu, H. (2011). *Cumhuriyet'in Kuruluşunda İktidar Kavgası*. İstanbul.
- Peker, R. (1935). *Recep Peker'in İnkılap Dersleri Notları*. Ankara.
- Saner, N. (1975). *Atatürk Dönemi, 19 Altın Yılın Öyküsü, Yaşayan Tarih 2*. Ankara.
- Sarıbay, A. Y. (1965). *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası*. İstanbul.
- Serin, N. (1982). *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*. Ankara.
- Sertel, S. (1977). *Hatırladıklarım*. İstanbul.
- Shissler, A. H. (2005). *İki İmparatorluk Arasında Ahmet Ağaoğlu ve Türkiye*. İstanbul.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar – II*. Ankara.
- Stanhaus, K. (1973). *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*. İstanbul.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*. Ankara.
- Tahir, K. (1971). *Yol Ayrımı*. İstanbul.
- Tanilli, S. (1999). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası VI*. İstanbul.
- Tanju, S. (2018). *Doludizgin, Milliyet'in Kurucusu Ali Naci Karacan: Bir Gazetecinin Hayatı*. İstanbul.
- TBMM Yıllık 1930: 493-494
- TBMM Z.C. Devre 3. C.XXI, İçtimai 9, 84. İn'ikat
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. Ankara.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Toplumsal Siyasal Hayat*. İstanbul.
- Tevetoğlu, F. (1988). *Ali Fethi Okyar'ın Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul.
- Tevfik, Z. E. (TY). *Ali Naci Karacan, Yayınlanmamış Biyografi Taslağı*. YY.
- Tezel, Y. S. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara.
- Teziç, E. (1976). *Siyasi Partiler*. İstanbul.

- Timur, T. (1997). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara.
- Topuz, H. (2015). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul.
- Topuz, H. ve Ünsal, H. (1984). *Cumhuriyet'in Beş Dönemeci*. İzmir.
- Toynbee, A. I. (1971). *Türkiye*. Ankara.
- Trak, A. (1983). *Liberalizm – Devletçilik Tartışması (1923-1939), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi IV*. Ankara.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler (1889-1952)*. İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1986). *Türkiye'de Siyasi Partiler, II, Mütareke Dönemi*. İstanbul.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi*. Ankara.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*. İstanbul.
- Turan, A. E. (2008). *Türkiye'de Yerel Seçimler*. İstanbul.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi, III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923- 1938)*. İstanbul.
- Turgut, N. (1984). *Siyasal Muhalefet – Batı Demokrasileri – Sosyalist Ülkeler*. İstanbul.
- Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları. (1945). “Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri – TBMM'nde ve CHF Kurultayı'nda (1919-1938)”, C I. İstanbul.
- Türker, H. (1998). “İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 10 (59). 59-60.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II. (2010). *Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara, 54-65.
- Uluğ, N. (1973). *Üç Büyük Devrim*. İstanbul.
- Uluğ, N. (1975). “Atatürk Biyografisinin Esasları ve Belgeler, Atatürk Devrimleri”. *I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul.
- Uran, H. (2007). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım*. İstanbul.
- Us, A. (1964). *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)*. İstanbul.
- Uysal-Oktay, Z. (1993). “Bir Gazeteci ve Aydın Olarak Ali Naci Karacan'ın Toplumsal Fikirleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Weiker, W. F. (1973). *Türkiye'de Siyasi Vesayet ve Demokrasi: Serbest Fırka ve Sonrası*. İstanbul.
- Yavuz, H. (2009). *Türkiye'nin Zihin Tarihi*. İstanbul.
- Yazman, A. T. (1969). *Atatürk'le Beraber (Devrimler, Olaylar, Anılar 1922-1938)*. Ankara.
- Yerasimos, S. (2003). *Tek Parti Dönemi, Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul.
- Yeşil, A. (2002). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Neşriyat*. Ankara.
- Yetkin, Ç. (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. İstanbul.

Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul.

Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul.

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Dünya

Hakimiyet-i Milliye

Halkçı

Hizmet

İkdam

İnkılap

Milliyet

Politika

Serbes Cumhuriyet

Son Posta

Tan

Vakit

Yarın

Yeni Asır

Yeni Şafak

EKLER

EK-1. Fethi Bey Tarafından Gazi Mustafa Kemal’e Yazılan 9 Ağustos 1930 Tarihli Mektup (TBMM Yıllık 1930: 493-494)

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Paris’te bulunduğum beş buçuk sene müddet, zarfında hariçten memleketimiz ahvalini takip ve tetkik ettim. Hemen her sene mezuniyet alarak vatanımda geçirdiğim kısa müddetler esnasında müşahadelerinin verdiği intibalarla tetkiklerimi tahkik etmekten hali kalmadım.

Hasıl ettiğim fikir ve kanaatlerimi arz etmekliğime müsaadei celilelerini istirham ederim.

Yek nazarda göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı vardır ki, bu da mali ve iktisadi vaziyetimizin geçirmekte olduğu buhrandır. Filvaki, mevaddı iptidaiye fiyatlarında dünya piyasasında hasıl olan düşkünlük hemen her memleketin iktisadi faaliyetinde az çok bir durgunluk vücade getirmiştir.

Ancak memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolunan iktisadi zayiata bu umumiye esbaptan maada hükümetin beş seneden beri takip etmekte olduğu mali ve iktisadi siyasetin amil olduğuna kaniim.

Hükümet, mali kudretimizle gayri mütenasip ve bugünkü nesil için gayri müsmir masraflara girmiş ve bu masrafları temin için halkın tahammülü fevkinde vergiler koymuş ve dahili sanatlar ve mahsullerimiz hakkiyle himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımıza seneden seneye noksan ariz olmuştur. Hükümetçe ihtiyar edilen fedakarlıkların büyük bir kısmı pek ağır faizlere ve diğer kısmı da ecnebi ithalatına ve dolayısıyla döviz mübayaatına sarfedilmiştir. Milli paramız endişeli surette sukut etmek tehlikesini gösterinceye kadar paramızı kıymetini tesbit için esaslı bir tedbir alınmamıştır. Bu hallere ilaveten tevzii adalet hususu ile dahili ve harici siyasetlerdeki noksanları dahi tafsil maruzatımı uzatmak arzu etmiyorum.

EK-1. (devam) Fethi Bey Tarafından Gazi Mustafa Kemal'e Yazılan 9 Ağustos 1930
Tarihli Mektup (TBMM Yıllık 1930: 493-494)

Hulasa memleketimiz, Lozan ahitnamesinden beri her türlü kapitülasyon kuyudatından azade olarak geçirdiği sulh devresinde köylülerimizin şükranına layık çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için iftihara sayan gayretlerine rağmen hasıl olan netice memnuniyet bahş olmaktan pek uzaktır kanaatindeyim. Kendilerine derin muhabbet ve hürmet beslediğim hükümet ricalinin şek ve şüpheden azade gayret ve hüsnüniyetleri karşısında böyle bir neticenin nasıl hasıl olduğunu kendi kendime sormaktan bir an fariğ olmadım.

Bu sualin cevabını ancak Büyük Millet Meclisinin bir fırkadan müteşekkil olmasında buluyorum. Filvaki, fırka azasının kendi kabinelerini tenkitten içtinap etmeleri sebebiyle Millet Meclisinde serbest, münakaşa azalmış ve hükümet gayri mesul denecek bir halde kalmıştır. Zatı riyasetpenahileri bu memleketi müthiş düşman istilalarına karşı tarihte misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle müdafaa ettiniz. Tarihimize gayet parlak bir muzafferiyet kaydettiniz. Bugün vatan evlatlarının şimdiye kadar hissetmedikleri istiklal ve hürriyete kavuşturduğumuz Memleketimizi medeniyet yolunda yürütmekten meneden köhne tesisatı kaldırdınız ve cumhuriyeti tesis ettiniz. Bu suretle vatanın ebedi minnet ve şükranına ve umum insanlığın takdir ve hayranlığına hak kazandınız. Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalı hükümet idaresi yerine hürriyeti, münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeği temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesi tashihe çalışmak gayretlerinin husul bulmasına cumhuriyet banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel zatı riyasetpenahilerinin taraftar bulunduklarına asla şüphe edemem. Cumhuriyet aşığı olmak sıfatıyla bu gayelerin husulü mukaddes emelinde, binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla laik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının mali ve iktisadi ve dahili ve harici siyasetlerinin birçok noktalarına mütearız bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak arzusunundayım. Zatı devletlerin Reiscumhur olduktan maada şimdiye kadar mensup bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasının da umumi reisi olmalarından naşı işbu arzumun nazar devletlerinde ne yolda masharı telakki buyurulacağını bilmek lüzumunu hissediyorum. Cevabı devletlerini bekler ve en derin muhabbeti kalbiyemle beraber hürmet ve tazimlerimi takdim ederim efendim.

A. Fethi.

EK-2. Gazi Mustafa Kemal'in Fethi Bey'in Mektubuna 10 Ağustos 1930 Tarihli
Cevabı (TBMM Yıllık 1930: 493-494)

Azizim Fethi Beyefendi,

9 Ağustos 1930 tarihli mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütalaarınıza ve suallerinize Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumu Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm.

Malumdur ki, resmi vazifem dolayısıyla ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisliğini fiilen ifa etmekteyim. Fiili, riyaset, İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası Reisliğini fiilen idare edeceğim tabiidir.

Hükümetin icraatına müteallik olarak serdeyelediğiniz noktai nazarların zamanında mevzubahis oldukça cevaplarını vermek hükümete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık olarak meydana çıkacağına şüphe yoktur.

Büyük Millet Meclisinde ve millet muvacehesinde, millet işlerinin serbest münakaşasını ve hüsnüniyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak, milletin ali menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri aşık ve taraftan olduğum bir sistemdir. Reisicumhur olmıyarak yalnız fiilen tenkit eden ve insani ve siyasi ahlakına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalaalarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum.

Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, laik cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur.

Binaenaleyh Büyük Millet Mecliste aynı temele istinat eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyet esaslarından sayarım. Bu itibarla, noktai nazarlarımızı takip için siyasi mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telakki ettim.

Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun uhdeme tevdi eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükümete muhalif olan ve olmıyan fırkalara karşı adilane ve bitarafına ifa edeceğim ve laik cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasi faaliyet ve cereyanlarının bir maniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

EK-3. Serbest Cumhuriyet Fırkası Programı (TBMM Yıllık 1930: 492-493)

Madde 1 – Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayesidir.

Teşkilatı Esasiye Kanunundaki hürriyet ve masuniyet haklarının bila istisna herkes için mer'î tutacak ve hiçbir arızaya uğramayacaktır.

Madde 2 – Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmıyacak derecede tahfif olunacaktır.

Vergi tarihinde daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3 – Fırka, devlet varidatının semerli surette sarfına dikkat ve büyük Nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4 – Fırka paramızın kıymetini bir an evvel tesbit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5 – Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir.

Cumhuriyet menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri safî görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder.

Liman inhisarı kaldırılacaktır.

Madde 6 – Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındandır.

Çiftçinin fedakarlığı ile kurulmuş olan ziraat bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde – 7 Dahili son'atlerin canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasil olmak istediği mühim hedeftir. Teşviki sanayi kanunu bihakkın tatbik edilecektir.

Bu Kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankasının kabiliyet ve faaliyeti artırılacaktır.

EK-3. (devam) Serbest Cumhuriyet Fırkası Programı (TBMM Yıllık 1930: 492-493)

Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temeni için tedbirler alınacaktır.

Hakikat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

Madde 8 – Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve suistimallere karşı bila merhamet mücadele edilecektir.

Madde 9 – Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.

Madde 10 – Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyetinin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyeti Akvam müessesesine daha sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

Madde 11 – Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.

EK-4. Fethi Bey'in İzmir Nutku Esnasında Yaşanan Fes Olayı (Yazman, 1969: 227-228)

Lider, sözlerinin Conker tarafından tekrarlanabilmesi için kelimeleri birer ikişer söylemek zorunda kalmış ve bakınız bu usül ne acı bir olaya sebep olmuştu:

Fethi Bey- Bazı kimseler

Nuri Conker- (Daha yüksek sesle tekrar ederek) Bazı kimseler!

Fethi Bey- Bizim

Conker- Bizim!

Fethi Bey- Şapkayı atıp!

Fethi Bey- Tekrar fesi getireceğimizi

Conker- Tekrar fesi getireceğimizi!

İşte tam bu sırada halk cümlesinin tamamlanmasını beklemeden (şapkayı atıp fesi getireceğimizi) lafını duyar duymaz, büyük uğultularla:

-Yaşsa Fethi Bey!..

Diye bağırmaya ve elli bin kişinin belki de kırk beşini başlarındaki şapka ve kasketlerle yere çalıp ayaklarıyla çiğnemeye başladılar. Stadyumu bir anda yerden yükselen toz bulutları kapladı. Takın üzerindeki büyük bir telaş oldu. Fethi Bey renkten renge giriyordu. Nuri Conker ve arkadaşları bağırıyor, tepiniyor el ve yakalarıyla halkı uyarmaya çalışıyorlardı. Bu karışıklık birkaç dakika sürmüştü. Bizler, sözün gelişinden cümlelerin henüz bitmediğini ve Fethi Bey'in, halkın anlamak isteğinin tam tersini ifade edeceğini kestirmiştik. Kürsüdeki telaşı görünce yanı başımızda şapkalarını büyük bir kin ve nefretle çiğneyenlere:

-Ağalar, yanlış anladınız Fethi Bey öyle söylemek istemedi!...

Diyecek olduk, bize karşı:

-Susun, yoksa sizi boğarız.

Diye bağırdılar. Ve boğarlardı da... Kim vurduya giderdik... Biz üçümüz bu tepkiye rağmen lise şapkalarımızı başımızdan çıkarmadık. Ve tam o sırada da Nuri Conker'in son derece gür sesi Alsancak Stadyumunun havasını çınlattı:

-Arkadaşlar! Yanlış anlaşıldı, cümleyi tekrar ediyoruz, dinleyin!..

EK-4. (devam) Fethi Bey'in İzmir Nutku Esnasında Yaşanan Fes Olayı (Yazman, 1969: 227-228)

Şapkalarını ayakları altında çiğnemekte olan halk bir an için durdu, kürsüye tekrar kulak verdiler. Fakat şapkaları yerden almadılar. Fethi Bey ve onu duble eden Nuri Conker yine deminki gibi kelimeleri birer ikişer tekrarlayarak cümleyi şu şekilde tamamladılar:

-Bazı kimseler, bizim şapkayı atıp tekrar fesi getireceğimizi zannediyorlar, yanılıyorlar, Gazi'nin inkılapları devam edecektir!...

Cümlenin böyle olduğu anlaşılınca, alanı derin bir sessizlik kapladı. Müthiş bir hayal kırıklığı içinde, o demin şapkalarını, kasketlerini yere çalan ve üzerinde hora tepenlerin, şimdi eğilip yerden serpuşlarını alarak, tozlarını üfleyip silkeleyerek başlarına tekrar bir geçirişleri vardı ki ömürdü doğrusu.

EK-5. Yunus Nadi'nin Gazi Mustafa Kemal'e Telgrafı (Cumhuriyet, 09.09.1930).

Açık Mektup;

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve Cumhuriyet Halk Fırkası binamız taşatutulduğu günden beri memlekette uhdemize tereddüp eden yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini taktir ediyoruz. Bu meyanda ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz ZATİ DEVLETLERİNİ GÖREREK, ÖYLE DAHİ OLSA BİZ KENDİMİZİ, YEDİEMANETİMİZE TEVDİ OLUNAN CUMHURİYETİN MUHAFAZASI VAZİFESİNİ KEMALİYLE İFAYA MUKTEDİR BİLİYORUZ. Vazifemizin teshili hesabına değil, belki vaziyetin tavzihi namına hakkikatı halin lütfen ifadesini istirham etmeğe mecbur kaldık.

Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin hüsnü muhafaza edileceğinden daima emin bulunarak lazeval hürmetlerimizi lütfen kabul buyurun aziz Şefimiz.

Yunus Nadi

EK-6. Gazi Mustafa Kemal'in Yunus Nadi'ye Cevabı (Cumhuriyet, 10.09.1930)

Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin mevkiidir.

Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz.

Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağı. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim esas vaziyetim, bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünü muvakkat resmi vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlal edemez.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

EK-7. İsmail Hakkı Bey'in Gazi Mustafa Kemal'e Yönelik Yazısı (Yarın, 12.10.1930)

Bizim Taptığımız Gazi Mustafa Kemal

'Phidias' antikitenin en büyük sanatkarlarından biridir, fakat tarihe gömülmüştür.

'Michel-Ange' Rönesansın onun kadar büyük bir sanatkarıdır, fakat on altıncı asırda kalmıştır. Delacroix romantizmin en büyük kayasıdır. Fakat unutulmuştur. 'Phidias'dan başlayıp 'Delacroix'ya varan yüzümüzün her halkası 'Naturalisme' maadininden yapılmıştır. Hal 'Anti-naturaliste'dir, istikbal 'surrealiste' olacaktır.

'Phidias'lar, 'Michel-Ange'lar, 'Delacroix'lar maziye işliyerek şöhret kazandılar, fakat istikbale musallat olmak şeametine uğramadılar... Ingres gibi intikal devirlerinden gelen simalar da vardır. Bunlar mazinin mirasını taşırlar ve istikbalin imkanını hazırlarlar.

Bizim taptığımız Gazi Mustafa Kemal, Halk Fırkasının umumi reisi olan Gazi Mustafa Kemal değildir, dahi Ingres gibi mazinin mirasını, yani Türk Milletinin kuvayi maneviyasını taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine ebedi rehber olmak istidadını ve kuvvetini muhafaza eden 'Mutlak Gazi Mustafa Kemal'dir.

Bu takdirimiz tamamile hürdür. Çünkü benliğimizin mutlak ifadesidir.

Müderis

İsmail Hakkı

EK-8. Arif Oruç'un Gazi Mustafa Kemal'e Başbakanlık Teklifi (Yarın, 16 Teşrinievvel 1930)

Millet Büyük Adam Bekliyor

İntihabat dedikoduları uzayıp gidiyor. Vatandaşların belediye intihabatında bu derece hassas olmalarının sebepleri yanlış tellakkilere meyden vermemelidir.

Türk vatandaşı, fırkacılık ihtiraslarına düşkün değildir. Memleket senelerden beri iktisadi çıkmaza sürükleyip sokmuş olan idaresizliklerden canı yanmış, bıkmış usanmış olduğu için karşısında gördüğü samimi teşekküle, Fethi Beyin fırkasına umumi alaka göstermişti.

Vatandaşların şu hareket ve tezahürleri, memleketin selametini, saadetini kafil bir siyaset takibini istihdaf ediyordu.

Filhakika, İsmet Paşa'nın şayanı hürmet şahsiyetleri maalesef milli iktisat, milli umran ve nihayet milli sanayii beklenen inkişafa ulaştıracak kudret ve tesiri gösterememişti.

İşte milletin son heyecanlı belediye intihabına dört elle sarılmasının sebepleri bunlardır. Muhterem İsmet Paşa'nın, Millet Meclisi'nde ekseriyet kazanmaları, ciddi sıkıntılar çeken, hakiki ıstıraplar içinde vicdanı ağrıyan 14 milyon vatandaşın ümitlerini kırmış, kendilerini inkısara uğratmıştır. Tabii bu vatandaşlar arasında, muhterem İsmet Paşa'ya şahsen bağlı olanlar da bulunacaktı. Aksi iddia edilmek istenildiği takdirde, milli arzu ve iradenin tecelli sahası olan belediye intihabına bakmak kifayet edilebilir.

Fırka dedikoduları, intihap heyecanları arasında memleketin yeniden içine düşmekte bulunduğu müşkül şerait unutulur gibi olmuştur. Önümüzdeki çok kısa bir zaman zarfında, çok sarsıcı, çok güçlük ve ıstırap getirecek vaziyetlere doğru uçuyoruz. Bu gidişle önümüzdeki mahsul mevsiminde, korkulacak sadmelerin sarsıntısına maruz kalınmak ihtimalleri bütün dehşetiyle tecessüm ediyor, asıl endişe edilecek nokta da budur.

Milletin, memleketin kurtarılması neye tevakkuf ediyor, muhterem İsmet Paşa kendi yıllanmış Başvekaleti zamanında bu kurtuluş ihtiyaçlarını neden tatmin edememişlerdir? Şimdiden sonra etmelerine imkân var mıdır?

Belediye intihabında, yer yer, taraf taraf hassasiyet gösteren, heyecanlı sesini yükselten vatandaşların kahir ekseriyeti:

-Hayır! Diyor.

EK-8. (devam) Arif Oruç'un Gazi Mustafa Kemal'e Başbakanlık Teklifi (Yarın, 16 Teşrinievvel 1930)

Şu hâlde Millet Meclisi'nde malum şartlarla ekseriyet fırkasına istinat eden İsmet Paşa'nın, memleket işlerinden kefiyet eylemeleri nasıl ve ne suretle kabil olabilecektir?

İsmet Paşa çekilseler bile, yerlerine gelecek zevat, memleketi bugünkü elim şartlar içnide bunalmış kalmış olan vaziyetten kurtarmağa muvaffak olabilecekler midir?

Milletle beraber, anavatan kendisini kurtaracak, refaha kavuşturacak demirden el ve sarsılıp yılmaz bir iradenin idareyi ele almasına muhtaç bulunuyor:

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri!

Çok büyük adamın, bu husustaki cür'eti, memlekete olan saffet ve samimiyet bağlarına bağışlamaları temenni olunur.

Geçenlerde Akşam gazetesinde ilk defa bazı cümleleri layıkıyla zaptedilmemiş bir beyanat vardı. Bilahare, Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin tasrih eyledikleri şekilde teveccühü neticesinde, vatandaşlar harareti iştiyaklara düşmüşlerdi.

Büyük yaradılışlı Adam hulasatan:

-İcap ederse ve millet temayül gösterirse, ben Reisicumhurluğu bırakarak, Başvekillik vazifesini deruhde etmeğe kemal-i tevazu ve minnetle müheyyayım.

Demişlerdi. Hakikaten milleti bunaltan müşkülât, ancak ve münhasıran o, Gazi Mustafa Kemal yenebilirdi. Nasıl ki, kurtarmış, hazırlamış, hüsn-ü idare edilsin diye, bugünkü kabine reisi bulunan muhterem zatın ellerine emanet olarak tevdi etmişlerdi.

Vaziyet kendilerinin feragat-i nefis göstermelerini idare işlerini bizzat ellerine almalarını icap ettirecek şekillere girmiştir.

Millette, bu husustaki tümayül, temenniden ziyade, talep tezahürlerine kadar ilerlemiş bulunuyor.

Türk Milleti, Gazi Mustafa Kemal'in vefakar vatandaşları, içine düşülen, şiddeti yıl geçtikçe ıstıraplar, ağırlar vererek artan mali, iktisadi buhranın ancak ve ancak Gazi'nin başında bilfiil ve bizzat bulunacakları, idare edecekleri kuvvetli mücadele ile, atlatılabileceği kanaatlerini taşımakla muhabidir.

EK-8. (devam) Arif Oruç'un Gazi Mustafa Kemal'e Başbakanlık Teklifi (Yarın, 16 Teşrinievvel 1930)

Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin, bu mukaddes Türk yurdunda yalnız kendilerine layık olan Reisicumhurluk vazifesini, tevazu ile terkederek Başvekaleti deruhde etmek feragatini göstermeleri, tarihin bir mislini kaydetmemiş olduğu bundan sonra da etmemiş olacağı, fedakarlık, vatan ve millet aşkının veciz misali, nümunesi idi.

O, misizsiz feragati görüp okuyarak anlıyan millet, elbet şiddetli arzusunu izhar edecekti. Çünkü; Gazi Mustafa Kemal Hazretleri tarihte gelip geçmiş çok büyük şahsiyetlerden en yükseği idiler. Bilahare manası anlaşılan beyanatlarındaki feragatin ve memlekete hizmet duygularının fiil sahasına inkılabı anında şerefli hayatlarına parlak ve fakat emsali görülmeyen bir sayfa daha ilave edileceği şüphesiz bulunuyor.

Şüphesiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, icra kuvvetleri başına geçecek olurlarsa en temiz, en kudretli vekiller seçecekler, itimat ve tecrübe ettikleri kabiliyeti zevatın herbirine, iktidar ve ihtisasları dahilinde bulunan vazifeler vereceklerdi.

Yeni kendilerinin pek vazih feragatleri neticesinde: “Büyükliğümüzün timsali” vecizeleriyle, itimat ve muhabbetlerine mazhar olan Fevzi Paşa Hazretlerinin Reisicumhurlukları neden mevzu-u bahs olmasın?

Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin, memleketin tabi, milletin fikri ve medeni kabiliyetlerini, kendi zatlarında toplayıp teksif etmeleri, milleti iktisadi ve mali cidale bir merkezden sevkeylemeleri, şu mes’ud neticeleri müjdeliyecektir.

Ortadaki müşkülâtın Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin deha nuru karşısında eriyip gideceğine itikad kat’idir.

Millete çok candan iştihaklarla, tehalüklerle beklediği büyük dehanın, bu suretle ve en kısa zamanda husul bulacağına da, kamil iman mevcuttur.

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, Başvekillik vazifesini almak için, milletin temayülü esasını dermeyeran buyuruyorlardı.

Kendileri kudretli görüşleriyle bilirler, bundan sonra da emin olabilirler ki, bu hususta asil Türk Milleti, yalnız temayülle değil, derin, hudutsuz, peyansız ümit menbalarından kaynayıp coşarak taşan büyük arzular, tavsifi imkân haricinde bulunan iştihaklerle kendilerine mütehassir bulunuyor, dört gözle bekliyor.

Arif Oruç

EK-9. Fethi Bey'in 4 Ekim 1930'da Meclis'te Yaptığı Konuşma (Yarın, 04.10.1930)

– Arkadaşlar, muhterem Başvekil arkasındaki gayet emin ve kudretli bir kıta ile gayet küçük bir kıtaya hücum etmek tertibatını almış ve zafere ulaşmak için de bir sürü ihtiyatî tedbirlere tevessül etmiştir. Bu kolay muzafferiyet hamlesinden dolayı kendilerini bilhassa tebrik etmek isterdim, fakat yaptıkları manevra kendilerine hiçbir zaman hakikî bir muvaffakiyete isal edemeyecektir. Bu itibarla kendilerini tebrik şerefinden mahrum kalıyorum.

Benim taktik yaptığımdan, tuzak kurduğumdan bahsettiler ve nihayet takdir ettiklerini söylediler. Muhterem BaşVekilin küçük bir takdirine mazhar olduğumdan dolayı arzı teşekkür ederim, fakat sonra beni ne büyük ithamlar altında bırakmadılar ne azim cinayetler yaptığımı ima etmediler. Efendiler ben fırkayı teşkile çalıştığım zaman birçok isnatlar altında birçok müşkülâta maruz kalacağımı düşünmüştüm, fakat bu kürsüde muhterem Başvekil tarafından ecnebî sermayesinin simsarı veya bir banka veya herhangi bir rıhtım şirketinin menafi' ile alâkadar olduğu şeklinde velev ima ile olsun bir itham altında kalacağımı hiçbir zaman tahmin etmemiştim. Mamafih bu ithamlar beni asla müteessir etmedi. Beni bilenler böyle manasız ittihallardan nasıl münezzehtir olduğumu da pek alâ takdir ederler.

– Bu noktaya cevap verdikten sonra Başvekilin bana karşı ittihaz ettiği taktiği de arz edeyim. Pek muhterem Başvekil arzu ediyorlar ki, ben şimendifer yapmak istemiyorum, ben milli iktisat aleyhindeyim, ben Osmanlı borçlarının eskisi gibi edasına taraftarım diyeyim, bu hususta kendilerini zevkiyap edemeyeceğimden müteessirim. Vakıa onlar vekil değiştirerek beni zevkiyap edeceklerini vad ettiler, fakat bu dahi değişen vekillerin şahıslarına tâbidir. Her vekil değiştikçe beni zevkiyap edemezler. Barem hakkında tekaut kanunu hakkında söylediğimiz birkaç söz Başvekili çok işgal etmiş, orada maaşların daha adilâne bir surette tesbiti lüzumundan bahsettim, fakat ondan evvel bahsettim ki, barem ve tekaüt kanunlarını lağvedeceğiz şeklindeki propagandaları tekzip edeceğim dedim. Başka ne diyebilirim. Traktör ve çift hayvanatına gelince, maliye Vekilinin gazetelerdeki beyanatına dair bir sual sordum. Bu bir tuzak mıdır, öyleyse böyle gafları daha evvelden gazetelerinde neşrettirmemeyi düşünsünler gerek. Başvekil ve gerek diğer kürsiye çıkan beyefendiler münhasıran bir nokta üzerinde hücumlarını teksif ettiler. Efendim bu kadar tenkidat yapıyorsunuz bunlar umumî birtakım tenkitlerdir. Açık söyleyiniz, sarih fikir isteriz dediler.

EK-9. (devam) Fethi Bey'in 4 Ekim 1930'da Meclis'te Yaptığı Konuşma (Yarın,
04.10.1930)

Efendiler bizim fikirlerimiz kanaatlerimiz programımızda tamamen mevcuttur. Bana sen olsan ne yaparsın şeklinde bir sual sormak mualefetin vazifesinden tegafül etmek demektir. Ben burada bir hükümet beyannamesi neşredecek mevkide değilim o vazife şimdilik sizlere aittir. Ben programıma muhalif olan her noktayı serbestçe tenkit edeceğim.

Tekrar ediyorum ben buraya bir hükümet programı okumaya gelmedim okunmuş bir hükümet programını tenkide geldim. Muhterem başvekil daimî bir tekâmül halindedir, prensipleri daima değişmektedir, dedim. Buna mukabil benim yirmi sene evvel aynı fikirde olduğumu söylediler efendim. Hükümet idaresine mutaallik prensipler mevzu bahs olduğu zaman yirmi sene evvelki prensiplere yirmi sene sonra da sadık kalmak benim için bir şereftir. Fakat bir hükümet dört senede yalnız yol siyasetini üç defa tepdiledirse bu prensipsizliktir. Arkadaşlar fikirlerinin talisiz ve dermansız bulunduğunu söylediler.

Kanaatlerine hürmet ederim. Fakat kendi fikirlerinin çok kuvvetli olduğunu ve bu memlekette iş görmek yalnız kendilerine ait olduğunu söylemek pek te dermanlı bir zihniyete delâlet etmez. İnhisarlardan ceplerini dolduran kimlerdir. Sualini tevcih buyurdular. Efendiler fırkanız şahsiyat vadisine sapmak ve fikir mücadelesile kendisini tehdit etmek prensibinde kalmak endişesine sadık kalacağız.

Fakat benim birçok halk huzurunda söylediklerimi burada tekrardan çekineceğimi zann ediyorlarsa o halde orada söylediklerimi burada da aynen tekrar edeyim. Efendiler İzmir liman şirketi nasıl teşekkül etti, dedikten sonra bazı teknik malûmat verdi ve devam etti, fakat bu şirket devlet tarafından idare olunacak yerde bir takım liman ve ticaret işi ile alâkadar olmayan adamlara verildi ve başlarına da bir operatör tayin edildi. Bir operatörle liman işinin ne alâkası olabileceğini heyeti aliyenizin şuuruna havale ederim. Devlet sermayesinin başına liman işlerinden hiç anlamayan adamları koymak bu adamların cep doldurmasına sebebiyet vermekten başka bir şey midir? Mesuliyetsizlikten istifade eden kimlerdir? Efendiler cevabımı almazdan evvel kimlerin mesul olduğunu halk anlamış ve

EK-9. (devam) Fethi Bey'in 4 Ekim 1930'da Meclis'te Yaptığı Konuşma (Yarın,
04.10.1930)

Cumhuriyet Halk Fırkası bunları yani mutemet ve müfettişleri saflarından çıkarmağa mecbur olmuş ve çıkarmıştır. Bunu bana tekrar ettirmekte ne menfaat vahmediyorsunuz maksadı ve mefkûresi ve arkadaşları bu kadar tenzih edilen Fethi Bey fırka teşkilâtında muvaffak olmazsa o halde fırka teşkilâtından sarfinazar etmek lâzımdır demiştim muhterem İsmet Paşa Hazretleri muhalefeti bu suretle şahsıma inhisar ettirdiğimi ileriye sürüyorlar. Hayır, ben böyle bir inhisarı düşünemem eğer böyle bir fikir serdettilerse fırkanın ilk teşekkülü sıralarında kendilerine bu yolda yaptığım hasbuhali hatırlamış olmaklığımdan neşet etmiştir. Ben muhalefeti inhişar altına almağa taraftar değilim fakat kuvvetli adamlar bizi bizden başka memleketi kimse idare edemez araba yapamayanlar şimendifer nasıl yaparlar şeklinde sözleri söyleyenlerdir ki hükümet idaresinin inhisarını şahıslarında temerküz ettirmek istiyorlar. Tertip ettikleri iktisat programında nümune olarak birkaç madde zikretmiştim. Evet iktisat programını okuduğum zaman kendilerinin zikrettikleri menabia menfi tesir icra eden vergiler kaldırılacaktır maddesini gördüm. Bu fıkra ve buna benzer diğer fıkralar ne zaan ve nasıl tatbik mevkiine konulacak buna dair programlarında tek bir kelimeye tesadüf etmedim. Efendiler! Başvekil paşa beni bırakmayacağını behemehal söylediklerini benim yakamı asla bırakmayacaklarını söylediler, acaba başvekil paşa beni serbest mücadeleden kaçarmı zannediyorlar? Ben hiçbir zaman kaçmadım ve kaçmayacağım. Efendiler yirminci asırda şimendiferlerin yolların tayyarelerin bu kadar terakki ettiği, bir devirde şimendifer siyaseti diye bir şey tanımıyorum. Arkadaşlar bunlar artık tabii bir hale gelmiştir. Liman, şimendifer, siyaseti diye bir siyaset yoktur. Bunların her birinin lüzumu meydandadır, böyle mütearife kabilinden olan şeyleri bir siyaset şekline koymak ve bunları herkesin tanıyacağı bir ideal, bir akide şekline sokmak manası güç anlaşılır bir iftihar vesilesidir. Beni şimendifer inşası aleyhinde göstermek istiyorlar.

Ben şimendifer yapılmasın dedim mi? ne zaman dedim hangi programımda söyledim güya ben aleyhinde bulunmuşum. Sonra kendileri Sivas nutkunda kuvvetli delâil serdetmişler ben kalkari bir hezimete uğramışım, muhterem BaşVekilin demin bahsettikleri dürüstiden rica edeyim dürüst olsunlar. Benim söylemediğim şeyleri bana ve programıma izafe etmek dürüstlük değildir. Arkadaşlar yalnız bu zamanın değil

EK-9. (devam) Fethi Bey'in 4 Ekim 1930'da Meclis'te Yaptığı Konuşma (Yarın,
04.10.1930)

bundan evvelki zamana ait icraatlarında karıştığımızı onlar hakkında da muahaza yolunda sualler ve tenkitlerde bulunduğumuzu tekrarlادılar ben öyle bir adamım ki gerek bugünkü ve gerek bundan evvel yaptığım şeylerin hesabını vermeğe mecburum, dediler bu işte kendilerini münferit zannetmesinler. Daha birçokları vardır ki icap ettiği her zaman her şeyin hesabını vermeğe hazırdırlar, alınları açıktır ve hesap verebilirler. Muhterem Başvekil devletçilik hakkında sarıh bir fikir dermeyen etmemişlerdir.

Devletçilik hakkındaki şüphem müşevveş fikirleri vuzuha çıkaramamışlardır. Sonra zannediyorlar mı ki ben Osmanlı borçlarına temas etmekten dehşetli hazer ediyormuşum. Beni yakalamışlar, evet fena halde yakalandım. Paşa Hazretleri fikrimi açıkça söyleyeceğimi mi zannediyorsunuz. Osmanlı borçları hakkındaki müzakereleri sizin gönderdiğiniz talimata harfiyen riayet ederek idare ettim. Mukaveleyi sizin emrinizle imza ettim, bana uzun bir teşekkürname gönderdiniz. Mecliste gerek siz ve gerekse Maliye Vekiliniz bu kürsüden o mukavelenin fevkalâde bir muvaffakiyet olduğunu ve sizin bundan şeref duyduğunuza dair beyanatınız vardır. Fakat mukavelenin imzasından itibaren bir buçuk sene sonra memleketimizde iktisadî buhran baş gösterdi, o buhran ki bizi burada feryat ettiriyor. Buradan sonra harici borçların tediyesini isteyebilmek için mecnun olmak lâzımdır.

Paşa Hazreleri'nin iktisadî meslekleri malî iktisatmış bizimki de tabii gayri millî iktisat fakat aldamıyorlar. Bizim takip edeceğimiz iktisat mesleki programımızda sarahatla gösterilmiştir. Buna gayri millî iktisat demek ve halk nazarında ittiham edici imalı sözler söylemek dürüstlük değildir. Arkadaşlar güya evvelce bütün inhisarların ilgasını talep etmişim sonra Sivas nutkundaki kat'i delâil üzerine burada hakkarî bir ricat yapmışım bu sözleri söylemek için programımızı asla okumamış olmak lâzımdır. Programımızda yalnız liman inhisarı vardır. Ne tuz, ne buz, ne posta, ne tütün, ne de bilmem ne inhisarı vardır. Programda olmıyan şeyleri bize atfî isnat ederek muahazelere kalkışmak dürüstlük müdür? Doğru mudur? Ben devletçilik sistemini ne gibi tahavvülâta uğradığını izah için bunun her şirket ve idare ne şekilde girdiğini söylemişim ve demişim ki liman işinde inhisar ve devletçilik siyaseti birtakım adamlara mekel bir hale getirilmiştir. Liman şirketinin herkesi memnun ettiğini söylüyorlar. Bir defada İstanbul ve İzmir'deki tüccar ve ticaret odalarının fikirlerini tenezzülen sorsalar o zaman göreceklardır ki tamamen yanlış bir çıkmazdadırlar liman

EK-9. (devam) Fethi Bey'in 4 Ekim 1930'da Meclis'te Yaptığı Konuşma (Yarın,
04.10.1930)

işlerini hali hakkında bir fikir beyan edebilmek için inhisar müdürleri ile konuşmak kâfi değildir. Muhterem Başvekil Ziraat Bankasının kredisini dahil ve hariçte mahvetmek için bir kasti mahsusla tarafımızdan inşaatta bulunmuş gibi fikirler serdettiler. Bankanın kredisine dokunan yoktur arkadaşlar. Fakat Ziraat bankasının çiftçiye nasıl yardım etmesi lâzım geldiğini söylemek ve tenkit etmek bankanın kredisini düşürmek suretinde tefsir olunamaz. Nihayet Başvekil kendileri ile mücadelenin pek güç ve müşkül olduğunu benim cesaretimi kırmak için olsa gerek bana haber verdiler. Hakikaten burada bu kürsüden yaptığımız serdettiğimiz mütalalara ve siyasesine karşı yaptığımız tenkitlere cevaben fikirlerimizin talihsiz ve dermansız olduğunu söylemekten başka bir cevap bulamayan ve şahıslarımız hakkında birtakım imalar yapmak tarikine tevessül eden muhterem Başvekile dürüst bir zemin üzerinde mücadele etmenin müşkül olacağını ben de takdir etmeğe başlıyorum fakat bu güçlük bizim cesaretimizi kırmıyacaktır buna rağmen üzerimize aldığımız vazifeyi sonuna kadar ifa edeceğiz arkadaşlar.”

EK-10. Fethi Bey'in Fesih Mektubu (Cumhuriyet, 18 Teşrinisani 1930)

Büyük Gazi'miz Mustafa Kemal Hz.'nin teşvik ve tasvibile SC Fırkasını tesis etmiştim. Kanaatimce bu teşvik ve tasvip tabiatile teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hz.ne karşı siyasi mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf ediyordu.

Esasen bu karar haricinde siyasi teşekküle vücut vermek mes'uliyetini almaya hatırına getirmemişim.

Halbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın atiyen Gazi Hz.'le siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatile muhafaza ve idamesini muhal buluyorum.

Bu sebeple S.C. Fırkasının feshine karar verdim. Bu kararın teşkilatımıza tebliğini rica ederken bana itimat eden ve benimle teşriki mesai eden Cumhuriyetçi arkadaşlarıma derin minnettarlığımı arzederim.

EK-11. Ali Naci Karacan'ın 1 Ekim 1954 Tarihli Makalesi¹³ (Milliyet, 09.07.1955)

-İktidara dalkavukluk edecek misiniz?

-Hayır.

-Halk partisini tutacak mısınız?

-Hayır.

-Millet Partisini?

-Hayır.

-O halde kimin gazetesi olacaksınız?

-Halkın gazetesi.

-Halkın gazetesi ne demek?

Halkın gazetesi şu demek: Mürekkebi, elinizi kirletmeyen, harfleri okunabilen, halkın duygularını, düşüncelerini, sevinçlerini, hiddetlerini olduğu gibi aksettiren gazete. Hiçbir siyasi zümreye, hiçbir ecnebi sefarete, hiçbir mali müesseseye kiralanmış veya satılmış olmayan gazete. Hadiseler karşısında peşin hükümlere kapılmayan, kendisini memleket ölçülerine göre ayarlayan gazete.

İç politikada iktidarın hoşuna gitmek için muhalefete, muhalefetin hoşuna gitmek için iktidara küfretmeyen gazete. Dış politikada Türkiye'nin emniyetini düşünen, Türkiye'nin Asya ile Avrupa'nın kavşak noktasında, Rusya'ya komşu, NATO'ya bağlı, üçlü Balkan ittifakında temel direk, etrafındaki Arap devletler yanında itibar sahibi, dünya nizamı üzerine birinci derecede müessir olmağa başlamış büyük bir devlet olduğunu hesaplayan gazete.

Bir insanı veya bir meseleyi bahis konusu etmek icabeylediği zaman, adamı ve vak'ayı bir tarafa atarak -eğer yapmıyorsa yapmadığı için, eğer yapıyorsa yaptığı için- takdir ve tenkidin halka karşı kendisine ağır mesuliyet yükü yüklediğine inanan gazete.

Vatanpervere vatanperver dediği zaman nasıl gurur duyuyorsa, yobaza yobaz, komüniste komünist, hırsıza hırsız, haine hain, partizana partizan demekten çekinmeyen, yılmayan gazete.

Ali Naci Karacan 1 Ekim 195

¹³ Ali Naci Karacan'ın oğlu Ercüment Karacan, babasının ölümünün ardından *Milliyet* gazetesinin başına geçmişti. Babasının *Milliyet*'i ilk çıkarmaya başladığı zaman kaleme aldığı, vizyonunu anlatan yazısını, *Milliyet*'in o günkü sayısında hatırlatmıştı.

İNKILÂP
"İKİDAN" Yayıncılık, Ankara caddesi
Aksaray
Telgraf: "İNKILÂP" İstanbul
Telefon: "İNKILÂP" İstanbul 1797

İnkılâp

1. Sayı
Aylık 1.000
3 aylık 3.000
6 aylık 6.000
1 yıllık 12.000
Abone olmak için yazın

Bugün Gazinin Yarattığı Büyük Zaferin Yıl Dönü

Maksat, meslek

Gazi Mustafa Kemal evvelâ insanın en büyük kuvveti olan ümidini kaybetmiş bir milleti celile iradesinin içine topladı. Harbi ve sülhî kassadı. Vatanı kurtardı. Saltanatı ve gerici idareyi parçaladı. Sonra, bu memleketi cihanın en mamur memleketleri parçası yaptı. Cihanın en medeni milletleri seviyesine yükselmek ve bu medenî cihanın en medeni milletleri seviyesine yükselmek. Biz o fikirdiniz, o fikrânın parçası, o parçası, fakat candan adamıydınız. Daima büyük yararcının işaret ettiği hilkamete doğru yürüdünüz. Ve onun fikrini içine o fikirleri karpı olanlar mükâfata elverişli.

Mesleğimiz budur.

Halk Fırkasının Lideri İsmet Paşa, Hazretlerinden, nasîhât ve öğütlerini ilâzın geldiği halde, bu irâz etmelerini rica etti. Müvâfıkla bize şu mektubu yazmak lûtfunda bulundular:

"İnkılâp" gazetesine
Bana o: bu gazetenin kurtuluşu...
Yeni ve eski güçler...
Aklın dünya saltanatı...
Gibi imzalı bir mektup...
24.8.1918

İnkılâp gazetesine
İlki ve açık görmek, bir hakîm gibi hükümlerinde...
Maksadımız budur.
24.8.1918

İsmet Paşaya açık mektup

"Siziz yıl evvel bugün..."
Bu cümleyle, belki, cumhuriyetin...
Bazen, bir kalbdeki ümitsizlik...
Nüfus? Ne oldu?
Bilmeniz, siz, hatırlıyor musunuz?
Fakat, ben bugün oluyorum. Siziz yıl evvel...
Ben yine size, bu çekilme, bu...
Nüfus? Ne oldu?
Bilmeniz, siz, hatırlıyor musunuz?
Fakat, ben bugün oluyorum. Siziz yıl evvel...
Ben yine size, bu çekilme, bu...
Nüfus? Ne oldu?
Bilmeniz, siz, hatırlıyor musunuz?
Fakat, ben bugün oluyorum. Siziz yıl evvel...
Ben yine size, bu çekilme, bu...

Yarınlar arasından buğünüyordun.
Diyordun ki:
"Ey müzaffer kumandan, kuş...
Bulundunuz tepede, Kızılağz...
Dumladınız tepeli idi ve o de...
Göy bu meşhur manzara...
İstibnâlı duruşlarıma aksettin...
Gibi, burada, kıpırdanmış dill...
Göy bu meşhur manzara...
İstibnâlı duruşlarıma aksettin...
Gibi, burada, kıpırdanmış dill...
Göy bu meşhur manzara...
İstibnâlı duruşlarıma aksettin...
Gibi, burada, kıpırdanmış dill...



Gazi Mustafa Kemal

Türk-Yunan ticaret muahedesi

Atina, 29 — Türk-Yunan ticaret muahedesi imzalandı. İsmet Paşa, Yunan hükümeti ile imzalanan bu muahedeyi, Yunan muharrirleri tarafından imzalandı. İsmet Paşa, Yunan hükümeti ile imzalanan bu muahedeyi, Yunan muharrirleri tarafından imzalandı.

İsmet paşa Sivas yolunda...

Ankara 29 (H. M.) — Sivas hattında İsmet Paşa'nın Sivas yolunda olduğu bildirildi. İsmet Paşa, Sivas yolunda olduğu bildirildi. İsmet Paşa, Sivas yolunda olduğu bildirildi.

Arif Oruç, sen

Arif Oruç, sen...
Bu gazetenin çıkarmak kararını...
Arif Oruç, sen...
Bu gazetenin çıkarmak kararını...
Arif Oruç, sen...

Hariciye Vekilinin beyanâtı

Silâhlanma yarışı durdurulmadıkça harp daima ihtimal dahilindedir

Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey, kendisine görüşen gazetecilerle muamelesinin bir suhuletle cevap verildi. Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey, kendisine görüşen gazetecilerle muamelesinin bir suhuletle cevap verildi.



Tefik Rüştü Bey

Ali Kemal'in hatırladığı...
Bu gazetenin çıkarmak kararını...
Ali Kemal'in hatırladığı...
Bu gazetenin çıkarmak kararını...
Ali Kemal'in hatırladığı...



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : AKINTÜRK, Merve Safa
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2022
Lisans	Gazi Üniversitesi	2020
Lise	Tire Kutsan Anadolu Lisesi	2016

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2022- halen	Yeni Şafak Gazetesi	Muhabir

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Fotoğraf Çekmek, Tarihi Mekanları Gezmek, Puzzle Yapmak, Okumak



